Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

With the support of the Erasmus+ Programme of the European Union

УПРАВЛІННЯ В ЄС ТА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

ПІДРУЧНИК

За загальною редакцією
С. В. Сороки, Т. Ю. Акімової

Миколаїв
«Іліон»
2025

https://doi.org/10.34132/NNIPUA.2025.03
УДК 35.07:061.1ЄС:327.39[811.161.2(=111)]
У 67

А В Т О Р С Ь К И Й К О Л Е К Т И В :
Сорока С. В., Палагнюк Ю. В., Сай Д. В., Акімова Т. Ю. Сургова С. Ю.,
Лізаковська С., Лізаковські П., Файчук О. Л., Фітас М.

Р Е Ц Е Н З Е Н Т И :
СІМАХОВА АНАСТАСІЯ ОЛЕКСІЇВНА, доктор економічних наук, професор кафедри бізнес-аналітики та цифрової економіки Національного авіаційного університету, доцент, перший заступник голови Ради молодих вчених при Міністерстві освіти і науки України;
ЄМЕЛЬЯНОВ ВОЛОДИМИР МИХАЙЛОВИЧ, доктор наук з державного управління, професор, державний службовець І рангу, директор Навчально-наукового інституту публічного управління та адміністрування ЧНУ імені Петра Могили;
СЕРЕДА ІРИНА ВАЛЕРІЇВНА, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної освіти МНУ імені В. О. Сухомлинського

Рекомендовано до друку Вченою радою ЧНУ імені Петра Могили (протокол № 10 від 21 листопада 2024 року)

Управління в ЄС та політика європейської інтеграції : підручник / за заг. ред. С. В. Сороки, Т. Ю. Акімової = Governance in the EU and European Integration Policy : Textbook / Edited by S. V. Soroka, T. Yu. Akimova. — Миколаїв : Іліон, 2025. — 310, 298 с. — Алігат.

У 67

ISBN 978-617-534-757-7

Підручник «Управління в ЄС та політика європейської інтеграції» присвячений аналізу ключових аспектів інтеграційного процесу в Європі, правових та інституційних засад ЄС, а також розгляду історичних передумов і сучасного розвитку соціальної політики ЄС. Специфіка даної тематики особливо актуальна в сучасних умовах, коли для України питання євроінтеграції стоїть серед найпріоритетніших напрямків зовнішньої політики.

Підручник стане корисним для учнів, студентів, аспірантів, вчителів та дослідників, а також всіх, хто прагне розуміти процеси європейської інтеграції, особливості функціонування правової системи ЄС та його інституцій.

Цей підручник підготовлений в рамках проєкту Жана Моне 619910-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-PROJECT «Академія досліджень ЄС для школярів та студентів», що реалізується за підтримки Програми Erasmus+ Європейського Союзу.

УДК 35.07:061.1ЄС:327.39[811.161.2(=111)]

Навчальне видання

УПРАВЛІННЯ В ЄС ТА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Підручник

За загальною редакцією С. В. Сороки, Т. Ю. Акімової

Українською та англійською мовами

Формат 70×100[1]/[16]. *Ум. друк. арк.* 49,2. *Тираж* 12 пр. *Зам.* № 524-757.

В И Д А В Е Ц Ь
Товариство з обмеженою відповідальністю фірма «Іліон». 54038, м. Миколаїв, вул. Бузника, 5/1.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1506 від 25.09.2003.

В И Г О Т О В Л Ю В А Ч
Поліграфічне підприємство СПД Румянцева Г. В. 54038, м. Миколаїв, вул. Бузника, 5/1.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи МК № 11 від 26.01.2007.

ISBN 978-617-534-757-7

© ЧНУ імені Петра Могили, 2025

ПЕРЕДМОВА

Європейський Союз – це приклад успішної наднаціональної інтеграції, яка є унікальною не лише за своїм масштабом, але й за впливом на політичні, економічні та соціальні процеси сучасного світу. За свою понад п'ятдесятирічну історію ЄС пройшов шлях від невеликого економічного об'єднання до глобального гравця, який формує політичні стандарти, забезпечує економічну стабільність та просуває ідеали демократії, прав людини та верховенства права. Підручник «Управління в ЄС та політика інтеграції» пропонує комплексний аналіз еволюції ЄС, його європейської правової та інституційної системи, а також ключових політик, які формують сучасний Союз. Оскільки світ стикається з низкою глобальних викликів: економічна нестабільність, міграційні кризи, зміни клімату, збройні конфлікти та порушення прав людини. У цих умовах роль Європейського Союзу як приклад співпраці держав, що базується на спільних цінностях, стає ще більш важливою. ЄС демонструє, як можна ефективно об'єднувати ресурси, знаходити компроміси та створювати умови для стабільності.

Особливої уваги заслуговує політика європейської інтеграції. Вона стала не лише інструментом для досягнення економічного зростання, але й символом солідарності та мирового співробітництва. Вивчення цього досвіду є надзвичайно важливим для країни, що прагне стати частиною європейської сім'ї, такої як Україна. Питання європейської інтеграції України, зокрема, її прагнення до вступу в ЄС, розпочато як зовнішньополітичний процес.

Цей підручник створений із метою забезпечення комплексного розуміння процесів, що лежать в основі функціонування ЄС, його історії, правової бази, інституційної структури та ключових політик. Окрему увагу приділено співпраці України з ЄС у сфері соціальної політики. Розділ 16 включає огляд процесу європейської інтеграції України, її досягнення в рамках Угоди про асоціацію, створення глибокої та всеосяжної зони вільної торгівлі та лібералізації візового режиму. Висвітлено також перспективи України як країни-кандидата на вступ до ЄС.

Підручник вивчає історичний, правовий, інституційний та соціальний аспекти функціонування Європейського Союзу. Він є незамінним інструментом для розуміння інтеграційних процесів, що розкриває становище сучасної Європи. Він розроблений для студентів, викладачів, науковців, представників державного управління, а також усіх, хто цікавиться інтеграційними процесами в Європі. Його призначенням є

формування глибокого розуміння політичної, правової, інституційної та соціальної складових Європейського Союзу. Особливу увагу приділено актуальним питанням співпраці ЄС та України, що робить підручник надзвичайно цінним для аналізу перспектив інтеграції України в Європу.

Основні цілі підручника:

1. Розуміння інституцій та управління ЄС. Надати студентам базові знання про основні офіційні інститути ЄС, їхні організаційні особливості, функції та ролі в структурі управління ЄС. Проаналізувати багаторівневу структуру управління та те, як вона впливає на процеси прийняття рішень в ЄС.
2. Аналіз процесів прийняття рішень. Описати і критично оцінити офіційні процеси прийняття рішень в ЄС, включаючи варіації в різних сферах політики. Ознайомити студентів із сучасними викликами в управлінні та інтеграції ЄС.
3. Розвиток аналітичних навичок. Розвивати здатність студентів визначати, синтезувати, аналізувати та оцінювати первинні та вторинні джерела, пов'язані з політикою ЄС. Розвивати критичне мислення, заохочуючи студентів оцінювати різні дисципліни щодо європейської інтеграції.
4. Розуміння політики ЄС. Розвивати всебічне розуміння ключових політик ЄС, їх історичного контексту, наслідків і політичної динаміки навколо них. Ознайомити студентів із правовими інструментами та політичними документами ЄС, що дозволить їм знаходити та ефективно інтерпретувати ці ресурси.
5. Визначення основних проблем і тенденцій в розвитку ЄС. Здатність аналізувати поточні події, пов'язані з управлінням та інтеграцією в ЄС. Заохочувати участь в обговоренні політики європейської інтеграції, вплив громадян на політику ЄС.

Ці цілі спрямовані на підготовку студентів до поглибленого вивчення європейської інтеграції та управління в ЄС, одночасно озброюючи їх практичними навичками, що стосуються кар'єри в державній політиці, міжнародних відносинах або наукових колах.

Підручник «Управління ЄС та політика європейської інтеграції» є важливим джерелом для розуміння складності управління в Європейському Союзі (ЄС) і багатогранних процесів, які рухають європейську інтеграцію. Оскільки ЄС стикається з безпрецедентними викликами – від економічних криз до геополітичної напруги – потреба у всебічному розумінні його механізмів управління ще ніколи не була такою критичною. Цей підручник має на меті поєднати теоретичні знання з практичними навичками, надаючи як студентам, так і практикам інструменти, необхідні для навігації в цьому заплутаному ландшафті.

Сподіваємося, що книга сприятиме розширенню знань, підвищенню рівня свідомості про роль ЄС у сучасному світі та надихне на подальше вивчення європейської інтеграції, зокрема з акцентом на перспективи України.

СВІТЛАНА СОРОКА,
професорка, докторка наук з державного управління,
координаторка проєкту «Академія досліджень ЄС
для школярів та студентів»

Навчальний підручник підготовлений у рамках ***проєкту Жана Моне 619910-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-PROJECT «Академія досліджень ЄС для школярів та студентів»****, що реалізується за підтримки Програми Erasmus+ Європейського Союзу.*

«*The European Commission's support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents, which reflect the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein».*

ЗМІСТ

Розділ 1
ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Тема 1 Основні етапи європейської інтеграції.
Єдиний економічний та валютний союз (Палагнюк Ю. В.) 10
1.1 Європа після Другої світової війни –
початок співпраці (1945–1954) 10
1.2 Період об'єднання і створення спільного ринку (1955–1989) 15
1.3 Подальше об'єднання.
Єдиний валютний союз (1990 – сьогодення) 21
Питання для самоперевірки 30
Рекомендована література 31
Тестові завдання 32

Тема 2 Чотири розширення ЄС у XX столітті (Палагнюк Ю. В.) 33
2.1 Перше розширення Європи (Велика Британія, Данія, Ірландія) 33
2.2 Середземноморські (друге і третє) розширення ЄС:
Греція, Іспанія, Португалія 38
2.3 Четверте розширення (Швеція, Фінляндія, Австрія) 42
2.4 Результати інтеграції для нових країн-членів та для ЄС 45
Питання для самоперевірки 48
Рекомендована література 48
Тестові завдання 49

Тема 3 Три розширення ЄС у XXI столітті (Палагнюк Ю. В.) 50
3.1 Падіння Берлінської стіни – нова карта Європи 50
3.2 Програми підтримки ЄС для Центральної та Східної Європи 52
3.3 Копенгагенські критерії членства в ЄС.
Процес переговорів між ЄС та країнами-кандидатами 54
3.4 П'яте та шосте розширення:
виклики, результати та перспективи 59
3.5 Хорватія – останнє розширення ЄС.
Країни-кандидати на вступ до ЄС 66
3.6 Brexit – вихід Великої Британії з ЄС 67
Питання для самоперевірки 71
Рекомендована література 71
Тестові завдання 72

Тема 4 Зовнішня політика ЄС та перспективи
подальшого розширення (Палагнюк Ю. В.) 73
4.1 Європейська політика сусідства 73
4.2 Східне партнерство та Україна 76
4.3 Спільна зовнішня політика та безпека ЄС 79

4.4 Перспективи подальшого розширення ЄС. Країни-кандидати та потенційні країни 82
Питання для самоперевірки 86
Рекомендована література 87
Тестові завдання 88

Тема 5 Простір свободи, безпеки та справедливості Європейського Союзу (Сай Д. В.) 89
5.1 Історія створення Простору свободи, безпеки та справедливості 89
5.2 Загальні засади функціонування простору свободи, безпеки та справедливості 91
5.3 Політика контролю, притулку та імміграції 93
5.4 Судова співпраця у сфері цивільного законодавства та кримінальних справ 95
5.5 Європейська прокуратура та співпраця у сфері поліцейських послуг 97
Питання для самоперевірки 101
Рекомендована література 101
Тестові завдання 102

Тема 6 Шенгенська зона (Світлана Лізаковська, Piotr Lizakowski, Marcin Fitas) 104
6.1 Еволюція становлення Шенгенської зони 104
6.2 Країни Шенгенської зони 107
6.3 Європейська система інформації та авторизації подорожей 111
6.4 Шенгенська віза 113
Питання для самоперевірки 117
Рекомендована література 117
Тестові завдання 118

Розділ 2
ПРАВОВА ТА ІНСТИТУЦІЙНА СИСТЕМА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Тема 7 Основні засади правової системи Європейського Союзу (Сорока С. В.) 120
7.1 Правова природа та членство в Європейському Союзі 120
7.2 Поняття та основні принципи права ЄС 122
7.3 Первинне та вторинне право Європейського Союзу 126
7.4 Конституційний процес в Європейському Союзі та прийняття Лісабонського договору 132
7.5 Принципи організації та діяльності інститутів Європейського Союзу 142
Питання для самоперевірки 144
Рекомендована література 144
Тестові завдання 145

Тема 8 Інституційний розвиток Європейського Союзу (Сай Д. В., Файчук О. Л.) 147
8.1 Наднаціональні інституції у Спільноті з вугілля та сталі 147

8.2 Розвиток інституційної спроможності Європейської економічної спільноти ... 150
8.3 Європейське співтовариство та подальший розвиток інституцій ЄС ... 154
8.4 Амстердамський договір, Ніццький договір та Лісабонський договори та їх вплив на функціонування інституцій ЄС ... 156
Питання для самоперевірки ... 162
Рекомендована література ... 162
Тестові завдання ... 163

Тема 9 Органи та інститути Європейського Союзу: їх склад, повноваження та порядок функціонування (Сай Д. В., Файчук О. Л.) ... 165
9.1 Загальний опис інституцій ЄС та їх функцій ... 165
9.2 Інституційна основа Європейського Союзу ... 167
9.3 Інші установи та органи Європейського Союзу ... 171
Питання для самоперевірки ... 175
Рекомендована література ... 176
Тестові завдання ... 176

Тема 10 Особливості функціонування Європейського парламенту (Сорока С. В.) ... 178
10.1 Еволюція становлення та структура Європейського парламенту ... 178
10.2 Повноваження та процедури в Європейському парламенті ... 183
10.3 Національні парламенти та Європейський парламент ... 187
10.4 Європейський Парламент після прийняття Лісабонського договору ... 188
Питання для самоперевірки ... 192
Рекомендована література ... 192
Тестові завдання ... 193

Тема 11 Європейська рада та Рада Європейського Союзу в структурі органів ЄС (Сорока С. В.) ... 194
11.1 Місце та роль Європейської ради та Ради ЄС в інституційній структурі ... 194
11.2 Європейська Рада: склад, функції та повноваження ... 198
11.3 Рада Європейського Союзу як ключовий орган ЄС ... 200
Питання для самоперевірки ... 210
Рекомендована література ... 211
Тестові завдання ... 211

Тема 12 Європейська комісія: склад, функції та повноваження (Сорока С. В.) ... 212
12.1 Організаційна структура Європейської комісії ... 212
12.2 Процедура призначення Європейської комісії ... 217
12.3 Діяльність та основні пріоритети Європейської комісії ... 220
Питання для самоперевірки ... 228
Рекомендована література ... 228
Тестові завдання до теми ... 229

Тема 13 Суд Європейського Союзу як вища судова інстанція (Сорока С. В.) 230
13.1 Роль і місце судових органів в системі інститутів Європейського Союзу 230
13.2 Суд (Court of Justice) 234
13.3 Європейський Суд загальної юрисдикції (General Court) 237
Питання для самоперевірки 243
Рекомендована література 244
Тестові завдання 244

Розділ 3
РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В ЄС: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ТА ШЛЯХ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Тема 14 Соціальна політика та соціальний захист в ЄС (Акімова Т. Ю.) 246
14.1 Інструменти та механізми соціальної політики та зайнятості ЄС 246
14.2 Соціальна політика та зайнятість в ЄС 252
14.3 Сучасні програми соціального захисту в ЄС 259
Питання для самоперевірки 264
Рекомендована література 264
Тестові завдання 265
Тема 15 Історичні аспекти розвитку соціального захисту дітей в країнах ЄС XVII–XXI ст. (Сургова С. Ю., Файчук О. Л.) 267
15.1 Історичні аспекти розвитку соціального захисту дітей в країнах Європи XVII–XX ст. 267
15.2 Законодавча база охорони прав дітей в ЄС 273
15.3 Проблеми охорони дитинства в країнах ЄС у XXI ст. 277
Питання для самоперевірки 281
Рекомендована література 281
Тестові завдання 281
Тема 16 Україна та політика європейської інтеграції (Палагнюк Ю. В.) 283
16.1 Формування політики європейської інтеграції України. Угода про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС 283
16.2 Угода про асоціацію між Україною та ЄС 285
16.3 Глибока і всеосяжна Зона вільної торгівлі між Україною та ЄС 296
16.4 Лібералізація візового режиму між Україною та ЄС 300
16.5 Україна – країна-кандидат на вступ до ЄС. Початок переговорів про вступ України до ЄС 303
Питання для самоперевірки 305
Рекомендована література 305
Тестові завдання 307
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 309
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА 310

Розділ 1

ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

ТЕМА 1

Основні етапи європейської інтеграції. Єдиний економічний та валютний союз

1.1 Європа після Другої світової війни – початок співпраці (1945–1954).
1.2 Період об'єднання і створення спільного ринку (1955–1989).
1.3 Подальше об'єднання. Єдиний валютний союз (1990 – сьогодення).

1.1 Європа після Другої світової війни – початок співпраці (1945–1954)

Історичні корені Європейського Союзу лежать у результатах Другої світової війни. Серед найбільш важливих причин європейської інтеграції можна виділити такі:

- потреба миру та безпеки. Нова Європа та країни цієї Європи повинні були гарантувати, що більше ніколи не повториться жорстокість обох світових воєн. Спільне прийняття рішень мало стати перешкодою для появи нових конфліктів, а тісна політична та економічна співпраця мали стати успішним бар'єром перед комунізмом, який набирав усе більших обертів, а також перед економічною експансією США в Європі;
- сподівання на економічний розвиток та добробут. Співпраця в межах об'єднаної Європи мала дати її мешканцям економічну стабільність та успіх. Утворення спільного ринку мало оптимізувати економічну діяльність та розвиток торгівлі в межах цілого континенту. Спільний ринок мав бути також гарантією вільного руху осіб, капіталу, товарів та послуг;
- утримання економічного та політичного значення на міжнародній арені. Європейці добре розуміли, що обидві світові війни значно ослабили позиції європейських країн у світі. Лише тісна співпраця у цих сферах допомогла б повернути їм владу, яку вони втратили.

Ідею створення «Сполучених Штатів Європи» уперше висловив у вересні 1946 року прем'єр-міністр Великобританії Вінстон Черчілль у м. Цюрих менш ніж за півтора роки після закінчення Другої світової

війни, який у промові сказав: «ми маємо тепер будувати свого роду Сполучені Штати Європи, першим кроком має стати партнерство між Францією та Німеччиною». У 1947 році за сприяння Вінстона Черчілля створений Рух Об'єднаної Європи. Західноєвропейські країни створюють Раду Європи у 1949 р.

Жан Моне та Роберт Шуман (https://epthinktank.eu/2013/05/09/robert-schuman-and-may-9th/schuman3/)

«Холодна війна» та слабкість Ради Європи призвели до того, що з'явилися пропозиції звуження економічної та політичної співпраці. Йшлося, насамперед, про економічне «зв'язування» Франції та Німеччини, що гарантувало би мир у Європі. Серед інших, такий погляд мали члени французького уряду Жан Моне та Роберт Шуман.

Відомий плакат, присвячений зародженню європейської інтеграції, зображує двох чоловіків – Жана Моне та Роберта Шумана, які стояли разом на початку Європейського співтовариства.

Ця дата (9 травня 1950 р.) – день, коли Роберт Шуман, тодішній міністр закордонних справ Франції, оголосив про безпрецедентний план розміщення всього франко-німецького видобутку вугілля та сталі під загальним Вищим органом влади в рамках організації, відкритої для участі інших країн Європи. Жан Моне, високопоставлений французький чиновник, був «мозком», який стояв за ініціативою.

Сьогодні 9 травня перетворився на європейський символ (День Європи), який разом із прапором, гімном («Ода радості» Людвіга ван Бетховена), девізом («єдність у різноманітті») та єдиною валютою (євро) визначає політичну особу Європейського Союзу. День Європи – це привід для активних заходів та свят, які наближають Європу до своїх громадян та народів Союзу.

Прапор Європейського Союзу (https://european-union.europa.eu/easy-read_en)

Пропозиція Шумана-Моне, відома як «декларація Шумана», вважається початком створення того, що зараз є Європейським Союзом. У ній були наступні пропозиції:

- передання французької та німецької видобувної та металургійної галузей під спільне наддержавне керівництво;
- створення спільної економічної бази як передумови утворення європейської федерації;
- звільнення від усіх митних платежів у переміщенні вугілля та сталі між країнами-членами новоствореної організації;
- скликання міжнародної конференції, яка підготує договір, що міститиме вищезгадані пропозиції.

Коротка та проста заява Шумана окреслила стратегію узгодження економічного відновлення Німеччини та національної безпеки Франції. Прийнявши нещодавно створену ФРН як економічну рівність і передавши відповідальність за вугільну і сталеву промисловість обох країн наднаціональному органу, План Шумана дав поштовх до теперішнього поняття європейської інтеграції.

На момент декларації Шумана Жан Моне був директором французького плану модернізації. План був розроблений з метою капітального ремонту економіки Франції, яка виявила ознаки серйозної хвороби задовго до Другої світової війни. Не покращуючи свої показники та конкурентоспроможність, Франція не змогла б задовольнити внутрішні потреби економічного зростання, тепер вона змогла б відігравати провідну роль у новому міжнародному порядку. Добре усвідомлюючи необхідність збільшення національного виробництва, підвищення продуктивності праці, підвищення зовнішньої торгівлі, максимізацію зайнятості та підвищення рівня життя, генерал Шарль де Голль, лідер тимчасового уряду, сформованого відразу після визволення, доручив Жану Моне досягти цих цілей на чолі новоствореного управління з економічного планування.

Під час Другої світової війни Жан Моне зробив висновок, що економічна інтеграція є єдиним засобом, завдяки якому можна уникнути можливих конфліктів в Європі у майбутньому. У 1943 р. Жан Моне стверджував, що «держави Європи повинні створити федерацію або «європейське утворення», що зробить їх єдиним економічним утворенням». У своїх спогадах Жан Моне описав процес прийняття декларації Шумана. Моне направив свою пропозицію щодо громади вугілля та сталі як Рене Плевену, прем'єр-міністру Франції, так і Шуману. Плевен не зреагував швидко на пропозицію Моне, що дозволило Шуману взяти на себе ініціативу.

Перед тим, як пропозиція могла бути оприлюднена, Жан Моне та Роберт Шуман потребували схвалення трьох ключових сторін: урядів Франції, Німеччини та США. 9 травня 1950 року Шуман одночасно поставив цю пропозицію перед власним кабінетом у Парижі та подав її до уваги канцлера ФРН Конрада Аденауера в м. Бонні (ФРН). Німецький лідер відповів позитивно, адже теж мав прагнення до франко-німецького примирення.

Для Роберта Шумана та Жана Моне європейська інтеграція означала, по суті, франко-німецьку інтеграцію. Німеччина була традиційним ворогом, економічною енергетикою Європи та країною, яка становила найбільшу загрозу для Франції. Франко-німецьке примирення за допомогою «європейської» інтеграції, очевидно, запропонувало єдину можливість уникнути повторення катастрофічного конфлікту, який характеризувався першими п'ятьма десятиліттями XX століття. Завдяки цьому було досягнуто консенсусу щодо національних інтересів: з одного боку, Франція отримала можливість брати участь у контролі німецьких вугільної та металургійної галузей, а з іншого – ФРН змогла стати рівноправним партнером для інших держав.

Хоча план Шумана-Моне передбачав, що майбутня організація буде відкрита для інших країн, які бажають вступити до неї, однак на той час «інші країни Європи» означали насправді сусідні країни Бельгію, Нідерланди та Люксембург (відомі як країни Бенілюксу) на півночі та Італію – на півдні.

Престиж Моне у французькій політиці, можливо, був високим, але його пропозиція щодо нового об'єднання не проходила легко процедури узгодження країн, що ведуть переговори: Франція, Німеччина, Італія, Бельгія, Нідерланди та Люксембург. Жан Моне вважав, що переговори, які розпочалися в червні 1950 р., закінчаться до кінця літа, але вони не закінчилися до квітня 1951 р.

Договір про створення Європейського співтовариства з вугілля та сталі (**Паризький Договір (ЄОВС)** (англ. the Treaty of Paris establishing the European Coal and Steel Community (ECSC) був підписаний 18 квітня 1951 року в Парижі, набув чинності 23 липня 1952 р. після ратифікації парламентами держав-членів. Договір був підписаний на термін 50 років, заснований на плані Шумана-Моне. Нарешті Європейське співтовариство з вугілля та сталі (ECSC) почало діяти в серпні 1952 року.

Членами нової організації стали: Франція, ФРН, Італія, Нідерланди, Бельгія та Люксембург (так звані «країни-засновники» ЄС).

Органами Європейського Співтовариства Вугілля і Сталі стали:

- Висока Влада (першим головою став Жан Моне).
- Рада Міністрів.
- Парламентська Асамблея (дорадчий орган, який складався з представників парламентів країн-членів).
- Суд.

Договір окреслив принципи співпраці між країнами-членами. Вони базувалися на 4 групах заборон:

- на встановлення імпортного та експортного мита чи схожих оплат на вугілля та сталь (а також кількісних обмежень) у межах організації;

Підписання Договору про створення Європейського співтовариства з вугілля та сталі (Паризький Договір (ЄОВС) (https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-paris)

– на застосування практики протекціонізму, обмежуючого конкуренцію;
– на податкові пільги чи будь-яку іншу допомогу з боку держави;
– на застосовування обмежень щодо поділу ринків.

Паризький договір про заснування Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС) створив не тільки спільний ринок чотирьох продуктів гірничорудної промисловості (вугілля, залізна руда, сталь і металобрухт), але й спільне регулювання обсягів виробництва і рівня цін, інвестиційні програми і раціональне використання робочої сили. ЄОВС контролювало 60% виплавки сталі і 50% видобутку вугілля у Західній Європі. Діяльність Співтовариства та його економічні успіхи заохотили країни-члени до поглиблення процесів інтеграції, і не лише економічної.

Отже, Декларація Роберта Шумана та Жана Моне про солідарність галузей Німеччини та Франції мала на меті забезпечити Європі та світу тривалий мир, а країнам-членам – економічний розвиток. Створене на початку 1950-х років Європейське об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС) слугувало важливою метою у післявоєнному світі з точки зору франко-німецького примирення та пов'язаної з цим мети європейської інтеграції.

1.2 Період об'єднання і створення спільного ринку (1955–1989)

Наступний етап економічної інтеграції країн Західної Європи розпочався відразу після початку конференції в Мессіні, що в Італії, яка відбулася в червні 1955 року. Учасниками конференції були міністри закордонних справ країн-членів ЄСВС, які обговорили майбутнє європейської інтеграції.

На конференції утворено групу експертів (на чолі з бельгійцем Полем-Анрі Спааком), яка мала підготувати доповідь про можливість розширення інтеграції.

Пол-Анрі Спаак, міністр закордонних справ Бельгії, підготував меморандум від імені країн Бенілюксу, в якому пропонувалася подальша інтеграція в рамках ідеї Жана Моне щодо спільноти атомної енергії та конкурентної пропозиції щодо спільного ринку. Міністри закордонних справ попросили Спаака сформувати комітет і написати звіт про майбутні варіанти. У наступні роки зустріч у Мессіні розглядалася як ключовий момент початку європейської інтеграції.

Ентузіазм Поля-Анрі Спака до інтеграції вже здобув йому прізвисько «Mr. Європа». У заключному звіті, представленому колегам-міністрам закордонних справ на зустрічі у Венеції у травні 1956 року, було запропоновано дві цілі галузевої (атомної енергетики) інтеграції та ширшої економічної (спільний ринок) інтеграції реалізуватися в окремих організаціях з окремими договорами. Засідання міністрів закордонних справ Венеції ознаменувало відкриття міжурядової конференції. Конференція завершилася серією зустрічей на високому рівні в лютому 1957 р. Результатом було два договори – створення Європейського співтовариства з атомної енергії (Євроатом) та Європейського економічного співтовариства (ЄЕС). Обидва були підписані на детальній церемонії в Римі в березні: **Договір про створення Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС)** та **Договір про створення Європейського Співтовариства з питань Атомної Енергії (Євратом) – (Римські Договори)** (англ. Treaties of Rome).

Хоча офіційно обидва називаються Римськими договорами, на практиці лише договір про створення ЄЕС відомий сьогодні як Римський договір. До кінця року шість країн **(Франція, ФРН, Італія, Нідерланди, Бельгія та Люксембург)** ратифікували два договори, тому обидва договори набрали чинності 1 січня 1958 року.

Окрім вищезгаданих договорів, було також підписано Конвенцію про Деякі Спільні Інституції. Відтак, з'явилися Європейський Парламент та Європейський Суд. Наступним етапом стало підписання 8 квітня 1965 р. (набрав чинності 1 липня 1967 р.) Об'єднавчого Договору, згідно

Підписання Римських договорів
(https://www.consilium.europa.eu/en/documents-publications/library/library-blog/posts/treaty-of-rome-reading-references/)

з яким утворилася спільна для трьох Співтовариств Комісія (замінивши Високу Владу ЄСВС та Комісії ЄЕС і Євратому).

Спочатку ЄЕС здавався ще більшим розчаруванням, ніж ЄОВС. Жодна організація не усвідомила великих сподівань прихильників європейської інтеграції у післявоєнні періоди. Однак знаковість ЄЕС була важливою, як в політичному, так і в економічному плані. Європейські співтовариства (ЄЕС) – «Спільний ринок» – було засновано з перспективною програмою економічної і політичної інтеграції. Кінцевою метою ЄЕС було проголошено створення Сполучених Штатів Західної Європи.

Згідно з положеннями Договору, завданням ЄЕС була діяльність для гармонізації економічного розвитку, сталого та рівномірного економічного росту, а також прагнення до тіснішої співпраці між країнами-членами Співтовариства. Крім того, у Договорі згадувалося про поступову ліквідацію митних платежів при товарообміні між країнами-членами ЄЕС, встановлення спільних митних тарифів і впровадження спільної торговельної політики із третіми країнами, запровадження спільної сільськогосподарської політики, стандартизації національних законодавств країн-членів до тієї міри, яка буде необхідна для функціонування спільного ринку. ЄЕС було відкритим для нових членів.

Європейське Співтовариство з питань Атомної Енергії було створене для того, щоб контролювати мирне використання ядерної енергії. Завдання Співтовариства полягало у встановленні норм безпеки для санітарної охорони працівників та населення та в контролі над використанням радіоактивних матеріалів. Це Співтовариство не мало значного впливу на процес європейської інтеграції.

У цей же період у межах «Спільного ринку» здійснювався процес формування спільної сільськогосподарської політики, прийнятої під тиском Франції, зацікавленої у розширенні збуту своєї сільськогосподарської продукції у самому Співтоваристві: були введені єдині ціни і правила регулювання ринків основних сільськогосподарських товарів, а також створений протекціоністський механізм торгівлі з третіми країнами. Отже, у 1962 р. ЄС розпочинає свою «спільну сільськогосподарську політику», надаючи країнам спільний контроль над виробництвом продуктів харчування. Фермери платять однакову ціну за свою продукцію. ЄС вирощує достатню кількість продуктів харчування для своїх потреб, а фермери добре заробляють. Небажаним побічним ефектом є надвиробництво надлишкової продукції. Починаючи з 1990-х, пріоритетними напрямками були скорочення надлишків та підвищення якості продуктів харчування.

У 1968 р. шість країн (Німеччина, Франція, Італія, Нідерланди, Бельгія та Люксембург) знімають мита на товари, що імпортуються, одна з одної, дозволяючи вперше здійснювати вільну транскордонну торгівлю. Цей митний союз був одним із найдавніших етапів ЄС. Він скасував митні збори на внутрішніх кордонах та запровадив єдину систему оподаткування імпорту. Згодом внутрішній прикордонний контроль зник.

Отже, було створено митний союз. У період 1958–1969 рр. формувався спільний ринок. Мито у взаємній торгівлі країн-членів поступово знижувалось, уже 1962 р. були в основному ліквідовані кількісні обмеження товарообміну, одночасно національні митні тарифи замінювались єдиним тарифом. Єдиний тариф члени Співтовариства почали застосовувати з 1 липня 1968 р. з одночасним усуненням мита у ЄС.

У сучасному ЄС митники перебувають лише на зовнішніх кордонах ЄС. Вони не тільки продовжують торгівлю, але і допомагають захищати довкілля та культурну спадщину, захищають робочі місця через боротьбу з підробкою та піратством. Вони також застосовують ті ж мита на свій імпорт із закордонних країн.

У 1967 р. внаслідок злиття органів управління ЄОВС, ЄЕС і Євроатому утворилась триєдина інтеграційна організація з офіційною назвою Європейські співтовариства, або **Європейське співтовариство**.

У 1969–1971 рр. спеціальною комісією на чолі з Президентом Ради Міністрів Люксембургу П. Вернером розроблено і затверджено главами

держав та урядів-членів Європейського Співтовариства у березні 1971 р *«план Вернера»*. Його мета розроблення програми створення економічного та валютного союзу в Європі. У 1979–1980 рр. – створення і розвиток механізму обмеження взаємних коливань обмінних курсів країн-членів ЄС.

Початок 1970-х рр. приніс Співтовариству багато користі, особливо в економічній сфері. *Створення «валютної змії»* (механізм, що регулює коливання національних валют країн-членів) та Європейського Фонду Валютної Співпраці в 1973 р. У 1975 р. було створено чергову інституцію Співтовариств – Суд Аудиторів, завданням якого був контроль над реалізацією бюджету Співтовариств.

Спільна митно-тарифна політика забезпечила утворення у 1970-х роках власних коштів Співтовариства, головним чином, коштом надходжень від митних виплат і компенсаційних зборів, що стягувались при імпорті товарів з третіх країн.

У 1970-ті роки новий етап НТР зумовив необхідність розробки і спільної політики структурної перебудови економіки у Співтоваристві – країни-члени об'єднали свої зусилля для подолання технологічного відставання від США та Японії. На цей час у ряді галузей промисловості великі американські та японські компанії завдяки технологічній перевазі та скороченню витрат настільки поширились в економіці Європейського Співтовариства, що почали виштовхувати з ринку національних виробників та диктувати свої умови. Щоб протистояти цьому було вирішено відійти від домінування єдиної сільськогосподарської політики на користь вирішення інших економічних та соціальних проблем. Коло сфер інтеграції розширилось. Зокрема, країни об'єднали зусилля на широкомасштабних наукових та технологічних дослідженнях, почалось формування спільної індустріальної політики. Завдяки цим заходам ситуацію вдалось переломити.

Термін «європесимізм» відображає історію європейської інтеграції в середині 1970-х. Досягнення початку 1970-х – приєднання трьох держав-членів (у 1973 році Данія, Ірландія та Великобританія офіційно входять до ЄС), прийняття плану розвитку економічного та валютного союзу (ЄВС) та започаткування процедури щодо зовнішньополітичної координації – незабаром поступилися місцем серйозним викликам для Європейського співтовариства.

Так, друга половина 1970-х рр. відзначилася світовою економічною кризою, яка зачепила також Співтовариства. Виникли труднощі з бюджетом, із сільськогосподарською політикою та функціонуванням спільного ринку. Усе частіше й частіше проявлялися національні інтереси окремих країн-членів. До того ж, окрім впливу розширення та шоку нафтової кризи, ЄК намагалася впоратися з коливаннями відносин та

широко нерівномірними економічними показниками серед країн-членів наддержави.

Щоб проявити свою солідарність, лідери ЄС створили *Європейський фонд регіонального розвитку* у 1974 р. Його мета – перераховувати гроші з багатих до бідних регіонів для покращення доріг та комунікацій, залучення інвестицій та створення робочих місць. Пізніше на цей вид діяльності стала припадати третина всіх витрат ЄС.

Важливим елементом подальшої інтеграції стало *створення Європейської Валютної Системи (ЄВС)*, що почала функціонувати з березня 1979 р., і перед якою були поставлені чотири головні цілі:

- досягнення валютної стабільності в межах ЄС;
- спрощення конвергенції процесів економічного розвитку;
- забезпечення стратегії зростання в умовах стабільності;
- стабілізація міжнародних валютних та економічних взаємовідносин.

Базовим елементом ЄВС є запровадження розрахункової валютної одиниці – ***екю***.

Завдяки цьому, зокрема, країнам ЄС вдалося побороти валютну кризу початку 1980-х років. Після подолання інфляції у 1980-ті роки було відмінено обмеження з поточних фінансових операцій, а 1990 р. було введено режим вільного руху капіталів.

Таким чином, на початку 1980-х рр. вдалося залагодити проблеми і розпочати роботу над внутрішніми реформами. З цією метою було створено два комітети, один з яких, Комітет Дуга (Dooge), мав зайнятися питанням інституційних змін, а інший, Комітет Адонніно (Adonnino), – питаннями створення «Європи Громадян».

У середині 1980-х Європейське співтовариство зазнало надзвичайної трансформації: для покращення торгівлі між членами Співтовариства 17 та 28 лютого 1986 року країни-члени прийняли **Єдиний європейський акт (ЄЄА)** (англ. Single European Act, SEA), підписаний у лютому 1986 р., який модифікував Римські Договори і подав програму переходу до 1993 року до єдиного внутрішнього ринку, який базуватиметься на 4 свободах:

- вільний рух товарів;
- вільний рух осіб;
- вільний рух капіталу;
- вільний рух послуг.

ЄЄА переглянув Римські договори, щоб надати нового імпульсу європейській інтеграції та добудови внутрішнього ринку. Одним із найпомітніших аспектів трансформації Європейського співтовариства є те, що вона збіглася із середземноморським розширенням ЄС. Приєднання відносно бідної Греції у 1981 р., Португалії та Іспанії в 1986 р. загрожувало відхилити європейську інтеграцію від курсу економічного і політичного

зближення. Без компенсаційних механізмів добудова внутрішнього ринку могла б погіршити соціальний та економічний розрив між багатими та бідними країнами-членами ЄС. Таким чином, Єдиний європейський акт був більш ніж пристосуванням для запуску програми єдиного ринку. Це була складна угода щодо поліпшення прийняття рішень, зміцнення демократії, досягнення лібералізації ринку та, водночас, сприяння економічній та соціальній згуртованості. Цей Акт вніс зміни до правил, що регулюють діяльність європейських інституцій, та розширив повноваження Співтовариства, зокрема у галузі досліджень та розробок, навколишнього середовища та спільної зовнішньої політики. ЄЄА включив значні зміни в екологічну політику, дослідження та розвиток, а також згуртованість між багатими та бідними регіонами ЄС.

Ратифікація ЄЄА проходили відносно спокійно. Незважаючи на офіційні протести Великої Британії та Данії до і під час конференції, Європейська Комісія не була занепокоєною щодо надмірної втрати національного суверенітету або надмірного накопичення влади Комісією. Більшість національних парламентів проводили жваві дебати щодо ЄЄА, і майже всі проголосували за ратифікацію. Винятком був парламент Данії, але позитивний результат наступного референдуму забезпечив ратифікацію Данією.

Держави-члени та Комісія сподівались, що ЄЄА набуде чинності до січня 1987 року. Однак в Ірландії у грудні 1986 року Верховний суд Ірландії ухвалив рішення про те, що ЄЄА є неконституційним, ґрунтуючись на позові громадянина, стурбованого можливим впливом зовнішньополітичних норм закону на ірландський нейтралітет. Збентежений ірландський уряд не мав іншого вибору, як призначити референдум, щоб змінити конституцію. Проведений у травні 1987 р. референдум став голосуванням щодо того, чи слід Ірландії залишатися в ЄС. Передбачуваний позитивний результат усунув остаточну перешкоду для ратифікації ЄЄА, яка остаточно набула чинності в липні 1987 року.

ЄЄА дав потенціал для швидкого розвитку ЄС, адже успішна програма єдиного ринку сприяла європейській інтеграції у суміжних економічних та соціальних секторах. Єдиний європейський акт та програма єдиного ринку викликали відновлення інтересу до економічного та валютного союзу (ЄВС). У той же час і у відповідь на подібний політичний та економічний тиск рух за реформи в Центральній та Східній Європі прискорив крах комунізму. Більш ніж будь-яка інша подія, зруйнування Берлінської стіни в листопаді 1989 р. символізувало закінчення «холодної війни» та призвело до об'єднання Німеччини у 1990 році.

Таким чином, у 1960-х рр. народилася найбільша у світі торгова група: у ЄС створено митний союз та спільний ринок. Торгівля між країнами-членами ЄС та рештою світу стрімко зростала.

Спільний ринок – одне з найбільших досягнень ЄС. Він сприяє економічному зростанню та створенню робочих місць, полегшує повсякденне життя для людей та підприємств. Завдяки спільному ринку (іноді його також називають внутрішнім ринком) люди, товари, послуги та гроші можуть переміщатися в межах ЄС майже так само вільно, як і в межах однієї країни. Громадяни ЄС можуть навчатися, жити, купувати, працювати та виходити на пенсію в будь-якій країні ЄС та насолоджуватися продуктами з усієї Європи. Сотні технічних, правових та бюрократичних бар'єрів для вільної торгівлі та вільного руху між країнами-членами ЄС були усунені, щоб зробити справи простішими в межах єдиного ринку. У результаті компанії розширили свою діяльність, а конкуренція знизила ціни і дала споживачам більше вибору.

1.3 Подальше об'єднання. Єдиний валютний союз (1990 – сьогодення)

Політичні зміни, спричинені засіданнями «круглого столу», падіння Берлінської стіни та об'єднання Німеччини призвели до того, що політична інтеграція набрала обертів. У 1990 р. Бельгія запропонувала організувати конференцію, на якій можна буде напрацювати принципи для поглиблення політичного союзу та впровадження спільної валюти (ЕКЮ). У 1988 р. група експертів під керівництвом Президента Європейської Комісії Жака Делора розробила план створення Європейського валютного союзу.

Цей план дістав назву *«звіт Делора»* і передбачав три етапи. Після доопрацювання й уточнень звіт було схвалено главами держав та урядів у грудні 1991 р. у формі договору на конференції у Римі.

Ця конференція розпочалася в грудні 1990 р. у Римі і завершилася 7 лютого 1992 р. у Маастрихті підписанням **Договору про створення Європейського Союзу,** який, за місцем його прийняття, одержав назву **«Маастрихтський договір»** (англ. Maastricht Treaty). Цей Договір офіційно об'єднав усі раніше згадані європейські співтовариства, виділяв серед інших дві найважливіші сфери співробітництва – у сфері вироблення і проведення єдиної зовнішньої політики і політики безпеки та у сфері юстиції і внутрішніх справ.

У цьому документі зазначено: «Європейський Союз будується на основі Європейських Співтовариств, доповнюючись політикою та формою співпраці, встановленими у цьому Договорі (...). Європейський Союз базується на принципах свободи, демократії, поваги до прав людини та основних свобод, а також верховенства права; ці принципи є спільними для усіх країн-членів». Під час підписання Договору було визначено, що в 1996 р. відбудеться чергова міжнародна конференція, на якій буде

обговорено реалізацію Договору та буде ухвалено рішення щодо переходу до наступної фази інтеграції.

Згідно з Маастрихтським Договором, ЄС базується на трьох стовпах:

Повноваження **першого стовпа** дуже широкі, а саме:

- спільний внутрішній ринок, тобто вільний рух осіб, капіталу, товарів та послуг,
- митний союз,
- спільна торговельна політика,
- спільна сільськогосподарська політика та політика рибальства,
- спільна транспортна та енергетична політика,
- Європейський Соціальний Фонд,
- спільна політика з питань охорони навколишнього середовища,
- захист конкуренції,
- підтримка наукового та технологічного розвитку,
- охорона здоров'я та споживачів,
- цивільна оборона,
- туризм та спорт.

Другий стовп – це Спільна Зовнішня Політика та Політика Безпеки (СЗППБ). Її завданням є зміцнення єдності та незалежності Європи, що повинно сприяти збереженню миру, безпеки, прогресу на цілому континенті та в світі. Цілі СЗППБ:

- охорона спільних цінностей, життєвих інтересів, незалежності та цілісності ЄС, згідно з принципами Хартії Об'єднаних Народів,
- зміцнення безпеки ЄС та його членів,
- збереження миру та зміцнення міжнародної безпеки,
- підтримка міжнародної співпраці,
- розвиток та зміцнення демократії, а також легітимних урядів та поваги до прав людини та основних свобод.

Третій стовп – співпраця у сфері юстиції та внутрішніх справ. Визначаючи обов'язки країн-членів у межах третього стовпа, творці Договору про ЄС не включили до діяльності ЄС питання, пов'язані з утриманням громадського спокою та охорону внутрішньої безпеки. У рамках третього стовпа ЄС зобов'язується:

- забезпечити громадянам ЄС високий рівень охорони з питань свобод, безпеки та юстиції,
- запобігати расизму і ксенофобії, а також боротися з цими явищами,
- запобігати організованій злочинності та боротися з нею,
- боротися з тероризмом, торгівлею людьми, торгівлею наркотиками, торгівлею зброєю, корупцією та зловживаннями.

З метою боротьби з цими явищами створено європейську поліцію – Європол, а також висловлена мета в майбутньому уніфікувати покарання за такі дії у всіх країнах-членах.

З 1 листопада 1993 р. Європейське співтовариство перейшло у нову стадію економічної інтеграції і за рішенням держав і урядів країн-членів стало називатись Європейським Союзом. У межах ЄС планувався також перехід і до політичної інтеграції – створення нової наддержави конфедеративного або федеративного типу. Поступово ЄС набуває рис єдиної державності, контури якої проступають в економіці, політиці і в соціальній сфері.

Метою ЄС є створення умов вільного пересування в його межах товарів, послуг, капіталів та робочої сили. До 1999 р. передбачалось створити Європейський центральний банк, впровадити спільну валюту, єдине громадянство, закінчити створення організаційного та правового механізму узгодження зовнішньої політики та політики безпеки держав-членів ЄС.

Договір про Європейський Союз – це головна віха ЄС, яка встановила чіткі правила майбутньої єдиної валюти, а також зовнішньої політики та політики безпеки та більш тісної співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ.

1 січня 1993 р. встановлено єдиний ринок з його чотирьома свободами: вільний рух товарів, послуг, людей і грошей. Починаючи з 1986 року було прийнято понад 200 законів, що стосуються податкової політики, регулювання бізнесу, професійної кваліфікації та інших бар'єрів для відкритих кордонів.

Серед них – **Договір «Про відміну паспортного митного контролю між країнами Європейського Союзу**», первинно підписаний 14 липня 1985 сімома європейськими державами (Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Франція, Німеччина, Португалія та Іспанія) в Шенгені, маленькому містечку в Люксембурзі, що знаходиться поблизу точки сходження кордонів Люксембургу, Німеччини та Франції. Угода вступила в дію 26 березня 1995 року. В 1995 р. до Договору і Конвенції приєдналися Іспанія і Португалія.

26 березня 1995 р. Шенгенська угода набуває чинності у семи країнах – Бельгії, Німеччині, Іспанії, Франції, Люксембурзі, Нідерландах та Португалії. Мандрівники будь-якої національності можуть подорожувати між усіма цими країнами без паспортного контролю на кордонах. Інші країни з тих пір приєдналися до безпаспортного шенгенського простору. Тому на кордонах між країнами-учасницями Шенгенської угоди більше немає прикордонного контролю. Це відбулося завдяки шенгенським правилам, які є частиною законодавства ЄС. Ці правила скасовують весь контроль внутрішніх кордонів, але встановлюють ефективний контроль на зовнішніх кордонах ЄС та запроваджують спільну візову політику.

Сьогодні Шенгенська зона охоплює більшість країн ЄС, за винятком Кіпру та Ірландії. Болгарія та Румунія стали найновішими державами-членами, які приєдналися до Шенгенської зони: з 31 березня 2024 року будь-яка особа, яка перетинає внутрішні повітряні та морські кордони, більше не підлягатиме перевірці. Очікується, що пізніше Європейська Рада прийме одноголосне рішення щодо скасування перевірок осіб на внутрішніх сухопутних кордонах Румунії та Болгарії. Крім того, країни, що не входять до ЄС, такі як: Ісландія, Норвегія, Швейцарія та Ліхтенштейн, також приєдналися до Шенгенської зони.

Треба зважати на те, що хоча більшість країн-учасниць Шенгенського простору є членами ЄС, однак Шенгенський простір не дорівнює ЄС.

Зауважимо, що країни ЄС можуть тимчасово відновити прикордонний контроль у разі серйозної загрози державному порядку або внутрішній безпеці. Це зробила, наприклад, Німеччина з жовтня 2023 року на своїх кордонах із Польщею, Чехією та Швейцарією через необхідність боротьби з контрабандою людей і скорочення нелегальної міграції.

Шенгенська угода стала символом принципово нового етапу розвитку європейської інтеграції. Фактична ліквідація внутрішніх кордонів між державами-учасницями Шенгенського договору стала ще одним важливим кроком на шляху до єдиної Європи. Власне, безперешкодний вільний перетин «внутрішніх кордонів» між країнами Європейського Союзу існував і до Шенгена. Але стосувався виключно громадян цих країн. Шенгенська віза, що видана однією з учасниць угоди, дійсна на території всіх країн-учасниць.

Найбільше протиріч на шляху інтеграції у 1990-х рр. викликала ідея введення спільної валюти.

Три невдалі спроби запровадження спільної валюти було здійснено: у 1992, 1995 та 1997 роках. Вони показали, що не всі країни зможуть увійти до валютного союзу одночасно. Постійне відкладання введення євро ставило під сумнів увесь проєкт, оскільки створення валютного союзу потребує одночасного збігу значної кількості факторів, що, можливо, ніколи не буде досягнуто. Саме тому в ЄС не було одностайної думки про готовність Союзу до введення спільної валюти у 1999 р.

Створення валютного союзу залежало від ступеню готовності держав до участі в ньому. Для цього ЄС визначило кілька умов-критеріїв:

- інфляція не може перевищувати рівень, існуючий у трьох державах-членах з найстабільнішими цінами, більш, ніж на 1,5 відсоткових пункти;
- розміри бюджетного дефіциту мають становити не більше, як 3% ВНП країни;
- коливання обмінних курсів національних валют (за відсутності їх девальвації у попередні 2 роки) має бути у межах, встановлених для європейської валютної системи («+», «–», 2,25%);

– норма довгострокового прибутку не повинна перевищувати 2% від середньої норми прибутку трьох членів ЄС, які мають найнижчу норму прибутку;
– національний борг не повинен перевищувати 60% ВНП.

У 1995 р. критеріям Маастрихтського договору за рівнем інфляції відповідали 11 країн-членів ЄС з 15; за процентними ставками – 10; за розмірами бюджетного дефіциту – 4 (Данія, Німеччина, Ірландія та Люксембург), причому показник дефіциту в цілому по ЄС склав 4,7%; за розмірами внутрішнього державного боргу – 5 (Данія, Німеччина, Люксембург, Франція і Великобританія). Тобто, усі вимоги виконувала лише одна країна – Люксембург, по три вимоги виконували Німеччина, Франція, Великобританія, Данія та Ірландія.

Для поліпшення ситуації керівні органи ЄС передбачили низку заходів посилення контролю за економічною політикою держав-членів. Німеччина, зокрема у грудні 1995 р., запропонувала укласти між майбутніми членами валютного союзу «стабілізаційний пакт». За цим пактом країни-учасниці мали добровільно взяти на себе зобов'язання навіть у несприятливий для економіки час не перевищувати тривідсоткового рівня дефіциту бюджету відносно ВНП. За сприятливої економічної ситуації цей показник зменшуватиметься до 1%. За порушення цього зобов'язання країна має піддаватись штрафним санкціям (у розмірі 0,25% ВНП за кожний відсоток понад тривідсоткову межу). Країни ЄС не підтримали пропозиції Німеччини і лише у грудні 1996 р. було досягнуто домовленості щодо механізму запровадження санкцій, які набувають чинності тільки після відповідного рішення політичної системи своєчасного попередження. Політичні рішення мали прийматися з урахуванням виняткових випадків, до яких віднесено не лише природні катастрофи та надзвичайні політичні події (на кшталт об'єднання Німеччини), а також значне скорочення економічного зростання

Рішення про створення валютного союзу певним чином змінило загальну стратегію будівництва ЄС. До цього часу ця стратегія передбачала, що усі держави-учасниці мають рухатись по шляху інтеграції з однаковою швидкістю і на рівних брати участь у реалізації інтеграційних програм. Для нових членів передбачався лише перехідний період, після якого на них поширювалися загальні правила.

Для вирішення валютних проблем створено *Європейський центральний банк* у Франкфурті-на-Майні (Німеччина) у червні 1998 року. Попередник ЄЦБ – Європейський монетарний (валютний) інститут. ЄЦБ взяв на себе повноваження щодо реалізації монетарної (валютної) політики в зоні євро, а також забезпечує стабільність цін. До директорату ЄЦБ ввійшли управляючі центральними банками 11 країн Єврозони. Національні банки держав-членів лише реалізовують валютну політику, а не визначають її.

З 1 січня 1999 року євро вводиться у 11 країнах (Греція приєдналася у 2001 році, оскільки стан її економіки, фінансів, соціального рівня не відповідали необхідним вимогам) лише для комерційних та фінансових операцій. Це рішення крило у собі небезпеку дестабілізації торговельних потоків та розпаду спільного внутрішнього ринку з поділом ЄС на дві нерівні щодо становища (статусу) групи країн, що негативно впливатиме на загальний інтеграційний процес.

З 1 січня 1999 р. євро почало існувати лише у чеках, банківських розрахунках і перерахунках. **Єдина європейська валюта – євро – стала реальністю 1 січня 2002 року**, коли банкноти та монети євро замінили національні валюти у 12 з 15 країн ЄС (Бельгії, Німеччині, Греції, Іспанії, Франції, Ірландії, Італії, Люксембурзі, Нідерландах, Австрії, Португалії та Фінляндії). У 2007 році до єврозони приєдналась Словенія, у 2008 р. – Мальта і Кіпр, 2009 – Словаччина, у 2011 р. – Естонія, у 2014 р. – Латвія, у 2015 р. – Литва й у 2023 – Хорватія. Таким чином, станом на 2024 р. членами євро зони є 20 країн-членів ЄС із 27 країн-членів ЄС. Інші країни ЄС приєднаються до єврозони, як тільки вони відповідатимуть умовам, передбаченим Маастрихтськими критеріями конвергенції, згідно встановленого порядку.

Переваги введення єдиної європейської валюти євро:

– Немає ризику коливання валюти та вартості обміну валюти.
– Більше вибору та стабільні ціни для споживачів.
– Більш тісне економічне співробітництво між країнами ЄС.
– Може використовуватися всюди в єврозоні.

Монети виглядають так: одна сторона з національними символами, одна сторона – загальна.

Монети євро
(https://www.ecb.europa.eu/euro/coins/common/html/index.en.html)

Банкноти євро
(https://www.ecb.europa.eu/euro/banknotes/images/html/
ecb.faq_reproduction_rules_euro_banknotes.en.html)

Банкноти: немає національної сторони. Зображені арки, мости та вікна як символи об'єднання.

У межах єврозони економічна політика залишається значною мірою відповідальністю держав-членів, але національні уряди повинні координувати свою відповідну економічну політику для досягнення загальних цілей стабільності, зростання та зайнятості.

Європейська валютна система – це міжнародна (регіональна) валютна система – сукупність економічних відносин, яка пов'язана із функціонуванням валюти в межах економічної інтеграції; це державно-правова форма організації валютних відносин країн «Загального ринку» з метою стабілізації валютних курсів і стимулювання інтеграційних процесів. Запровадження ЄВРО призвело до того, що в країнах, в яких вона запроваджена, стала здійснюватися єдина валютна політика.

У 2004 році 25 країн ЄС підписали Договір про встановлення Європейської Конституції. Він призначений для впорядкування демократичного прийняття рішень та управління в ЄС 25 і більше країн. Він також створює посаду міністра закордонних справ Європи. Він повинен бути ратифікований усіма 25 країнами, перш ніж набуде чинності. Коли громадяни Франції та Нідерландів на референдумах 2005 року проголосували «ні» Конституції, лідери ЄС оголосили «період роздумів».

На заміну Конституції у 2007 році 27 країн ЄС підписали Лісабонський договір, який вніс зміни до попередніх договорів.

Підписання Лісабонського договору
(https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-lisbon)

Він покликаний зробити ЄС більш демократичним, ефективним та прозорим, і тим самим спроможним вирішити глобальні виклики, такі як зміни клімату, безпека та стійкий розвиток. Ратифікація Лісабонського договору була офіційно завершена всіма країнами-членами Європейського Союзу 3 листопада 2009 р. Після ратифікації всіх країн-членів ЄС договір набув чинності 1 грудня 2009 року.

У 2008 р. світова фінансово-економічна криза почалася із США. Скоординована відповідь на неї лідерів ЄС була така:

- відданість до євро та фінансової стабільності;
- нові інструменти управління кризовими ситуаціями та реформи правил;
- європейський механізм стабільності: фонд допомоги країнам у надзвичайних економічних труднощах;
- нові закони щодо стабільності банків;
- банківський союз: нагляд за банками в усьому ЄС та механізм припинення функціонування банків;
- краще управління економікою;
- європейський семестр: щорічна процедура координації державних бюджетів;
- пакт Євро+, «Фіскальний компактний договір»: взаємні зобов'язання щодо надійних державних фінансів.

Після виходу з кризи, були впроваджені такі досягнення:

- інвестиційний план для Європи, прийнятий у листопаді 2014 року, використовує державні гарантії для стимулювання приватних інвестицій;

- європейський фонд стратегічних інвестицій вже залучив 439 мільярдів євро інвестицій (до жовтня 2019 року), що перевищує очікування;
- інвестиції плану підтримали створення 1,1 мільйона робочих місць, показник до 2022 року збільшиться до 1,7 мільйона;
- більше одного мільйона малих та середніх компаній мають намір скористатися покращеним доступом до фінансування, і план сприяв збільшенню валового внутрішнього продукту ЄС на 0,9%.

Отже, у 21 столітті Європейський Союз є високо інтегрованим економічним ринком з **449,2 мільйонів населення** (станом на 2024 р.) Це друге найбільше об'єднання за кількістю населення в світі після Китаю та Індії.

Карта країн-членів ЄС
(https://european-union.europa.eu/easy-read_en)

ЄС – потужний торговий блок і багато неєвропейських підприємств вдосконалюють свою продукцію з метою дотримання економічних норм, встановлених в рамках ЄС. ЄС являє собою останню і найбільш успішну спробу в ряді зусиль по об'єднанню Європи, у тому числі численні спроби забезпечити єдність силою зброї, наприклад, як походами Наполеона Бонапарта або ж під час Другої світової війни. Все ж таки, хоча політична інтеграція в ЄС просувається набагато повільніше, ніж економічна, а інтеграційні процеси відбуваються у різних регіонах світу, але найповніше і найінтенсивніше були започатковані та продовжуються в Європі.

Процес просування все більш тісної інтеграції на Європейському континенті після закінчення Другої світової війни полягав не лише в інтеграції різних сфер життя шляхом прийняття так званих «договорів про заснування», а й в географічному розширенні його меж через вступ до Європейських Співтовариств / Європейського Союзу нових держав. Так, на сьогодні після семи розширень ЄС нараховує 27 держав-членів (до виходу Великобританії з ЄС 31 січня 2020 р. було 28 держав-членів ЄС), хоча державами-засновницями цього об'єднання були лише шість держав Західної Європи після Другої світової війни.

Таким чином, від початкового етапу європейської інтеграції у 1950-х рр. держави Європи працювали над зміцненням економічної інтеграції її членів. Однією з цілей було досягнення повної економічної інтеграції та введення єдиної європейської валюти. Врешті 30 червня 2002 р. було створено Економічний і валютний союз в Європейському Союзі. Отже, ЄС на сучасному етапі представляє собою найвищий рівень економічного інтеграційного об'єднання в світі.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. На Вашу думку, яка головна причина створення Європейського Союзу?
2. Хто запропонував план часткової економічної інтеграції між Францією та Німеччиною?
3. Що Вам відомо про «декларацію Шумана»?
4. Скільки країн підписали договір про створення Європейського співтовариства вугілля та сталі? Назвіть їх.
5. Що було встановлено Римським договором?
6. Які виклики були для Європейського співтовариства у 1970-ті роки?
7. Назвіть позитивні результати створення спільного ринку для громадян і споживачів.
8. Коли була введена в обіг єдина європейська валюта євро?
9. Які позитивні наслідки створення євро зони?
10. Що робив ЄС для того, щоб мінімізувати результати фінансово-економічної кризи в країнах-членах ЄС?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Палагнюк Ю. В. Заснування та етапи становлення Європейського Співтовариства. *Світова та європейська інтеграція:* [навч. посіб.] / за ред. М. О. Багмета. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. С. 94 –119. http://lib.chdu.edu.ua/pdf/posibnuku/252/7.pdf.
2. Процес інтеграції на Європейському континенті: теоретичні та історичні аспекти. [Електронний ресурс] / Ю. В. Палагнюк. *Демократичне врядування:* Електронне наукове фахове видання Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. 2013. Вип. 12. URL: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik12/fail/Palagnjuk.pdf.
3. Палагнюк Ю. В. Еволюція теоретичних основ європейської інтеграції: державно-управлінський аспект [Електронний ресурс]. *Публічне адміністрування: теорія і практика:* Електронний збірник наукових праць. 2013. Вип. 2(10). URL: http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2013-02%2810%29/index.html.
4. Копійка В. В., Шинкаренко Т. І. Європейський Союз: історія та засади функціонування: навч. посіб. / за ред. Л. В. Губерського. К.: Знання, 2009. 751 с.
5. Палагнюк Ю. В. Проблеми розвитку ЄС після фінансово-економічної кризи: уроки для України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 5. С. 167–172. https://www.researchgate.net/profile/Yuliana_Palagnyuk/publication/338954980_Problemi_rozvitku_ES_pisla_finansovo_ekonomicnoi_krizi_uroki_dla_Ukraini/links/5e34730092851c7f7f11a7e2/Problemi-rozvitku-ES-pisla-finansovo-ekonomicnoi-krizi-uroki-dla-Ukraini.pdf.
6. Палагнюк Ю. В. Поняття «Європейська інтеграція» в державному управлінні. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки, психології:* зб. наук. пр. Херсонського національного технічного університету. Херсон, 2011. Вип. 2(5). С. 110–115.
7. Лісабонський договір – 10 років після набуття чинності. Що змінилося у функціонуванні ЄС?: Науково-практична конференція: тези доп., Миколаїв, 2 грудня 2019 р. / ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв, 2019. http://eugov.chmnu.edu.ua.
8. English. European and Euro-Atlantic Integration. A textbook for Civil Servants and Local Government Employees / Y. Glukhova, D. Say, Y. Palagnyuk, S. Ponomaryov, S. Soroka, A. Soloviova. 3rd ed., updated. Mykolayiv: Petro Mohyla BSSU, 2018. 336 p. http://dspace.chmnu.edu.ua/bitstream/123456789/257/1/English.%20European%20and%20Euro-Atlantic%20Integration.pdf.
9. Dinan D. (2010) Ever Closer Union. An Introduction to European Integration. Forth edition: Lynne Reinner Pub.

10. McCormick, J. (2011) Understanding the European Union: A Concise Introduction. 5th edition: Palgrave Macmillan.
11. An official EU website http://www.europa.eu.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Вперше ідею створення «Сполучених Штатів Європи» висловив:
а) Жан Моне *в) Уінстон Черчилль*
б) Роберт Шуман г) Конрад Аденауер

2. «План Шумана» передбачав:
а) утворення Європейського Об'єднання вугілля та сталі на основі зближення Франції та Німеччини
б) остаточне об'єднання Європи в сфері економіки та торгівлі
в) створення єдиної армії серед усіх країн-учасників Ради Європи
г) утворення Європейського соціального фонду

3. Договором про утворення Європейського Союзу є:
а) Єдиний Європейський акт в) Амстердамський договір
б) Маастрихтський договір г) Римський договір

4. Негативні наслідки фінансово-економічної кризи 2008 р. змусили країни ЄС:
а) брати борг у США
б) здійснити масштабні антикризові заходи
в) здійснити перерозподіл фінансів ЄС серед країн
г) змусити деякі країни вийти з ЄС

5. Спільна для більшості країн ЄС валюта – євро – була введена в готівковий обіг:
а) у 1999 році *б) 2002 році* в) 2004 році г) 2010 році

6. Назвіть шість країн-засновниць ЄС:
а) Франція, Італія, Німеччина, Ірландія, Бельгія, Люксембург
б) Італія, Франція, Німеччина, Бельгія, Нидерланди, Люксембург
в) Німеччина, Франція, Італія, Велика Британія, Бельгія, Нідерланди
г) Ірландія, Велика Британія, Франція, Італія, Данія, Бельгія

7. Формування концепції єдиного внутрішнього ринку, яка базуватиметься на 4 свободах (вільний рух товарів, вільний рух осіб, вільний рух капіталу, вільний рух послуг) було проголошено:
а) у Паризькому договорі в) Римських договорах
б) Лісабонському договорі *г) Єдиному Європейському Акті*

8. Визначте найбільш важливі причини європейської інтеграції?
а) необхідність протидії цілковитому домінуванню США у світовому господарстві

б) потреба взаємного порозуміння між країнами, зокрема між Німеччиною та Францією
в) потреба миру та безпеки, сподівання на економічний розвиток та добробут
г) всі варіанти правильні

9. Яку Європейську розрахункову одиницю було створено у 1978 році?
а) євро *б) екю* в) долар г) марка

10. Угода Європейського економічного співтовариства не передбачала:
а) формування митного союзу, що передбачав вільне пересування товарів, робочої сили, капіталу
б) сприяти розвитку міцної єдиної індустрії з метою збільшення європейського енергетичного потенціалу
в) спільну політику в галузі сільського господарства та транспорту
г) спільну торгову політику щодо третіх країн та впровадження єдиних зовнішніх тарифів

ТЕМА 2

Чотири розширення ЄС у XX ст.

2.1 Перше розширення Європи (Велика Британія, Данія, Ірландія).
2.2 Середземноморське розширення ЄС: друге і третє розширення (Греція, Іспанія, Португалія).
2.3 Четверте розширення (Швеція, Фінляндія, Австрія).
2.4 Результати інтеграції для нових країн-членів та для ЄС.

2.1 Перше розширення Європи (Велика Британія, Данія, Ірландія)

Від часу створення Європейських Співтовариств можливість їх подальшого розширення була передбачена в установчих договорах. Про це зокрема йшлося в Римському договорі 1957 р. про створення Європейського Економічного Співтовариства та всіх подальших модифікаціях, аж до останньої редакції положень про ЄС, затверджених Лісабонським договором у 2007 році.

А вже у ході першого розширення Європейського співтовариства, яке сталось у 70-х роках XX століття, до нього приєдналися країни – Велика Британія, Данія та Ірландія.

Перше розширення ЕС – вступ Великої Британії, Данії та Ірландії

Внаслідок вступу до Європейських Співтовариств Великої Британії, Данії та Ірландії (1973 р.) населення об'єднання збільшилося зі 192,5 до 256,8 млн осіб (на 33,4%), а сукупний ВВП зріс із $2,381 до $3,148 трлн (на 32,21%).

Але вступ цих держав супроводжувався певними труднощами: Великобританії довелося майже 15 років чекати своєї черги до вступу; Ірландії заради вступу до ЄС довелося змінювати конституцію, що обмежувала її суверенітет; рішення про вступ Данії до Європейської спільноти було прийнято на референдумі з мінімальною перевагою для країни.

Перші етапи поглиблення європейської інтеграції характеризувалися тим, що вони протікали на відносно обмеженій території, яка охоплювала лише шість країн.

В економічному сенсі ці країни керувалися принципами досить сильного колективного протекціонізму, який протягом певного періоду сприяв становленню Європейських Співтовариств як одного з найбільш потужних центрів глобальної економічної системи, перетворенню підприємств цих країн на конкурентоспроможних суб'єктів господарювання, здатних протистояти потужним американським транснаціональним корпораціям. Економічне піднесення Співтовариств створювало передумови і для зміцнення політичних позицій країн-членів, які значно підсилювалися започаткуванням формування спільних політичних інститутів, а згодом – і формування спільної зовнішньої політики та політики безпеки.

Однак приєднання **Великої Британії** також супроводжувалось деякими суперечностями. Розглянемо цей процес в історичній перспективі.

Прапор Великої Британії

Після Другої світової війни такі країни як Франція та Німеччина були частково зруйнованими і готові на все заради миру, проте Великобританія, будучи найбільш впливовим учасником антигітлерівської коаліції, була безпосереднім переможцем. Тому якщо народи Франції та Німеччини вийшли з війни з твердим переконанням згубності існування явища націоналізму у світі і готовністю поступитися частиною

свого суверенітету заради збереження миру, то народи Великої Британії, навпаки, з гордістю ставилися до своєї переможної держави і прагнули до її максимального зміцнення. Стратегія зовнішньої політики Британії була зосереджена на зміцненні стосунків зі Сполученими Штатами Америки, заради спільної боротьби проти світового комунізму. При цьому європейські справи займали незначне місце у стратегічної політики Британії.

Однак досвід Другої світової війни все одно був важким у всіх країнах, в тому числі Великій Британії, що змусило її відійти від своїх традиційних напрямів політики збереження «рівноваги держав» на Європейському континенті. Вона активно почала підтримувати створення загальноєвропейських організацій, таких як Організації європейського економічного співробітництва та розвитку, Ради Європи, Західноєвропейського союзу і НАТО. Велика Британія безпосередньо вважала, що обов'язковою умовою європейської співпраці та інтеграції є збереження суверенітету країн і міжурядовий підхід роботи.

Проте те, що хотіла і могла запропонувати Велика Британія країнам Західної Європи в області економіки, обмежувалося створенням зони вільної торгівлі. Вже у 1957–1958 роках уряд Великобританії спробував домогтися створення зони вільної торгівлі між усіма державами-членами Організації європейського економічного співробітництва та розвитку. Ця спроба закінчилася невдачею. Тоді уряд Великобританії провів переговори з державами, що не ввійшли до ЄЕС, результатом яких було підписання в січні 1960 року Стокгольмської конвенції про створення Європейської асоціації вільної торгівлі.

Саме в цей час, на рубежі 1950–60-х років, правлячі кола Великої Британії почали усвідомлювати, що взята ними на себе роль глобальної держави не відповідає реальному економічному та військовому потенціалу країни.

Еволюції позиції Великої Британії сприяли також деякі зміни у підходах Франції до ідеї європейської інтеграції, пов'язані з приходом до влади Шарля де Голля.

На відміну від керівників Четвертої республіки, Ш. де Голль виступав проти наднаціонального характеру європейського співробітництва. Такий підхід збігався з британською позицією щодо міждержавного співробітництва в політичній, економічній та військовій сферах. Крім того, малі країни ЄС, такі як Нідерланди, продовжували прихильно ставитися до участі Великої Британії в європейській інтеграції.

Шарль де Голль

Гарольд Макміллан

Переорієнтація Великої Британії збіглася в часі з приходом до влади в 1959 р. консерваторів на чолі з Гарольдом Макмілланом, які хотіли домогтися вступу країни в ЄС до 1963 р. – наступних виборів.

Прем'єр-міністр Великої Британії Гарольд Макміллан виступив зі своєю історичною промовою про «вітри змін». Різко прискорився процес деколонізації, причому стало очевидно, що подальша орієнтація зовнішньої торгівлі Великобританії на країни Співдружності не має перспективи. Британська промисловість стала гостро відчувати свою залежність від континентальної Європи. Вважається, що вступ Великої Британії був неминучим, або так названим «вступ мимоволі», адже у разі відмови Великої Британії вступу до ЄС, вона б могла втратити свій вплив у Європі, що негативно вплинуло б на економічне та політичне життя країни.

У більшості країн ЄС реакція на перспективу розширення Співтовариства була позитивною. Офіційно переговори почалися у 1961 р. і проходили за досить складною схемою за ініціативи Франції. Незважаючи на це, у Великої Британії був шанс на вступ до ЄС у 1962 р., але через зовнішньополітичні та внутрішньополітичні причини британська тактика обговорення всього комплексу питань призвела до затягування переговорів в умовах постійних змін зовнішньої політики всіх держав та просування більш тісної економічної інтеграції країн ЄС, зокрема – впровадження спільної сільськогосподарської політики.

У результаті Франція зрозуміла, що Велика Британія не тільки продовжує наполягати на своєму особливому статусі в ЄС, але й досить сильно залежить від США. Тому у 1963 р. Ш. де Голль проголошує негативне рішення Франції щодо вступу Великої Британії до ЄС. При цьому запропонований Великій Британії Францією статус асоційованого члена ЄС був розцінений урядом британців як приниження. Більш того, така позиція Франції викликала невдоволення серед інших членів ЄС, які були шоковані як тим, що Франція виступила проти британської кандидатури, так і тим, що вона не проконсультувалася з цього приводу з урядами інших країн. Франція фактично першою порушила правило «єдиного фронту» шести країн ЄС.

Відновлення переговорів із приводу розширення Співтовариства і вступу Великої Британії до нього відбулося після перемоги на виборах у Великій Британії лейбористів у 1964 р. і формування нового уряду на

чолі з прем'єр-міністром Гарольдом Вільсоном. Новий прем'єр-міністр сподівався, що переговори про вступ на цей раз будуть достатньо швидкими, адже будуть концентруватися лише на найбільш важливих питаннях для обох сторін. У 1967 р. Велика Британія подала свою кандидатуру на вступ до ЄС, а за нею – Ірландія, Данія та Норвегія.

І знову, як і першого разу, Франція без консультацій зі своїми партнерами висловила стриману оцінку перспектив вступу Великої Британії у ЄС. Друге вето Ш. де Голля викликало велике невдоволення партнерів Франції по ЄС, адже виявилася принципова відмінність у підходах п'яти країн (паралельне проведення переговорів та оздоровлення британської економіки) та Франції (відкриття переговорів тільки після економічного оздоровлення Великої Британії).

Врешті-решт відставка президента Ш. де Голля у Франції та прихід до влади у Великій Британії у 1970 р. консерваторів на чолі з Е. Хітом, відомим як послідовний «європеїст», заклала реальну основу для поліпшення франко-британських відносин та першого розширення ЄС.

Переговори для вступу Великої Британії розпочалися в червні 1970 року в Люксембурзі і закінчились майже рік потому в Брюсселі. Знайомі проблеми попередніх заявок Великобританії незабаром виникли. Однак переговори були набагато менш змістовними і тривалими, ніж на початку 1960-х.

Зазначимо, що **крім Великої Британії на вступ у ЄС претендували ще три країни: Данія, Ірландія та Норвегія**.

Розглянемо інтеграційні процеси окремо в кожній із цих країн.

Питання про членство в ЄК було ще більш спірним у **Норвегії**, де незначна більшість громадян країни проголосувала проти вступу на референдумі у вересні 1972 року.

Так, вперше угода про вступ Норвегії до ЄС була підписана у січні 1972 р., але у вересні 1972 р. 54% населення Норвегії проголосувало проти приєднання до Європейського Співтовариства через хвилювання щодо наслідків вступу для таких галузей економіки держави, як сільське господарство, риболовля та видобуток нафти.

Проблеми зі вступом до ЄС і громадською думкою щодо цього були й у **Данії**, але референдум про приєднання там відбувся лише через тиждень після голосування Норвегії та зобов'язання до уряду призвели до вражаючого відсотка схвалення членства Данії в ЄС.

Як і британці, датчани скептично ставилися і досі ставляться до європейської інтеграції. Однак після того, як Великобританія подала заявку на членство, у Данії було мало варіантів, крім як слідувати за нею. Більша частина експорту країни спрямовувалася до Великобританії та Німеччини, тому для Данії було б економічним самогубством залишатися поза розширеною ЄС.

Ірландський референдум, що відбувся у травні 1972 р., відзначив сильну підтримку членства в ЄС. **Ірландія** значно більше, ніж Данія, була пов'язана з Британією. Було б абсурдно економічно залишатися за межами Європейського Співтовариства, коли Британія планувала вступити до нього. Незважаючи на те, що в 1922 році Ірландія стала незалежною державою, вона залишалася відносно ізольованою від Європи, замість цього була пов'язана тісними стосунками з Британією.

Прапор Ірландії

Членство в ЄС дало Ірландії можливість розмістити англо-ірландські відносини в більш широкому, багатосторонньому контексті. Не дивно, що на референдумі 1972 року 83% громадян Ірландії проголосували за вступ до ЄС.

Таким чином, у 1973 р. ЄС із шести країн-членів став об'єднанням дев'яти країн-членів. З чотирьох заявників, які підписали угоди про приєднання, лише троє приєдналися до ЄС у січні 1973 р.

Ратифікаційна драма тривала у Британії майже до останньої хвилини. Переживши низку процедурних перешкод, акт про приєднання остаточно отримав схвалення парламенту у жовтні 1972 року.

2.2 Середземноморські (друге і третє) розширення ЄС: Греція, Іспанія, Португалія

Закінчивши епоху правих диктатур у середині 1970-х, Греція, Португалія та Іспанія прагнули вступити до ЄС якнайшвидше, щоб припинити свою відносну міжнародну ізоляцію, стабілізувати свої новостворені демократичні режими та допомогти розвинути свої економіки.

Цей етап розширення ЄС характеризується прагненням ЄС поширити демократичні свободи на південь Європи, перетворивши його на зону стабільності та безпеки. Існувала пріоритетність політичної аргументації доцільності середземноморського розширення, яке відбувалося на фоні серії кризових явищ в європейській економічній інтеграції і супроводжувалося не лише активною ревізією основних положень найбільш впливових інтеграційних теорій, але й переглядом базових комунітарних принципів, закладених Римськими угодами. Таким чином, розпочався новий раунд розширення, поки ЄС ще «перетравлював» членство Великобританії, Данії та Ірландії – перше розширення ЄС.

Шлях **Греції** до інтеграції в ЄС не був простим і швидким. Греції вдалося диференціюватися від Португалії та Іспанії, що поставило перед Європейською Комісією більші економічні проблеми. З трьох заявників

Середземномор'я президент Єврокомісії Рой Дженкінс вважав Грецію «найменш кваліфікованою» для вступу. Навпаки, Рада розглядала справу Греції насамперед з політичної точки зору і нехтувала порадами Комісії. Якби ЄК могла передбачити проблеми, з якими згодом зіштовхнеться заявка на членство Греції, переговори, можливо, не завершились би так швидко, якщо взагалі б завершилися вступом Греції до ЄС.

Прапор Греції

Початкова позиція Греції в переговорах щодо вступу спиралась на тезу, що в основу переговорів про вступ мають бути покладені принципи Угоди про асоційоване членство. Перехідний період, протягом якого Греція пройшла шлях до приєднання і підготувала свою політичну й соціальну систему, був доволі значним. Переговорний процес, що тривав 4 роки, завершився підписанням в Афінах 28 березня 1979 р. договору про вступ Греції до ЄЕС.

Передбачалось, що Греція стане повноправним членом Спільноти з 1 січня 1981 р. Саме ця Угода увійшла в історію ЄС як перший договір, укладений на той період Європейською Економічною Спільнотою з державою, що не входила до його членів, якими на той період були лише шість держав-засновників. Вступ Греції до Спільноти мав принципове значення, оскільки сприяв удосконаленню самого механізму розширення. Переговори щодо вступу Греції до ЄЕС продемонстрували ефективність класичного методу розширення, який базувався на вимогах насамперед виконання державами-кандидатами комунітарних правил та принципів під час перехідного періоду.

Належним чином ратифікований у Греції та державах-членах, *договір про приєднання набув чинності у січні 1981 р., коли Греція стала десятим членом ЄС.*

Натомість вступ Іспанії та Португалії до ЄС тривав понад вісім років.

Але економіка Греції була набагато нижчою від країн «дев'ятки», що істотно призводило до її відставання.

Друге розширення ЄС – вступ Греції

Влада Греції, намагаючись скоротити дистанцію розвитку країни від країн Співтовариства, вдалась до корекції своєї економічної політики, що дещо покращило стан країни на Європейському ринзі. Порівняно з Грецією, економіки Португалії та Іспанії були вищими від показників Європейської економічної спільноти в цілому.

Прапор Іспанії

Іспанія розглядала членство в ЄС як неодмінну умову ефективних макроекономічних зрушень в національній економіці та внутрішньополітичній стабілізації.

Зрозумівши, що Європейська Комісія побоюється, перш за все, економічних наслідків членства Іспанії, Португалія також намагалася розглядати її заявку окремо і швидко її укладати.

Прапор Португалії

Португалія подала заявку на приєднання до березня 1977 року, більше ніж за рік до того, як подала заявку Іспанія. Переговори про приєднання Португалії також розпочалися до початку переговорів з Іспанією, але лише чотирма місяцями раніше. Хоча ЄК вела переговори з кожною країною окремо, короткий час між відкриттями двох груп переговорів вказував на ступінь, в якому Європейська Комісія вважала їх взаємопов'язаними.

Вирішальний прорив щодо розширення завдяки приєднанню цих країн відбувся не в самому процесі переговорів, а через внутрішні справи Єврокомісії, зокрема через вирішення британського бюджетного питання. Ніби сигналізуючи про новий етап розвитку Європейської Комісії, національні лідери оголосили на саміті у Фонтенбло у червні 1984 року, що розширення відбудеться до січня 1986 року, до вирішення проблемних питань.

Після цього переговори між Європейською Комісією та країнами-заявниками прискорилися. Однак лише в березні 1985 року міністри закордонних справ вирішили проблеми в переговорах про приєднання – рибальство, вільний рух іспанських та португальських робітників у ЄС та бюджетні внески країн-заявників – на марафонському засіданні.

Вперше за майже 20 років майбутнє ЄС виглядало яскраво. Неминуче розширення стало психологічним стимулом та додатковим обґрунтуванням інституційної реформи. Після затяжних переговорів про приєднання все було підготовлено для майбутньої Європейської ради в Мілані, щоб побачити, як Франсуа Міттеранд заявив, «якою стане Європа».

Саме зі вступом Іспанії та Португалії вперше було застосовано *принцип «двох швидкостей»* в інтеграційному процесі і в практичній площині розпочато обговорення шляхів інституційного реформування. Мова йшла про розробку більш гнучкої інституціональної структури Співтовариства, перегляду механізму голосування в сторону більш широкого запровадження механізму кваліфікованої більшості.

Третє розширення ЄС – вступ Іспанії та Португалії

Але приклад приєднання Іспанії до ЄС показує, що навіть досить непогане економічне підґрунтя країни не покращує умови вступу та не скорочує час інтеграції. Перед Іспанією постала проблема адаптації національної промисловості і сільського господарства до індустріального і аграрного комплексу ЄС за вимогами ринкових відносин.

Хоча Греції вдалося приєднатися за відносно короткий час, зате переговори про приєднання з Португалією та Іспанією були складними. Усі ці країни були бідними, чиє сумарне населення становило 20 відсотків від існуючого в ЄС.

Перспектива приєднання Греції, Португалії та Іспанії лякала багатьох країн-членів, не в останню чергу через труднощі, спричинені першим розширенням ЄС.

Загалом, розширення Євросоюзу на південну Європу підтвердило, що саме воно є головним тестом для ЄС, як процедурно, так і змістовно.

Друге та третє розширення були своєрідним показником для інших країн, що не лише економічне становище відіграє головну роль в інтеграції до ЄС, а й те, як країни можуть вдало та вміло використовувати переваги участі в єдиному внутрішньому ринку, те, якою є система мобільності господарювання підприємств, якими є умови праці, якість освіти та кваліфікація працівників і так далі.

Таким чином, другий та третій етапи розширення Європейського Союзу пов'язані зі вступом таких країн, як Греція та Іспанія разом із Португалією. Проте, різний рівень економіки країн призводив до труднощів реалізації програми розширення ЄС. Наприклад, Португалія та Іспанія лише у 1992 році змогли повністю увійти до Митного союзу. Також існували ускладнення та проблеми у вільному руху товарів, послуг.

2.3 Четверте розширення (Швеція, Фінляндія, Австрія)

Закінчення холодної війни привело до зміни геостратегічної ситуації в Північній Європі, що спричинило трансформацію концептуальних основ політики міжнародної безпеки країн регіону. Змінився інституціональний і проблемний контекст, який впливає на формування політики безпеки Скандинавських країн: паралельно до розвитку старих були створені нові інститути регіонального й субрегіонального співробітництва, з'явилися нові проблеми й виклики безпеці, що вимагали нових підходів до їхнього рішення, відбулася трансформація самого поняття безпеки. Унаслідок Скандинавські країни постали перед проблемою перегляду тієї політики міжнародної безпеки, що була характерна для них у роки холодної війни, пошуку свого шляху розвитку у швидко мінливому й нестабільному сучасному світі.

Прапор Австрії

Прапор Швеції

Прапор Фінляндії

Будучи достатньо однорідною групою невеликих за розміром країн із високим рівнем економічного розвитку та сталими демократичними традиціями, країнам ЄАВТ (Австрія, Швеція, Фінляндія) було досить легко адаптуватися до основних вимог вступу до ЄС. Крім того, падіння комуністичних режимів у країнах Східної Європи, об'єднання Німеччини у 1990 р. та розпад Радянського Союзу в 1991 р., у результаті якого відбувся розпад світової біполярної системи воєнно-політичного протистояння, призвели до нових оцінок нейтральними країнами ЄАВТ свого статусу. Він ставав практично сумісним із повним членством в ЄС.

Обережну позицію щодо більш тісного співробітництва або вступу до ЄС зайняли Швейцарія та Ліхтенштейн (члени ЄАВС з 1991 р.). Ісландія ж взагалі не розглядала можливості вступу до ЄС, остерігаючись відкрити свої ресурси для потреб рибної промисловості Співтовариства.

Аналізуючи процес інтеграції країн четвертого розширення до ЄС, слід звернути увагу на те, що в основі цього процесу були, в першу чергу, економічні, переважно,

взаємовигідні інтереси. Однак політичні фактори також відігравали важливу роль, у тому числі різні позиції країн-членів ЄС до вступу нових членів.

На початку 1993 р., уже після створення Європейського Союзу, розпочалися переговори про вступ із Австрією, Швецією та Фінляндією. Питання щодо вступу цієї «трійки» не викликало сумніву, адже ці країни мали стабільну та високорозвинену економіку.

1 січня 1995 р. зі вступом Австрії, Фінляндії та Швеції «Європа Дванадцяти» перетворилася на «Європу П'ятнадцяти».

Четверте розширення ЄС – вступ Австрії, Швеції та Фінляндії

У 1995 році поява цих країн у складі ЄС значно змінила політичну конфігурацію Європейського Союзу. Всі три країни підтримали курс на розвиток загальної зовнішньої політики, підвищенню самостійної ролі ЄС у міжнародних відносинах, виступаючи при цьому з позицій підтримки ООН та її миротворчих зусиль, зміцненню світового правопорядку та врегулюванню регіональних і локальних конфліктів політичними методами, розвитку співробітництва ЄС із сусідніми країнами.

Хоч нова «трійка» і мала такий само економічний та соціальних розвиток, як і країни, які були близькими до «ядра» ЄС, але їх приєднання гостро виявило проблему незбалансованості між економічним та географічним балансом та розташуванням кордонів ЄС.

Відзначимо, що під час четвертої хвилі розширення ЄС **Норвегія** зробила другу спробу вступити до ЄС після провалу вступу до ЄС на загальнонаціональному референдумі під час першої хвилі розширення ЄС у 1970-х рр.

Так, вдруге Норвегія подала заявку на вступ до ЄС в листопаді 1992 р. У червні 1994 р. угода про вступ була підписана Норвегією та ЄС.

Однак у листопаді 1994 р. громадяни знову проголосували проти членства цієї держави в Євросоюзі на загальнонаціональному референдумі. Питанням диспуту стали знову енергетична політика, тому що Норвегія не хотіла відмовлятися від контролю над її величезними резервами природного газу та нафти, а також політика риболовства, адже Норвегія також не бажала втрачати контроль над своїми прибутковими територіальними водами.

Ще одним прикладом того, як громадська думка може негативно вплинути на результат євроінтеграції, а саме прагнення вступу до ЄС, є **Швейцарія.**

Громадяни Швейцарії виступили проти приєднання держави до Європейського економічного простору (ЄЕП) на загальнонаціональному референдумі у грудні 1992 р., після чого уряд Швейцарії прийняв рішення не продовжувати державну євроінтеграційну політику і не ставити за мету членство Швейцарії в ЄС.

ЄЕП був пропозицією ЄК як створення великого інтегрованого ринку, що включав би на той час дванадцять держав-членів ЄС і сім держав-членів Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ): Австрія, Фінляндія, Ісландія, Ліхтенштейн, Норвегія, Швеція та Швейцарія. Фактично ЄЕП став першим неофіційним кроком до інтеграції половини держав ЄАВТ до ЄС, а саме Австрії, Фінляндії і Швеції, які стали членами Євросоюзу у 1995 р.

Взагалі в Євросоюзі не кожна держава використовує національні референдуми для вирішення євроінтеграційних питань. Більш того, така форма залучення громадян до процесу прийняття рішень в ЄС використовувалася щодо певних аспектів, але референдуми з часом почали відігравати все більш важливу роль в процесі європейської інтеграції. До того ж помітно, що збільшився моральний і політичний тиск щодо їх використання в ЄС, на думку Д. Дайнена. За його категоризацією, більшість референдумів з приводу євроінтеграційних питань підпадають під дві основні категорії (див. таблицю).

Національні референдуми в європейських державах з євроінтеграційних питань у XX ст. (обрані)

Рік	Держава	Питання	Результат
1972	Данія, Ірландія, Норвегія	Вступ до ЄС Вступ до ЄС	Так Ні
1982	Гренландія	Продовження членства в ЄС	Ні
1994	Австрія, Фінляндія, Швеція Норвегія	Вступ до ЄС Вступ до ЄС	Так Ні

Джерело: Розроблено Ю. В. Палагнюк на основі: Dinan D. (2010) Ever Closer Union. An Introduction to European Integration. – Forth edition: Lynne Reinner Pub

Наголосимо, що у таблиці є приклад того, як територія вийшла зі складу ЄС: у 1982 р. населення Гренландії – автономної частини Данії, яка вступила в ЄС як частина Данії у 1973 р., проголосувало проти продовження членства. Однак при цьому сама Данія залишилася членом ЄС.

Данія та Гренландія

Отже, процес розширення ЄС ствердив думку про те, що позитивний результат участі менш економічно розвинених країн в інтеґрації поряд із більш розвиненими є цілком реальним за відносно сприятливих умов у світовій економіці, умов допомоги країнам, що наздоганяють, з боку їхніх багатих партнерів і, по-третє, здорової економічної політики, що проводиться урядами країн, що наздоганяють.

2.4 Результати інтеграції для нових країн-членів та ЄС

Перше розширення відбулося 1 січня 1973 року. Шестеро стали дев'ятьма, коли Данія, Ірландія та Великобританія офіційно вступили до ЄС. Друге розширення відбулося 1 січня 1981 р. Членство в ЄС досягає подвійних показників, коли приєднується Греція. Вона має право на приєднання до моменту скидання військового режиму та відновлення демократії у 1974 р. Третє розширення відбулося 1 січня 1986 р., коли Іспанія та Португалія вступили до ЄС, і це членство становило 12.

Таким чином, ЄС складався спочатку з промислово розвинених країн Північної Європи, але з часом відкрив свої двері для нових демократій

Південної Європи. Це сталося, тому що демократизація та євроінтеграція були фактором політичної стабільності та економічного розвитку в середземноморському регіоні Європи.

Однак розширення на Південну Європу також призвели до посилення диспропорцій між старими та новими країнами-членами, і це посилило потребу в спільній регіональній політиці. Значні економічні та соціальні перешкоди перешкоджали інтеграції цих переважно сільськогосподарських країн у високоіндустріалізоване об'єднання. Відповідно затяжні переговори та тривалі перехідні періоди виявились необхідними для успішної інтеграції нових держав-членів:

- перше розширення було здійснено з економічних та політичних інтересів країн «шістки» – держав-засновниць ЄС;
- друге та третє розширення було достатньо сильно пов'язано саме з політичними міркуваннями. Адже ці країни були тими, які нещодавно покінчили з диктаторською політикою, і тому ЄС розглядав вступ цих країн до складу ЄС як гарантію демократичної політики та відповідного розвитку країн.

Вступ до Євросоюзу Фінляндії, Швеції та Австрії (четверте розширення) сприяв постановці в практичну площину питань про приєднання до ЄС країн Прибалтики та Словенії в XXI столітті.

Важливим аспектом є також те, що попередні етапи розширення відбувалися на більш низьких етапах інтеґрації:

- перший і другий – на стадії існування спільного ринку, за відсутності елементів політичного союзу;
- третій – на початку переходу до формування єдиного внутрішнього ринку, лише при поставлених цілях формування спільної зовнішньої політики;
- четвертий – вже після утворення єдиного внутрішнього ринку, але за відсутності Економічного та Валютного союзу, остаточно сформованих спільної зовнішньої політики та політики безпеки, співробітництва у сфері юстиції і внутрішніх справ.

Кожна хвиля розширення мала свою соціальну ціну:

- збільшувалася територія,
- збільшувалася чисельність населення,
- збільшувався сукупний економічний потенціал Союзу,
- зменшувалися економічні показники в розрахунку на душу населення.

Розширюючи свій соціально-економічний та політичний простір, ЄС відповідно жертвував поточними інтересами забезпечення максимально високого життєвого рівня членів Співтовариства задля досягнення стратегічних цілей.

Розширення ЄС – це своєрідне поле об'єднання та створення могутньої, сильної «країни», як в економічному, політичному, безпечному та соціальному житті країн-учасниць об'єднанні.

Послідовне розширення географічних рамок ЄС закономірно супроводжується ускладненням механізму розширення у зв'язку з еволюцією інтеграційного співробітництва в напрямку поступового домінування принципів наднаціонального будівництва.

У зв'язку з цим, можна виділити наступні радикальні кроки інтеграційних реформ, що супроводжували феномен розширення:

– розширення ЄС в 70-х роках (перше розширення ЄС) співпало з формуванням спільної політики в нових сферах (регіональна політика, навколишнє середовище, технології), започаткуванням більш тісного співробітництва в політичній сфері (система ЄПС), проведенням інституціональної реформи (заснована Європейська Рада, проведені прямі вибори до Європарламенту);
– розширення 80-х років (друге та третє розширення ЄС) супроводжувалося подальшим розвитком Структурних Фондів, вдосконаленням механізму розподілу ресурсів на користь менш сприятливих регіонів країн-членів, прийняттям Єдиного Європейського Акту, який збільшив можливості прийняття рішень в Європейській Раді більшістю голосів та розширенням повноважень Європейського Парламенту;
– розширення 90-х років (вступ Австрії, Швеції та Фінляндії до ЄС – четверте розширення) відбулося після ратифікації Маастрихтських Угод, які передбачали низку важливих кроків щодо поглиблення інтеграції, утворення Європейського Союзу, формування Валютного та Економічного союзу, розвитку Спільної зовнішньої політики та політики безпеки і чергове розширення повноважень Європейського Парламенту.

Отже, на різних етапах еволюції європейського інтеграційного об'єднання мотивації його розширення визначалося різними політичними, економічними, безпековими та іншими обставинами та інтересами.

Отже, впродовж розширення у XX ст. інтеграційні процеси мали нерівномірний характер. Так само змінювалися акценти і в дискусії щодо потенційних меж інтегрованої Європи та критеріїв, пов'язаних зі вступом нових членів.

Зауважимо, що врахування думки громадян при реалізації євроінтеграційної стратегії є важливим фактором її успішності. Наприклад, у XX столітті Норвегія двічі не стала членом ЄС, хоча два рази подавала заявку на вступ та кожного разу організаційно була до цього готова і навіть підписала угоди про вступ з ЄС, але членство в ЄС Норвегії не було підтримане громадянами держави на загальнонаціональних референдумах щодо вступу.

Підсумуємо, що у результаті чотирьох розширень у XX столітті було 15 країн-членів ЄС: Німеччина, Франція, Італія, Нідерланди, Бельгія, Люксембург, Данія, Ірландія, Великобританія, Греція, Іспанія, Португалія, Австрія, Фінляндія та Швеції. У жовтні 1990 р. Німеччина була об'єднана, і тому колишня Східна Німеччина стала частиною ЄС.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Назвіть основні причини вступу Великої Британії до ЄС.
2. Чому Франція була негативно налаштована щодо вступу Великої Британії до ЄС?
3. Коли відбулося перше розширення Європейського Союзу?
4. Чому Греція не могла приєднатися до Європейського Союзу до 1974 року?
5. З якими проблемами зіткнувся Європейський Союз під час інтеграції країн Південної Європи (Середземноморське розширення)?
6. Назвіть дати кожного розширення Європейського Союзу у XX ст.
7. Чому Норвегія двічі не вступила до ЄС?
8. Коли Гренландія вийшла з ЄС у 1982 р, чи зменшилася при цьому кількість країн-членів ЄС?
9. Чому Австрія, Фінляндія та Швеція змогли приєднатися до ЄС лише у 1990-х роках, а не раніше?
10. Чи були основними причинами розширення ЄС у XX ст. лише економічні? Назвіть інші причини розширень якщо такі були.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Баймуратов М. О., Хоббі Ю. С. Модифікації державного суверенітету в умовах європейської інтеграції в контексті взаємовідносин Європейського Союзу з державами-членами: монографія. Суми: Університет. кн., 2013. 300 с.
2. Волошин Ю. О. Конституційно-правове забезпечення європейської міждержавної інтеграції: теоретико-методологічні аспекти: монографія. К.: Логос, 2010. 428 с.
3. Копійка В. В., Шинкаренко Т. І. Європейський Союз: історія та засади функціонування: навч. посіб. / за ред. Л. В. Губерського. К.: Знання, 2009. 751 с.
4. Світова та європейська інтеграція: [навч. посіб.] / за ред. М. О. Багмета. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. 340 с. http://lib.chdu.edu.ua/pdf/posibnuku/252/7.pdf.
5. Dinan D. (2010) Ever Closer Union. An Introduction to European Integration. Forth edition: Lynne Reinner Pub.
6. English. European and Euro-Atlantic Integration. A textbook for Civil Servants and Local Government Employees / Y. Glukhova, D. Say, Y. Palagnyuk,

S. Ponomaryov, S. Soroka, A. Soloviova. 3rd ed., updated. Mykolayiv: Petro Mohyla BSSU, 2018. 336 p. http://dspace.chmnu.edu.ua/bitstream/123456789/257/1/English.%20European%20and%20Euro-Atlantic%20Integration.pdf.
7. European Navigator. 1980–1986 Enlargement to the south and the Single European Act. Accessed at http://www.ena.lu/.
8. Офіційний сайт ЄС: www.europa.eu.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Які країни відносяться до першого розширення ЄС?
а) Франція, ФНР та Велика Британія
б) Нідерланди, Швеція, Угорщина
в) Польща, Італія, Іспанія
г) Великобританія, Данія та Ірландія

2. Якій країні довелось 15 років чекати вступу до Європейського Союзу?
а) Німеччині *в) Великій Британії*
б) Австрії г) Франції

3. Коли почалось друге розширення ЄС?
а) у 1967 році в) 1997 році
б) 1981 році г) 1987 році

4. Головна перешкода на шляху вступу Греції, Іспанії та Португалії до європейських Співтовариств до 1980-х рр.:
а) відсутність угоди про асоціацію до ЄС
б) диктаторські режими
в) низький рівень соціально-економічного розвитку
г) політичні перешкоди

5. Скільки країн вступили до Співтовариств під час третього розширення?
а) 3 б) 5 *в) 2* г) 1

6. Яка країна вела повторні переговори про вступ до ЄС одночасно з Австрією, Швецією та Фінляндією?
а) Італія *б) Норвегія* в) Данія г) Португалія

7. Які країни вступили до ЄС під час четвертого розширення?
а) Іспанія, Швеція, Португалія
б) Австрія, Греція, Франція
в) Австрія, Фінляндія, Швеція
г) Ірландія, Росія, Фінляндія

8. У 1980-х роках Гренландія:
а) увійшла до складу ЄС
б) стала самоврядною державою
в) вийшла зі складу ЄС
г) позбулася автономного статусу у Данії

9. Після Греції до ЄС приєдналися:
а) у 1985 році Іспанія та Австрія
б) 1986 році Португалія та Іспанія
в) 1986 році Португалія та Швеція
г) 1987 році Швеція та Австрія

10. Скільки разів Франція ветувала вступ Великої Британії до ЄС?
а) 0 б) 1 *в) 2* г) 3

ТЕМА 3

Три розширення ЄС у XXI ст.

3.1 Падіння Берлінської стіни – нова карта Європи.
3.2 Програми підтримки ЄС для Центральної та Східної Європи.
3.3 Копенгагенські критерії членства в ЄС. Процес переговорів між ЄС та країнами-кандидатами.
3.4 П'яте та шосте розширення: виклики, результати та перспективи.
3.5 Хорватія – останнє розширення ЄС.
3.6 Brexit – вихід Великої Британії з ЄС.

3.1 Падіння Берлінської стіни – нова карта Європи

У середині 1980-х в СРСР почалася перебудова, що позначилася також на прагненні країн так званого «соціалістичного блоку» Центральної та Східної Європи до самовизначення, бажанні проведенні демократичних і ринкових реформ.

Ситуація в Німецькій Демократичній Республіці (далі – НДР) стає дуже напруженою, але її керівництво достатньо довгий час намагалося робити вигляд, що все спокійно, незважаючи на заклики Михайла Горбачова до реформ у НДР. Голова партії та уряду НДР Еріх Хонеккер, був змушений поступитися владою у 1989 р. Егону Кренцу, який обіцяв народу швидкі реформи. Але народ вже втомився чекати. 4 листопада в Берліні на площі Александерплатц збирається близько 400 тисяч демонстрантів. Народ вимагає відставки уряду, вільних виборів та свободи слова.

9 листопада 1989 р. на прес-конференції, що проводиться СЄПН, у відповідь на питання кореспондента італійського інформаційного агентства ANSA Ерманн про новий порядок виїзду громадян Східної Німеччини з країни, партійний чиновник Гюнтер Шабовське заявив, що ухвалюється новий закон, який дозволить жителям НДР їздити за кордон. «Коли ж він набере чинності?» – раптом пролунав голос із залу. Г. Шабовське відповів: «Набере, наскільки я знаю... з цього моменту». Ця новина миттєво облетіла весь Східний Берлін. І в цей же день багато жителів міста вирушили до Берлінської стіни, щоб самим все досконально з'ясувати. Прикордонники, які ще нічого не чули про нові правила виїзду, намагалися перекрити дорогу. Однак незабаром були змушені відступити і відкрити проходи.

Саме цей день у подальшому і будуть вважати в усьому світі днем *падіння Берлінської стіни* – символом свободи та закінченням «Холодної війни».

Об'єднання Німеччини стало вже не просто внутрішньою справою німців. За підсумками виборів НДР у березні 1990 р. перемогли східнонімецькі християнські демократи. Їхній лідер Лотар де Мезьєр стає головою уряду НДР. У середині травня Гельмут Коль, канцлер ФРН, і Лотар де Мезьєр підписують договір про створення єдиного економічного простору. І в травні ж у Бонні починаються переговори за формулою «2 плюс 4» за участю обох німецьких держав і чотирьох держав-переможниць: СРСР, США, Франції та Великобританії.

На наступній зустрічі в Желєзноводську 16 липня 1990 Гельмут Коль, канцлер ФРН, і Михайло Горбачов, Генеральний секретар ЦК КПСС СРСР, домовляються з усіх спірних пунктів. М. Горбачов погоджується на входження об'єднаної Німеччини в НАТО. Визначається термін виведення радянських військ з території НДР. У свою чергу, уряд ФРН бере на себе зобов'язання в рамках економічної співпраці з Радянським Союзом. Німеччина визнає кордони західної Польщі по р. Одеру і р. Нейсі.

Врешті 3 жовтня 1990 р. НДР приєднується до зони дії Основного закону ФРН. Тобто, *Німеччина остаточно стає єдиною країною.*

Держави Центральної та Східної Європи після закінчення «холодної війни» і перших вільних виборів 1989–1990-х рр. почали формувати свої зовнішньополітичні пріоритети, проголосивши **«повернення до Європи»** основним напрямком зовнішньої політики. Вони почали процес демократичних і ринкових трансформацій і звернулися до ЄС не лише за фінансовою підтримкою, доступом до ринку та технічною допомогою, але і за визнанням своєї «європейськості».

Таким чином, після падіння Берлінської стіни процес об'єднання в Європі отримав нові історичні можливості. ЄС мав можливість та відповідальність допомагати сусіднім країнам розвиватися економічно та демократично, одночасно сприяючи стабільності та безпеці на всьому континенті та сприяючи загальноєвропейській інтеграції.

3.2 Програми підтримки ЄС для Центральної та Східної Європи

Системні реформи в постсоціалістичних державах ЦСЄ, незважаючи на певні труднощі, відбувалися під увагою та контролем з боку ЄС. ЄС використовував різні інструменти, у тому числі фінансові, для реалізації стратегії розширення на Схід. Відомо, що впродовж усього періоду підготовки до вступу, держави ЦСЄ отримували значну фінансову допомогу з його фондів ЄС, таких як PHARE, SAPARD, ISPA.

PHARE Programme (Програма Співтовариств допомоги державам Центральної та Східної Європи) – це головний фінансовий інструмент передвступної стратегії для держав Центральної та Східної Європи, які подали заявки на членство в ЄС. Ця програма була заснована Постановою Ради ЄС №3906/89 від 18 грудня 1989 р. «Про економічну допомогу Республіці Угорщині та Польській Народній Республіці». У статті 2 Постанови відзначалося, що сума ресурсів Співтовариства, що необхідна для виконання мети Постанови, становила 300 мільйонів екю на період до 31 грудня 1990 р.

Допомога мала використовуватися головним чином для підтримки процесу реформ у Польщі та Угорщині, зокрема шляхом фінансування або участі у фінансових проєктах, направлених на економічну реструктуризацію. Такі проєкти або способи співпраці мали проводитися у галузях сільського господарства, промисловості, інвестицій, енергетики, підготовки, захисту навколишнього середовища, торгівлі та послуг. Їх головна направленість – приватний сектор (стаття 3). А одна із заключних статей даної Постанови (стаття 10) встановлювала, що з 1990 р. Європейська Комісія буде писати звіти про впровадження Програми, що будуть надсилатися до Європейського Парламенту, Раді ЄС та Економічної та Соціальної Комісії.

Починаючи з 1994 р. вищезазначені завдання PHARE були адаптовані до пріоритетів та потреб кожної держави ЦСЄ. Оновлена Програма з бюджетом більше 10 мільярдів євро на період з 2000 по 2006 рр. (близько 1,5 мільярда євро щороку) мала два головних завдання: по-перше, розвиток інституційного потенціалу, а, по-друге, фінансування інвестицій.

Бюджет програми «ФАРЕ» на 2000–2006 рр. – понад 10 млрд євро. Її завдання в цей період:

- поліпшити державне керування та інституції, щоб вони могли ефективно працювати в ЄС;
- сприяти засвоєнню масштабного правового доробку ЄС і скорочення перехідного періоду;
- сприяти економічному й соціальному зближенню.

Для нових держав-членів 2003-й був останнім роком подання проєктів у рамках «ФАРЕ», втім виконання проєктів та їх фінансування тривало ще до 2006 року.

Загалом, такі держави, як: Болгарія, Хорватія, Чеська Республіка, Естонія, Латвія, Литва, Угорщина, Польща, Румунія, Словаччина та Словенія отримували допомогу за програмою PHARE під час передвступного процесу до ЄС. Після 2000 р. – завершального етапу євроінтеграції держав ЦСЄ, PHARE була перенаправлена на підготовку держав-кандидатів для вступу. На допомогу її завданням були запроваджені два нових інструменти: SAPARD ISPRA, які розглянемо детальніше далі.

Програма PHARE була направлена на держави регіону Центральної та Східної Європи, однак пізніше була поширена і на держави-кандидати на вступ до ЄС з регіону Західних Балкан. Так, до 2000 року західнобалканські країни (Албанія, Боснія та Герцеговина і Колишня Югославська Республіка Македонія) також користувалися фінансовою допомогою «ФАРЕ», але з 2001 року відповідні проєкти в цих країнах фінансуються з програми «КАРДС» (CARDS).

Програма SAPARD – це базис Співтовариства для підтримки сталого розвитку сільського господарства та сільських районів у державах-кандидатах на вступ до ЄС Центральної та Східної Європи в період передвступного процесу 2000–2006 рр. Вона розроблена для вирішення проблем, що впливають на довгострокове пристосування аграрного сектору та сільських районів, і допомагала впроваджувати правовий доробок ЄС у справах спільної сільськогосподарської політики та пов'язаних з нею політик. Цей інструмент ЄС був заснований Постановою Ради ЄС № 1268/99 від 21 червня 1999 р. «Про підтримку Співтовариствами передвступних заходів для розвитку сільського господарства та сільських територій в державах-кандидатах на вступ до ЄС Центральної та Східної Європи під час передвступного періоду».

Отже, через те, що питання регулювання сільського господарства після розширення ЄС стали дискусійними і проблемними як для старих членів-агровиробників ЄС (наприклад, Франції), так і для нових держав-кандидатів на вступ до ЄС (наприклад, Польщі), ЄС окремо регулював це питання для проведення в майбутньому спільної аграрної політики, що буде відповідати інтересів всіх членів ЄС.

Програма ISPRA (Інструмент для структурних політик щодо предвступного процесу), був запроваджений Постановою Ради ЄС № 1267/99 від 21 червня 1999 р. «Про встановлення інструменту для структурних політик щодо предвступного процесу»: «для підготовки для вступу держав Центральної та Східної Європи (ЦСЄ), ЄС надає через структурний передвступний інструмент фінансову підтримку у сферах економічного та соціального об'єднання, зокрема, для політики захисту

навколишнього середовища та транспортної політики на період 2000–2006 рр.», як узагальнюється на офіційному порталі ЄС.

Отже, впродовж усього періоду підготовки до вступу, держави ЦСЄ регіону отримували значну фінансову допомогу з фондів ЄС, таких як PHARE, ISPA, SAPARD, а також брали участь у багатосторонніх програмах ЄС. Наприклад, держави Балтії (три колишні республіки СРСР – Литва, Латвія та Естонія) отримували значні кошти за програмами допомоги. Так, загальна сума дотацій у 1991–2001 рр. з боку ЄС через інструменти підтримки держав-кандидатів (PHARE, SAPARD, ISPA тощо) склала: для Латвії – 319 млн євро, Литви – 527 млн євро, Естонії – 323 млн євро. Відповідно, розміри допомоги країнам Балтії з боку ЄС у перерахунку на душу населення були найвищими у порівнянні до інших держав Центральної та Східної Європи, і така динаміка зберігалася після вступу країн Балтії у ЄС. Отже, отримання державами ЦСЄ значної фінансової допомоги з фондів ЄС для проведення системних реформ та адаптації до європейських стандартів у різних сферах можна назвати важливим фінансовим механізмом інтеграції до колишніх соціалістичних країн ЦСЄ до Євросоюзу.

3.3 Копенгагенські критерії членства в ЄС. Процес переговорів між ЄС та країнами-кандидатами

Статтею 49 Договір про Європейський Союз (ДЄС) прямо передбачено лише два критерії членства в Союзі. Так, держава, що претендує на членство, повинна бути європейською (географічний критерій) та поважати і дотримуватися цінностей, на яких ґрунтується ЄС (ст. 2 ДЄС) (політичний критерій).

Згідно зі ст. 49 Європейська Рада може розширювати або додавати нові умови членства. Так, на зібраннях Європейської ради у 1990-х рр. були сформульовані додаткові критерії членства з метою відібрання більш «гідних» претендентів на вступ до Союзу, відповідність яким повинна свідчити про здатність держави виконувати обов'язки держави – члена Союзу.

Критерії, яким мають відповідати держави-кандидати на вступ з ЦСЄ до Європейського Союз були схвалені на засіданні Європейської Ради у **Копенгагені у червні 1993 р**. і включають в себе:

- стабільність інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, повагу до прав людини, повагу і захист національних меншин (політичні критерії);
- наявність дієвої ринкової економіки і здатність витримувати конкурентний тиск і дію ринкових сил у межах ЄС (економічні критерії);

– здатність узяти на себе зобов'язання, що випливають з членства в ЄС, включаючи суворе дотримання цілей політичного, економічного, валютного союзу (правовий критерій). Членство вимагає, щоб держави-кандидати добилися стабільності інститутів, що гарантують демократію, верховенство закону, права людини, повагу і захист меншин, наявність функціонуючої ринкової економіки, а також здатність справлятися з конкурентним тиском ринкової економіки в рамках Союзу.

Політичні критерії

Гарантування демократії та верховенство права:

а) вільні і чесні вибори;

б) функціонування законодавчої гілки влади:

– працювати задовільно:

– його повноваження мають поважати;

– опозиція має брати повну участь у діяльності парламенту;

– меншини, якщо вони є в державі, повинні мати можливість бути представленими у законодавчому органі держави.

в) функціонування виконавчої гілки влади:

– створення об'єднаної системи державної служби;

– децентралізація та структурна реформа системи державного управління;

– публічний доступ до інформації;

– ефективне консультування з зацікавленими сторонами;

– підзвітність державного управління.

г) функціонування судової гілки влади:

– незалежність судової гілки влади;

– підготовка та перепідготовка суддів;

– заповнення вакансій в судовій гілці влади;

– покращення доступу людей до судочинства;

– покращення вирішення судових справ;

– ефективне впровадження рішень суду.

д) заходи з протидії корупції:

– захист прав людини;

– повага і захист меншин.

Тобто, членство в ЄС з погляду політичних стандартів вимагає від держави-кандидата стабільності інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, повагу і захист меншин. Статтею 6 Договору про Європейський Союз закріплено, що «Союз базується на принципах свободи, демократії, поваги до прав людини і основних свобод та верховенства права».

Держави, які бажають стати членами ЄС, повинні не лише закріпити принципи демократії і верховенства права у своїх конституціях, але й втілювати їх у повсякденне життя. Конституції держав-заявників мають

гарантувати демократичні свободи, включаючи політичній плюралізм, свободу слова і свободу совісті. Вони встановлюють демократичні інститути та незалежні органи правосуддя, органи конституційної юрисдикції, що створює умови для нормального функціонування державних установ, проведення вільних і справедливих виборів, періодичної зміни правлячої парламентської більшості, а також визнання важливої ролі опозиції у політичному житті.

З метою оцінки виконання державами-кандидатами умов членства Європейська Комісія у кожному своєму Висновку виходить за межі формального опису політичних інститутів і відносин між ними. На основі ряду детальних критеріїв вона оцінює, чи має демократія реальний характер. При цьому перевіряється, як захищаються конституційні права і свободи, зокрема, свобода слова в процесі діяльності політичних партій, неурядових організацій і засобів масової інформації.

Економічні критерії

Відповідно до Копенгагенських критеріїв, вимоги до членства у сфері економіки полягають «у наявності як дієвої ринкової економіки, так і здатності витримувати конкурентний тиск і дію ринкових сил у рамках ЄС».

Наявність дієвої ринкової економіки характеризується наступними елементами:

- рівновага між попитом і пропозицією як результат вільної взаємодії ринкових сил;
- лібералізація цін і торгівлі;
- відсутність перешкод для доступу на ринок і виходу з нього;
- наявність достатньої правової бази, включаючи регулювання права власності, виконання законів і контрактів;
- досягнення макроекономічної стабільності, включаючи цінову рівновагу, стабільність державного фінансування та платіжного балансу;
- суспільний консенсус щодо найважливіших питань економічної політики;
- достатня розвиненість фінансового сектору для спрямування збережень на інвестування виробництва.

Критерій здатності витримувати конкурентний тиск і дію ринкових сил у рамках ЄС передбачає:

- наявність дієвої ринкової економіки з достатнім рівнем макроекономічної стабільності, що дає змогу суб'єктам ринку приймати рішення в атмосфері стабільності й передбачуваності;
- достатня кількість людських і матеріальних ресурсів, включаючи інфраструктуру (енергопостачання, телекомунікації, транспорт і ін.), рівень освіти і дослідницької діяльності;

– ступінь впливу урядової політики і законодавства на конкуренцію шляхом проведення торговельної політики, політики конкуренції, надання державної допомоги;
– рівень і темпи інтеграції держави в ЄС перед його розширенням;
– достатня частка малих підприємств у структурі економіки, оскільки малі підприємства отримують вигоду від спрощеного доступу на ринок.

Правовий критерій (адаптація законодавчої бази до норм acquis communautaire – правового доробку ЄС)

Цей критерій є базисом для політичної та економічної інтеграції країни до структур ЄС (тобто політичного й економічного критерію).

Зрештою, держави-кандидати на членство в ЄС мають прийняти весь комплекс права ЄС, який охоплює економічну, політичну та соціальну сфери і складається з 31 розділу, а розділи містять законодавчі акти в тій чи іншій галузі. Зважаючи на те, що весь правовий доробок Європейського Союзу має майже п'ятдесятирічну історію розвитку, його імплементація у кожній із країн представляє собою довготривалий процес, який продовжується навіть після набуття повноправного членства. Отже, гармонізація національного права з правовим доробком ЄС (acquis communautaire) є складним процесом, але водночас таким, результати якого можна чітко оцінити.

Європейська Рада дійшла висновку, що держави-кандидати мають бути здатними взяти на себе зобов'язання членства в ЄС у контексті відповідності цілям Договору про Європейський Союз, включаючи політичний, економічний і валютний Союз.

Спільна зовнішня політика і політика у сфері безпеки є головними складовими політичного союзу ЄС.

Важливим сегментом ЄС є Європейський економічний і валютний союз. Однак слід розрізняти участь у валютному союзі, обов'язковому для усіх членів ЄС, і прийняття євро як єдиної валюти. Від нових членів не вимагається прийняття євро як єдиної валюти, навіть якщо вони беруть участь у ЕВС. Участь у ньому сприятиме розвитку держав-кандидатів, прийняттю у перспективі євро як єдиної валюти для усіх членів ЄС.

Переговори про членство не можуть починатися, поки всі уряди ЄС не погоджуються у формі одностайного рішення Ради ЄС щодо рамок або мандату на переговори з країною-кандидатом. Переговори проводяться між міністрами та послами урядів ЄС та країни-кандидата у так званій міжурядовій конференції.

Водночас, на Копенгагенському саміті ЄС (червень 1993 р.) зазначалося, що навіть у тому випадку, якщо претендент на членство відповідає усім критеріям, необхідним для входження до ЄС, Союз може відмовити

йому у вступі, якщо буде встановлено, що в разі такого прийому порушується можливість ЄС «абсорбувати нових членів» (тобто готовність самого ЄС до вступу нових держав).

Переговори під кожним розділом базуються на наступних елементах:

– *Скринінг* – Комісія проводить детальну експертизу разом із країною-кандидатом у кожному розділі, щоб визначити, наскільки країна готова. Результати розділу представлені Комісією державам-членам у формі звіту про скринінг. Висновок цього звіту є рекомендацією Комісії або відкрити переговори прямо, або вимагати, щоб спочатку було виконано певні умови – відкриття контрольних показників.

– *Переговірні позиції* – перш ніж переговори можуть розпочатися, країна-кандидат має представити свою позицію, і ЄС має прийняти спільну позицію. Для більшості розділів ЄС встановить критерії закриття в цій позиції, які повинні бути виконані країною-кандидатом, перш ніж переговори у відповідній політичній сфері можуть бути закриті. Для розділів 23 та 24 Комісія пропонує, щоб у майбутньому ці розділи були відкриті на основі планів дій з тимчасовими критеріями, які повинні бути виконані на основі їх впровадження, перш ніж закривати критерії.

Процес приєднання відбувається в чотири основні стадії:

1) аплікаційна – подання заявки на вступ;
2) оцінювальна – розгляд заявки та прийняття позитивного рішення;
3) переговорна – проведення переговорів з державою-кандидаткою;
4) ратифікаційна – підписання договору про вступ та набрання ним чинності.

Темп переговорів залежить від швидкості реформ та приведення внутрішнього законодавства у відповідність до законодавства ЄС у кожній країні.

Завершення переговорів

1. Закриття розділів. Жоден переговорний процес щодо будь-якої окремої глави не буде закритий, доки кожен уряд ЄС не буде задоволений прогресом, досягнутим кандидатом у цій сфері політики, як проаналізовано Комісією. І весь переговорний процес остаточно закінчується лише після того, коли кожна глава буде закрита.
2. Договір про приєднання. Це документ, який закріплює членство країни в ЄС. Він містить детальні умови членства, всі перехідні механізми та терміни, а також деталі фінансових механізмів та будь-яких положень про захист. Однак, після підписання договору, кандидат стає країною, що приєдналася. Це означає,

що він повинен стати повноправним членом ЄС на дату, встановлену договором, якщо договір буде ратифікований. Тим часом, він отримує вигоду від спеціальних заходів, таких як можливість коментувати проєкти пропозицій ЄС, повідомлення, рекомендації чи ініціативи та «активний статус спостерігача» в органах та установах ЄС (він має право говорити, але не голосувати).

На Ессенському саміті 9–10 грудня 1994 р. була прийнята програма сприяння державам-кандидатам у підготовці до вступу – «Стратегія підготовки до членства», або «передвступна» стратегія». Вона складала основний зміст «східної політики» ЄС у 1990-ті рр. і включала чотири головні етапи:

1) Європейські угоди;
2) багатосторонній структурований діалог;
3) підготовка асоційованих держав ЦСЄ до інтеграції в Єдиний внутрішній ринок ЄС, що регламентувалась Білою книгою (1995);
4) фінансова допомога державам ЦСЄ.

Також ЄС розробив такі документи як «Європейська комісія. До тіснішого союзу із країнами Центральної та Східної Європи» та «Порядок денний 2000». У документі «Порядок денний 2000» Європейська Комісія сформулювала так звану посилену стратегію попереднього вступу держав-кандидатів зі ЦСЄ. Разом зі стратегією Європейська Комісія прийняла документ «Партнерство заради вступу». Метою партнерства було об'єднати всі форми підтримки ЄС для держав-кандидатів на вступ, окреслити основні короткотермінові й середньо-термінові пріоритети в прийнятті «чинного права ЄС». Тобто дані документи ЄС окреслили основу співробітництва та шляхи інтеграції держав ЦСЄ до Євросоюзу.

Отже, ЄС використовував різні інструменти для реалізації стратегії розширення на Схід. У результаті дослідження можна виокремити, на нашу думку, основні інструменти розширення ЄС на Схід. Це, по-перше, фінансові інструменти (програми допомоги PHARE, SAPARD, ISPA); по-друге, політичний інструмент (багатосторонній структурований діалог); по-третє, правовий інструмент (укладання і реалізація Європейських угод із державами ЦСЄ).

3.4 П'яте та шосте розширення ЄС: виклики, результати та перспективи

Розширення Європейського Союзу – це процес поширення Європейського союзу через вступ до нього нових європейських держав.

Держави східноєвропейського регіону ще на початку 1990-х рр. були зацікавлені в поглибленні співробітництва з ЄС та включенні до процесу європейської інтеграції, з ними вони пов'язували надії на швидке завершення процесу системних перетворень. Крім того, в розширенні ЄС

на схід були зацікавлені і деякі країни-члени ЄС, серед яких особливо слід виділити Німеччину. Саме Німеччина зацікавлена в збереженні політичної стабільності в країнах, які знаходяться на сході її кордонів і куди направляються 53% її експорту.

ЄС ще на початку 1990-х рр. поділив колишні соціалістичні держави Європи на три групи:

перша група – держави Центральної та Східної Європи (ЦСЄ);

До держав першої групи (держави ЦСЄ) Євросоюзом були віднесені Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина, Словенія, Болгарія, Румунія і три держави Балтії (Естонія, Латвія і Литва), а відносини з ними будувалися в рамках інституту Європейських угод (угод про асоціацію).

друга група – держави регіону Балкан;

Другу групу (держави Балкан) становили Федеративна республіка Югославія (Сербія і Чорногорія), Хорватія, Албанія, КЮРМ, Боснія і Герцеговина. Головним завданням ЄС щодо держав цієї групи було сприяння мирному врегулюванню збройних регіональних конфліктів і припиненню воєнних дій в державах цього регіону в 1990-х рр. Після нормалізації ситуації в цих державах ЄС планував підписати з ними угоди про стабілізацію і асоціацію.

третя група – Росія і держави Співдружності Незалежних Держав (СНД).

Держави третьої групи, Росія і держави СНД (включаючи Україну в цій групі), розглядались ЄС як єдиний політичний простір і отримали статус третіх країн, з якими могли бути укладені угоди про партнерство і співробітництво. Тобто державам третьої групи було відмовлено в перспективі повного членства чи навіть асоційованого членства на початку 1990-х рр.

Першим кроком на шляху розширення зони європейської інтеграції на схід стало **укладення угод про асоціацію між ЄС та країнами ЦСЄ**, що одержали назву Європейських угод, які передбачали в невизначений термін вступ до ЄС.

У 1991 р. угоди про асоціацію були укладені з Угорщиною, Польщею, в 1993 р. – з Румунією і Болгарією, в 1994 р. – з Чеської Республікою і Словаччиною, в 1995 р. – зі Словенією.

Після укладання асоційованих угод з ЄС політика держав ЦСЄ була направлена на адаптацію національного законодавства до норм і стандартів ЄС, більш тісну економічну інтеграцію, співпрацю в пріоритетних напрямках зовнішньої політики. Головною метою імплементації цих угод було створення зони вільної торгівлі між ними та ЄС через скасування митних зборів та інших торгівельних бар'єрів до кінця 1990-х р.

У 1993 р. на засіданні Європейської ради в Копенгагені було ухвалено рішення про те, що асоційовані країни Центрально-Східної Європи за

наявності волевиявлення з їх боку, можуть стати членами Європейського Союзу, виконавши ряд «Копенгагенських критеріїв» (які розглядалися в попередньому підрозділі).

Встановлення чітких критеріїв членства для країн ЦСЄ послужило основою для **подачі офіційних заяв держав з проханням про прийняття в члени ЄС:**

– Угорщини та Польщі – у 1994 р.
– Румунії, Словаччини, Латвії, Естонії, Литви та Болгарії – у 1995 р.
– Чехії та Словенії – у 1996 р.

З цього часу їх державна політика була направлена на набуття повноправного членства в ЄС шляхом виконання Копенгагенських критеріїв членства, прийняття та імплементації урядових програм розвитку, політичного діалога з ЄС і продовження реформ відповідно до європейських стандартів у різних галузях. Отже, на цьому етапі постсоціалістичні держави ЦСЄ отримали статус асоційованих членів ЄС і почали активно впроваджувати державну політику, направлену на членство в цьому Об'єднанні.

У 1994 р. Європейським Союзом була схвалена програма підготовки цих країн до вступу в ЄС – так звана Біла книга «Підготовка асоційованих країн Центральної та Східної Європи до інтеграції у внутрішній ринок Європейського Союзу». Важливе значення мали рішення засідання Європейської ради в Мадриді в грудні 1995 року. На засіданні було встановлено, що при приєднанні до ЄС країни-кандидати повинні мати розвинену ринкову економіку, ефективне управління і стабільне фінансово-економічне становище.

У критерії приєднання (при оцінці фінансових наслідків розширення для ЄС в даних областях) були введені додаткові обмежувачі: здатність країн прийняти і здійснювати схвалену ЄС структурну і аграрну політику. Протягом 1997 Європейська комісія і 11 країн-кандидатів (10 країн ЦСЄ і Кіпр) досягли домовленості щодо умов і термінів початку переговорів про вступ. На базі рекомендацій Комісії ЄС у грудні 1997 року на засіданні Ради глав держав і урядів-членів ЄС у Люксембурзі було прийнято політичне рішення про поетапне масштабне розширення Євросоюзу.

На саміті, названому самітом розширення, було оголошено список держав, які ближче інших підійшли до виконання копенгагенських критеріїв: Кіпр, Польща, Угорщина, Чехія, Естонія і Словенія.

Таке рішення ЄС викликало занепокоєння інших держав ЦСЄ, що не були включені до «першої хвилі» розширення ЄС на Схід разом з тими п'ятьма державами, що були включені. Тому різні можливі проблеми від вступу держав ЦСЄ «хвилями» й інші фактори призвели до того, що таку політику було переглянуто.

Так, під час Гельсінського саміту в грудні 1999 р. та Копенгагенського саміту в грудні 2002 р. була змінена політика ЄС щодо вступу держав Центральної та Східної Європи: замість стратегії вступу «хвилями» була прийнята стратегія «рівних можливостей». Відтак, переговори про вступ почалися з усіма 10 державами-кандидатами із ЦСЄ, а також із Кіпром і Мальтою. З ними вже було підписано Партнерські угоди з вступу, в основі яких було покладено спільні пріоритети співробітництва з виконання критеріїв членства в ЄС.

У референдумах, які відбулися у державах щодо вступу в ЄС, результати були позитивними і рівень підтримки населенням членства в ЄС був особливо великим (див. табл. 3.1). Наприклад, у Словаччині, Литві й Словенії 90–92% населення підтримало вступ до ЄС на національних референдумах.

Таблиця 3.1 – **Рівень підтримки населенням членства в ЄС на національних референдумах «п'ятого» розширення ЄС, у %**

Держава	Дата проведення	Результат, у %	Результат (так/ні)
Мальта	8 березня 2003 р.	53,6%	так
Словенія	23 березня 2003 р.	89,2%	так
Угорщина	12 квітня 2003 р.	83,8%	так
Литва	11 травня 2003 р.	91%	так
Словаччина	16–17 травня 2003 р.	92,5%	так
Польща	8 червня 2003 р.	77,4%	так
Чеська Республіка	13–14 червня 2003 р.	77,3%	так
Естонія	14 вересня 2003 р.	64%	так
Латвія	20 вересня 2003 р.	67%	так

Джерело: Dinan D. (2010) Ever Closer Union. An Introduction to European Integration. Forth edition: Lynne Reinner Pub

1 травня 2004 р. відбулося «п'яте» розширення Європейського Союзу, так зване розширення ЄС на Схід. Уперше Євросоюз поповнили відразу 10 держав, з яких вісім – постсоціалістичні країни Центральної та Східної Європи (далі – ЦСЄ): Естонія, Латвія, Литва, Польська Республіка, Угорщина, Чеська Республіка, Словаччина, Словацька Республіка. А також ще дві країни регіону (Болгарія та Румунія) приєднатися до ЄС через три роки, у 2007 р., коли відбулося «шосте» розширення ЄС.

П'яте розширення ЄС стало безпрецедентною подією в історії об'єднаної Європи за його масштабами.

П’яте розширення ЄС – вступ Естонії, Латвії, Литви, Польської Республіки, Угорщини, Чеської Республіки, Словаччини, Словацької Республіки

Громадська думка «старих» 15 держав-членів об’єднання змінювалася на більшу підтримку розширення ЄС у 2004 р. Так, наприклад, у 2000 р. 44% населення підтримувало розширення ЄС на Схід, а 35% були проти цього. Натомість через два роки, у 2002 р., вже 55% підтримувало вступ до ЄС нових держав з регіону ЦСЄ, а 37% виступали проти.

Після завершення п’ятого розширення ЄС відразу ж приступила до **шостого розширення**. Країни ЄС не відмовлялися від Болгарії та Румунії, але й не поспішали з остаточним рішенням. Болгарію до ЄС розглядали як ідеальну країну для розвитку сільського господарства, а Румунію – як одне з головних джерел робочої сили.

У квітні 2005 року була підписана угода про вступ Болгарії та Румунії до ЄС. У ньому говорилося про те, що приєднання відбудеться тільки в тому випадку, якщо до 1 січня 2007 року країни виконають всі поставлені умови. Від Болгарії головним чином вимагали посилення законів по

боротьбі з корупцією та злочинністю, поліпшення умов проживання в країні нацменшин і зростання економіки. Від Румунії – реформ освітньої та судової систем, вдосконалення соціальної політики щодо нацменшин і більше відповідального підходу до охорони навколишнього середовища. У разі невиконання цих умов Єврокомісія залишила за собою право відкласти вступ Румунії та Болгарії ще на рік. Договір про вступ Болгарії та Румунії до Євросоюзу з 1 січня 2007 року підписали в Ньюмюнстері в Люксембурзі. Під документами поставили підписи керівники Болгарії та Румунії, а також міністри закордонних справ 25 країн-членів ЄС.

Таким чином, реалізація проєкту п'ятого та шостого розширень відбувалася протягом десяти років, але й вступ цих країн не означав завершення процесу інтеграції в ЄС. На сьогодні триває робота з економічної інтеграції цих країн: гармонійний розвиток економічних інститутів; стабільне та збалансоване економічне взаємопроникнення; підвищення рівня життя; високий рівень зайнятості; економічна і валютна стабільність.

Шосте розширення ЄС – вступ Румунії та Болгарії

При цьому відзначимо, що в двох державах, які приєдналися до ЄС у 2007 р., а саме Румунії і Болгарії, національних референдумів з приводу членства в ЄС не проводилося у зв'язку з високим рівнем підтримки євроінтеграції громадськістю, як показували загальнонаціональні опитування в цих державах. Наприклад, у 2004 р, коли вже були завершені переговори про вступ Румунії до ЄС, опитування громадської думки показувало, що 80% румун підтримували членство держави в Євросоюзі.

Ставлення європейців до того, чи позитивним є членство їх держави в ЄС за період 2001–2009 рр. змінювалося: в середньому 53–55% мали позитивне ставлення до цього, з мінімальним показником в 48% у 2003–2004 рр., і найбільшим – 58% у 2007 р. З огляду на наведене вбачаємо, що низький показник оцінки членства в ЄС у 2003–2004 рр. можна пояснити побоюваннями населення держав-членів ЄС після розширення його меж у 2004 р. та його можливих негативних наслідків для «старих» 15 держав-членів об'єднання.

Можна виділити такі особливості п'ятого та шостого етапів розширень:

- ніколи раніше Європейське Співтовариство не приростало одночасно такою кількістю нових і таких неоднорідних членів. За всю історію розширень ніколи не брали більше трьох країн-кандидатів.
- вісім із десяти нових країн – це посткомуністичні країни, які мають у своєму історичному масиві досвід (хоча і різний) комуністичного правління. Вони дуже відрізняються від нинішніх членів ЄС економічним, соціальним, політичним станом, менталітетом.
- вперше настільки очевидною є політична підоснова прийняття рішення про розширення. За словами багатьох європейських політиків, вперше за багато років європейці отримали можливість відчути себе єдиним цілим. Крім того, зникає проблема післявоєнного розколу Європейського континенту.
- п'яте розширення відбудеться на найвищому рівні економічної інтеграції країн ЄС – на етапі завершення формування Економічного і валютного Союзу, що значно ускладнює проблемні економічні аспекти інтеграції.

Таким чином, п'яте і шосте розширення – це розширення, що відбувалося безпосередньо на стадії завершення формування економічного та валютного союзу, значного прогресу на шляху формування політичного союзу, поглиблення співпраці у сфері безпеки. І це робить питання такого розширення особливо складним – як у політичному, економічному, так і в правовому та процедурному аспектах.

3.5 Хорватія – останнє розширення ЄС. Країни-кандидати на вступ до ЄС

Після розширень на схід загалом громадськість стала менш схвально ставитися до вступу нових держав до ЄС. Так, наприклад, у 2008 р. 36% людей в ЄС були проти майбутніх розширень Євросоюзу; з 2009 р. їх кількість становила 40% і досягла двох піків – 45% у травні 2010 р. і 50% в листопаді 2011 р. У той же час кількість європейців, які виступали за подальше розширення меж ЄС, зменшилася з 2009 р. до менше 50%. Згодом наприкінці 2011 р. у середньому по ЄС вже лише 39% європейців підтримували розширення Євросоюзу; при цьому саме в регіоні Східної Європи зберігалася найбільша підтримка цього процесу серед громадськості.

Переважно громадяни нових держав-членів ЄС з регіону ЦСЄ (за винятком Болгарії, Угорщини та Латвії) вважали, що їх держава отримала вигоди від членства в Євросоюзі.

На четвертому місці у підтримці громадськості ЄС була **Хорватія** у 2010 р. (близько 50%), яка й вступила до Євросоюзу 1 липня 2013 р.

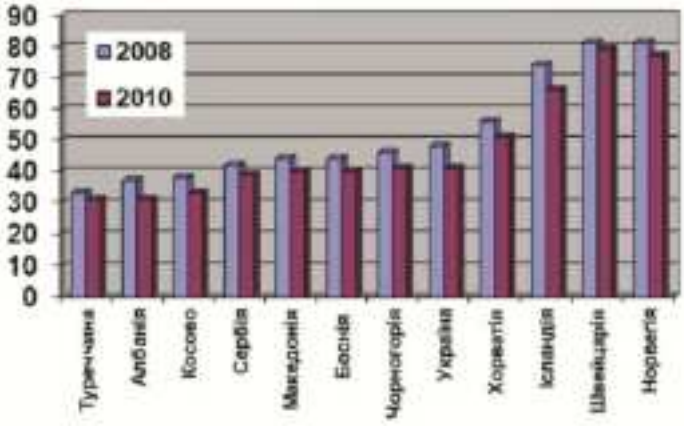

Підтримка громадськості ЄС вступу до Євросоюзу інших держав Європи, у %
(джерело: розроблено на основі соціологічних даних Eurobarometer, 2010)

Приєднання Хорватії до Європейського Союзу відбувалося у складний момент. Спільнота переживала найглибшу в своїй історії кризу (як фінансово-економічну, так і політичну). Бажання приймати нових членів сильно зменшилося, особливо після вступу Румунії і Болгарії 2007 року, адже обидві ці країни фактично були прийняті «авансом», оскільки на момент приєднання до Євросоюзу не виконали всіх вимог спільноти, зокрема щодо боротьби з корупцією. Тоді в Брюсселі сподівалися на те, що вже саме по собі членство в ЄС допоможе розв'язати існуючі проблеми. Але сталося все з точністю до навпаки: набувши членства,

уряди Болгарії і Румунії стали «почивати на лаврах» замість продовження реформ.

Такий вступ «авансом» для Хорватії вже був неможливий. Країни Євросоюзу дуже ретельно поставилися до контролю виконання Хорватією всіх критеріїв вступу. Після прийняття Радою ЄС у грудні 2011 року рішення про приєднання Хорватії процес ратифікації відповідної угоди парламентами країн спільноти ставився у пряму залежність від виконання вимог європейських партнерів, насамперед у боротьбі з корупцією.

Сьоме розширення ЄС – вступ Хорватії

Отже, Хорватія стала другою після Словенії колишньою югославською республікою в Євросоюзі. З її вступом в ЄС стало 28 країн-членів. Поступове поповнення європейської спільноти країнами регіону, де лише два десятиліття тому йшла війна, має для Європи символічне значення.

3.6 Brexit – вихід Великої Британії з ЄС

На референдумі 23 червня 2016 року Велика Британія проголосувала за вихід з Євросоюзу, а 31 січня 2020 року вона офіційно перестала бути державою-членом ЄС.

Проаналізуємо коротко шлях виходу Великої Британії з ЄС. Brexit – це поєднання слів Britain and Exit – означає вихід Великої Британії з ЄС.

Референдум про Brexit відбувся у Великобританії та Гібралтарі 23 червня 2016 року. Тоді за вихід з ЄС проголосували 51,89% британців за явки 72,21%. У березні 2017 року Сполучене Королівство Великої

Британії та Північної Ірландії повідомило про свій намір вийти з Європейського Союзу відповідно до статті 50 Договору про Європейський Союз. Нагадаймо, відповідно до цієї статті Договорі будь-яка країна-член ЄС може вийти з об'єднання.

29 березня 2017 року розпочалася процедура офіційного виходу Великобританії з Європейського Союзу. Процедура була важкою, супроводжувалася політичними кризами, змінами після виборів урядів у Великій Британії, довгими переговорами щодо умов виходу і майбутніх відносин між Великою Британією і ЄС.

29 січня 2020 року Європейський Парламент схвалив угоду про Brexit. Після рішення Європейського Парламенту Рада ЄС завершила процес ратифікації, проголосувавши кваліфікованою більшістю голосів 30 січня.

27 країн-членів ЄС.
(джерело: https://european-union.europa.eu/easy-read_en)

З 1 лютого 2020 року Велика Британія більше не входить до ЄС. ЄС та Велика Британія домовились про умови виходу Великої Британії з ЄС, які зазвичай називають «Угода про відкликання» або «Угода про Brexit».

Підписання Угоди про торгівлю та співробітництво (TCA) між ЄС і Великою Британією в грудні 2020 року після періоду дуже інтенсивних переговорів поклало край невизначеності щодо майбутніх відносин ЄС із Великою Британією. Ця угода всебічно розглядає всі аспекти цих нових відносин з низки питань, включаючи: торгівлю, поліцейську та судову співпрацю, енергію, цифрову торгівлю, інтелектуальну власність, транспорт, координацію соціального забезпечення. Угода є амбітною за обсягом і змістом, але повністю захищає інтереси ЄС і відображає статус Великої Британії як третьої країни.

Отже, **після виходу Великої Британії зі складу ЄС у січні 2020 р. (так званий Brexit), у ЄС є 27 країн-членів**.

Кількість населення ЄС-27 – **449,2 мільйонів населення**, розподіл у графіку по країнам-членам ЄС (станом на 1 січня 2024 р.):

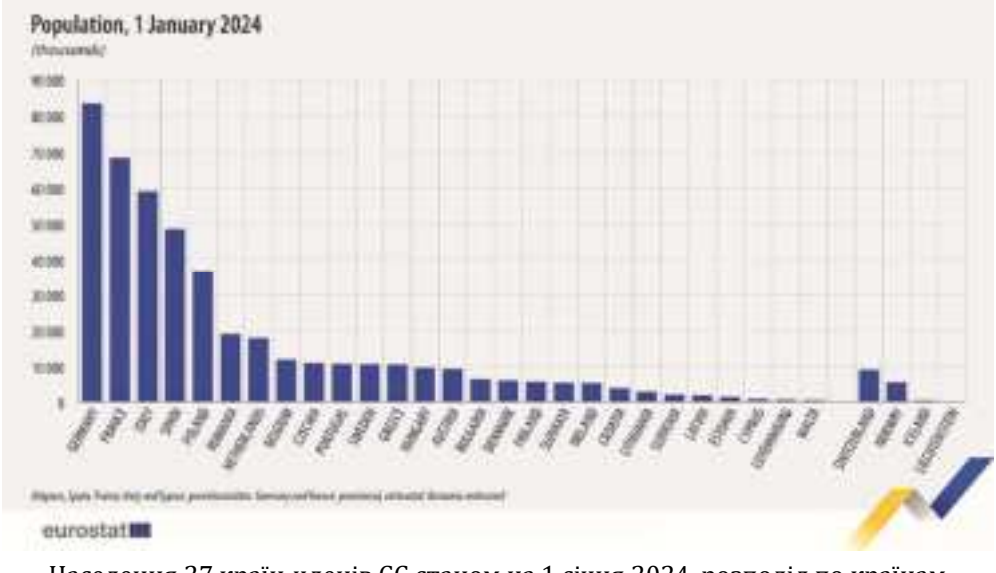

Населення 27 країн-членів ЄС станом на 1 січня 2024, розподіл по країнам (джерело: https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20240711-1)

Офіційна мова кожної країни-члена є офіційною мовою ЄС. Оскільки кілька держав-членів мають ту саму офіційну мову, то це означає, що в ЄС існує 24 офіційні мови. Навіть після виходу Великої Британії з ЄС англійська мова залишається однією з офіційних мов Ірландії та Мальти.

Отже, три розширення ЄС у XXI столітті посилили політичну роль Європейського Союзу в світовому співтоваристві, у результаті чого ЄС став однією з найбільш сильних інтеграційних угруповань у світі.

1 травня 2004 р. відбулося «п'яте» розширення Європейського Союзу, так зване розширення ЄС на Схід. Уперше Євросоюз поповнили відразу 10 держав, з яких вісім – постсоціалістичні країни Центральної та Східної Європи: Естонія, Латвія, Литва, Польська Республіка, Угорщина, Чеська Республіка, Словаччина, Словацька Республіка. А також ще дві країни регіону (Болгарія та Румунія) приєднатися до ЄС через три роки, у 2007 р., коли відбулося «шосте» розширення ЄС. Для більшості держав п'ятого розширення ЄС реалізація програми підготовки до вступу зайняла близько 11 років, а для Болгарії й Румунії 14–15 років. Уперше членами ЄС стали країни (крім Кіпру й Мальти), які лише в кінці 1980-х рр. почали перехід від соціалістичної економіки – до ринкового господарства, від авторитарної держави – до демократії європейського зразка. Останнє розширення ЄС відбулося у 2013 р., коли до ЄС вступила Хорватія. Майбутні розширення ЄС також плануються з регіону Балкан – країн колишньої Соціалістичної Республіки Югославія.

Таблиця 3.2 – **Етапи розширення ЄС**

Рік	Етап	Держави
1951	Договір про створення Європейського співтовариства вугілля та сталі	«Держави-засновники»: Франція, ФРН, Бельгія, Люксембург, Нідерланди та Італія
1973	Перше розширення	Велика Британія, Ірландія та Данія
1981	Друге розширення	Греція
1986	Третє розширення	Іспанія та Португалія
1995	Четверте розширення	Австрія, Фінляндія та Швеція
2004	П'яте розширення	Чеська Республіка, Кіпр, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина та Словенія
2007	Шосте розширення	Болгарія та Румунія
2013	Сьоме розширення	Хорватія

Джерело: розроблено Ю. Палагнюк на основі https://ec.europa.eu/

До нового етапу розширення у XXI ст. ЄС підійшов, перебуваючи фактично на завершальній стадії економічної інтеграції – створення економічного та валютного союзу, а також значною мірою здійснивши цілі політичного союзу. Такий результат був досягнутий протягом понад 50 років, через складний і поступовий процес інтеграції, формування правової бази та механізмів співпраці.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Чому падіння Берлінської стіни ознаменувало початок нового етапу євроінтеграції?
2. Які є основні стадії процесу приєднання держави до ЄС?
3. Поясніть сенс гасла «повернення до Європи».
4. Яке основне призначення програми ЄС PHARE?
5. Назвіть Копенгагенські критерії членства в ЄС.
6. На вирішення якої основного проблеми направлена програма ЄС SAPARD?
7. Які особливості п'ятого та шостого етапів розширень можна назвати основними, на Вашу думку?
8. Назвіть три основні проблеми вступу до ЄС країн Центральної та Східної Європи.
9. Як Ви вважаєте, чому Румунія та Болгарія вступили до ЄС у 2007 р., а не у 2004 р.?
10. Чому вступ «авансом» для Хорватії був неможливим?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Офіційний сайт ЄС: www.europa.eu.
2. Палагнюк Ю. В. Основні інструменти розширення Європейського Союзу на Схід. *Ефективність державного управління*: зб. наук. пр. Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. Л.: ЛРІДУ НАДУ, 2013. Вип. 37. С. 189–196.
3. Палагнюк Ю. В. Механізми інтеграції держав Центральної та Східної Європи у Європейський Союз. *Державне управління і місцеве самоврядування.* 2013. № 4(19). Д.: ДРІДУ НАДУ. С. 115–123. http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2013/2013_04(19)/15.pdf.
4. Палагнюк Ю. В. Державна євроінтеграційна політика України: теорія, методологія, механізми: монографія. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. 392 с. http://dspace.chmnu.edu.ua/bitstream/123456789/323/1/%D0%9F%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%B3%D0%BD%D1%8E%D0%BA%20%D0%AE.%20%D0%92.%20%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B0%20%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8.pdf.
5. Копійка В. В., Шинкаренко Т. І. Європейський Союз: історія та засади функціонування: навч. посіб. / за ред. Л. В. Губерського. К.: Знання, 2009. 751 с.
6. Світова та європейська інтеграція: [навч. посіб.] / за ред. М. О. Багмета. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. 340 с. http://lib.chdu.edu.ua/pdf/posibnuku/252/7.pdf.

7. Dinan D. (2010) Ever Closer Union. An Introduction to European Integration. Forth edition: Lynne Reinner Pub.
8. English. European and Euro-Atlantic Integration. A textbook for Civil Servants and Local Government Employees / Y. Glukhova, D. Say, Y. Palagnyuk, S. Ponomaryov, S. Soroka, A. Soloviova. 3rd ed., updated. Mykolayiv: Petro Mohyla BSSU, 2018. 336 p. https://www.researchgate.net/profile/Yuliana_Palagnyuk/publication/338954980_ Problemi_rozvitku_ES_pisla_finansovo_ekonomicnoi_krizi_uroki_dla_Ukraini/links/5e34730092851c7f7f11a7e2/Problemi-rozvitku-ES-pisla-finansovo-ekonomicnoi-krizi-uroki-dla-Ukraini.pdf.
9. Електронний ресурс: https://mfa.gov.ua/yevropejska-integraciya/vidnosini-ukrayina-yes/kopengagenski-kriteriyi-chlenstva-v-yevropejskomu-soyuzi .
10. Електронний ресурс: https://www.epochtimes.com.ua/world/society/povorot-istorii-padinnja-berlinskoi-stiny-67985.html.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. В якому році запроваджена програма ЄС PHARE?
а) у 1865 р. б) 1952 р. *в) 1989 р.* г) 2006 р.

2. В якому році були схвалені Копенгагенські критерії членства в ЄС?
а) у 1999 р. б) 1799 р. в) 1978 р. *г) 1993 р.*

3. В якому році до Європейського Союзу приєдналися Болгарія та Румунія?
а) у 2015 р. б) 1998 р. в) 2012 р. *г) 2007 р.*

4. Найбільше розширення з моменту початку інтеграційного процесу ЄС відбулось:
а) у 1999 р. б) 2001 р. в) 2002 р. *г) 2004 р.*

5. Під час п'ятого розширення до ЄС не приєдналась:
а) Чехія б) Угорщина *в) Грузія* г) Естонія

6. Копенгагенські критерії включають виконання низки вимог за такими критеріями:
а) центральноєвропейський, східноєвропейський, західноєвропейський
б) політичний, економічний, «членський»
в) критерії врядування притаманні ЄаП
г) соціальний, економічний

7. Яку програму для підтримки сталого розвитку сільського господарства та сільських районів у державах-кандидатах на вступ до ЄС з регіону Центральної та Східної Європи використав ЄС?
а) SAPARD б) NATO в) PHARE г) EEC

8. До Європейського Союзу у 2013 році приєдналася:
а) Швейцарія в) Боснія та Герцеговина
б) Хорватія г) Італія

9. Коли було зруйновано Берлінську стіну, що ознаменувало об'єднання Німеччини та у майбутньому – подальшої інтеграції в Європі?
а) 1988 р. *б) 1989 р.* в) 1990 р. г) 1991 р.

10. Скільки офіційних мов у ЄС після останнього розширення ЄС у 2013 р.?
а) 5 б) 15 в) 27 *г) 24*

ТЕМА 4

Зовнішня політика ЄС та перспективи подальшого розширення

4.1 Європейська політика сусідства.
4.2 Східне партнерство та Україна.
4.3 Спільна зовнішня політика та безпека ЄС.
4.4 Перспективи подальшого розширення ЄС. Країни-кандидати та потенційні країни.

4.1 Європейська політика сусідства

Європейська політика сусідства (ЄПС) – це ініціатива ЄС, яка створена у 2003–2004 роках, що передбачає забезпечення стабільності та миру, а також розвиток співпраці із сусідніми країнами. У посланні під заголовком «Ширша Європа – Сусідство: новий вимір відносин із нашими східними та південними сусідами» Європейська Комісія визначила, що метою нової концепції є утворення зони процвітання та добросусідства – «кола друзів», з яким вона матиме тісні мирні стосунки і співробітництво.

Цілями Європейської політики сусідства є:
- співпраця з країнами-партнерами заради сприяння процесу політичних та економічних реформ;
- підтримка тіснішої економічної інтеграції;
- підтримка сталого розвитку;
- забезпечення політичної підтримки та допомоги.

До Європейської політики сусідства входять країни-сусіди ЄС на східному та південному його кордоні: Алжир, Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Єгипет, Грузія, Ізраїль, Йорданія, Ліван, Лівія, Молдова, Марокко,

Палестина, Північна Македонія, Республіка Киргизстан, Сирія, Туніс та Україна.

Європейська політика сусідства забезпечує створені раніше ділові відносини із середземноморськими партнерами та східноєвропейськими країнами, використовуючи технології та методи, які відповідають політиці ЄС.

Концепція має велику кількість напрямів щодо налагодження роботи між країнами. Головними з них є торгівля, економічна інтеграція, мобільність та міграції, зменшення конфліктів в регіонах.

Європейська політика сусідства на практиці означає:

- для членів ЄС – коло друзів, що рухаються в одному з ними напрямку, які в майбутньому повною мірою користуватимуться перевагами спільного ринку і зовнішнім потенціалом всіх напрямів спільної політики;
- для сусідів ЄС – гарантія того, що хвиля розширення ЄС у 2004 р. надала нові можливості для відносин із новим, більшим ЄС. Вони не просто лишатимуться за межами нового об'єднання, але їх запрошують приєднатися до найбільшого в світі ринку і скористатися його перевагами;
- створення зони стабільності, базованої на єдиних цінностях та спільних політичних завданнях;
- на передбачуваний термін це найкраща можливість для всіх сторін: для зміцнення співпраці між сусідами в такий спосіб, який не загрожує внутрішній рівновазі ЄС і не спонукає до нереалістичних амбіцій тих, хто одного дня планує вступити в ЄС;
- на довгий термін ця концепція прокладає шлях до стабільних, міцних відносин між ЄС та нашими сусідами.

З погляду економічної політики, європейська політика сусідства пропонує:

- преференційні торгові відносини;
- частку у внутрішньому ринку ЄС;
- покращення інфраструктурних зв'язків з ЄС, зокрема в енергетиці, транспорті та телекомунікаціях;
- можливість участі в ряді програм ЄС;
- збільшення фінансової та технічної допомоги.

Концепція Європейської політики сусідства має завдання довготривалої співпраці ЄС зі своїми партнерами для виконання обов'язків, відповідно до «Плану дій щодо Європейської політики сусідства (ЄПС)».

У своїй діяльності Європейська політика сусідства використовує двосторонні Плани дій між ЄС та кожною країною-партнером в рамках ЄПС.

На додаток до регулярної допомоги у сфері розвитку, сусідні країни також мають право на макрофінансову допомогу (МФД). МФД є формою

екстреної фінансової допомоги країнам, які переживають кризу платіжного балансу:

– країни-партнери погоджуються узгодити програму середньострокових політичних та економічних реформ, викладену в Планах дій;
– проводити регулярні обговорення економічної політики з Європейською Комісією.

Ділові відносини із сусідніми країнами проходять відповідно до засад взаємного зобов'язання дотримуватися спільних цінностей у сферах верховенства права, державного управління, прав людини, в тому числі прав меншин та ринкової економіки.

У 2015 році концепція Європейської політики сусідства мала деякі зміни. Одним із головних завдань стало посилення співпраці з питань безпеки, а також більша участь у виробленні політики всіх партнерів. *У своїй діяльності нова політика зосереджена на таких напрямах:*

– демократія, верховенство права та прав людини;
– економічний розвиток для досягнення стабільності;
– безпека;
– міграція та мобільність населення.

Відзначимо, що стаття 49 Угоди про Європейський Союз передбачає, що *будь-яка європейська держава може подати заяву щодо вступу до ЄС.* Майбутні кандидати повинні відповідати критеріям членства: демократія, верховенство права, дотримання прав людини, функціонуюча ринкова економіка, ефективне застосування правил та політики ЄС. У деяких випадках питання перспективи членства вже вирішено. Приєднання виключається, наприклад, для середземноморських партнерів-не кандидатів, які географічно не знаходяться на європейському континенті. Але інші випадки залишаються відкритими, – такі як Україна та Молдова, які чітко висловили своє бажання приєднатися до ЄС і розташовані на європейському континенті.

Оцінюючи результати даної ініціативи ЄС, можна говорити про те, що Європейська політика сусідства із самого початку не могла стати ефективним інструментом співробітництва ЄС з усіма своїми державами-сусідами через різні цілі самих держав-сусідів у взаємовідносинах з Євросоюзом. Адже, *умовно держави-сусіди ЄС в рамках Європейської політики сусідства можна розділити та дві групи*:

1) партнери на східному кордоні ЄС, що мають намір і певні перспективи набуття членства в Європейському Союзі у майбутньому (наприклад, Україна);
2) південні сусіди, що не мають таких намірів та перспектив (наприклад, Алжир).

Таким чином, завдання Європейської політики сусідства – створення стабільних країн на кордонах ЄС через заохочення ефективного управління, економічного та соціального розвитку, модернізації та реформ.

Особлива увага приділяється безпеці. Це показує співпраця у сферах правосуддя та свободи. Під час якої ЄС разом із державами вирішують проблеми різного характеру такі як боротьба з організованою злочинністю, незаконною торгівлею людьми та наркотиками, тероризмом. Крім цього, у документах Європейської політики сусідства приділяється увага розвитку ділових стосунків, які пов'язані із міграцією, розширенням співпраці, судовими органами. Завдання та цілі політики сусідства пов'язані із розвитком європейської політики безпеки. Збільшення кількості конкурентоспроможних країн поруч з Європейським Союзом являється, на його думку, гарантією миру та безпеки.

4.2 Східне партнерство та Україна

«Східне партнерство» – це ініціатива ЄС, завданням якого є зміцнення стосунків Європейського Союзу зі своїми східними сусідами. Він є продовженням Європейської політики сусідства.

Осмислюючи розбіжності у своїх державах-сусідах, що об'єднані рамками однієї ініціативи ЄС – Європейської політики сусідства, Європейський Союз запровадив ініціативу Східного партнерства, що стосується співробітництва у тому числі з Україною.

У травні 2008 р. міністри закордонних справ Швеції і Польщі передали на розгляд глав зовнішньополітичних відомств держав-членів ЄС спільний позиційний документ щодо концепції «Східного партнерства». Для Польщі та Швеції реалізація проєкту мала велике значення. Польща показала здатність формулювати конструктивні пропозиції та досягати їх реалізації. Швеція прагнула зменшити сприйняття політики Польщі, яке поширилося в ЄС на той час, та мало підтримку «старих» учасників ЄС.

Пропозиції країн були підтримані на засіданні Європейської Ради 20 червня 2008 року. 3 грудня цього ж року Європейською Комісією було прийнято проєкт, зробивши наголос на створенні зони вільної торгівлі, підписанні угоди про асоціацію, спрощення візового режиму для країн, що беруть участь у проєкті, співпраці задля енергетичної безпеки. 20 березня 2009 року Радою ЄС було проголошено *офіційний старт проєкту: травень 2009 року*. Рада ЄС запропонувала принцип диверсифікованості, що означав те, що відносини ЄС із кожною із країн-партнерів будуть розвиватися відповідно до її прагнень і реальних можливостей. Головним принципом співробітництва є *гасло «більше для більшого».* Він означає, що чим більший прогрес показує держава-партнер, тим більшу підтримку вона отримає від Європейського Союзу.

На створення Східного партнерства вплинули такі чинники:

– Європейська політика сусідства не брала до уваги особливості розвитку відносин ЄС з окремими державами-сусідами та потребувала перегляду в напрямку регіоналізації.
– попередні спроби Європейського Союзу створити один формат відносин з усіма державами Східної Європи та Чорноморського регіону були невдалими.
– 8-денна війна між Росією та Грузією у 2008 р. підштовхнула західних політиків та аналітиків більш активно рекомендувати ЄС звернути увагу на схід.

Східне партнерство ЄС (країни ЄС – синій колір,
країни Східного партнерства з ЄС – помаранчевий колір)
(джерело: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eastern-partnership)

До Східного партнерства увійшли держави-члени ЄЄ, а також Україна, Молдова, Білорусь, Грузія, Вірменія та Азербайджан.

Східне партнерство показує прагнення Європейського Союзу щодо:

– підтримки країн-партнерів наблизитись до європейських норм і стандартів та цінностей;
– згоди ЄС надати допомогу, яка потрібна для проведення внутрішніх політичних та соціально-економічних реформ з метою прискорення економічної інтеграції між Європейським Союзом та зацікавленими країнами.

Цілями Східного партнерства стали:

– підтримка процесу реформ східноєвропейських країн,
– створення зони вільної торгівлі з країнами,
– встановлення безвізового режиму,
– активізація співпраці в економічній, енергетичній галузях, у сферах культури, освіти та охорони навколишнього середовища.

Угоди про асоціацію й Поглиблені та всебічні зони вільної торгівлі були укладені у 2014 році, і перевели стосунки між ЄС та Україною, Грузією й Республікою Молдова на новий рівень. Їх завдання полягає у зміцненні політичної асоціації, економічної інтеграції шляхом реформ, які мають наблизити країни до ЄС шляхом поступової адаптації національного законодавства до європейського та поліпшенням життя своїх громадян. Наприклад, це лібералізація візового режиму з 2014 року для Республіки Молдова, а для України та Грузії – з 2017 року.

Східне партнерство засноване на спільних інтересах та обов'язках, а також на принципах відповідальності та підзвітності.

Для України – у проєкті «Східне партнерство» було передбачено:

– укладення поглибленої зони вільної торгівлі;
– підтримку процесу адаптації законодавства та зміцнення інституційної здатності країн-партнерів;
– сприяння регіональному розвитку, використовуючи політику регіонального вимірювання ЄС;
– створення інтегрованої системи управління кордонами;
– співпрацю у сферах енергетичної безпеки;
– лібералізацію візового режиму.

Європейський Союз проводить свою політику в межах проєкту «Східного партнерства» за такими вимірами: двосторонній та багатосторонній.

Для Білорусі Європейський Союз підвищуватиме розбудову громадянського суспільства і підтримуватиме демократичні сили в країні. Він створив «Європейський діалог з модернізації» 29 березня 2012 року для підтримки демократичних прагнень білоруського народу.

Співпраця в межах проєкту Східного партнерства спирається на чотири принципи:

1) демократія та стабільність;
2) економічна інтеграція із секторальними політиками ЄС;
3) енергетична безпека;
4) контакти між громадянами.

Європейський Союз досяг найбільшого прогресу з Україною, Молдовою і Грузією у реалізації Східного партнерства шляхом підписання Угод про асоціацію, створення зон вільної торгівлі, встановленні безвізового режиму з цими країнами.

Після розширення ЄС у 2007 р. та вступу Болгарії та Румунії до ЄС, Європейський Союз став більше уваги приділяти Чорноморському регіону у своїй зовнішній політиці, розробляючи нові ініціативи для даного регіону, наприклад, Східне партнерство, Стратегія ЄС для Дунайського регіону (2010), Стратегію у регіоні Чорного моря. Тепер Чорноморський регіон, до якого входить й Україна, є ключовим для енергобезпеки ЄС та диверсифікації постачання енергоресурсів на європейський ринок, а також загалом для сфери безпеки. Через те, що Україна є частиною Чорноморського регіону, вона тепер має більше можливостей для розширення співпраці та інтеграції з ЄС, у тому числі, і в межах тих ініціатив, що стосуються даного регіону.

Отже, мета «Східного партнерства» – зміцнення та поглиблення політичних та економічних відносин між ЄС, його державами-членами та шістьма східноєвропейськими країнами-партнерами.

4.3 Спільна зовнішня політика та безпека ЄС

Спільна зовнішня політика та безпека ЄС (СЗППБ) пов'язані зі сферою міждержавного співробітництва. У Маастрихтському договорі (Договір про ЄС, 1993 р.) записано, що Європейський Союз проводить спільну зовнішню політику і політику безпеки, яка охоплює усі області зовнішньої політики і політики безпеки.

У Римському договорі 1957 року були закріплені перші зовнішньополітичні цілі Співтовариств: заяви про солідарність із колишніми колоніальними країнами і бажанням розвитку їх процвітання відповідно до принципів Статуту ООН та заклик до інших європейських народів до участі в європейській інтеграції.

Основні цілі спільної зовнішньої політики Європейського Союзу:

- забезпечення цінностей Європейського Союзу, незалежності та територіальної цілісності;
- зміцнення демократії, верховенства закону, прав людини та принципів міжнародного права;
- підтримка миру, запобігання конфліктів;
- підтримка економічного та соціального розвитку третіх країн;
- раціональне використання природних ресурсів.

Лісабонський договір, який набув чинності 1 січня 2009 року, забезпечив ЄС правосуб'єктність та інституційну структуру для його зовнішньої служби. Крім того, він ліквідував стовпну структуру, запроваджену в 1993 році Маастрихтським договором.

Лісабонським договором було створено:

- коло нових суб'єктів СЗППБ, включаючи Верховного представника Союзу з питань закордонних справ та політики безпеки, який також виконує функції віце-президента Комісії та нового постійного Президента Європейської Ради;

– Європейську службу зовнішніх дій (ЗНО);
– модернізовано Спільну політику безпеки та оборони (СЗПБ), яка є невід'ємною частиною СЗППБ.

При реалізації СЗППБ повноваження інститутів Європейського Союзу не є однаковими. ЄС представлений в ній в особі Високого представника.

Лісабонським договором було введено нову посаду в Європейському Союзі – Верховного представника ЄС із питань закордонних справ і політики безпеки, що призначається кваліфікованою більшістю від складу Європейської Ради за погодженням з Президентом Європейської Комісії та Європейським парламентом. Тоді ж, у 2009 році, на цю посаду була призначена баронеса Кетрін Ештон з Великої Британії. З 1 грудня 2019 року цю посаду займає Жозеп Боррель.

Верховний представник ЄС із питань закордонних справ і політики безпеки веде політичний діалог із третіми країнами та міжнародними організаціями, висловлює позиції, думки ЄС в міжнародних організаціях та конференціях. Він обирається кваліфікованою більшістю Європейської Ради терміном на 5 років. Представник за посадою є заступником голови Єврокомісії та очолює Раду з питань зовнішньої політики. Верховний представник керує службою зовнішніх відносин, а також Представництвами Євросоюзу в трьох країнах.

Верховному представнику ЄС з питань закордонних справ і політики безпеки допомагає Європейська служба зовнішньополітичної діяльності. Вона співпрацює з дипломатичними службами держав-членів. До її складу входять представники Генерального секретаріату Ради та Комісії та персонал, наданий національними дипломатичними службами.

Європейська Комісія займається координацією зовнішньополітичної сфери політики Союзу та уповноважена готувати пропозиції для ухвалення рішень.

Європейський Парламент не має формальних повноважень у сфері Спільної зовнішньої політики та безпеки ЄС. Він здійснює інформативні та консультативні функції стосовно головних аспектів і основоположних пріоритетів СЗППБ.

Допоміжним органом Ради є Комітет з питань політики та безпеки. Його повноваження – слідкувати за міжнародною ситуацією і готувати висновки для Ради й Високого представника на їх запит або за власною ініціативою. Крім цього, Комітет стежить за здійсненням погодженої зовнішньої політики. Він контролює та забезпечує стратегічне керівництво стосовно операцій з урегулювання криз, передбачених у межах СПБО. У разі надання йому відповідних повноважень з боку Ради він може ухвалювати у цьому зв'язку рішення.

Одним із важливих інструментів успішного здійснення СЗППБ є міжнародні угоди. Такі угоди з третіми країнами чи міжнародними орга-

нізаціями укладаються Союзом. У цьому процесі ключову роль відіграє Європейська Рада. Інші інститути ЄС допомагають на підготовчій стадії.

Укладання угод стосовно Спільної зовнішньої політики та безпеки ЄС здійснюється відповідно до загальної процедури, яка встановлена у ст. 218 Договору про функціонування Європейського Союзу. Вона полягає у тому, що пропозиції про укладання угоди надає Раді Високий представник. Рішення Ради про укладання угоди у сфері СЗППБ не вимагає попередньої згоди Європейського парламенту.

Європейська Рада ухвалює рішення стосовно початку переговорного процесу та призначає представника. Також вона може готувати директиви для делегації ЄС. Після переговорів на пропозицію голови делегації Рада ухвалює рішення, яким надає повноваження підписати міжнародну угоду голові делегації.

Заходи щодо спільної зовнішньої політики проходять у наступних формах:

- визначення принципів зовнішньої політики;
- розвиток співпраці між державами-членами в проведенні зовнішньої політики;
- прийняття рішень про спільну позицію членів ЄС;
- обговорення та прийняття рішень щодо проведення спільної зовнішньополітичної акції.

Зовнішня політика та безпека ЄС зосереджена на:

- сприянні міжнародному миру та безпеці;
- співпраці в галузі розвитку;
- правах людини та верховенстві права;
- реагуванні на гуманітарні та кліматичні надзвичайні ситуації.

Спільна політика безпеки та оборони (СПБО) дозволяє ЄС відігравати провідну роль у миротворчих операціях, запобіганні конфліктам та зміцненні міжнародної безпеки. Це невід'ємна частина комплексного підходу ЄС до врегулювання кризових ситуацій із використанням цивільних і військових засобів.

У міжнародному масштабі ЄС використовує свої дипломатичні, політичні, економічні, безпекові та гуманітарні інструменти для мирного вирішення збройних конфліктів, зокрема в Лівії, Сирії та Україні.

Хоча *армії ЄС немає і оборона залишається виключно питанням держав-членів,* останнім часом ЄС вжив кроків для активізації оборонного співробітництва. У 2017 році було створено Європейський оборонний фонд для співпраці в галузі досліджень і розробок для спільних промислових оборонних продуктів та технологій. У квітні 2019 року Європарламент схвалив плани Фонду отримати приблизно 13 мільярдів євро в наступному довгостроковому бюджеті ЄС між 2021 і 2027 роками та фінансувати спільні науково-дослідні проєкти переважно за рахунок грантів.

За допомогою допомоги та співпраці Європейський Союз підтримує країни, що розвиваються, та їх перехід до економічної та соціальної стабільності.

У 1963 р. ЄС підписав свою першу велику міжнародну угоду – угоду про допомогу 18 колишнім колоніям в Африці. До 2005 року він мав спеціальне партнерство з 78 країнами Африки, Карибського та Тихоокеанського регіонів (АКТ). ЄС – найбільший у світі постачальник допомоги в розвитку для бідніших країн. Її допомога пов'язана з повагою прав людини від одержувачів.

У вересні 2018 року був запущений Африкансько-Європейський альянс за стійкі інвестиції та робочі місця. Його мета – підняти на наступний рівень партнерство ЄС з Африкою, сприяючи поліпшенню створення робочих місць в Африці, підтримуючи освіту та навички, стимулюючи торгівлю та мобілізуючи інвестиції в стратегічні економічні сектори.

Також ЄС проводить:

– амбітну збалансовану та прогресивну торговельну політику в умовах глобалізації. Нові торгові угоди були підписані з такими країнами, як: Канада (2017), Японія (2018);
– надає допомогу на розвиток та гуманітарну допомогу;
– має механізм цивільного захисту: державна допомога, яка надається негайно після катастрофи;
– впроваджує rescEU – нову систему, призначену для збільшення загальної спроможності реагування на аварії.

Отже, традиційна зовнішня політика поступово набуває ознак багатостороннього глобального врядування, яка в ЄС направлена на створення зони стабільності і безпеки як в межах самого об'єднання, так і на його кордонах. Крім цього ЄС розробив стратегічні документи, які регулюють співпрацю майже з усіма регіонами світу. Ефективний спосіб скористатися перевагами спільної зовнішньої політики Європейського Союзу є чітке використання її фінансових інструментів: Європейський інструмент сусідства, Інструмент партнерства, Інструмент підтримки стабільності та миру. Для цього потрібно постійно підтримувати зв'язок з Європейською службою зовнішньої діяльності, яка є основним органом комунікації ЄС з Україною.

4.4 Перспективи подальшого розширення ЄС. Країни-кандидати та потенційні країни

Політика розширення ЄС стала успішним напрямом зовнішньої діяльності. З 1971 року по теперішній час у результаті розширень членами ЄС стали 22 європейські держави (однак одна країна – Велика Британія – вийшла зі складу ЄС у 2020 р.), серед яких 11 країн колишнього соціалістичного блоку та Радянського Союзу. Отже, із шести країн-

членів засновників ЄС в 1950 р. Європейський Союз збільшився до 27 країн-членів. ЄС тепер може по праву претендувати представляти європейський континент. Його територія розтягнута від Атлантичного океану до Чорного моря, від Середземного до Північного, Баренцевого морів, він возз'єднав західні і східні частини Європи після того як вони були розділені холодною війною до кінця 20 століття.

ЄС вже вітав послідовні хвилі вступу нових членів. Він також створив єдиний ринок і єдину валюту, а також розширив свої обов'язки з економічної та соціальної політики на охоплення зовнішньої політики та політики безпеки. Кожне розширення додало широкого культурного та мовного різноманіття, що є ознакою Європейського Союзу.

Європейський Союз відкритий для будь-якої європейської країни, яка є демократичною, має ринкову економіку та володіє адміністративною спроможністю вирішувати права та обов'язки членства. Це означає, що розширення є тривалим процесом.

Останньою країною, яка увійшла до Європейського Союзу 1 липня 2013 року, стала Хорватія. Вона розпочала свій рух до вступу з 2005 року.

Процес європейської інтеграції є основою для проведення реформ, які мають наміри та можливості вступу до Європейського Союзу. Перспектива членства є потужним стимулом для проведення демократичних та економічних реформ у країнах, які хочуть стати членами ЄС.

Розширення – це процес, коли країни вступають до ЄС. Одна з цілей приєднання інших країн до ЄС – поглибити солідарність між людьми Європи, поважаючи та зберігаючи різноманітність.

Нинішніми країнами-кандидатами на вступ до ЄС є:

- Албанія;
- Боснія і Герцеговина;
- Грузія;
- Молдова;
- Чорногорія;
- Північна Македонія;
- Сербія;
- Туреччина;
- Україна.

Потенційна країна-кандидат – Косово.

Надійні *перспективи розширення для ЄС мають країни Західних Балкан*, які сприятимуть стабільності в регіоні.

Нова стратегія ЄС була запущена на початку 2018 року для успішного приєднання Сербії та Чорногорії до ЄС, як основних кандидатів на вступ до ЄС із Західних Балкан. Поки зрозуміло, що у жодного кандидата немає 100% готовності до вступу. Кандидати на вступ повинні забезпечити перший пріоритет дотримання законності, справедливості та основоположності прав людини.

Переговори про вступ до ЄС **Чорногорії** були розпочаті у 2012 році. У 2018 році Європейська Комісія заявила, що при проведенні стабільних реформ і остаточному вирішенні суперечок із сусідами Чорногорія потенційно може бути готовою до набуття членства в ЄС.

У 2014 році було розпочато переговори із **Сербією** про вступ до Європейського Союзу. На сьогодні Сербія не виконує більшості вимог до членства в ЄС.

У травні 2020 р. Рада міністрів ЄС із європейських справ підтримала рішення щодо початку переговорів з **Північною Македонією і Албанією** про членство цих балканських країн в Європейському Союзі.

12 березня 2024 року Європейська Рада вирішила в березні 2024 року розпочати переговори про вступ до ЄС з **Боснією та Герцеговиною**.

Туреччина є однією з найбільш давніх і спірних країн-кандидатів на вступ до ЄС.

Туреччина отримала статус офіційного кандидата на членство в ЄС у 1999 році. Це був крок у довгих і складних відносинах між Туреччиною та Західною Європою після Другої Світової війни. Країна, що нараховує близько 87,5 мільйонів людей (вже більше ніж в найбільшій за кількістю населення країні ЄС – Німеччині), більшість з яких є мусульманами за релігійними віруваннями, Туреччина була одержувачем допомоги за програмою Маршалла від США після Другої світової війни, як і країни Західної Європи. Туреччина стала членом Ради Європи з 1949 року і НАТО з 1952 р. З часу демократичних реформ Кемаля Ататюрка 1920-х років, це – світська республіка, в якій люди вільні сповідувати свою релігію, але в якій іслам не має політичного статусу. Таким чином, Туреччина вважає себе європейською державою, яку слід вітати в усіх європейських органах, включаючи ЄС, а також вважає себе претендентом на вступ до ЄС, адже невелика її частина географічно знаходиться на європейському континенті.

Протягом 1990-х років той факт, що Західна Європа, здавалося, відступає від попередніх обіцянок щодо членства, сприяв почуттю зради в Туреччині. Відносини з ЄС були сильно напруженими, оскільки передвступний процес із країнами Центральної та Східної Європи та з Кіпром набрав обертів, залишивши Туреччину осторонь. Це дало підстави припустити, що західноєвропейські країни готові прийняти колишні соціалістичні країни Центральної та Східної Європи, аніж Туреччину – країну, яка була лояльним союзником протягом усієї «холодної війни», у війні Перської затоки проти Іраку у 1990-1991 роках і надалі у питаннях безпеки та оборони як члена НАТО у тому числі.

В ЄС є багато питань до Туреччини щодо дотримання прав людини, свободи слова, реформи урядування, дотримання принципів демократії, що заважає їй стати членом ЄС. Але неформально у громадян і влади Туреччини виникали підозри, що ЄС не готовий до членства такої великої за населенням не християнської країни. В останні десятиліття політика президента Туреччини Ердогана свідчила про поступове відсторонення від ЄС і формування Туреччини як регіональної сили, якою вона була протягом багатьох століть до Першої світової війни і до демократичних реформ Ататюрка.

Переговори про вступ Туреччини до ЄС розпочалися в 2005 році, але ЄС ставить умову, що, доки Туреччина не погодиться застосувати до Кіпру Додатковий протокол Анкарської угоди про асоціацію, прогресу в переговорах не буде. Президент Європейської Комісії Юнкер заявив у 2017 р., що недотримання критеріїв членства Туреччиною не дає їй перспектив членства в ЄС у передбачуваному майбутньому. У 2018 році через погіршення реформ у ключових сферах стратегії розширення, зокрема у функціонуванні демократичної системи, дотриманні основних прав і незалежності судової системи, Європейська Рада вирішила, що переговори про вступ з Туреччиною зайшли в глухий кут.

Важливим для політики безпеки ЄС є те, що у Туреччині знаходиться одна з найбільших груп біженців у світі (з Сирії, Афганістану, Сомалі, Ірану тощо). У спільній заяві від 18 березня 2016 року ЄС і Туреччина підтвердили своє бажання припинити нелегальну міграцію з Туреччини до ЄС. Створення Механізму ЄС для біженців у Туреччині стало відповіддю на заклик держав-членів ЄС виділити значні кошти для підтримки біженців у країні. Відповідно до висновків Європейської Ради від червня 2021 року ЄС виділив 3 мільярди євро для біженців у Туреччині на 2021–2023 роки.

Україна, Республіка Молдова та Грузія

ЄС співпрацює з Україною, Молдовою та Грузією в рамках Європейської політики сусідства та її східного регіонального виміру (Східного партнерства), з метою наблизити ці країни до ЄС.

Після початку повномасштабної війни Росії проти України 24 лютого 2022 року, а саме – *28 лютого 2022 року – Україна подала заявку на членство в ЄС. Молдова та Грузія подали заявку на членство в ЄС 3 березня 2022 року*.

17 червня 2022 року Європейська Комісія оприлюднила свої висновки щодо заявок, поданих Україною, Грузією та Республікою Молдова. На основі висновку Європейської Комісії, 23 червня 2022 року за одностайною згодою лідерів усіх 27 держав-членів ЄС Україна, Молдова та Грузія отримали європейську перспективу.

14 грудня 2023 року Європейська Рада вирішила розпочати переговори про вступ з Україною та Молдовою. Перша міжурядова конференція з нагоди *офіційного початку переговорів про вступ до ЄС України та Молдови* відбулася 25 червня 2024 року.

Косово є потенційною країною-кандидатом до вступу до ЄС. У 2008 році ЄС підтвердив свою готовність сприяти економічному та політичному розвитку Косово через чітку європейську перспективу. ЄС сприяє стабільності в Косово через Місію верховенства права EULEX у Косово та Спеціального представника ЄС в Косово.

Отже, на теперішній час країнами-кандидатами на вступ до ЄС є країни із регіону Західних Балкан (Албанія, Чорногорія, Північна Македонія, Сербія, Боснія і Герцеговина), Туреччина, а також Україна, Республіка Молдова та Грузія. Потенційним кандидатами на членство в ЄС є Косово.

Таким чином, Європейський Союз у своїй діяльності постійно розвивається, створюючи нові ідеї та можливості для співпраці з іншими країнами. Як показує практику особлива увага приділяється безпеці, адже ЄС і було створено після Другої світової війни з однією з головних цілей – сприяння миру і безпеці на європейському континенті. ЄС разом з іншими країнами протидіють організованій злочинності, незаконній торгівлі людьми, наркотиками та тероризму.

Для країн, які мають бажання і можливість стати членом Європейського Союзу, ключове значення мають проведення реформ для відповідності критеріям членства в ЄС.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Дайте характеристику меті Європейської політики сусідства.
2. Назвіть спільні риси країн, які входять до Європейської політики сусідства.
3. Назвіть основні принципи діяльності Європейської політики сусідства.
4. Які чинники вплинули на створення проєкту «Східне партнерство»?
5. Дайте характеристику головним цілям проєкту «Східного партнерства».
6. Що передбачено для України в проєкті «Східне партнерство»?
7. Назвіть основні цілі спільної зовнішньої політики Європейського Союзу.
8. На що звертається увага при розгляді країни як потенційного члена Європейського Союзу?
9. Дайте характеристику діяльності Високого представника при реалізації Спільної зовнішньої політики та безпеки ЄС.
10. Охарактеризуйте напрями, за якими Європейський Союз проводить свою політику в межах проєкту «Східного партнерства».

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Офіційний сайт ЄС: www.europa.eu.
2. Палагнюк Ю. В. Державна євроінтеграційна політика України: теорія, методологія, механізми: монографія. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. 392 с.
3. Палагнюк Ю. В. Європейська політика сусідства як інструмент співробітництва ЄС з Україною. *Наукові праці*: Науково-методичний журнал. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. Вип. 147. Т. 159. Державне управління. С. 49–53. https://www.researchgate.net/publication/338953221_EVROPEJSKA_POLITIKA_SUSIDSTVA_AK_INSTRUMENT_SPIVROBITNICTVA_ES_Z_UKRAINOU.
4. Палагнюк Ю. В. Зміст та перспективи політики Східного Партнерства як зовнішньополітичної ініціативи ЄС щодо України. *Державне управління і місцеве самоврядування.* № 2(21). Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2014. С. 13–21. http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2014/2014_02(21)/4.pdf.
5. Сидорук Т. В. Європейська політика сусідства як інструмент посилення безпеки на кордонах ЄС. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї.* К., 2010. Вип. 19. С. 402–411. Бібліогр.: 23 назв. укр.
6. Сидорук Т. Європейська політика сусідства: концептуальні хиби конструкції. *Політичний менеджмент.* 2011. № 1. С. 121–132.
7. Гріненко О. Європейська політика сусідства як підґрунтя для співробітництва Європейського Союзу з Україною. *Європейське право.* 2012. № 2–4. С. 208–214.
8. Шаповалова О. Східне партнерство: асиметрія очікувань і можливостей. *International Review.* 2010. № 3. С. 3.
9. Ільницька У. «Східне партнерство» як вимір європейської політики сусідства та діалоговий рівень співробітництва України з ЄС. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку.* 2014. Вип. 26. С. 113–120.
10. Чумаченко О. А. Східне партнерство Європейського Союзу: особливості двосторонніх відносин і багатостороннього виміру. *Проблеми міжнародних відносин.* Вип. 5. К., 2012. С. 328–342.
11. Муравйов В. І. Вступ до права Європейського Союзу: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К.: Київський університет, 2007. 303 с.
12. Бочарова Н. В. Право Європейського Союзу. Частина 1: навч. посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. 232 с.
13. Рудік О. М. Реформи державного управління в країнах-кандидатах та потенційних кандидатах на вступ в ЄС: стан та актуальні проблеми. *Державне управління та місцеве самоврядування.* 2018. Вип. 2. С. 49–53.
14. Пістракевич О. В. Розширення Європейського Союзу як процес поглиблення європейської інтеграції. *Інвестиції: практика та досвід.* 2014. № 20. С. 137–141.

15. English. European and Euro-Atlantic Integration. A textbook for Civil Servants and Local Government Employees / Y. Glukhova, D. Say, Y. Palagnyuk, S. Ponomaryov, S. Soroka, A. Soloviova. 3rd ed., updated. Mykolayiv: Petro Mohyla BSSU, 2018. 336 p. http://dspace.chmnu.edu.ua/bitstream/123456789/257/1/English.%20European%20and%20Euro-Atlantic%20Integration.pdf.
16. Van Oudenaren, John (2000). Uniting Europe: European integration and the post-cold war period. Boston: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 330–334.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Оберіть роки, коли була розроблена Європейська політика сусідства:
а) 1990–1992 б) 2010–2015 *в) 2003–2004* г) 1995–1998

2. Головною спільною рисою країн-учасниць Європейської політики сусідства є те, що вони:
а) не мають виходу до моря
б) поки що не мають можливості стати членами ЄС
в) бажають внести поправки до своїх конституцій
г) прагнуть створити спільну міжнародну організацію

3. У якому році була започаткована ініціатива Східного партнерства:
а) 2018 б) 1999 в) 2002 *г) 2009*

4. Оберіть критерії, за якими країна може вступити до ЄС:
а) наявність конкурентоспроможної ринкової економіки
б) стабільні інститути, що гарантують демократію
в) наявність органів, які реалізують законодавство ЄС
г) усі відповіді вірні

5. Назвіть документ в якому було запроваджено термін «зовнішня політика та безпека ЄС»:
а) Лісабонська угода
б) Договір про Європейський Союз
в) Паризький договір
г) Брюссельський договір

6. Оберіть установу, яка відповідає за діяльність Спільної зовнішньої політики та безпеки ЄС:
а) НАТО *б) Європейська Рада* в) ООН г) ЮНЕСКО

7. У якому році було закріплено Спільну зовнішню політику та безпеку ЄС у Маастрихтському договорі:
а) 2017 б) 2003 в) 2010 *г) 1993*

8. Які країни входять до ініціативи Європейського Союзу «Східне партнерство»:
а) Франція, Великобританія, Німеччина
б) країни ЄС
в) країни ЄС та східноєвропейські країни сусіди ЄС
г) Іспанія, Італія, Норвегія

9. Оберіть країни, які запропонували ініціативу «Східне партнерство» на саміті 2009 року:
а) Норвегія та Швейцарія в) Іспанія та Німеччина
б) Польща та Швеція г) Італія та Франція

10. Потенційною країною-кандидатом на вступ до ЄС є:
а) Косово б) Туреччина в) Україна г) Ізраїль

ТЕМА 5

Простір свободи, безпеки та справедливості європейського союзу

5.1 Історія створення Простору свободи, безпеки та справедливості.
5.2 Загальні засади функціонування простору свободи, безпеки та справедливості.
5.3 Політика контролю, притулку та імміграції.
5.4 Судова співпраця у сфері цивільного законодавства та кримінальних справ.
5.5 Європейська прокуратура та співпраця у сфері поліцейських послуг.

5.1 Історія створення Простору свободи, безпеки та справедливості

Перші кроки у сфері існуючого Простору свободи, безпеки та справедливості були зроблені ще в 1970-х роках. З середини сімдесятих років держави-члени почали співпрацювати у сфері юстиції та внутрішніх справ на неофіційній та міжурядовій основі поза межами комунітарних рамок. У 1990 році Німеччина, Франція, Нідерланди, Бельгія та Люксембург підписали та ратифікували Шенгенську угоду, що було важливим кроком до багатостороннього співробітництва між державами-членами. Саме створення Шенгенської зони дозволило значно активізувати роботу у сфері юстиції та внутрішніх справ та започаткувати глибшу співпрацю.

Маастрихтський договір (з 1993 р.) встановив сферу співробітництва та внутрішніх справ як третій стовп так званої стовпної структури ЄС.

Це був міжурядовий елемент зі значно обмеженими у своїх повноваженнях профспілковими органами. Амстердамський договір (1999) переміс-тив частини третього стовпа до першого – комунітарного – стовпа. Одночасно ідея простору свободи, безпеки та справедливості була вперше представлена на засіданні Європейської ради в Тампере. Через десять років, у 2009 році, Лісабонською угодою було припинено існування структури стовпів, і раніше розділений простір був об'єднаний під єдиною назвою: Простір свободи, безпеки та справедливості.

Окремими угодами представники урядів держав-членів прийняли програми, спрямовані на встановлення конкретних цілей у вищезгаданих сферах. Це були, зокрема, фінська програма Тампере (прийнята в 1999 р.) та наступна Гаагська програма (2004 р.), яка встановлювала цілі на термін 2005–2009 рр. У зв'язку з Лісабонським договором була прийнята Стокгольмська програма (2010–2014 рр.), яка була зосереджена на захисті прав громадян.

Коли Лісабонський договір набув чинності в 2009 році, стовпи ЄС, створені в 1993 році після прийняття Маастрихтського договору, були переформатовані та припинили своє існування. Третій стовп, який спочатку називався Простором правосуддя та внутрішніх справ, як частина Амстердамського договору був у 1999 р. був скорочений та перейменований на Співпрацю поліції та судів у кримінальних справах. Політика щодо притулку, імміграції та судового співробітництва у цивільних справах була закріплена першим стовпом (Європейське співтовариство), де вона підлягала комунітарному режиму. Як частина третього стовпа, наднаціональні інститути не мали повноважень приймати рішення, тому держави-члени приймали рішення щодо політики у різних сферах в рамках міждержавного співробітництва. У 2009 році третій стовп припинив своє існування, а сфери, за які він відповідав (разом із деякими сферами першого стовпа), були скореговані у розділі V Договору про функціонування ЄС «Простір свободи, безпеки та справедливості» (ПСБС). Лісабонський договір уповноважував наднаціональні інститути пропонувати і приймати рішення в цій галузі. У статті 67 (Договір про функціонування ЄС) зазначається, що «Союз становитиме простір свободи, безпеки та справедливості з повагою до основних прав та різних правових систем та традицій держав-членів». Його мета – забезпечити вільний рух людей та забезпечити міцний захист громадян Союзу. Коло політик, які потрапляють у сферу дії ПСБС є досить широким, воно включає:

- імміграційну політику,
- політику у сфері надання притулку,
- сферу поліцейського та судового співробітництва,
- захист зовнішнього кордону,
- боротьбу з організованою транскордонною злочинною діяльністю.

Інші статті, важливі для ЄС – це стаття 16 (яка стосується захисту персональних даних) та статті 18–25 (щодо заборони дискримінації та питань європейського громадянства).

Простір свободи, безпеки та справедливості є чутливим питанням для країн-членів; її винятковість серед інших політик ЄС проявляється у тому, як держави-члени можуть висловити заперечення проти законодавчих пропозицій у цій конкретній галузі. У той час, як для ухвалення інших політик однієї третини національних парламентів є достатньою умовою для початку процесу (згідно з ключовим в Протоколі №2), у випадку ЗСФС ця вимога була знижена до однієї чверті національних парламентів. Таким чином, національним парламентам було надано можливість легшого контролю над прийнятим законодавством.

5.2 Загальні засади функціонування простору свободи, безпеки та справедливості

Лісабонський договір вимагає активізації дій, спрямованих на посилення запровадження загальноєвропейського простору, завдяки якому люди зможуть вільно пересуватися та користуватися належним правовим захистом. Створення такого простору особливо важливо для тих сфер, де очікування європейців є великими: імміграція, боротьба з організованою злочинністю та тероризм. Зазначені проблеми мають транскордонний вимір та потребують ефективної співпраці на європейському рівні. Лісабонський договір об'єднує питання, що стосуються сфери свободи, безпеки та справедливості, у чотири категорії, а саме:

- політики щодо прикордонного контролю, притулку та імміграції,
- судова співпраця у галузі цивільного права,
- судова співпраця у кримінальних справах,
- співпраця поліцейських служб.

Питання, пов'язані зі співробітництвом у сфері судів та поліції, раніше були у сфері впливу третьої опори Європейського Союзу (ЄС) і керувались на рівні міждержавного співробітництва. Відповідно до третього стовпа, європейські установи не мали повноважень і не могли видавати регламенти чи директиви. Лісабонський договір припинив такі відмінності та дозволив ЄС діяти у всіх сферах, що стосуються сфери свободи, безпеки та справедливості.

Рада з питань справедливості та внутрішніх справ
(Конфігурація Ради Європейського Союзу)

Рада з питань справедливості та внутрішніх справ є однією з конфігурацій Ради Європейського Союзу. Рада з питань правосуддя та внутрішніх справ розвиває співпрацю та спільну політику з різних транскордонних питань з метою побудови загальноєвропейського простору свободи, безпеки та справедливості.

Рада з питань справедливості та внутрішніх справ (ПСВС)

Рада з питань справедливості та внутрішніх справ (ПСВС) складається з міністрів юстиції та внутрішніх справ з усіх країн-членів ЄС. Взагалі, міністри юстиції займаються питаннями судової співпраці як в цивільному, так і в кримінальному праві та фундаментальних правах, а міністри внутрішніх справ відповідають за питання міграції, управління кордонами та поліцейського співробітництва. Однак не всі країни-члени ЄС мають однаковий розподіл завдань між міністрами. Рада ПСВС також відповідає за цивільний захист.

Рада з питань справедливості та внутрішніх справ зазвичай збирається кожні три місяці. Як було домовлено в договорах ЄС, Данія та Ірландія не беруть повною мірою участі у здійсненні заходів, що стосуються правосуддя та внутрішніх справ, або можуть брати участь лише за певних умов.

В областях, пов'язаних із шенгенським законодавством, обговорення проводяться у змішаному форматі комітетів. До цього формату належать країни-члени ЄС, а також чотири країни, які не є членами ЄС, але які є частиною Шенгенської угоди (Ісландія, Ліхтенштейн, Норвегія, Швейцарія). Що стосується законодавчих заходів, то після обговорення в форматі змішаного комітету, прийняття відбувається на засіданні Ради ПВС, за винятком того, що Ірландія не голосує.

Рада приймає законодавство, в більшості випадків разом з Європейським Парламентом, спрямоване на гарантування основних прав, забезпечення вільного переміщення людей по всій території ЄС та надання громадянам високого рівня захисту. Рада відповідає за політику надання притулку та імміграції, правову співпрацю у цивільних та кримінальних справах, цивільний захист та боротьбу з серйозною та організованою злочинністю та тероризмом. Вона також займається питаннями, пов'язаними із Шенгенською зоною Європи, яка не має кордонів.

Рада також відповідає за сприяння та посилення координації дій держав-членів у сфері внутрішньої безпеки. Це робиться, займаючись захистом зовнішніх кордонів та прагнучи посилити поліцейську та митну співпрацю.

5.3 Політика контролю, притулку та імміграції

Лісабонський договір надав повноваження європейським установам, які можуть вживати заходів щодо:

- запровадження спільного управління зовнішніми кордонами ЄС, зокрема шляхом посилення позицій Європейського агентства з питань оперативного співробітництва на зовнішніх кордонах держав-членів Європейського Союзу (Frontex);
- створення спільної Європейської системи притулку на основі єдиних принципів та загальних процедур надання та відкликання притулку;
- встановлення правил, умов та прав щодо легальної імміграції.

Понад 3,2 мільйона осіб, які шукають притулку, звернулися з проханням про міжнародний захист в ЄС з 2015 року, багато з яких тікали від війни у своїй країні. ЄС розробив загальну політику щодо міграції та притулку для управління багатьма проблемами, викликаними міграцією в ЄС, включаючи людей, які шукають міжнародного захисту.

Ця політика включає наступні дії, які спрямовані на подолання кризи:

- ЄС виділив понад 10 мільярдів євро на боротьбу з кризою біженців, фінансуючи проєкти для вирішення найактуальніших гуманітарних потреб біженців, які прибувають на європейські береги.
- ЄС також надає гуманітарну допомогу біженцям та мігрантам у країнах, що не входять до ЄС. Також ЄС підтримує роботу з подолання першопричин нерегулярної міграції.
- На підставі пропозиції Європейської комісії держави-члени погодилися переселити шукачів притулку з Греції та Італії в інші країни ЄС. ЄС також хоче створити безпечні та законні шляхи для тих, хто шукає притулку, потрапити до ЄС.
- Програма добровільного переселення була узгоджена державами-членами і передбачає переселення 22 500 осіб з-за меж ЄС до країни-члена ЄС.

- ЄС працює над тим, щоб збільшити рівень повернення нелегальних мігрантів у свою країну походження, які не мають права перебувати в ЄС.
- ЄС та Туреччина домовились у березні 2016 року про певні засади міграційних процедур щодо біженців та тих, хто шукає притулку. Таким чином нерегулярні мігранти (нерегулярна міграція – переїзд осіб до нового місця проживання або транзиту, який відбувається за межами регулятивних норм країн, що відправляють, транзиту та приймаючих) та шукачі притулку, які прибули на грецькі острови з Туреччини, можуть бути повернені до Туреччини. Проте на місце кожного сирійця, який повернувся до Туреччини з грецьких островів після нерегулярного переїзду, ЄС прийме сирійця з Туреччини, який не прагнув здійснити цю подорож нерегульованим шляхом. Це призвело до значного зменшення нерегульованого прибуття на острови. ЄС надав 3 млрд євро для задоволення потреб біженців, які розміщуються у Туреччині.
- Завдяки операціям італійських та грецьких рятувальників та роботі Європейського агентства з прикордонної та берегової охорони, створеного в 2016 році, в Егейському і Середземному морях було врятовано понад 620 000 осіб.
- Комісія запропонувала глибоку реформу діючих законів про притулок відповідно до поточних та майбутніх потреб. Основний принцип залишатиметься незмінним: люди повинні подати заяву на притулок у першій країні-члені ЄС, в яку вони в'їжджають, за умови якщо вони не мають сім'ї в іншому місці. Проте, якщо держава-член за певних умов не може прийняти, тоді повинна бути солідарність та справедливий розподіл відповідальності всередині всіх країн-членів ЄС.

Також кожна країна-учасниця ЄС має свої орієнтири та політику у сфері міграції. Наприклад, Нідерланди розробили комплексний підхід до міграції. Метою комплексного підходу є зробити міграцію безпечною та керованою. Ті, хто справді потребує захисту, мають бути захищені. Міграційні рухи повинні відповідати потребам та спроможності голландського суспільства. Центральний уряд, муніципалітети, провінції, партнери громадянського суспільства та країни, що знаходяться поза межами Європейського Союзу та поза ним, будуть ще тісніше працювати для досягнення результатів у цьому підході.

Комплексний підхід до міграції базується на шести опорах:

1. Запобігання нерегулярній міграції.
2. Покращення прийому та захисту біженців та переміщених осіб в регіоні.
3. Досягнення надійної системи притулку, заснованої на солідарності, в ЄС та Нідерландах.

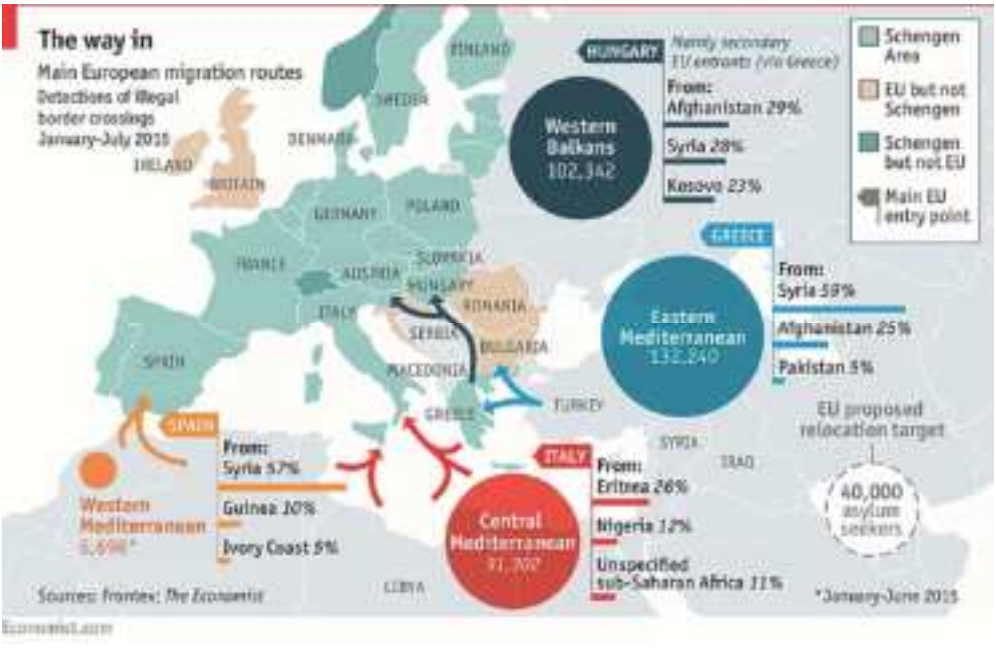

Головні міграційні шляхи до Європи

4. Боротьба з незаконним проживанням та збільшення повернення осіб назад.
5. Заохочення легальних міграційних маршрутів.
6. Заохочення інтеграції та участі.

5.4 Судова співпраця у сфері цивільного законодавства та кримінальних справ

Лісабонський договір уповноважує європейські установи приймати нові заходи щодо:

- впровадження принципу взаємного визнання: кожна судова система повинна визнавати дійсними та застосовними рішення, прийняті судовими системами в інших країнах ЄС,
- ефективний доступ до правосуддя,
- розробка нових способів вирішення суперечок,
- підготовка суддів та персоналу у судах.

Зі скасуванням третього стовпа ЄС судова співпраця у кримінальних справах стає тією сферою, де всі європейські установи можуть приймати законодавчі норми. На практиці інститути ЄС можуть встановлювати мінімальні правила щодо визначення та покарання за найважчі кримінальні злочини. Крім того, ЄС може брати участь у визначенні загальних правил щодо ведення кримінального провадження, наприклад, щодо допустимості доказів або прав осіб.

Європейська судова мережа.
Пленарне засідання Європейської судової мережі в Люксембурзі
(джерело: https://www.ejn-crimjust.europa.eu/ejn/NewsDetail/EN/427)

Крім того, Лісабонський договір передбачає посилення ролі органів Євроюсту ЄС. Нагадаємо, що місія Євроюсту полягає у підтримці координації розслідувань та судових процесів між відповідними органами країн ЄС. Наразі Євроюст має право вносити пропозиції: він може звернутися до національних органів влади для порушення розслідування чи судового розгляду. Лісабонський договір пропонує європейським інституціям можливість розширити місії та повноваження Євроюсту відповідно до звичайної законодавчої процедури.

Лісабонський договір передбачає можливість створення справжньої Європейської прокуратури на базі Євроюсту. Прокуратура мала б широкі повноваження, оскільки вона могла би розслідувати, переслідувати та притягати винних до відповідальності. Європейська прокуратура може також висувати обвинувачення у відповідних судах країн ЄС у справі, що переслідується державним обвинуваченням.

Однак Лісабонський договір ще не встановлює спільної прокуратури. Рада лише надає повноваження Раді одноголосно прийняти регламент, який має на меті створити такий орган. Якщо Рада не може досягти одноголосності, то принаймні дев'ять країн ЄС можуть створити між собою Європейську прокуратуру в рамках посиленого співробітництва.

5.5 Європейська прокуратура та співпраця у сфері поліцейських послуг

Європейська прокуратура буде незалежною і децентралізованою прокуратурою Європейського Союзу, яка буде розслідувати, переслідувати та притягати до кримінальної відповідальності злочини проти бюджету ЄС, такі як шахрайство, корупція або серйозні транскордонні шахрайства з ПДВ. Постанова про створення Європейської прокуратури в рамках посиленої співпраці була прийнята 12 жовтня 2017 року і набула чинності 20 листопада 2017 року. У 2020 році 22 країни ЄС беруть участь у цьому проєкті, а саме: Австрія, Бельгія, Болгарія, Хорватія, Кіпр, Чехія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Португалія, Румунія, Словаччина, Іспанія та Словенія.

Сині: країни-учасниці Європейської прокуратури. Червоні: країни, які не беруть участь у Європейській прокуратурі (джерело: https://en.wikipedia.org/wiki/European_Public_Prosecutor)

Наразі лише національні органи влади можуть розслідувати та переслідувати шахрайство проти бюджету ЄС. Проте їхні повноваження обмежуються національними кордонами. Існуючі органи ЄС, такі як Євроюст, Європол та Бюро боротьби з шахрайством (OLAF), не мають необхідних повноважень для проведення кримінальних розслідувань та переслідування.

Європейська прокуратура діє як єдине відомство в усіх країнах-членах ЄС і поєднує європейські та національні правоохоронні заходи, використовуючи єдиний та ефективний підхід. Європейська прокуратура будується на двох рівнях: центральному та національному.

Центральний рівень буде складатися з головного європейського прокурора, двох його заступників, 27 європейських прокурорів (по одному на країну-учасницю ЄС), два з яких – заступники головного європейського прокурора та адміністративний директор. Децентралізований рівень буде складатися з європейських делегованих прокурорів, які будуть знаходитися у країнах-учасницях ЄС. Центральний рівень буде

контролювати розслідування та переслідування, що проводяться на національному рівні. Як правило, розслідування та притягнення до кримінальної відповідальності в їхній країні ЄС здійснюватимуть делеговані прокурори Європи.

Таблиця 5.1 – **Структура Прокуратури Європейського Союзу**

Структура	Обов'язки
СТРАТЕГІЧНИЙ РІВЕНЬ	
Головний європейський прокурор (+ 2 заступники)	Головує у Прокуратурі Європейського Союзу. Контактує зі структурами ЄС, країнами-членами ЄС та третіми сторонами
Коледж прокурорів (один європейський прокурор від кожної країни-учасниці ЄС)	Прийняття рішень щодо стратегічних питань із забезпечення узгодженості, послідовності та ефективності у та між справами. Прийняття внутрішніх правил та процедур
ОПЕРАЦІЙНИЙ РІВЕНЬ	
Постійні комітети (3 члени: 2 європейські прокурори + Головний прокурор, який головує + один із заступників / інший європейський прокурор)	Контролювати та керувати розслідуваннями та кримінальними переслідуваннями з боку європейських делегованих прокурорів (ЄДП). Операційні рішення: доведення справи до судового рішення, відхилення справи, застосування спрощеної процедури, передача справи до національних органів влади, доручення європейських делегованих прокурорів розпочати розслідування або скористатися правом евокації. Європейський прокурор із відповідних країн ЄС здійснює контроль за ЄДП від Постійного комітету
Європейські делеговані прокурори (принаймні два прокурори в кожній країні-учасниці)	Відповідати за розслідування, переслідування та притягнення до судових рішень, що належать до компетенції Прокуратури ЄС

Таблиця 5.2 – **Рівні функціонування Прокуратури Європейського Союзу**

Рівень	Функція
Рівні ЄС – центральний офіс	Контроль за розслідуваннями та переслідуваннями у кожній країні-члені ЄС, щоб забезпечити незалежність, ефективну координацію та єдиний підхід у всіх країнах-учасницях
Децентралізований рівень – складається з делегованих прокурорів з кожної країни-учасниці ЄС	Проведення розслідування та переслідування у кожній країні, використовуючи національний персонал та, в основному, застосовуючи національне законодавство

Права підозрюваних та обвинувачених будуть гарантуватися комплексними процедурними гарантіями, що базуються на чинному законодавстві ЄС та національному законодавстві. Європейська прокуратура забезпечить повагу до прав, гарантованих Хартією основних прав ЄС, включаючи право на справедливий суд та право на захист. Процедурні акти Європейської прокуратури будуть підлягати судовому перегляду національними судами. Європейський суд – за попередніми рішеннями – має залишкові повноваження для забезпечення послідовного застосування законодавства ЄС.

Співпраця у сфері поліцейських послуг

Як і у випадку із судовою співпрацею, поліцейська співпраця також покращилась завдяки скасуванню 3-го стовпа ЄС. В теперішній час європейські установи мають повноваження випускати постанови та директиви в цій галузі.

Звичайна законодавча процедура поширюється на всі неоперативні аспекти поліцейської співпраці. З іншого боку, оперативне співробітництво буде регулюватися відповідно до спеціальної законодавчої процедури, яка вимагає одноголосності Ради. Однак Лісабонський договір також передбачає можливість встановлення посиленої співпраці, якщо Рада не може досягти одностайності.

Крім того, Лісабонський договір передбачає поступове зміцнення Європейського офісу поліції (Європолу). Як і Євроюст, Лісабонський договір уповноважує Раду та Парламент розвивати діяльність та повноваження Європолу в рамках звичайної законодавчої процедури. Наразі роль Європолу обмежується фасилітацією співпраці між відповідними установами країн ЄС. Лісабонський договір додає, що нові завдання також можуть стосуватися координації, організації та здійснення оперативних дій.

Європол
(джерело: https://www.europol.europa.eu/about-europol)

Для запобігання та боротьби з транскордонними серйозними злочинами та тероризмом в ЄС необхідна ефективна співпраця між правоохоронними органами держав-членів ЄС. Правоохоронні органи держав-членів традиційно співпрацюють за потребою, двосторонньо або багатосторонньо. ЄС прагне сприяти співпраці між державами-членами з метою досягнення швидшого, безпечнішого та більш структурованого співробітництва.

Комісія та правоохоронні органи ЄС, такі як Європол, не мають автономних можливостей для розслідування і не відповідають за оперативну правоохоронну діяльність. Це залишається обов'язком держав-членів ЄС.

Однак Комісія та агенції ЄС сприяють розширенню співробітництва в правоохоронних органах у межах ЄС завдяки:

- Пропозиції про спільну багаторічну стратегічну програму ЄС.
- Вдосконаленням обміну інформацією, зокрема через законодавство ЄС, таке як PNR ЄС (запис імен пасажирів) PNR (Passenger Name Record), шляхом створення та управління базами даних, такими як Шенгенська інформаційна система (SIS) або візова інформаційна система (VIS), сприяючи обміну інформацією між державами-членами та Європолом через бази даних Європолу та безпечні зв'язки, пропонуючи загальноєвропейську модель обміну інформацією (EIXM) та допомагаючи державам-членам у впровадженні існуючих правових інструментів, таких як Рішення Прюма чи Шведське рішення.

Сприяючи операційній співпраці, зокрема через:

- цикл політики ЄС щодо організованої злочинності / EMPACT, коли держави-члени організовують понад 200 спільних оперативних дій ЄС проти організованої злочинності кожного року;
- законодавство ЄС та організацію транскордонної співпраці між державами-членами ЄС, наприклад, спільні розслідування проти транскордонної злочинності, спільні патрулі, транскордонні гарячі пошуки чи спостереження;
- шляхом оперативної підтримки держав-членів, яка надається такими агенціями ЄС, як Європол та Європейський поліцейський коледж (CEPOL).
- підтримуючи дії держав-членів за рахунок фінансування, навчання, досліджень та інновацій

Проте існують виключення з основних процесів та тенденцій. Данія та Ірландія мають різні можливості відмовитися від прикордонного контролю, політики у сфері притулку, поліції та судового співробітництва, які є частиною зони свободи, безпеки та справедливості.

Ірландія та Данія користуються спеціальними домовленостями, які охоплює всі заходи, вжиті у сфері свободи, безпеки та справедливості.

Зазначені країни можуть не брати участь у законодавчих процедурах у цих сферах. Тому прийняті заходи не будуть для них обов'язковими для виконання. Крім того, Ірландія та Данія підпадають під дію двох пунктів про виключення:

– пункт про участь, який дає змогу кожній із країн залежно від кожного конкретного випадку брати участь у процедурі прийняття певного заходу або в застосуванні вже вжитого заходу. У такій ситуації вони будуть зобов'язані тим самим заходом, що й інші країни ЄС;
– пункт про відмову від участі, яке дозволяє їм не застосовувати міру в будь-який час.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Що слугувало створенню Простору свободи, безпеки та справедливості у 1970-х роках?
2. Які питання політики належать до сфери дій Простору свободи, безпеки та справедливості?
3. Які функції виконує Рада з питань справедливості та внутрішніх справ?
4. Повноваження у яких сферах надав Лісабонський договір європейським установам?
5. Які основні засади політики для подолання кризи у сфері міграції у ЄС?
6. Опишіть структуру Прокуратури Європейського Союзу?
7. У чому полягає співпраця у сфері поліцейських послуг між державами-членами ЄС та інституціями ЄС?
8. Які країни мають право відмовитися від участі у спільній політиці щодо прикордонного контролю, політики у сфері притулку, поліції та судового співробітництва?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Муравйов В. І., Білоцький С. Д., Гріненко О. О., Медведєва М. О. Європейське право: право Європейського союзу: підручник: у 4 кн. Книга 4: Матеріальне право Європейського союзу. К.: Ін-Юре. 2016. 400 с.
2. Фонтен П. Європа у 12 уроках. К.: Представництво ЄС в Україні, 2013. 84 с. URL: http://publications.europa.eu/resource/cellar/b9d2e9c8-c7fe-48bc-b79a-34679ce744bd.0001.02/DOC_1.
3. European Public Prosecutor's Office. https://ec.europa.eu/info/law/cross-border-cases/judicial-cooperation/networks-and-bodies-supporting-judicial-cooperation/european-public-prosecutors-office_en.
4. Area of freedom, security and justice. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:ai0022.
5. An area of freedom, security and justice. Fact Sheets on the European Union. European parliament. https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/section/202/an-area-of-freedom-security-and-justice.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. У якому році був створений «Простір свободи, безпеки та справедливості»:

а) 1970 б) 1986 в) 2001 *г) 2009*

2. Який договір уповноважував наднаціональні інститути пропонувати і приймати рішення у сфері простору свободи, безпеки та справедливості?

а) Римський договір
в) Амстердамський договір
б) Маастрихтський договір
г) Лісабонський договір

3. Хто входить до складу Ради ЄС з питань справедливості та внутрішніх справ?

а) міністри внутрішніх справ з усіх країн-членів ЄС
б) міністри юстиції та внутрішніх справ з усіх країн-членів ЄС
в) представники уряду з усіх країн-членів ЄС
г) представники уряду з усіх країн-членів ЄС та представники неурядових правозахисних організацій

4. Яким є принцип подання на притулок у країнах ЄС?

а) особи повинні подати заяву на притулок у першій країні-члені ЄС, в яку вони в'їжджають
б) особи повинні подати заяву на притулок у першій країні-члені ЄС, в яку вони в'їжджають, за умови якщо вони не мають сім'ї в іншому місці
в) особи можуть подати заяву на притулок у країні-члені ЄС, яка їм найбільше підходить
г) особи можуть подати заяву на притулок у країні-члені ЄС, у кінцевій країні-члені ЄС, в якій вони залишаються

5. У якій сфері з наведених нижче Лісабонський договір не уповноважує європейські установи приймати заходи:

а) впровадження принципу взаємного визнання у судовій системі
б) ефективний доступ до правосуддя
в) розробка нових способів вирішення суперечок
г) підготовка суддів та персоналу у судах

6. Європейська прокуратура буде незалежною і децентралізованою прокуратурою Європейського Союзу, яка буде розслідувати, переслідувати та притягати до кримінальної відповідальності злочини, пов'язані з чим?

а) бюджетом ЄС
в) терористичною діяльністю
б) вбивствами
г) всі відповіді вірні

7. До центрального рівня Європейської прокуратури належать всі, ОКРІМ:

а) головного прокурора Європейської прокуратури
б) європейських прокурорів (по одному з країни-учасниці ЄС)
в) делегованих прокурорів, розташованих у країнах-учасницях ЄС
г) немає правильної відповіді

8. Хто відповідає за проведення оперативної правоохоронної діяльності у ЄС:

а) національні органи/структури держав-членів
б) Європол
в) Євроюст
г) всі відповіді правильні

9. Які з перелічених країн мають право відмовитися від прикордонного контролю, політики у сфері притулку, поліції та судового співробітництва, які є частиною зони свободи, безпеки та справедливості:

а) Данія та Ірландія
б) Норвегія та Данія
в) Іспанія та Італія
г) Норвегія та Швеція

10. Які з перелічених нових повноважень Лісабонський договір надав європейським установам:

а) запровадження спільного управління зовнішніми кордонами ЄС, зокрема шляхом посилення позицій Європейського агентства з питань оперативного співробітництва на зовнішніх кордонах держав-членів Європейського Союзу
б) створення спільної Європейської системи притулку на основі єдиних принципів та загальних процедур надання та відкликання притулку
в) встановлення правил, умов та прав щодо легальної імміграції
г) всі відповіді правильні

ТЕМА 6

Шенгенська зона

6.1 Еволюція становлення Шенгенської зони.
6.2 Країни Шенгенської зони.
6.3 Європейська система інформації та авторизації подорожей.
6.4 Шенгенська віза.

6.1 Еволюція становлення Шенгенської зони

Шенгенська зона є одним із найважливіших досягнень європейської інтеграції. Започаткований у 1985 році як міжурядовий проєкт п'яти країн ЄС таких як Французька Республіка, Федеративна Республіка Німеччина, Королівство Бельгія, Королівство Нідерландів та Велике Герцогство Люксембург, він поступово перетворився на територію вільних подорожей.

Шенгенська зона без кордонів гарантує вільне пересування понад 425 мільйонам громадян ЄС, а також громадянам країн, які не входять до ЄС, які проживають в ЄС або відвідують ЄС як туристи, студенти по обміну або з діловими цілями (будь-хто, хто законно перебуває в ЄС). Вільне пересування людей дозволяє кожному громадянину ЄС подорожувати, працювати та жити в країні ЄС без особливих формальностей. Шенген підтримує цю свободу, дозволяючи громадянам пересуватися Шенгенською зоною без проходження прикордонних перевірок.

Примітка. Доцільно вказати, що Шенгенська зона – це територія, на якій скасовано прикордонний контроль на внутрішніх кордонах, а Європейський Союз є економічно-політичним союзом, який об'єднує 27 демократичних країн. Початком повоєнної європейської інтеграції стало створення у 1952 році Європейського об'єднання вугілля і сталі. У 1958 році було створено Європейське економічне співтовариство, прямим наступником якого став Європейський Союз. 7 лютого 1992 року був підписаний Договір про Європейський Союз – Маастрихтський договір, на підставі якого 1 листопада 1993 року було створено Європейський Союз.

14 червня 1985 року Бельгія, Західна Німеччина, Франція, Люксембург і Нідерланди (п'ять із 10 тодішніх країн Європейської економічної зони, нині – члени ЄС) підписують у люксембурзькому селі Шенген угоду про поступове скасування контролю на внутрішніх кордонах.

Місцевість Шенген – це село, розташоване на річці Мозель, де стикаються кордони Люксембургу, Німеччини та Франції. Саме тут, на круїзному лайнері, який плив по річці, була підписана Шенгенська угода (1985 р.), а Конвенція про виконання Шенгенської угоди підписана у 1990 р. Про підписання угоди нагадує багато місць на околицях, зокрема Європейський шенгенський центр та його музей. З моменту підписання Шенгенської угоди ця місцевість стала синонімом вільного пересування в Європі.

Підписання Шенгенської угоди (14 червня 1985 р.)
(джерело: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/schengen-area/)

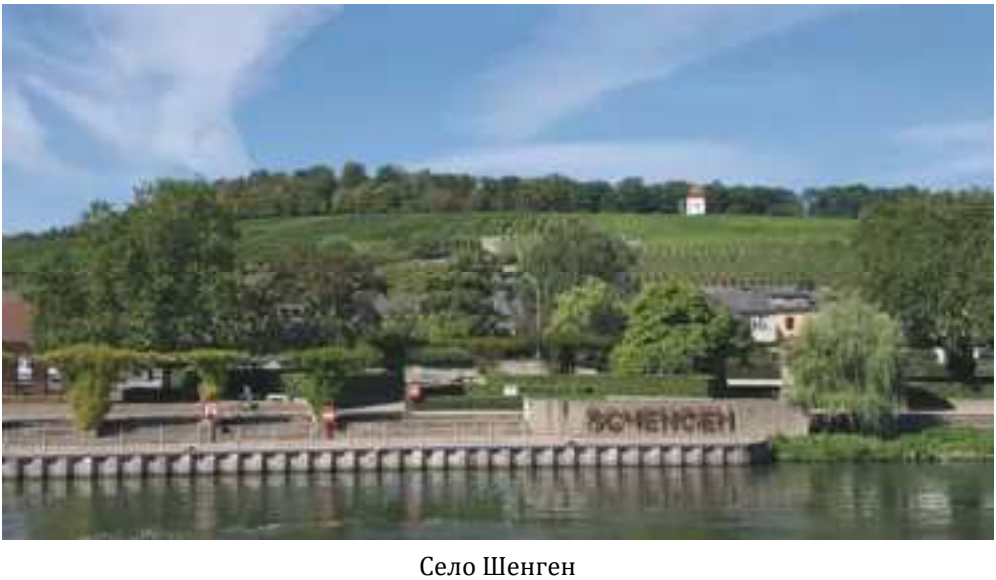

Село Шенген
(джерело: https://schengenflightreservationvisa.com/
schengen-agreement-countries-and-history/)

Шенгенське співробітництво з кількох урядів перетворилося на повноцінну сферу політики ЄС й передбачало такі етапи:

І етап – 1985 рік – Бельгія, Західна Німеччина, Франція, Люксембург і Нідерланди підписують угоду про поступове скасування контролю на внутрішніх кордонах.

II етап – 1990 рік – ті ж п'ять країн підписують Шенгенську конвенцію, яка доповнює угоду та встановлює заходи та гарантії для впровадження політики відсутності контролю на внутрішніх кордонах.

III етап – 1995 рік – починається реалізація Шенгенської програми за участю семи країн ЄС, таких як Португалія, Іспанія, Бельгія, Німеччина, Франція, Люксембург і Нідерланди.

IV етап – 1997 рік – Амстердамський договір ввів Шенгенські норми у правову базу ЄС. У цьому ж році до угоди долучаються Італія та Австрія.

V етап – починаючи з 2000 року і до сьогодні – подальше розширення співробітництва: долучається Греція, Норвегія, Фінляндія, Швеція, Ісландія, Данія, Естонія, Словенія, Чехія, Польща, Угорщина, Словаччина, Латвія, Литва, Мальта, Швейцарія, Ліхтенштейн, Хорватія, Румунія, Болгарія.

Шенгенська угода
(джерело: https://schengenflightreservationvisa.com/schengen-agreement-countries-and-history/)

Мета Шенгенської зони полягає в тому, щоб дозволити жителям Європейського Союзу подорожувати через внутрішні кордони держав-членів без перевірки або необхідності пред'являти свої паспорти. Відкриття внутрішніх кордонів – це лише одна сторона. Інша – гарантувати

безпеку своїх громадян. Це включає посилення та застосування єдиних критеріїв перевірки громадян нешенгенських країн, які в'їжджають до ЄС на спільному зовнішньому кордоні, розвиток співпраці між представниками прикордонної служби, національною поліцією та судовими органами, а також використання передових систем обміну інформацією. З часом шенгенське законодавство змінювалося, оскільки до нього приєдналися нові країни та впроваджено нове законодавство ЄС.

Згідно з Конвенцією виконання Шенгенської угоди від 14 червня 1985 року, внутрішні кордони можна перетинати в будь-якому місці без будь-якого контролю осіб, які їх перетинають. Проте, якщо цього вимагає громадський порядок або національна безпека, кожна сторона угоди може проводити консультації з іншими країнами-членами щодо рішення про те, що протягом обмеженого періоду на внутрішніх кордонах може здійснюватися національний прикордонний контроль залежно від ситуації. Якщо громадський порядок або національна безпека вимагають негайних дій, сторона угоди вживає необхідних заходів та інформує про це інші держави-члени.

Щороку в межах Шенгенської зони здійснюється понад 1,25 мільярда поїздок. Незважаючи на те, що контроль на внутрішніх кордонах у Шенгенській зоні було скасовано, країни зберегли право вводити тимчасовий контроль у разі серйозних загроз. З 2015 року через міграційну кризу та зростання терористичних загроз низка країн Шенгенської угоди знову запровадили такий контроль і навіть неодноразово його подовжували. Під час пандемії Covid-19 багато країн ЄС запровадили прикордонний контроль, щоб зупинити та запобігти поширення вірусу. У грудні 2021 року Європейська комісія запропонувала оновити правила Шенгенської зони, щоб повторне запровадження контролю на внутрішніх кордонах використовувалося як крайній захід. Нові правила також спрямовані на підтримку використання альтернативних заходів, таких як цілеспрямовані поліцейські перевірки та посилена поліцейська співпраця.

6.2 Країни Шенгенської зони

Шенгенська зона діє подібно до єдиної країни з прикордонним контролем при в'їзді та виїзді із зони, але без прикордонного контролю на внутрішніх рубежах держав, що входять у Шенген.

На сьогодні до Шенгенської зоні належать 29 країн: країни ЄС, крім Республіки Ірландія та Республіки Кіпр (27 країн ЄС – 2 = 25); до зони також входять чотири країни, що не є членами ЄС – Республіка Ісландія, Королівство Норвегія, Швейцарська Конфедерація та Князівство Ліхтенштейн (25 + 4 = 29 країн Шенгенської зони).

Таблиця 6.1 – **Країни Шенгенської зони**

№	Країна	Столиця	Прапор
1	Австрія	Відень	
2	Бельгія	Брюссель	
3	Болгарія	Софія	
4	Греція	Афіни	
5	Данія	Копенгаген	
6	Естонія	Таллінн	
7	Ісландія	Рейк'явік	

№	Країна	Столиця	Прапор
16	Німеччина	Берлін	
17	Норвегія	Осло	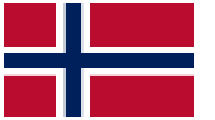
18	Польща	Варшава	
19	Португалія	Лісабон	
20	Румунія	Бухарест	
21	Словаччина	Братислава	
22	Словенія	Любляна	

8	Іспанія	Мадрид	
9	Італія	Рим	
10	Латвія	Рига	
11	Литва	Вільнюс	
12	Ліхтенштейн	Вадуц	
13	Люксембург	Люксембург	
14	Мальта	Валлетта	
15	Нідерланди	Амстердам	

23	Угорщина	Будапешт	
24	Фінляндії	Гельсінкі	
24	Франція	Париж	
26	Хорватія	Загреб	
27	Чехія	Прага	
28	Швейцарія	Берн	
29	Швеція	Стокгольм	

Варто підкреслити, що 30 грудня 2023 року Рада ухвалила скасування контролю на внутрішньому повітряному та морському кордонах з Республікою Болгарія та Румунією. З 31 березня 2024 року обидві держави застосовують Шенгенське законодавство. З цієї дати було скасовано контроль на внутрішніх повітряних і морських кордонах.

Країни, які входять до зони без внутрішнього прикордонного контролю, не здійснюють прикордонний контроль між собою, якщо не виникає конкретна загроза проводити узгоджений контроль на зовнішніх кордонах зони на основі чітких критеріїв. Норми, що регулюють функціонування Шенгенської зони, називаються Шенгенський прикордонний кодекс (2006 р.), який встановлює принцип вільного пересування в межах Шенгену.

Для України, як держави, що має статус кандидата на вступ до ЄС та у 2023 році розпочалися перемовини як передостанній етап перед приєднанням до Євросоюзу, будуть стояти нові завдання, якщо буде прийняте рішення про приєднання до Шенгенської зони.

У визначенні особливостей функціонування Європейського Союзу та Шенгенської зони, варто підкреслити різницю щодо приєднання до цих структур, оскільки існують чіткі критерії вступу.

Таблиця 6.2 – **Критерії вступу до ЄС і до Шенгенської зони**

Країни, які бажають приєднатися до ЄС, повинні мати:	Країни, які бажають приєднатися до Шенген, повинні:
Стабільні інституції, що гарантують демократію, верховенство права, права людини, повагу та захист меншин. Діючу ринкову економіку та здатність справлятися з конкуренцією ЄС. Здатність брати на себе на ефективно виконувати зобов'язання членства, включаючи дотримання цілей політичного, економічного та валютного союзів	Взяти відповідальність за контроль зовнішніх кордонів ЄС. Застосувати загальні шенгенські правила, такі як прикордонний контроль на землі, на морі і в повітрі і видачу єдиних шенгенських віз. Для забезпечення високого рівня безпеки в Шенгенській зоні країна повинна співпрацювати з правоохоронними органами інших країн Шенгенської зони. Країна повинна підключитися до Шенгенської інформаційної системи (SIS) і використовувати її

6.3 Європейська система інформації та авторизації подорожей

У 2018 році Рада ЄС ухвалила постанову про створення Європейської системи інформації та авторизації подорожей (далі – ETIAS). Це дозволить перевіряти заздалегідь безвізових подорожуючих і, за необхідності, відмовляти їм у в'їзді. Це буде схоже на системи, що використовуються в США, Канаді та Австралії. Eu-LISA – агентство ЄС, яке керує масштабними ІТ-системами у сфері свободи, безпеки та правосуддя розробляє ETIAS. ETIAS має запрацювати не пізніше першої половини 2025 року.

Логотип Європейської системи інформації та авторизації подорожей. (джерело: https://schengenvisum.info/pl/wprowadzenie-ETIAS-ponownie-prze%C5%82o% C5%BCone/)

Доцільно звернути увагу також на те, що для громадян України, які користуються безвізовим режимом, перед поїздкою потрібно буде надати інформацію про проїзні документи та персональні дані (ім'я та прізвище, дата народження, стать, громадянство) в електронному вигляді; можуть бути також додаткові питання, наприклад, чи має особа судимість і чи була вона в зонах конфлікту. Це дозволить відповідним органам визначити, чи становить особа загрозу задовго до того, як вона прибуде на кордон Шенгену. Дозвіл коштуватиме 7 євро і діятиме до трьох років. Для осіб до 18 і старше 70 років він буде безкоштовним. Очікується, що переважна більшість заявників отримає схвалення щодо в'їзду майже одразу. Остаточне рішення щодо в'їзду залишатиметься за прикордонником конкретної держави.

Особи, яким не потрібна віза до ЄС, перед поїздкою нададуть інформацію про проїзні документи та персональні дані (ім'я та прізвище, дата народження, стать, громадянство) в електронному вигляді.

Шенгенська інформаційна система (SIS)

Ця масштабна комп'ютерна база даних, яка забезпечує зовнішній прикордонний контроль і співпрацю правоохоронних органів між країнами Шенгенської угоди. SIS містить інформацію про: підозрюваних у злочинах, осіб, які можуть не мати права на в'їзд або перебування в ЄС, зниклих безвісти, викрадене, незаконно привласнене або втрачене майно. Шенгенська інформаційна система використовується національними органами, відповідальними за: прикордонний контроль, поліцейські та митні перевірки, розслідування державним обвинуваченням у

Логотип Шенгенської інформаційної системи (джерело: https://www.edps.europa.eu/data-protection/european-it-systems/schengen-information-system_en)

7 березня 2023 року в усіх країнах Шенгену запрацювала Шенгенська інформаційна система (джерело: https://schengenvisum.info/pl/funkcjonuje-odnowiony-system-informacyjny-schengen/)

кримінальному провадженні та судове розслідування до висунення обвинувачення, питання отримання візи та дозволу на проживання. Ця інформація може бути доступною для Європейського агентства прикордонної та берегової охорони, Агентства Європейського Союзу з питань співробітництва у сфері кримінального правосуддя та Агентства Європейського Союзу зі співробітництва правоохоронних органів.

Сповіщення, введене в SIS однією країною, стає доступним у режимі реального часу в усіх інших країнах, які використовують SIS, щоб компетентні органи в ЄС могли знайти це сповіщення. Технічно SIS складається з таких компонентів як: центральна система, національні системи SIS у всіх країнах, які використовують SIS, мережа між системами.

З березня 2023 року SIS міститиме такі типи біометрії для підтвердження та верифікації осіб, зареєстрованих у системі, як: фотографії, відбитки долонь, відбитки пальців, записи ДНК (тільки щодо зниклих безвісти). Відбитки пальців, відбитки долонь використовуються для біометричного пошуку через автоматизовану систему ідентифікації відбитків пальців у SIS.

Правоохоронні органи по всьому ЄС використовують SIS для введення або отримання сповіщень про розшукуваних або зниклих людей і втрачені речі. Система містить майже 86,5 мільйонів записів.

6.4 Шенгенська віза

Шенгенська віза – це дозвіл, виданий країною Шенгенської угоди, на підставі якого можна в'їхати до Шенгенської зони з наступними цілями: заплановане короткострокове перебування на території держави Шенгену або транзит через таку територію (короткострокова віза), транзит через міжнародну транзитну зону аеропортів країн Шенгену (аеропортова віза). Короткострокове перебування – це перебування, яке не перевищує 90 днів протягом будь-якого 180-денного періоду. Нижченаведена карта показує країни ЄС і поза ЄС, які видають шенгенські візи, а також країни ЄС, які не видають шенгенські візи.

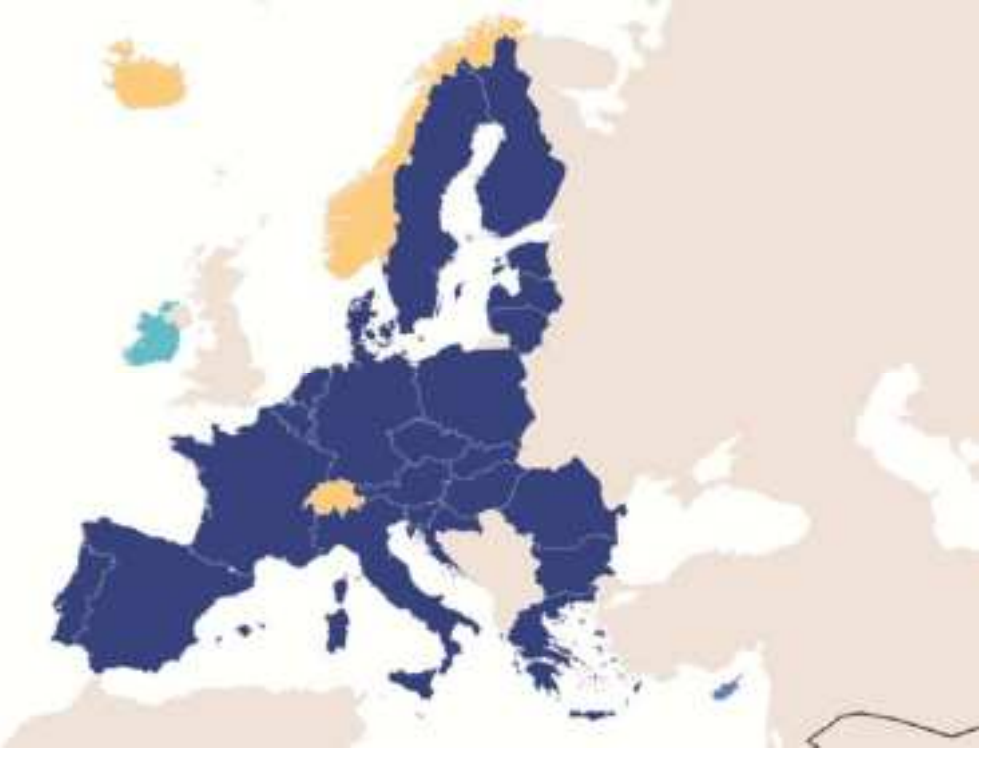

Карта країн ЄС і поза ЄС, які видають шенгенські візи, а також країни ЄС, які не видають шенгенські візи
(джерело: https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/schengen-visa/)

Примітка:

- Країна ЄС, яка видає шенгенські візи.
- Країна-член ЄС, яка не повністю застосовує правила Шенгену.
- Країна-член ЄС у процесі повного застосування шенгенських правил.
- Країна за межами ЄС, яка видає шенгенські візи.

Нормативно-правовим актом, який регулює процедуру видачі віз є Регламент (ЄС) №810/2009 Європейського Парламенту та Ради від 13 липня 2009 року про створення Візового кодексу Співтовариства (Візовий кодекс).

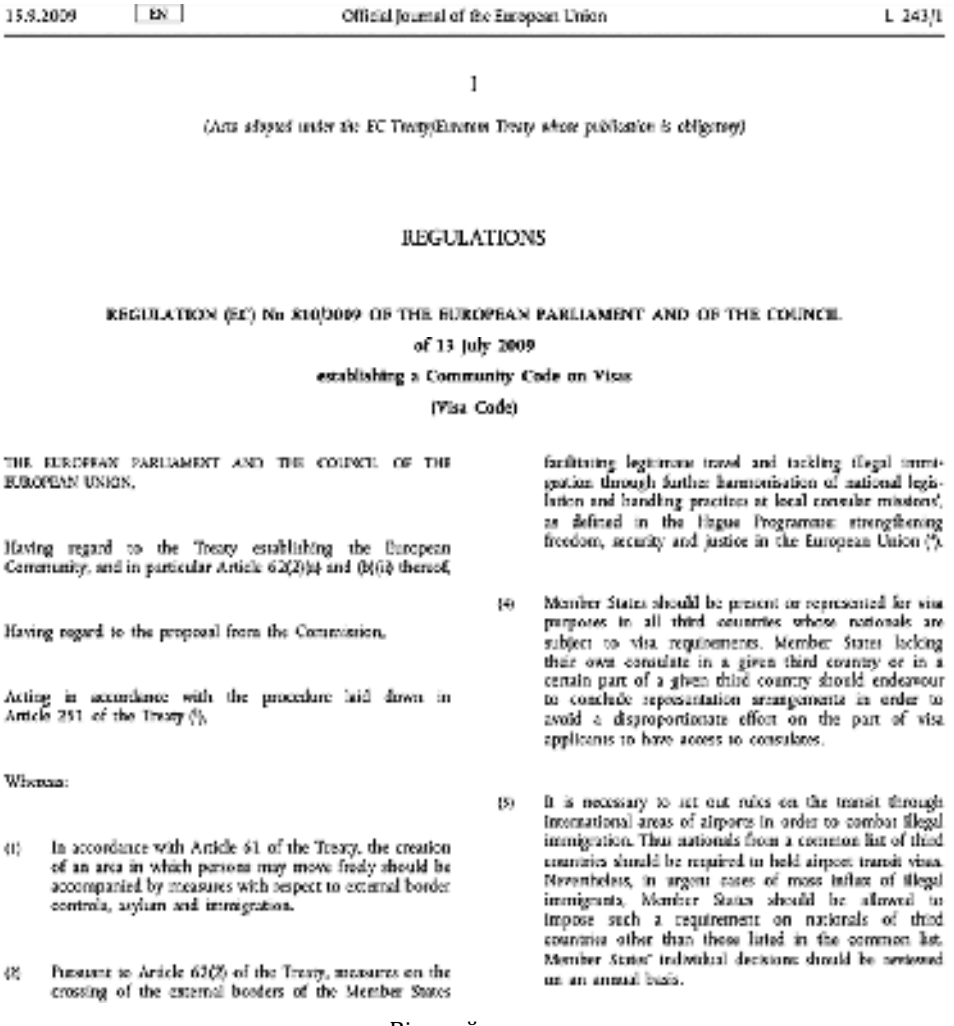

15.9.2009 EN Official Journal of the European Union L 243/1

I

(Acts adopted under the EC Treaty/Euratom Treaty whose publication is obligatory)

REGULATIONS

REGULATION (EC) No 810/2009 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL

of 13 July 2009

establishing a Community Code on Visas

(Visa Code)

THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION,

Having regard to the Treaty establishing the European Community, and in particular Article 62(2)(b) and (b)(ii) thereof,

Having regard to the proposal from the Commission,

Acting in accordance with the procedure laid down in Article 251 of the Treaty (1),

Whereas:

(1) In accordance with Article 61 of the Treaty, the creation of an area in which persons may move freely should be accompanied by measures with respect to external border controls, asylum and immigration.

(2) Pursuant to Article 62(2) of the Treaty, measures on the crossing of the external borders of the Member States

facilitating legitimate travel and tackling illegal immigration through further harmonisation of national legislation and handling practices at local consular missions', as defined in the Hague Programme: strengthening freedom, security and justice in the European Union (2).

(4) Member States should be present or represented for visa purposes in all third countries whose nationals are subject to visa requirements. Member States lacking their own consulate in a given third country or in a certain part of a given third country should endeavour to conclude representation arrangements in order to avoid a disproportionate effort on the part of visa applicants to have access to consulates.

(5) It is necessary to set out rules on the transit through international areas of airports in order to combat illegal immigration. Thus nationals from a common list of third countries should be required to hold airport transit visas. Nevertheless, in urgent cases of mass influx of illegal immigrants, Member States should be allowed to impose such a requirement on nationals of third countries other than those listed in the common list. Member States' individual decisions should be reviewed on an annual basis.

Візовий кодекс
(джерело: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009R0810)

Візовий кодекс поширюється на подорожуючих з третіх країн, які не уклали угоду про спрощення візового режиму або безвізовий режим. Кодекс встановлює порядок та умови видачі віз для короткострокового перебування та транзиту через аеропорт Шенгенської зони. У ньому перераховані треті країни, громадяни яких повинні мати транзитну візу

аеропорту під час проїзду через міжнародну транзитну зону аеропортів ЄС, а також визначено процедури та умови видачі таких віз. Візовий кодекс також допомагає покращити співпрацю з третіми країнами щодо реадмісії нелегальних іммігрантів через механізм візового тиску. Відповідно до цього механізму, якщо третя країна не співпрацює у сфері реадмісії, можуть бути застосовані спеціальні обмеження, пов'язані з розглядом візових заяв і візовим збором. Наразі такі заходи застосовано до Гамбії та Ефіопії.

Порядок та умови видачі віз

Держава-член Європейського Союзу, територія якої є єдиним або основним пунктом призначення візиту, відповідає за розгляд візової заяви. Якщо основний пункт призначення неможливо визначити, розгляд заявки несе країна в'їзду до Шенгенської зони. Заява на отримання візи подається заявником, акредитованим комерційним посередником або професійною, культурною, спортивною чи освітньою установою чи асоціацією, яка діє від імені своїх членів.

Як правило, заявка повинна бути подана протягом шести місяців (дев'ять місяців для моряків) і за 15 днів до запланованого візиту. ***Уніфікована віза*** (дійсна на всій території Шенгенської зони) може бути видана для багаторазового в'їзду з терміном дії не більше п'яти років. ***Віза з обмеженою територіальною дією*** (дійсна на території окремих держав-членів) видається у виняткових випадках, коли заявник не відповідає всім умовам в'їзду з гуманітарних причин, причин національного інтересу чи міжнародних зобов'язань, а також у ситуаціях, коли інші країни Шенгену виступають проти видачі візи. ***Багаторазові візи з тривалим терміном дії*** можуть бути видані на один, два або більше в'їздів. Візовий кодекс містить положення щодо видачі багаторазових віз із відповідно більшим терміном дії: один рік, якщо заявник використовував три візи за останні два роки; два роки, якщо протягом останніх двох років заявник використовував багаторазову візу, дійсну протягом одного року; п'ять років, якщо протягом останніх трьох років заявник використовував багаторазову візу, дійсну протягом двох років.

ЄС запровадив безвізовий режим для 61 країни, двох спеціальних адміністративних регіонів Китаю (Гонконгу та Макао) та одного територіального органу (Тайвань), який не визнається як держава принаймні однією державою-членом ЄС. За цією системою громадяни третіх країн, які мають біометричний паспорт, можуть в'їжджати до Шенгенської зони на короткий термін без візи. Діє принцип візової взаємності. Це означає, що той самий безвізовий режим поширюється на громадян ЄС, які подорожують до цих третіх країн.

Візові угоди ЄС з країнами, що не входять до ЄС
(джерело: https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eu-visa-policy/#0)

Примітка:

- Безвізовий режим.
- Спрощена процедура отримання візи.
- Дія візової угоди призупинена.
- Країна, яка видає шенгенські візи.
- Країна ЄС, яка не видає шенгенські візи.

ЄС уклав угоди про спрощення візового режиму з деякими третіми країнами. У рамках спрощення громадяни третіх країн, які мають біометричний паспорт, отримують перевагу від спрощених процедур в'їзду до Шенгенської зони на 90-денне перебування протягом будь-якого 180-денного періоду. До спрощень у видачі віз відносяться: спрощені вимоги до документів, зменшені або скасовані збори для певних категорій заявників, пришвидшення обробки візових заяв.

Призупинення дії візових угод ЄС може призупинити безвізовий режим або угоди про спрощення візового режиму, якщо третя країна більше не виконує умови угоди. Тоді застосовуються загальні положення Візового кодексу ЄС. Держава-член або Європейська комісія можуть вимагати призупинення дії візової угоди. Наразі повністю або частково призупинено дію візових угод із такими країнами: Росія (повне призупинення дії угоди про спрощення візового режиму), Білорусь (часткове призупинення дії угоди про спрощення візового режиму), Вануату (повне призупинення дії угоди про безвізовий режим).

У березні 2023 року Рада погодилася на безвізовий режим для Косово. З 1 січня 2024 року власники косовських паспортів можуть подорожувати

до ЄС без візи на термін до 90 днів протягом будь-якого 180-денного періоду. Це, у свою чергу, дозволить громадянам ЄС подорожувати до Косово без потреби в візі.

Безвізовий режим між країнами Шенгенської угоди та Україною запроваджено 11 червня 2017 року. Відтоді громадяни України можуть без візи подорожувати до країн ЄС (окрім Великої Британії та Ірландії), а також до Ісландії, Ліхтенштейну, Норвегії та Швейцарії.

Цифровізація шенгенських віз

Подача заявки на отримання шенгенської візи – це тривалий процес, який переважно базується на паперових документах. Це обтяжливо як для подорожуючих, так і для консульств. У квітні 2022 року Європейська Комісія запропонувала оцифрувати процедуру подачі документів на шенгенські візи. Нові правила містять такі рекомендації: замінити візову наклейку, запровадити візову онлайн-заявку за допомогою онлайн-візової платформи, спростити процедуру оформлення віз, зменшити фінансові витрати у цій сфері для країн ЄС та заявників. 13 листопада 2023 року Рада прийняла нові правила ЄС щодо оцифрування візової процедури.

Отже, Шенгенська зона діє подібно до єдиної країни з прикордонним контролем при в'їзді та виїзді із зони, але без прикордонного контролю на внутрішніх рубіжах держав, що входять у Шенген.

Таким чином, європейська інтеграція є довготривалим процесом, який вимагає від країн-кандидатів, зокрема, України, ґрунтовної підготовки та змін як в законодавчій, так і в економічно-суспільній сферах.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Яка різниця між Шенгенською зоною та Європейським Союзом?
2. Яка мета Шенгенської зони?
3. Визначте основні критерії вступу країни до Шенгенської зони.
4. З якими країнами повністю призупинено дію візових угод? Чому?
5. Що означає принцип візової взаємності?
6. З якою метою впроваджено Європейську систему інформації та авторизації подорожей?
7. Яка дані зберігаються у Шенгенській інформаційній системи?
8. Які аспекти регулює Візовий кодекс?
9. Що означає безвізовий режим?
10. Охарактеризуйте процедуру видачі шенгенської візи.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Bezpieczeństwo granic. https://www.europarl.europa.eu/topics/pl/article/20180628STO06868/bezpieczenstwo-granic-sprawdzanie-podroznych-przed-przybyciem-do-ue.

2. Convention implementing the Schengen Agreement of 14 June 1985 between the Governments of the States of the Benelux Economic Union, the Federal Republic of Germany and the French Republic on the gradual abolition of checks at their common borders. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:42000A0922(02).
3. The European Union: Reading on the Theory and Practice of European Integration / edited by: B. F. Nelsen, A. C.-G. Stubb. Second ed. USA: Lynne Rienner Publishers, Inc., 1998. 357 p.
4. The making of the European Union: foundations, institutions and future trends / S. Berglund, J. Ekman, H. Vogt, F. H. Aarebrot. USA: Edward Elgar, 2006. 238 p.
5. The Schengen Area. *European Commission*, 2008. http://biblio.ucv.ro/bib_web/bib_pdf/EU_books/0056.pdf.
6. What are the Schengen countrie? https://web.archive.org/web/20080517121926/http://www.eurovisa.info/SchengenCountries.htm
7. Актуальні питання суспільних трансформацій в Україні: безпековий та євроінтеграційний виміри: колективна монографія / за ред.: Ю. В. Палагнюк. С. І. Шкірчака. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2018. 300 с.
8. ЄС у кишені: довідник із європейської інтеграції України / [Представництво Фонду Конрада Аденаура в Україні]. К., 2010. 74 с.
9. Короткий посібник про ЄС. Люксембург: Бюро публікацій ЄС, 2023. 36 с. https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/1ee943e8-8a7e-11ee-99ba-01aa75ed71a1/language-uk.
10. Лізаковська С. В. Особливості функціонування Шенгенської зони. Перспективи для України: тези Міжнародної наукової конференції «Україна та ЄС: досвід співпраці та перспективи інтеграції в сучасних умовах». Миколаїв: Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2024. С. 75-77.
11. Програми допомоги Європейського Союзу та співпраця України з ЄС. К.: Представництво Європейської Комісії в Україні, 2009. 35 с.
12. Регламент (ЄС) № 810/2009 Європейського Парламенту та Ради від 13 липня 2009 р. про створення Візового кодексу Співтовариства. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009R0810.
13. Сорока С. В. Механізм взаємодії уряду і парламенту в процесі державного управління: досвід країн Європейського Союзу та українська практика. Миколаїв: ФОП Ємельянова Т. В., 2012. 422 с.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Шенгенська зона – це:

а) міжнародна організація
б) синонім ЄС
в) територія, на якій скасовано прикордонний контроль на внутрішніх кордонах

2. **Чи має право країна Шенгенської зони вводити тимчасовий контроль на внутрішньому кордоні у разі серйозних загроз внутрішній безпеці:**
   а) так б) ні в) лише у випадку пандемії

3. **Скільки днів перебування в Шенгенській зоні передбачає спрощена процедура в'їзду до Шенген:**
   а) 90-денне перебування протягом будь-якого 180-денного періоду
   б) 30-денне перебування протягом будь-якого 180-денного періоду
   в) 180-денне перебування протягом будь-якого 180-денного періоду

4. **Нормативно-правовим актом, який регулює процедуру видачі шенгенських віз є:**
   а) візовий кодекс
   б) маастрихтський договір
   в) угода про асоціацію України з ЄС

5. **Якого року була підписана Шенгенська угода:**
   а) 2000 б) 1993 *в) 1985*

6. **Європейської системи інформації та авторизації подорожей дозволить перевіряти:**
   а) заздалегідь безвізових подорожуючих
   б) безпековий стан третіх країн
   в) проїзні документи подорожуючих

7. **Комп'ютерна база даних, яка забезпечує зовнішній прикордонний контроль і співпрацю правоохоронних органів між країнами Шенгенської угоди – це:**
   а) Шенгенська інформаційна система
   б) база Інтерполу
   в) Європейська база конфіденційних даних

8. **Дозвіл, виданий країною Шенгенської зони, на підставі якого можна в'їхати до Шенгенської зони – це:**
   а) шенгенська віза б) дипломатичний паспорт в) внутрішній паспорт

9. **Безвізовий режим між країнами Шенгенської угоди та Україною запроваджено:**
   а) у 1993 році *б) 2017 році* в) 2022 році

10. **Скільки поїздок здійснюється щороку в межах Шенгенської зони:**
    а) понад 1,25 мільярда б) понад 1 мільйон в) менше 1 мільйона

Розділ 2

ПРАВОВА ТА ІНСТИТУЦІЙНА СИСТЕМА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

ТЕМА 7

Основні засади правової системи європейського союзу

7.1 Правова природа та членство в Європейському Союзі.
7.2 Поняття та основні принципи права ЄС.
7.3 Первинне та вторинне право Європейського Союзу.
7.4 Конституційний процес в Європейському Союзі та прийняття Лісабонського договору.
7.5 Принципи організації та діяльності інститутів Європейського Союзу.

7.1 Правова природа та членство в Європейському Союзі

Правова природа Європейського Союзу викликає дискусію серед фахівців. У юридичній літературі відзначають гібридний характер правової природи ЄС та вказують, що ЄС є міжнародним і в той же час державним утворенням, що поєднує в собі риси як мінімум трьох різновидів державних союзів: міжнародної міжурядової організації, конфедерації та федерації. Зарубіжні вчені розглядають ЄС як федеративне утворення особливого роду Sui generis (поєднує в собі риси конфедерації та федерації).

Відповідно до статті 49 Договору про ЄС процедура прийняття (приєднання) до ЄС відбувається в чотири етапи:

1. Будь-яка європейська держава може звернутися із заявкою з метою стати членом ЄС.
2. Попереднє рішення органами ЄС про відкриття переговорів про вступ. На даному етапі важливе значення мають критерії: здатність кандидата до приєднання і здатність і готовність ЄС приєднати.
3. Переговори, в яких беруть участь держави-члени ЄС і країна-кандидат. Умови прийому та зміни, які цей прийом спричинить для договорів, на яких ґрунтується Європейський Союз, виступають предметом угоди між державами-членами та державою-заявником.

4. Ратифікація. На даному етапі вищезгадана угода підлягає ратифікації всіма країнами-членами, яка відбувається відповідно до конституційної процедури кожної країни.

Виділяють так звані «копенгагенські критерії» вступу, прийняті у 1993 році:

- політичні критерії – повага і підтримка основних конституційних цінностей ЄС;
- економічні критерії – конкурентоспроможна соціальна ринкова економіка;
- готовність взяти на себе досягнення – існуючий рівень інтеграції, так звані «acquis»;
- прийняття політичної мети європейської інтеграції;
- географічне положення – кандидат є європейською державою.

Згідно зі статтею 50 Договору про ЄС, будь-яка держава-член відповідно до конституційних положень може прийняти рішення про вихід зі складу Європейського Союзу. Держава-член ЄС, яка приймає рішення про вихід, має повідомити про свій намір Європейську раду. ЄС проводить переговори і укладає з такою державою угоду, яка визначає порядок виходу останньої, а також основи їх майбутніх взаємин з ЄС. Угоду від імені ЄС укладає Рада ЄС після її схвалення Європейським парламентом. Установчі договори ЄС припиняють застосовуватися до держави, яка виходить з ЄС, з дня набрання чинності угоди про вихід, або, за відсутності такої угоди, через два роки з моменту повідомлення Європейської ради. Цей термін за згодою зацікавленої держави-члена може бути продовжений.

Прикладом виходу держави з ЄС є Велика Британія. Велика Британія вийшла зі складу Європейського Союзу 31 січня 2020 року в 23:00 за Лондоном. Підставою для виходу стали результату консультативного референдуму 23 червня 2016 року, коли 51,9% тих, хто проголосував, підтримали вихід Великобританії з Європейського Союзу.

Відповідно до статті 7 Договору про ЄС, за вмотивованою пропозицією однієї третини держав-членів ЄС, Європейського парламенту або Європейської комісії Рада ЄС, постановляючи більшістю в чотири п'ятих своїх членів після схвалення Європейського парламенту, може констатувати існування явної загрози серйозного порушення державою-членом ЄС європейських цінностей. Крім того, Європейська Рада, ухвалюючи на пропозицію однієї третини держав-членів ЄС або Європейської комісії і після схвалення Європейського парламенту, може констатувати існування серйозного і стійкого порушення державою-членом ЄС європейських цінностей, запропонувавши спочатку цій державі-члену висловити будь-які зауваження з даного питання.

У разі, якщо буде встановлена констатація даних обставин, Рада ЄС, кваліфікованою більшістю, може прийняти рішення про призупинення окремих прав, що випливають з застосування установчих договорів ЄС до відповідної держави-члена, в тому числі права голосу представника уряду цієї держави-члена в Раді ЄС. Приймаючи таке рішення, Рада ЄС враховує можливі наслідки подібного призупинення для прав та обов'язків фізичних та юридичних осіб. За будь-яких обставин обов'язки, які покладаються на відповідну державу-члена ЄС відповідно до установчих договорів ЄС, зберігають обов'язкову силу для цієї держави. Рада ЄС, постановляючи кваліфікованою більшістю, може згодом прийняти рішення про зміну або припинення дії заходів, які вона прийняла, з тим, щоб врахувати зміни ситуації, що викликала накладення ним цих заходів.

Виключення країни з ЄС в установчих договорах ЄС не передбачено. Однак деякі фахівці вважають, що це допускається в разі, якщо держава-член ЄС тривалий час порушує принципи та цінності ЄС.

7.2 Поняття та основні принципи права ЄС

Обслуговування інтеграційних процесів в Європі вимагало такого правового регулювання, за якого ті правила поведінки, що спільно виробляються, розумілися, дотримувалися і застосовувалися однаково усіма, незважаючи на збереження кордонів і державного суверенітету. В результаті на стику національного та міжнародного права народилася особлива автономна правова система – право Європейського Союзу. Вона не ідентична ні національним законодавством держав регіону, ні регіональному міжнародному правопорядку, але вбирає в себе найбільш важливе і суттєве з практики функціонування національних і міжнародних правових інститутів.

В останні роки серед вітчизняних та зарубіжних юристів не вщухає дискусія з питання про природу права Європейського Союзу. Вихідний пункт даної дискусії – поняття права Європейського Союзу та його неоднозначне термінологічне трактування, що зустрічаються у різних авторів.

У теперішній час широко використовуються такі підходи до даного питання:

1. Досить часто в спеціальній юридичній та науковій літературі вживається термін «право Європейських Співтовариств», під яким розуміється сукупність норм, прийнятих в рамках цих організацій. Поряд з цим терміном використовується синонім «комунітарне право» (від англ. Community – спільнота).
2. «Право Європейського Союзу» – особлива правова система, норми якої регулюють суспільні відносини, що складаються в ході інтеграційних процесів в рамках Європейських Співтовариств і Європейського Союзу.

3. У літературі часто зустрічається і термін «acquis» (від франц. – досягнення), який використовується для позначення правових досягнень Європейських Співтовариств і Європейського Союзу і вживається в трьох наступних словосполученнях:

– «Acquis communautaires» – весь комплекс норм права Європейських Співтовариств («право Європейських співтовариств», «комунітарне право»);
– «Acquis de l'Union» – поняття, яке позначає сукупність правових норм, що виникли в процесі розвитку Європейського Союзу, і фактично збігається за значенням з терміном «право Європейського Союзу»;
– «Schengen acquis» – «шенгенське право», яке позначає комплекс правових норм, що регулюють умови в'їзду і пересування фізичних осіб по території держав-членів Європейського Союзу, включаючи умови та порядок отримання єдиної (шенгенської) візи, а також питання спільної боротьби зі злочинністю країн, що входять до Європейського Союзу.

Однак в теперішній час, з огляду на об'єктивну необхідність правового регулювання якісно нових суспільних відносин, породжених процесами європейської інтеграції, є всі підстави розглядати право Європейського Союзу як самостійну правову систему, що відрізняється за своєю природою від систем міжнародного і національного (внутрішньодержавного) права. З метою підкреслити своєрідність права ЄС і його відмінності від класичних правових систем (внутрішньодержавного і міжнародного права) в науковій літературі воно часто характеризується як наднаціональне (наддержавне) право. У західноєвропейській доктрині набув поширення термін «транснаціональне право», який робить акцент на здатності норм ЄС діяти через державні кордони.

Право Європейського Союзу є унікальною правовою системою, що функціонує паралельно із законодавством держав-членів ЄС. Норми права ЄС мають пряму дію в межах правових систем його держав-членів і в багатьох сферах регулюють питання, враховані національним законодавством, особливо це стосується економічної та соціальної політики. ЄС не є міжурядовою організацією чи федеративною державою. Він засновує новий правовий порядок в рамках міжнародного права з метою взаємного соціального та економічного зростання держав-членів. В основу права ЄС було покладене прагнення до збереження миру та створення кращих умов життя в Європі шляхом розвитку тісніших економічних зв'язків.

Громадянин Європейського Союзу є основним фокусом права ЄС, яке напряму впливає на його повсякденне життя. Людину, яка є водночас і громадянином Європейського Союзу і громадянином певної держави-

члена, право ЄС наділяє правами та обов'язками, і таким чином створюється ієрархія правових норм – феномен, подібний до федерального правового устрою. Правопорядок ЄС забезпечує існування самостійної системи правового захисту, метою якого є гарантування реалізації права ЄС. Право ЄС також визначає основи взаємин між Співтовариством і його державами-членами, які мають вживати всіх необхідних заходів для того, щоб забезпечити виконання зобов'язань, які випливають з договорів ЄС або з відповідних рішень інституцій Союзу. Вони мають сприяти досягненню цілей Співтовариства й утримуватися від будь-яких дій, що можуть створити перешкоди для реалізації цілей договорів ЄС. Крім того, держави-члени також несуть відповідальність за порушення права ЄС і перед своїми громадянами, а відтак зобов'язані відшкодувати збитки, спричинені такими діями.

Перший договір, що започаткував Європейське співтовариство – договір про заснування Європейського співтовариства вугілля та сталі (ЄСВС) 1951 року – став основою правової системи Європейського Союзу, яка вже протягом більш, ніж півстоліття, змінюється, трансформується та удосконалюється. Як будь-яка правова система правовий устрій ЄС має свою особливу структуру, однак, перед тим як перейти до її характеристики, розглянемо загальні принципи права Європейського співтовариства, які фактично пронизують всю правову систему і водночас виявляються її основою. Також загальні принципи права є найважливішим джерелом права ЄС, оскільки саме вони дозволяють заповнити прогалини в законодавстві та вирішити питання щодо його тлумачення в найсправедливіший спосіб. Отже, визначимо ці принципи.

Принцип рівності. Він означає, що жоден громадянин ЄС не може бути дискримінований з огляду на його громадянство, стать, расу, етнічне походження, релігію, переконання, фізичні чи психічні недоліки, а також вік чи сексуальну орієнтацію. Цей принцип виникає з положень договорів, правових актів та вироків Європейського Суду.

Пріоритет права Європейського Співтовариства над національним правом. Даний принцип регулює, як потрібно поводитися, якщо виникає конфлікт між нормою національного права та правом ЄС. За таких умов право ЄС має першість перед національною нормою. А тому в практиці судочинства Європейського Суду право ЄС завжди визнається пріоритетним стосовно внутрішньодержавних актів будь-якого типу. Право ЄС згідно з цим має пріоритет навіть перед положеннями національних конституцій, які суперечать йому. З принципу пріоритету випливає те, що нові державні законодавчі акти, несумісні з правовими нормами ЄС, втрачають свою правову силу. Після набуття чинності нормою європейського права будь-який ухвалений раніше національний правовий акт, що суперечить їй, не може застосовуватися.

Таким чином пріоритет права ЄС зводиться до:

1. Обов'язку національного судді не застосовувати національні норми у випадку, якщо вони не відповідають праву ЄС.
2. Обов'язку держав-членів не ухвалювати законів, що не є у відповідності з правом ЄС.

З даного принципу випливає також і те, що в разі колізії між національним та європейським правом, органи і суди країн членів повинні не брати до уваги національне право. В іншому випадку, для процедури звернення про попереднє рішення вони виносять правову суперечку на розгляд Європейського Суду.

Безпосередність застосування права ЄС. Це означає, що нормативно-правові акти Європейського Союзу є нормою прямої дії в країнах-членах без необхідності їх ратифікації чи інкорпорації з національним правом. Інакше кажучи, право Спільнот безпосереднім чином визнає право та накладає обов'язки на інституції спільнот, країни-члени та їх громадян. На практиці пряме застосування характеризується тим, що: по-перше, норми права ЄС застосовуються у державах-членах без подальшого схвалення національним законодавством; по-друге, кожна особа може подавати клопотання про застосування права ЄС у її справі. Даний принцип був визнаний Європейським Судом, незважаючи на початковий опір деяких країн-членів.

Принцип субсидіарності. Один із основоположних принципів Європейського Союзу, спрямований на забезпечення такого механізму ухвалення рішень, який був би якомога ближчий до громадян і який передбачав би постійну перевірку обґрунтованості дій Європейського Співтовариства з погляду можливостей, що існують на національному, регіональному та місцевому рівнях. Інакше кажучи, це принцип, згідно з яким будь-які заходи крім тих, що виняткова належать до його компетенції, вживаються на рівні Союзу лише за умови, що вони ефективніші за відповідні заходи на національному, регіональному або місцевому рівні. Цей принцип тісно пов'язаний з принципами відповідності та необхідності, які вимагають, щоб будь-який захід, здійснюваний Європейським Союзом, не виходив за рамки, необхідні для досягнення цілей ЄС.

На засіданні Європейської Ради в Единбурзі у грудні 1992 р. було визначено засади субсидіарності і закладено керівні положення щодо тлумачення статті 5 (колишньої статті 3b), яка містить цей принцип в Угоді про ЄС. Згідно статті принцип субсидіарності сформульовано наступним чином: «Співтовариство діє в рамках своїх повноважень, визначених цим договором, та поставленими перед ним цілями. У сферах, які не є винятковою компетенцією Співтовариства, воно має право діяти на основі принципу субсидіарності. Тоді, коли цілі пропонованої дії не можуть бути досягнуті в достатній мірі країнами-членами, то, беручи

до уваги масштаби та результати пропонованої дії, можуть бути більш успішно досягнуті Співтовариством. Будь-які дії Співтовариства не повинні виходити за межі того, що є необхідним для досягнення цілей цього Договору».

Принцип співвідносності. Згідно з ним жодні дії співтовариства не повинні виходити за рамки розумної доцільності, необхідної для досягнення цілей Європейського Союзу. Відповідно до цього принципу здійснюється перевірка масштабності заходу, до якого може вдатися Співтовариство.

Також до принципів права Європейського Союзу можна віднести такі:

1. Дотримання загальних прав та свобод людини.
2. Принцип відповідальності Європейського Союзу за шкоду, спричинену діями або рішеннями його органів або посадових осіб.
3. Принцип «пропорційності», який означає, що дії та рішення Європейського Союзу повинні бути своєчасними й необхідними, спрямованими на досягнення мети Союзу, а спричинені цими діями або рішеннями негативні наслідки не можуть виходити за межі рівня, необхідного для досягнення поставленої мети.
4. Принцип «захисту законних сподівань», що ґрунтується на неможливості внесення у законодавство ЄС суттєвих змін, які мають зворотну силу, за винятком тих випадків, коли існує нагальна необхідність вдатися до таких дій.
5. Принцип заборони подвійного покарання за одне порушення, який засвідчує, що при прийнятті органами ЄС будь-якого рішення про застосування санкцій слід ураховувати всі прийняті раніше з цього питання рішення національних органів про накладення санкцій.

7.3 Первинне та вторинне право Європейського Союзу

Право Європейського Союзу складається з первинного або договірного та вторинного або похідного. Первинне право має пріоритет над вторинним, тобто вторинне право має відповідати первинному. *Первинне законодавство* – це частина європейського права, яка була вироблена безпосередньо країнами-членами. До найважливіших актів первинного права належать:

1. Установчі договори Європейських Спільнот разом із протоколами та додатками:

– Договір про створення Європейського Співтовариства Вугілля та Сталі (ЄСВС) від 18 квітня 1951 р.
– Договір про створення Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС) від 25 березня 1957 р.

– Договір про створення Європейського Співтовариства з атомної енергетики (Євратом) від 25 березня 1957 р.

2. Договори, які змінюють та підтверджують установчі договори:

– Конвенція про деякі спільні органи для ЄЕС та Євратому підписана разом із договорами 25 березня 1957 р.
– Договір про об'єднання виконавчих органів трьох структур ЄЕС, Євратому та ЄСВС підписаний 8 квітня 1965 р.
– Єдиний Європейський Акт від 7 лютого 1986 р.
– Маастрихтський Договір про Європейський Союз підписаний 7 лютого 1992 р.
– Амстердамський Договір підписаний 2 жовтня 1997 р.
– Ніццький Договір підписаний 26 лютого 2001 р.
– Лісабонська угода про внесення змін в Угоду про Європейський Союз й Угоду про заснування Європейської Спільноти підписана 13 грудня 2007 р.

3. Угоди про прийняття нових членів:

– Данії, Ірландії, Великобританії (з 1 січня 1973 р.)
– Греції (з 1 січня 1981 р.)
– Іспанії, Португалії (з 1 січня 1986 р.)
– Австрії, Фінляндії, Швеції (з 1 січня 1995 р.)
– Угорщини, Латвії, Литви, Польщі, Словаччини, Словенії, Чехія, Естонії, Кіпру та Мальти (з 1 січня 2004 р.)
– Болгарії та Румунії (з 1 січня 2007 р.)
– Хорватії (1 липня 2013 р.)

Усі вищезгадані договори містять у собі основні фундаментальні положення щодо цілей ЄС, його організаційної структури, порядку дії, а також основні принципи економічного права ЄС. Таким чином, вони встановлюють конституційну структуру життя ЄС, тобто становлять ту основу, яка доповнюється законодавчими й адміністративними актами, що приймаються в інтересах співтовариства його органами.

Юридичні джерела союзного права

До *вторинного законодавства* Європейського Співтовариства відносяться ті правові акти, які були вироблені інституціями Європейського Союзу на основі первинного права. Ухвалення правових актів та використання інших механізмів можливе лише в рамках договірних положень. При цьому уповноважені органи мають дотримуватись формальних процедур, передбачених для здійснення ними відповідних дій, і сформульованих у відповідних договорах щодо змісту правового акту, його адресата, правової норми, яку слід обрати в кожному конкретному випадку, та наслідків, що впливають з вищеназваного. Згідно права ЄС передбачено два види правових актів: такі що мають обов'язкову силу – постанови, директиви та рішення, й ті що не мають обов'язкової сили – рекомендації та висновки. При цьому органи Європейського Союзу користуються правом вільного вибору відповідної правової норми. Однак ця свобода обмежується дією принципу субсидіарності та співвідносності.

Таблиця 7.1 – **Загальна схема видів правових актів ЄС**

	Постанова	Директива	Рішення	Рекомендації/ Висновки
об'єкт	кожна країна-член	усі або лише певні країни-члени	певні країни-члени, окремі фізичні чи юридичні особи	певні країни-члени, фізичні й юридичні особи
обов'язковість	обов'язкова у всіх своїх частинах, документ прямої дії	обов'язкова з погляду сформульованої мети; форми та засоби реалізації обираються вільно	обов'язкове у всіх своїх частинах для того, кому воно адресоване	не мають обов'язкової сили

Постанова є правовим документом загальної дії, що є обов'язковим до виконання у всіх своїх частинах і є чинним на території кожної країничлена ЄС. З цього випливає, що даний правовий акт дає можливість Співтовариству максимально глибоко втручатись у національний правоустрій. Якщо органи ЄС приймають правовий акт у формі постанови, країничлени не мають жодної свободи дій щодо її втілення, оскільки постанова має застосовуватись безпосередньо. Органи та установи країн-членів Європейського Союзу мають дотримуватися постанови нарівні з національним правом. Постанова є чинною для всіх країн членів, а також фізичних та юридичних осіб в ЄС. Також країни-члени не мають право застосовувати положення постанови не у повному обсязі, або ж за вибором. Так само вони не можуть уникнути необхідності дотримання положень

постанови шляхом посилання на норми та правила свого внутрішнього законодавства.

Директива є правовим документом обов'язкової дії для всіх країн-членів, яким вона адресована, з точки зору сформульованої у ній мети, що необхідно досягти. Особливістю директиви є те, що державні установи користуються правом вибору форм і засобів для втілення її у життя. Це означає, що директиви зобов'язують країну до результату, а не до методів його реалізації. Як і постанова, директива є найважливішим правовим актом ЄС, своєрідним компромісом між вимогами єдиного права, що діє в межах Співтовариства, та необхідністю максимального врахування специфіки національних правових систем. Однак головною метою директиви залишається гармонізація права, а не його уніфікація, як у випадку з постановою. З огляду на вимоги щодо імплементації директив, вони є не такими детальними нормативними актами, як постанови, хоча в окремих випадках вони можуть сягати досить високого рівня деталізації. Завдяки цьому країни-члени отримують певну гнучкість щодо їх реалізації.

Директиви не зобов'язують безпосередньо, а, отже, мають бути враховані в національному праві шляхом внесення відповідних постанов до національного законодавства. Країни-члени мають близько двох років для пристосування свого внутрішньодержавного права до вимог директив. При цьому вони повинні діяти таким чином, щоб дійсно забезпечити досягнення мети, сформульованої в директиві. Звичайних адміністративних актів, які можуть довільно змінюватись органами виконавчої влади недостатньо. Загалом Європейським Судом сформульована вимога, згідно з якою країни-члени повинні вдаватись до таких форм і засобів, що якнайкраще гарантують оптимальну практичну дієвість відповідної директиви.

На противагу постанові, директиви набувають сили документа прямої дії, як правило, лише тоді, коли завершується встановлений термін для їх реалізації. В такому випадку з відповідної директиви випливають прямі правові претензії до країни-члена, що є їх порушником. В цьому контексті варто торкнутися проблеми зобов'язального характеру директив у випадку, якщо країна у визначений термін не пристосує своє національне право до виконавчих актів чи не реалізує директиву повністю. Практика свідчить, що особи можуть посилатися в національних судах на корисні для них в даній справі директиви, оскільки директиви підлягають безпосередньому застосуванню. Однак, з іншого боку, країна не може вимагати від осіб виконання цих директив, якщо вони не були вчасно імплементовані в систему права країн-членів Європейського Співтовариства. Також, згідно зі ст. 226–228 Договору про ЄС, Європейська Комісія чи будь-яка країна-член може подати на таку країну позов до Європейського Суду в справі про порушення Договору.

Директиви, схвалені Радою і Європейським Парламентом спільно, а також ті, адресатами яких є всі країни-члени, публікуються в «Офіційному віснику Європейського Співтовариства» і набирають чинності або на двадцятий день після схвалення, або у визначений у ній термін. Решта директив, виданих Радою ЄС чи Європейською Комісією, набирають чинності після повідомлення країнам, яких безпосередньо торкається даний документ.

Рішення є формою правового акта, що має на меті урегулювання окремих питань, а тому його можна порівняти з адміністративним актом у системі національного права. Рішення є обов'язковим до виконання у всіх своїх частинах для того, хто в ньому названий. Вони можуть бути адресовані країнам-членам, органам Європейського Союзу, фізичним та юридичним особам, і обов'язкові лише для тих, кого вказано у цьому правовому акті. Рішення, які стосуються певних країн-членів, є обов'язковими і для цих країн, і для їх громадян. У разі, якщо рішення стосується фізичної чи юридичної особи, виконання відбувається згідно з національними процедурами, які діють у даній країні-члені.

Рекомендації та висновки не мають обов'язкової сили. Завданням цих документів є привернення уваги адресата до доцільності певного типу поведінки, не пов'язуючи його при цьому правовими зобов'язаннями. Вони не вимагають причини та правової підстави, а також не підлягають юрисдикції Європейського Суду. Однак відсутність зобов'язального характеру не означає, що рекомендації та висновки не слід брати до уваги. Вони мають певну політичну силу, а їх невиконання має бути продиктоване важливими аргументами. Рекомендації та висновки можуть ухвалюватися найважливішими органами ЄС, а їх адресатами можуть бути як країни-члени чи органи ЄС, так і фізичні та юридичні особи. Рекомендація відрізняється від висновку насамперед тим, що не лише формулює певну оцінку ситуації, але й пропонує конкретні дії для виходу з неї.

Важливим джерелом вторинного права Європейського Союзу є договори та угоди, зокрема, угоди між країнами-членами Європейського Союзу та міжнародні договори з третіми державами та міжнародними організаціями.

Угоди між країнами-членами ЄС укладаються тоді, коли питання, що потребує врегулювання, входить до сфери інтересів співтовариства, але органи ЄС не наділено повноваженнями для його вирішення. Такі угоди мають зазвичай обмежену територіально дію та застосовуються в сфері міжнародного приватного права.

Міжнародні договори з третіми державами та міжнародними організаціями, укладені Європейським Співтовариством мають зобов'язальний характер як для органів ЄС, так і для країн-членів. Якщо такий договір

містить норми, що спричиняють безпосередні наслідки для громадян, то його слід зараховувати до джерел європейського права. Такі угоди охоплюють велике коло відносин – від співробітництва у сфері торгівлі, промисловості, технічної та наукової кооперації до торгових угод щодо окремих товарів. Разом зі зростанням економічної могутності та торгової активності країн-членів ЄС протягом останніх років суттєво зросла і кількість міжнародних договорів, укладених співтовариством з країнами, які не входять до складу цієї організації. Можна виділити наступні види міжнародних договорів: *комерційні угоди, договори про асоційоване членство та договори про партнерство і співробітництво.* Усі ці угоди набувають обов'язкової сили після їх ухвалення відповідно до норм конституційного права країн-членів ЄС та країн чи організацій, що приєднуються до них.

Докладніше зупинимося на двох останніх категоріях міжнародних договорів. *Угоди про асоційоване членство* закріплюють особливий вид відносин між ЄС й іншими країнами, які не обмежуються лише торгівлею і включають також тісне економічне співробітництво та фінансову допомогу. Існує два різних види таких угод: по-перше, це угоди, які запроваджують особливі зв'язки між окремими країнами-учасницями ЄС і країнами, які не входять до його складу; по-друге, це угоди, метою яких є підготовка до вступу до ЄС або створення митного союзу. Основною причиною укладення угод про асоційоване членство першого типу можна назвати існування тісних економічних, історичних і політичних зв'язків між країнами-учасницями ЄС та іншими державами. Так наприклад, запровадження в межах співтовариства єдиної системи тарифів без преференцій мало серйозно ускладнити розвиток торговельних відносин з такими країнами. З огляду на це було укладено спеціальні угоди, покликані обмежити дію деяких положень про вільну торгівлю стосовно до цих країн і водночас було знижено тарифи на їх товари. Договори про асоціацію можуть також відіграти роль підготовчого етапу до вступу в ЄС. Вони слугують попередньою стадією процесу приєднання, протягом якої країна, що виявила бажання влитися до складу ЄС, може здійснювати суспільно-політичні та економічні перетворення відповідно до стандартів співтовариства. А отже завданням таких угод є допомога країнам у створенні необхідних передумов для здобуття членства в Союзі. Проте варто зазначити, що не для всіх країн цей досвід є успішним, наприклад Угода про асоційоване членство з Турецькою Республікою була укладена ще в 1964 році, але це так і не призвело до входження цієї країни до Європейського Співтовариства.

Угоди про партнерство та співробітництво не ставлять такої далекосяжної мети, як угоди про асоціацію, вони зорієнтовані головним

чином на інтенсифікацію економічного співробітництва. Яскравим прикладом таких угод є договори, укладені з державами колишнього СРСР, у тому числі з Україною, із країнами Магрибу (Алжиром, Марокко і Тунісом) та Машрику (Єгиптом, Йорданією, Ліваном і Сирією), а також з Ізраїлем.

7.4 Конституційний процес в Європейському Союзі та прийняття Лісабонського договору

Наприкінці XX – на початку XXI століття європейські інтеграційні процеси вийшли на якісно новий рівень. Процес прийняття до ЄС значної кількості нових держав засвідчив необхідність внесення коректив у механізми функціонування та реформування правових підвалин Співтовариства, а також спрощення процедури прийняття рішень. У цей час широко обговорюється питання розробки Конституції Європейського Союзу, яка б увібрала в себе всі попередні установчі договори Співтовариства та внесла зміни у правову та інституційну систему в зв'язку із поглибленням процесу європейської інтеграції. Рішення про створення конституції Євросоюзу було прийнято на саміті ЄС у Ніцці в 2000 році.

Наприкінці 2001 року на саміті ЄС у Лаакені була схвалена Декларація під назвою «Майбутнє Європейського Союзу». Метою даного документу було встановлення орієнтирів подальших перетворень в устрої ЄС згідно нових геополітичних реалій і майбутнього розширення. В Лаакенській декларації фактично вперше на такому високому рівні було заявлено про перспективи прийняття в майбутньому єдиної Конституції Європейського Союзу, яка мала замінити собою діючі установчі договори. Для підготовки й демократичного обговорення пакету реформ відповідно до схваленої декларації був створений тимчасовий представницький орган, названий Конвентом Європейського Союзу. Головою Конвенту був призначений колишній Президент Французької Республіки Валері Жискар Д'естен, а його заступниками – Жан Люк Дехане (Бельгія) і Джуліано Амато (Італія). В цілому дорадчий орган складався з 105 членів. Це були представники Європейської Комісії, Європейського Парламенту, урядів і парламентів 15 країн-членів ЄС, а також 13 країн-кандидатів.

Конвент пішов по шляху «конституціоналізації» правових підвалин Союзу, зробивши вибір на користь максимального варіанта – заміни діючих установчих договорів єдиним документом за назвою Конституція або Конституційний договір. Робота Конвенту почалася в лютому 2002 року, а в грудні 2003 року був схвалений перший, попередній варіант. Однак він був відхилений Іспанією та Польщею, які не погодилися із пропонованим голосуванням за принципом кваліфікованої більшості. Заперечення викликала також відсутність у тексті відомостей про

християнські коріння Європи. Документ був відправлений на доробку й остаточно затверджений Європейською Радою в Брюсселі 18 липня 2004 року.

Договір про Конституцію Європейського Союзу був підписаний 29 жовтня 2004 року у Римі главами держав й урядів 25 країн-членів Співтовариства. Одночасно був підписаний Заключний акт, яким затверджувався текст Конституції й додаткові протоколи й декларації, що роз'яснювали окремі положення й статті Основного закону та процедуру його входження у силу. Керівники трьох держав-кандидатів на вступ до ЄС – Болгарії, Туреччини й Румунії – підписали в цей день тільки Заключний акт.

Договір про Конституцію для Європи є новим установчим договором Європейського Союзу без обмеженого терміну дії, який чітко визначає повноваження, права та обов'язки Союзу та держав-членів, його інституціональну структуру, процедури, цілі та сфери політики. Він спрощує правову структуру Союзу та запроваджує низку інституціональних змін для поліпшення ефективності його роботи. Конституція ЄС являє собою досить великий документ обсягом 378 сторінок, що складається з 448 статей, розділених на чотири розділи: інститути ЄС, компетенція інститутів ЄС та її здійснення, політика ЄС у різних областях, порядок перегляду Основного закону. У текст Конституції включена Європейська хартія основних прав і свобод громадян. Основна мета Конституції ЄС – зробити Союз держав більш ефективним та демократичним. Конституція вносить наступні зміни у правову та інституційну систему Європейського Союзу:

- вводиться нова посада – президента Європейського Союзу, який має обиратися на два з половиною роки з можливістю переобрання, що дозволить йому працювати на перспективу.
- розширено повноваження голови Європейської комісії, введено посаду його заступника – Міністра закордонних справ, що повинен координувати й офіційно представляти за межами Співтовариства зовнішню політику та політику в сфері безпеки;
- Європейський Союз стає суб'єктом міжнародного права, а отже має право укладати міжнародні договори бути членом міжнародної організації;
- число депутатів Європейського парламенту не може перевищувати 750;
- кількість членів Європейської комісії обмежено 18;
- закони ЄС будуть прийматися за наступною процедурою: Європейська комісія розробляє законопроєкт і направляє його в Європейський парламент, який має схвалити його звичайною більшістю голосів, після чого він направляється в Раду ЄС, що повинна затвердити його кваліфікованою більшістю;

- введено нову систему голосування, яка базується на принципі «подвійної більшості», згідно з якою при голосуванні кваліфікованою більшістю рішення вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало 55% представників країн-членів, які представляють мінімум 65% населення Співтовариства;
- розширюються повноваження Парламенту, що зможе не тільки затверджувати бюджет, але й займатися проблемами, пов'язаними зі станом громадянських свобод, прикордонного контролю й імміграції, співробітництва судових і правоохоронних структур всіх країн Співтовариства;
- вперше передбачена можливість виходу країн зі складу Європейського Союзу, якщо вони висловлять таке побажання;
- перегляд Конституції можливий тільки одностайною ухвалою всіх держав-членів.

Договір про Конституцію ЄС мав набути чинності тільки після його ратифікації кожною з держав-членів, відповідно до власних конституційних процедур. Більше того, необхідне було досягнення повного консенсусу – якщо хоча б одна країна не ратифікує Конституцію, документ не набуде чинності. Спочатку передбачалося, що Конституція ЄС повинна бути ратифікована всіма країнами-членами до 2006 року, але після того, як проєкт не був підтриманий на референдумах у Франції і в Нідерландах у 2005 році, незважаючи на ратифікацію іншими дев'ятнадцятьма державами-членами ЄС, стало зрозуміло, що документ у такому вигляді навряд чи вдасться прийняти.

Данія, Португалія та Ірландія після подій 2005 року заявили про перенесення на невизначене майбутнє своїх національних референдумів, а Швеція оголосила, що не ратифікує Основний закон ЄС до тих пір, поки Франція та Нідерланди не проведуть повторних референдумів. У цій ситуації 16 червня 2005 року була прийнята «Декларація глав держав або урядів держав-членів Європейського союзу про ратифікацію Договору, що встановлює Конституцію для Європи». Цей документ, з одного боку, виступав офіційною реакцією на негативні результати референдумів у двох країнах, з іншого боку – установлював орієнтири подальших дій у світлі нових реалій. Декларація підтверджувала прихильність всіх держав-членів цінностям європейської інтеграції та тексту Європейської Конституції, але проблеми ратифікації Конституційного договору, на думку урядовців, свідчили про побоювання й занепокоєння європейців поглибленням інтеграційних процесів, а тому їх слід обов'язково врахувати. Тому було оголошено про необхідність проведення в кожній країні-члені широких дебатів за участю громадян, їх об'єднань, національних парламентів і політичних партій.

Питання про подальшу долю Європейської Конституції стало основним на Саміті ЄС у червні 2006 року. Країни Євросоюзу висловилися за

підготовку механізму, який би дозволив прийняти Основний закон Співтовариства. Для його вироблення буде потрібний час, тому було ухвалене рішення продовжити період ратифікації європейської Конституції. Але очевидним ставав той факт, що необхідно внесення змін у Конституційний договір. Франція і Нідерланди заявили, що не зможуть прийняти умови Конституції без внесення істотних змін. Великобританія наполягала на підписанні уточнюючого договору, який мав би затверджуватися парламентом країни, а не в ході референдуму. З усвідомленням назрілої необхідності внесення змін до основних договорів, а також бажанням зберегти якомога більшу кількість положень Конституції розпочалася робота над договором, покликаним здійснити реформу головних джерел права ЄС. Особливого розмаху цей процес набув у період головування Німеччини в Раді ЄС в першій половині 2007 року.

Новий документ, розроблений на основі Договору про Конституцію ЄС, отримав назву «Лісабонський договір про внесення змін у Договір про Європейський Союз і Договір про заснування Європейського Співтовариства». Він був схвалений 18–19 жовтня й урочисто підписаний представниками держав-членів ЄС 13 грудня 2007 року. Договір має загальний обсяг 323 сторінки і складається із преамбули, 7 статей, 13 протоколів й 59 декларацій. Метою Договору є зміцнення процедури ухвалення рішень в ЄС, консолідації внутрішньої демократії Союзу і європейської зовнішньої політики. В новому договорі збережено багато положень Конституції ЄС, однак у ньому відсутні поняття «Конституція» та згадки про конституційні символи Європейського Союзу – прапор, гімн та єдину валюту. Основна відмінність між двома договорами в наступному: Конституція мала замінити всі попередні угоди Європейського Співтовариства і стати основним джерелом первинного права ЄС, тоді як Лісабонський договір доповнює та уточнює вже існуючі правові акти – Римський договір 1957 року і Маастрихтський договір 1992 року, і є третім ревізійним договором (після Амстердамського 1997 і Ніццького 2001 року).

Лісабонський договір набув чинності 1 грудня 2009 року. Важливість договору полягає у тому, що він реформував інституції ЄС та вдосконалив процес прийняття рішень, посилив демократичний вимір ЄС, реформував внутрішньополітичні та зовнішньополітичні виміри ЄС. Інституційні зміни дали змогу адаптувати структуру ЄС для ефективного функціонування Союзу в умовах розширення кількості його членів.

Ключові зміни, які містить Лісабонський договір, зводяться до наступного: **по-перше,** створюються більш чіткі центри влади ЄС у вигляді довгострокових постів Президента Європейського Союзу і Верховного представника з питань зовнішньої політики і безпеки – де-факто міністра закордонних справ єдиної Європи. Вони покликані серйозно спростити

структуру колективних органів, принципи і порядок їх роботи, зробити їх діяльність більш зрозумілою і «прозорою».

Постійний представник Європейської ради обирається главами держав і урядів терміном на 2,5 роки з можливістю переобрання на другий термін. Він представлятиме Європейський Союз у зовнішній політиці в рамках своїх повноважень та з питань спільної зовнішньої політики і політики безпеки.

Верховний представник ЄС з питань зовнішньої політики і політики безпеки призначається Європейською радою за погодженням із головою Європейської комісії кваліфікованою більшістю голосів. Він очолює Раду з міжнародних відносин.

Дещо по-іншому, відповідно до ст. 13 Договору про Європейський Союз в редакції Лісабонського договору, виглядає інституційний механізм ЄС, покликаний проводити в життя цілі Союзу, його інтереси й інтереси своїх громадян, а також забезпечувати послідовність і ефективність політики. У даній статті інститути (керівні органи) Європейського Союзу перераховані в такій послідовності:

- Європейський парламент;
- Європейська рада;
- Рада ЄС;
- Європейська комісія;
- Суд Європейського Союзу;
- Європейський центральний банк;
- Рахункова палата.

При цьому кожен інститут діє в межах повноважень, які надані йому в Договорах, відповідно до передбачених Договорами процедур, умов та цілей. Інститути підтримують між собою лояльне співробітництво. Європейському парламенту, Раді ЄС та Комісії сприяють Економічний і соціальний комітет і Комітет регіонів, що здійснюють консультативні функції.

По-друге, Лісабонський договір зміцнює демократичні основи життя в Європі, розширюючи функції Європейського парламенту (обирається безпосередньо громадянами Союзу). Договір збільшує число областей діяльності, в яких Європейський парламент матиме вирішальне право голосу. Це аграрний сектор, юстиція, координація роботи політичних структур і інші сфери), а також розширює право голосу самих європейців – будь-яка ініціатива, під якою підпишеться не менше 1 млн громадян, зобов'яже Європейську комісію прийняти офіційне рішення з цього питання.

У зв'язку з цим слід згадати про те, що разом із Лісабонським договором був прийнятий і Протокол про роль національних парламентів у Європейському Союзі, в якому:

а) нагадується, що спосіб здійснення національними парламентами контролю за своїми урядами з питань, пов'язаних із діяльністю Європейського Союзу, визначається в рамках власної конституційної організації та практики кожної держави-члена;

б) звертається увага на необхідність активізації участі національних парламентів в житті ЄС, в т.ч. в процесі обговорення (розгляду) проєктів законодавчих актів Союзу;

в) передбачається передача національним парламентам проєктів законодавчих актів, адресованих Європейському парламенту та Раді Європейською комісією (включаючи і передачу щорічної законодавчої програми роботи Комісії).

По-третє, важливо і те, що Лісабонський договір вступає в силу разом із Хартією ЄС про основні (фундаментальні) права, що охоплює широкий перелік громадянських, політичних, економічних і соціальних прав, що підвищує захищеність громадян Європейського Союзу. Однак від її виконання в повному обсязі звільнені Польща, Великобританія та Чехія.

Не можна не звернути увагу на те, що тепер ст. 6 Договору про Європейський Союз в редакції Лісабонського договору прямо вказує на те, що Союз визнає права, свободи і принципи, викладені в Хартії Європейського Союзу про основні права від 7 грудня 2000 р., затвердженої 12 грудня 2007 р., яка має таку ж юридичну силу, як і Договори. Положення Хартії жодним чином не розширюють компетенцію Союзу, як вона визначена в Договорах. Важливо звернути увагу і на те, що відповідно до цієї статті Договору про ЄС: «Європейський Союз приєднується до Європейської Конвенції про захист прав людини і основних свобод. Це приєднання не змінює компетенції Союзу, як вона визначена в Договорах. Основні права, як вони гарантовані Європейською конвенцією про захист прав людини і основних свобод і як вони випливають із загальних для держав-членів конституційних традицій, входять в норми права Європейського Союзу в якості загальних принципів».

Хартія Європейського Союзу про основні права

7 грудня 2000 року –	проголошення Хартії
з 2001 року –	громадське обговорення Хартії
12 грудня 2007 року –	знову урочисто проголошена в Страсбурзі
1 грудня 2009 року –	стала частиною установчих документів ЄС

Таблиця 7.2 – **Структурна схема прав і свобод людини, закріплених у Хартії ЄС про основні права**

Особисті громадянські права і свободи	Політичні та інформаційні права громадян
Глава 1. Гідність Ст. 1. Людська гідність Ст. 2. Право на життя Ст. 3. Право на цілісність особистості Ст. 4. Заборона катування, нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження чи покарання Ст. 5. Заборона рабства та примусової праці **Глава 2. Свободи** Ст. 6. Право на свободу та особисту недоторканність Ст. 7. Повага до приватного і сімейного життя Ст. 8. Захист даних особистого характеру Ст. 9. Право на вступ до шлюбу і створення сім'ї Ст. 10. Свобода думки, совісті та віросповідання Ст. 11. Свобода вираження думок і свобода інформації Ст. 12. Свобода зібрань та свобода об'єднань Ст. 13. Свобода мистецтва та науки Ст. 14. Право на освіту Ст. 17. Право власності Ст. 18. Право на притулок Ст. 19. Захист у випадку видворення, висилки і видачі **Глава 3. Рівність** Ст. 20. Рівність перед законом Ст. 21. Неприпустимість дискримінації Ст. 22. Культурне, релігійне і мовне розмаїття Ст. 23. Рівність чоловіків і жінок **Глава 5. Громадянство** Ст. 45. Свобода пересування та вибору місця проживання	**Глава 5. Громадянство** Ст. 39. Право голосувати і балотуватися як кандидат на виборах до Європейського парламенту Ст. 40. Право голосувати і балотуватися як кандидат на муніципальних виборах Ст. 41. Право на добре управління Ст. 42. Право на доступ до документів Ст. 43. Омбудсман Ст. 44. Право петицій Ст. 46. Дипломатичний і консульський захист

Соціально-економічні права громадян Європейського Союзу

Право на працю і свободу	Право соціального забезпечення. Соціальний захист всього населення	Особливий захист населення, не зайнятого в трудовій сфері
1	2	3
Глава 1. Гідність Ст. 5. Заборона рабства і примусової праці **Глава 2. Свободи** Ст. 15. Свобода професійних спілок і право на працю Ст. 16. Свобода підприємництва Ст. 17. Право власності	**Глава 4. Солідарність** Ст. 34. Соціальне забезпечення і соціальна допомога Ст. 35. Охорона здоров'я Ст. 36. Доступ до послуг загальноекономічного значення	**Глава 3. Рівність** Ст. 24. Права дитини Ст. 25. Права літніх людей Ст. 26. Інтеграція інвалідів

Продовження табл. 7.2

1	2	3
Глава 3. Рівність Ст. 23. Рівність чоловіків і жінок (в тому числі, стосовно питань працевлаштування, трудової діяльності та охорони праці) **Глава 4. Солідарність** Ст. 27. Право працівників підприємств на інформацію та консультації Ст. 28. Право на колективні переговори та колективні дії Ст. 29. Право на звернення до служб зайнятості Ст. 30. Захист у разі безпідставного звільнення Ст. 31. Право на сприятливі і справедливі умови праці Ст. 32. Заборона дитячої праці та захист молодих людей на робочому місці	Ст. 37. Захист навколишнього середовища Ст. 38. Захист споживачів	
Основні процесуальні права і свободи громадян ЄС	Сфера застосування Хартії та рамки обмеження прав і свобод громадян ЄС	Основи судового процесу в Європейському Союзі
Глава 6. Правосуддя / права в сфері судового провадження Ст. 47. Право на ефективне оскарження і доступ до неупередженого суду Ст. 48. Презумпція невинності і право на захист	**Глава 7. Загальні положення** Ст. 51. Сфера застосування Ст. 52. Межі гарантованих прав Ст. 53. Рівень, за яким надається захист Ст. 54. Заборона на зловживання правами	**Глава 6. Правосуддя / права в сфері судового провадження** Ст. 49. Принципи законності та пропорційності при визначенні злочинів і покарання Ст. 50. Право не піддаватися судовому переслідуванню і кримінальному покаранню двічі за один і той самий злочин

По-четверте, дещо змінюється механізм прийняття рішень, вводиться нова система голосування – система так званої кваліфікованої більшості. Це означає, що будуть враховуватися голоси, як мінімум, 55% членів Ради ЄС (це мінімум 15 із 27 країн), які представляють не менше 65% населення Європейського Союзу. Блокуючою меншістю стають чотири держави-члени Ради.

По-п'яте, вперше в історії Європейського Союзу в Лісабонському договорі визначені умови виходу зі складу Союзу – його необхідно буде погоджувати з усіма членами ЄС. Умови та процедура виходу з ЄС містяться в ст. 50 Договору про ЄС (для цього необхідні, відповідно до законодавства країни, повідомлення Раді ЄС і рішення самої Ради, прийняте кваліфікованою більшістю).

По-шосте, Лісабонський договір включає і такі новації, як припис обов'язкової колективної відповідальності країн-членів Європейського Союзу (в т. ч. в галузі оборонної політики); містить статтю про єдину енергетичну політику; вказує на те, що кожен громадянин країни-члена Європейського Союзу стає додатково громадянином ЄС і т. д. При цьому, якщо держава стала жертвою агресії, інші держави зобов'язані надавати допомогу і підтримку «усіма можливими засобами». Взаємодопомога стосується терактів і катастроф, їх запобігання та ліквідації. У ст. 42 Договору про Європейський Союз в редакції Лісабонського договору говориться: «Загальна політика безпеки і оборони включає в себе поступальну розробку спільної оборонної політики Союзу. Вона приведе до спільної оборони, як тільки Європейська Рада одноголосно прийме таке рішення. Для реалізації загальної політики безпеки і оборони держави-члени надають в розпорядження Європейського Союзу цивільні та військові потенціали. ...Держави-члени зобов'язуються поступово покращувати свої військові потенціали».

По-сьоме, ЄС отримує право, відповідно до Договору, визначати моделі координації економічної політики країн-членів єврозони. Європейська комісія (а вона виконує функції уряду ЄС) може виступати з попередженням держави про те, що його економічна політика не відповідає загальним рамкам економічної політики ЄС.

По-восьме, Лісабонський договір уточнює компетенції Європейського Союзу і національних урядів. ЄС має виняткову компетенцію у питаннях визначення та проведення спільної зовнішньої політики та політики безпеки, визначення дій для підтримки, координації або доповнення дій, що вживаються державами-членами, але без обмеження їх компетенції в цих областях. Питання функціонування митного союзу, внутрішнього ринку; монетарної політики держав-членів, офіційною валютою яких є євро; загальної комерційної політики та укладення міжнародних договорів в більшості випадків також відносяться до сфери

відання Європейського Союзу. До сфер спільної компетенції Договір відносить функціонування внутрішнього ринку, соціальну політику, економічну, соціальну і територіальну політику об'єднання, сільське господарство і рибальство, проблеми навколишнього середовища, захист прав споживачів, транспорт, енергетику, простір свободи, безпеки та правопорядку, загальні проблеми здоров'я населення, дослідження, технологічний розвиток, космічний простір, розвиток співробітництва та гуманітарної допомоги, координацію питань зайнятості та соціальної політики в країнах-членах. Союз надаватиме підтримку державам-членам в наступних областях: охорона здоров'я, промисловість, культура, туризм, освіта, проблеми молоді та спорту.

По-дев'яте, ЄС має право визначати цілі, які включають в себе більш успішне функціонування енергетичного ринку, постачання енергоресурсів і розробку альтернативних джерел енергії. Європейський Союз відповідальний за визначення та імплементацію програм із дослідження і розробок у цій галузі (хоча тут його компетенція перетинається з компетенцією національних урядів). Енергетична політика визначається Європейським парламентом і Радою ЄС відповідно до звичайної законодавчої процедури. При цьому статті Лісабонського договору не обмежують «право держав-членів вживати необхідних заходів щодо забезпечення поставок енергоресурсів».

По-десяте, пріоритетне значення в новому Договорі отримує боротьба з глобальними змінами клімату. ЄС повинен «вживати заходів на міжнародному рівні по боротьбі з регіональними та глобальними проблемами навколишнього середовища, в першу чергу – зі зміною клімату» (ст. 174 Римського договору). Політика Союзу в енергетичному плані повинна проводитися «відповідно до необхідності зберегти і поліпшити навколишнє середовище» (ст. 176а Римського договору). Слід також зазначити, що Лісабонський договір передбачає створення Європейського простору досліджень, доповнює соціальну політику, дає Союзу «стимулюючі» повноваження в питаннях освіти, спорту, політики щодо молоді, розвитку культури в Європі.

Нарешті, «Європейський союз стає правосуб'єктним» (ст. 32 Договору про ЄС). Це означає, що ЄС може укладати міжнародні договори у всіх сферах його компетенції в чотирьох випадках:

- якщо це передбачено основними договорами ЄС;
- якщо того вимагає досягнення цілей, зазначених у договорах;
- якщо того вимагає юридично обов'язковий документ ЄС;
- якщо даний договір може «вплинути на загальні правила ЄС або змінити їх» (ст. 188L Римського договору).

Держави-члени мають право укладати будь-який міжнародний договір за умови, що він не суперечить угодам, підписаним ЄС, або не відноситься до зони компетенції Європейського Союзу.

7.5 Принципи організації та діяльності інститутів Європейського Союзу

Принципи інституційної структури ЄС знаходилися в центрі уваги під час створення Європейських Співтовариств. Порядок формування внутрішньої організації інститутів ЄС, їх місце, роль закріплені в установчих договорах ЄС та в спеціальних нормативних правових актах ЄС. Особливе місце займають регламенти кожного з інститутів ЄС.

Виділяють наступні загальні принципи організації та діяльності інститутів ЄС:

- збалансованість;
- єдність;
- пропорційність і субсидіарність;
- колективність в прийнятті рішень;
- відкритість і прозорість.

Загальні принципи визначають роль, призначення, місце кожного з інститутів ЄС в реалізації завдань та цілей європейської інтеграції. Збалансованість інститутів і органів міждержавного (міжнаціонального) і наднаціонального характеру.

До числа міждержавних органів відносяться Рада ЄС і Європейська рада. Вони складаються з офіційних представників держав-членів, які діють як уповноважені особи. Міждержавні органи та інститути ЄС забезпечують узгодження загальноєвропейських інтересів (наприклад, спільна зовнішня політика, політика безпеки).

До числа наднаціональних органів відносяться Європейська комісія, Європейський парламент та Суд ЄС. Ці органи формально незалежні від держав-членів. У своїй діяльності наднаціональні органи зобов'язані керуватися інтересами та правовими приписами інтеграційних утворень. Держави-члени зобов'язані утримуватися від надання вказівок й інструкцій своїм громадянам, що обіймають посади в наднаціональних органах. Незалежність забезпечується наявністю спеціальної присяги та достроковим припиненням повноважень. Статус наднаціонального органу, обсяг і порядок здійснення ними своїх повноважень повинні сприяти утвердженню принципу збалансованості інститутів ЄС.

Принцип збалансованості передбачає, що розподіл повноважень і компетенції між інститутами ЄС створює систему стримувань і противаг. Найважливіше значення має співпраця між ними. Загальноєвропейська практика підтверджує, що ефективність залежить від взаємодії органів наднаціонального та міжнаціонального характеру.

Принцип пропорційності має кілька аспектів. По-перше, ЄС повинен здійснювати свої повноваження відповідно та для досягнення цілей і завдань, які ставляться перед ним установчими договорами. По-друге,

кожен з інститутів ЄС зобов'язаний діяти суворо в межах своєї компетенції, яка визначається установчими договорами та нормами вторинного права. При цьому порушення компетенції є підставою для визнання відповідних рішень нечинними.

Принцип субсидіарності означає, що в тих випадках, коли рішення тієї чи іншої проблеми з більшою ефективністю може бути досягнуто на рівні національних держав-членів, ЄС повинен утримуватися від втручання. У тих же випадках, коли проблема з більшим успіхом може бути вирішена на рівні ЄС, її вирішення має бути передано на наднаціональний рівень.

Принцип колективності (колегіальності) в обговоренні та прийнятті рішень означає, що загальною тенденцією права ЄС є поступовий перехід до прийняття відповідальних рішень кваліфікованою більшістю голосів, тобто розширюється принцип більшої відкритості та прозорості в прийнятті рішень (демократичні засади).

Принципи організації та діяльності органів та інститутів ЄС можна поділити на дві групи:

1. Зафіксовані в установчих договорах ЄС і виникли офіційно разом з ними:

- принцип демократії;
- принцип свободи;
- принцип поваги прав людини;
- принцип правової держави;
- принцип рівноправності громадян ЄС;
- принцип вільного руху осіб, послуг і капіталів;
- принцип вільного руху товарів;
- принцип взаємних зобов'язань (відповідальності держав-членів).

2. Загальні правові засади, що виникли в результаті повсякденної діяльності ЄС (в тому числі, діяльності Суду ЄС):

- принцип правової визначеності, що включає в себе вимогу неприпустимості зворотної сили будь-яких розпоряджень, які погіршують правове становище юридичних і фізичних осіб;
- принцип верховенства права ЄС по відношенню до національного права держав-членів;
- принцип єдності щодо правових норм держав-членів.

Принципи права ЄС за функціональним призначенням (цілями) можна поділити на дві групи:

1. Спрямовуючі (програмні) принципи, які зафіксовані в установчих документах ЄС:

- принцип рівності;
- принцип вільного пересування товарів, осіб, послуг, капіталу;
- принцип відкритої ринкової економіки.

Роль програмних принципів полягає в тому, що вони формують не тільки морально-політичний фундамент ЄС, а й зумовлюють основні напрямки розвитку ЄС.

2. Коригувальні принципи, які формуються Судом ЄС і вносять певні смислові зміни, доповнення, «відкривають» нові принципи поряд із системою вже існуючих. Наприклад, принцип недискримінації був конкретизований через принцип вільного пересування товарів, вільної конкуренції, принципу вільної торгівлі.

Інститути ЄС покликані проводити в життя цінності ЄС, здійснювати його цілі, служити його інтересам, інтересам її громадян та держав-членів, а також забезпечувати послідовність, ефективність та спадкоємність його політики та дій. Кожен інститут ЄС діє в межах повноважень, які надані йому в установчих договорах ЄС, відповідно до передбачених цими договорами процедурами, умовами та цілями.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Назвіть 4 етапи процедури прийняття (приєднання) країни до Європейського Союзу.
2. Визначте критерії вступу країни до ЄС (Копенгагенські критерії).
3. На яких підставах країна може вийти з Європейського Союзу? Чи можна виключити країну зі складу ЄС?
4. У чому своєрідність права ЄС та його відмінність від класичних правових систем (внутрішньодержавного і міжнародного права)?
5. Визначте загальні принципи права Європейського Союзу.
6. Які правові акти входять до первинного законодавства ЄС?
7. Які правові акти входять до вторинного законодавства ЄС?
8. Які основні зміни внесені Лісабонським договором в Договір про Європейський Союз та Договір про функціонування ЄС?
9. Чому не була прийнята Конституція ЄС в 2005–2006 роках?
10. Назвіть загальні принципи організації та діяльності інститутів ЄС.
11. Які інститути ЄС відносяться до міждержавних (міжнаціональних), а які до наднаціональних?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Амплеева Е. Е., Шубин Ю. П. Право Европейского союза: учебное пособие. СПб.: АНО ВО СЮА, 2018. 88 с.
2. Глотов С. А. Право Европейского Союза в редакции Лиссабонского договора: учебное пособие. М.: Издательство Международного юридического института, 2010. 452 с.
3. Європейська інтеграція: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів та слухачів магістерської підготовки за напрямом

«Державне управління» / кол. авт.; за заг. ред. проф. І. А. Грицяка та Д. І. Дзвінчука. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. 464 с.
4. Сорока С. В. Правова та інституційна система Європейського Союзу і проблеми прийняття Конституції. *Світова та європейська інтеграція*: [навч. посіб.] / за ред. М. О. Багмета. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. С. 94–119.
5. English. European and Euro-Atlantic Integration. A textbook for Civil Servants and Local Government Employees / Y. Glukhova, D. Say, Y. Palagnyuk, S. Ponomaryov, S. Soroka, A. Soloviova. 3rd ed., updated. Mykolayiv: Petro Mohyla BSSU, 2018. 336 p. https://eugov.chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/05/English.-European-and-Euro-Atlantic-Integration.pdf.
6. Kirpsza A. Legislative Challenges for the European Union after the Treaty of Lisbon Entered into Force. *Przegląd Zachodni.* 2013. № 1. S. 185–209.
7. The ABC of EU law, by Klaus-Dieter Borchardt, December 2016 https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/5d4f8cde-de25-11e7-a506-01aa75ed71a1.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Право Європейського Союзу є унікальною правовою системою, що функціонує:
а) паралельно із законодавством держав-членів ЄС
б) має відповідати правовим системах держав-членів ЄС
в) не може вступати в протиріччя з правовими системами держав-членів ЄС

2. Договір про Конституцію Європейського Союзу був підписаний:
а) 26 лютого 2001 р. у Ніцці
б) 29 жовтня 2004 року у Римі
в) 13 грудня 2007 року у Лісабоні

3. Лісабонський договір набув чинності:
а) 29 жовтня 2004 року
б) 13 грудня 2007 року
в) 1 грудня 2009 року

4. Принцип субсидіарності означає:
а) що в тих випадках, коли рішення тієї чи іншої проблеми з більшою ефективністю може бути досягнуто на рівні держав-членів, ЄС повинен утримуватися від втручання
б) що в тих випадках, коли рішення тієї чи іншої проблеми з більшою ефективністю може бути досягнуто на рівні ЄС, ЄС не може передавати вирішення цього питання на національний рівень
в) що нормативно-правові акти Європейського Союзу є нормою прямої дії в країнах-членах без необхідності їх ратифікації чи інкорпорації з національним правом

5. Безпосередність застосування права ЄС означає:

а) нормативно-правові акти Європейського Союзу є нормою прямої дії в країнах-членах, але їх необхідно обов'язково ратифікувати чи інкорпорувати до національного права

б) що нормативно-правові акти Європейського Союзу є нормою прямої дії в країнах-членах без необхідності їх ратифікації чи інкорпорації з національним правом

в) нормативно-правові акти Європейського Союзу не є нормою прямої дії в країнах-членах, але їх необхідно обов'язково ратифікувати чи інкорпорувати до національного права

6. До первинного законодавства ЄС належать:

а) установчі договори, договори, які змінюють та підтверджують установчі договори, та угоди з третіми країнами

б) установчі договори, договори, які змінюють та підтверджують установчі договори, та угоди про прийняття нових членів

в) установчі договори, договори, які змінюють та підтверджують установчі договори, та угоди про асоціацію з ЄС

7. До вторинного законодавства ЄС відносять:

а) правові акти, які були вироблені парламентом Європейського Союзу на основі первинного права

б) правові акти, які були вироблені Судом Європейського Союзу на основі первинного права

в) правові акти, які були вироблені інституціями Європейського Союзу на основі первинного права

8. До числа наднаціональних органів відносяться:

а) Європейська комісія, Європейський парламент та Рада ЄС

б) Європейська комісія, Європейська рада та Суд ЄС

в) Європейська комісія, Європейський парламент та Суд ЄС

9. До числа міждержавних органів ЄС відносяться:

а) Рада ЄС та Європейська рада

б) Рада ЄС та Європейська комісія

в) Європейська рада та Європейська комісія

ТЕМА 8

Інституційній розвиток Європейського Союзу

8.1 Наднаціональні інституції у Спільноті з вугілля та сталі.
8.2 Розвиток інституційної спроможності Європейської економічної спільноти.
8.3 Європейське співтовариство та подальший розвиток інституцій ЄС.
8.4 Амстердамський договір, Ніццький договір та Лісабонський договори та їх вплив на функціонування інституцій ЄС.

...Країни Європи не є достатньо сильними індивідуально, щоб вони могли гарантувати процвітання та соціальний розвиток для своїх народів. Таким чином, держави Європи повинні створити федерацію чи європейську структуру, яка би перетворила їх на спільну економічну одиницю.

Жан Моне, звернення до Комітету національного визволення Франції, 5 серпня 1943 року

8.1 Наднаціональні інституції у Спільноті з вугілля та сталі

«Батьки-засновники» Європейського Союзу сприймали Європу, як майбутню федеративну державу. Наразі інституційна структуру такого Союзу втілює послідовні компроміси між «федералістами», які віддають перевагу наднаціональним схемам інтеграції для Європи та «суверенністами», для яких ЄС повинен базуватися на «міжурядовій» співпраці, яка максимально зберігає національний суверенітет. Компроміси породили досить унікальну сутність, наднаціональну недержавну політику, яка продовжує залишатися «експериментом у транснаціональній політиці».

У 1951 році Франція, Західна Німеччина, Італія, Нідерланди, Бельгія та Люксембург створили «Спільноту з вугілля та сталі», яка згодом трансформувалось у Європейський Союз. Ініціаторами такого об'єднання виступили міністр закордонних

Країни-підписанти «Спільноти з вугілля та сталі»

справ Франції Роберт Шуман та економіст Жан Моне. «Спільнота з вугілля та сталі» проіснувала до 2002 року, а Жан Моне став її першим секретарем.

Першим органом, який спільно керував вугільною та сталеливарною промисловістю, у Спільності було Вище правління. Запровадження спільного наднаціонального органу керування забезпечувало підвищення ефективності цих галузей, проте також виводило зазначені галузі з-під національного контролю. З огляду на прагнення європейських країн до миру, створення Спільноти також робило будь-які спроби розпочати війну у Європі між країнами набагато складнішим завданням. Адже сталь та вугілля були основними ресурсами як для відновлення зруйнованої Європи, так і для подальшого розвитку військових галузей. За умови наднаціонального контролю використання ресурсів не за призначенням було досить складно.

Підписання договору про створення Спільноти з вугілля та сталі (1951)

До складу Вищого правління входили дев'ять членів, вісім з яких призначались на 6 років країнами-членами, а дев'ятий – був президентом Вищого правління та обирався іншими вісьмома членами. Все члени повинні були представляти не національні інтереси, а інтереси Спільноти.

Протягом 1953–1954 року був створений спільний ринок вугілля, залізних руд, металобрухту та сталі. Для країн-учасниць Спільноти запроваджувалось спільне регулювання обсягів виробництва та рівня цін, скасовувалось мито та національні дискримінаційні заходи, була введена заборона на державні субсидії, проте надавався доступ до різних інвестиційних програм.

Вище правління мало досить широкий контроль над діяльністю Спільноти. Наприклад, дотримання ухвалених вищим правлінням регу-

ляторних заходів було обов'язковим для всіх членів спільноти. Вище правління також впроваджувало антимонопольні правила щодо певних підприємств. Рішення у Вищому правлінні приймались простою більшістю голосів.

Крім Вищого правління, договором було також створено Раду, до складу якої входили: представники уряду, представники Парламентської асамблеї, а також Суду правосуддя. Функції Ради обмежувались повноваженнями блокувати чи санкціонувати дії Вищого правління в певних випадках. Вона не приймала самостійні рішення. Вище правління голосувало трьома способами залежно від питання: простою більшістю, кваліфікованою більшістю чи одностайністю.

До складу Ради міністрів належали представники національних урядів. Головою ради був представник від країни, яка змінювалась кожні 3 місяці в алфавітному порядку. Основним завданням Ради міністрів була гармонізація роботи Вищого правління та національних урядів.

Серед інших перших інституцій можна назвати Загальну асамблею та Суд правосуддя. Загальна асамблея складалась із членів, які були призначені національними парламентами. Вона не мала тих функцій, які зараз характерні для таких органів. Вона повинна була радити Вищому правлінню, а також мала повноваження відправити його у відставку шляхом висловлення вотуму недовіри.

Суд правосуддя був відповідальний за судовий контроль над Вищим правлінням. Також він вирішував суперечки, які виникали між державами-членами та між державою-членом та Вищим органом правління. Вище правління також виконувало функцію прокуратури, адже було відповідальною за виявлення порушень договору державами-членами.

Ще одним органом був Консультативний комітет, у складі якого було мінімум 30 та максимум 50 робітників, представників від виробників, споживачів та дилерів у вугільній та сталевій галузі, які були призначені на дворічний термін своїми організаціями. Вище правління було зобов'язано консультуватися з комітетом тільки у випадках, зазначених у Договорі, в інших випадках консультації були не обов'язкові. Також Вище правління повинно було інформувати комітет про свої цілі, програми та напрямки діяльності.

Наприкінці 40-х років у представників Європейських країн виникають ідеї щодо створення Європейської армії. У 1952 році Франція, Федеральна Республіка Німеччина, Італія, Бельгія, Нідерланди та Люксембург підписали договір про створення Європейського оборонного співтовариства. Також планувалось створення Політичного Співтовариства. Проте Національна Асамблея Франції відмовилась від ратифікації договору. У 1954 році на основі Брюсельського договору було створено Західноєвропейський союз.

Структура Спільноти з вугілля та сталі

8.2 Розвиток інституційної спроможності Європейської економічної спільноти

З часом позитивні результати діяльності Товариства сприяли виникненню ідей більш глибокої інтеграції держав-членів та створенню нових союзів. У 1957 році були підписані, а у 1958 році набрали чинності, так звані Римські договори: Договір про створення Європейської економічної спільноти (ЄЕС) та Договір про створення Європейської спільноти з питань атомної енергії (Євратом).

У 1958 році Асамблея вирішила змінити назву за власною ініціативою. Таким чином вона спочатку стала Європейською Парламентською Асамблеєю, а у 1962 р. проголосила себе Європейським парламентом.

Згодом, у 1963 році, країни-учасниці домовились про об'єднання органів виконавчої влади трьох спільноти (Спільнота з вугілля та сталі, Європейської економічної спільноти, Європейської спільноти з питань атомної енергії). Для уникнення дублювання функції, виконавчі органи співтовариств були офіційно об'єднані лише під час Брюсельського договору (1965), який вступив у силу у 1967 році.

Підписання договору про створення Європейської економічної спільноти

Договір про злиття не тільки створив єдину Комісію та Раду Європейських Спільнот, але і запровадив єдиний бюджет. Більше того, у 1970 році була створена система власних ресурсів Спільноти, яка замінювала фінансові внески держав-членів.

Комісія та Рада Європейського економічного співтовариства замінювала органи, які виконували відповідні функції у Євроатомі та Спільноті з вугілля та сталі. Було погоджено, що у спільній Комісії буде дев'ять членів: по два від кожної з більших держав, Франція, Німеччина та Італія, і по одному з кожної з менших держав: Бельгія, Нідерланди та Люксембург.

Метою Європейської Економічної Спільноти було створення спільного ринку, заснованого на чотирьох свободах пересування (товарів, людей, капіталу та послуг). Метою Євроатому було забезпечення координації постачання спеціальних матеріалів, обмін дослідницькими програмами, ініційованих або підготовлених державами-членами щодо мирного використання ядерної енергії тощо.

У 1966 році виникає політична криза, коли Рада мала перейти від правила одноголосного голосування і до голосування кваліфікованою більшістю голосів щодо певних питань. Франція виступила проти низки пропозицій Комісії, які включали заходи щодо фінансування спільної сільськогосподарської політики, і припинила відвідувати основні засідання Співтовариства. Так ситуація отримала назву політика «порожнього крісла».

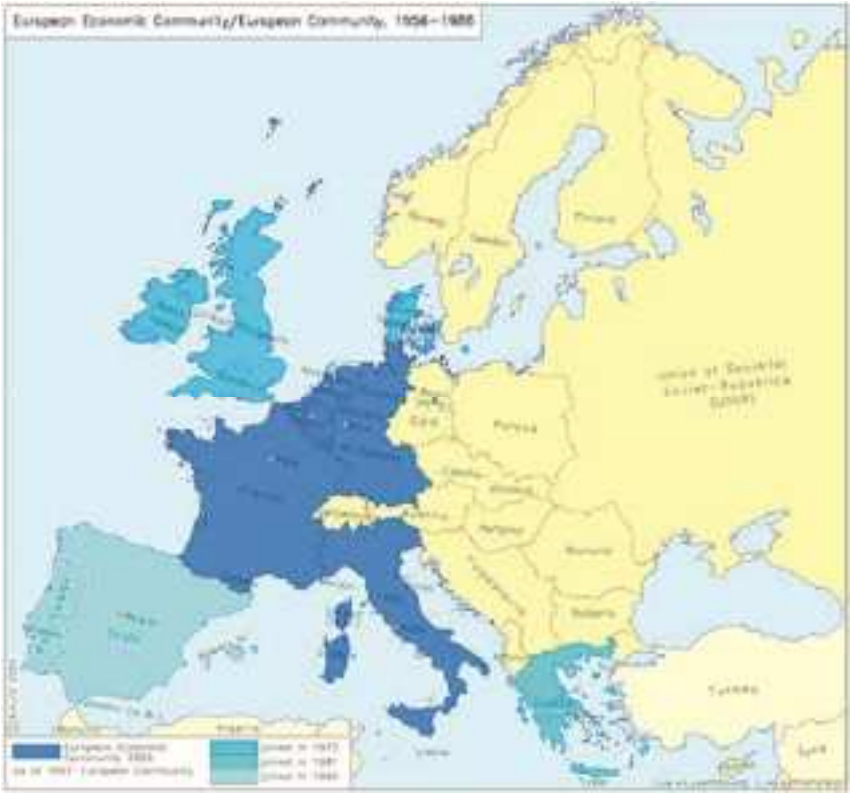

Європейська Економічна Спільнота
(джерело: IEG-MAPS, Institute of European History, Mainz / © A. Kunz, 2004)

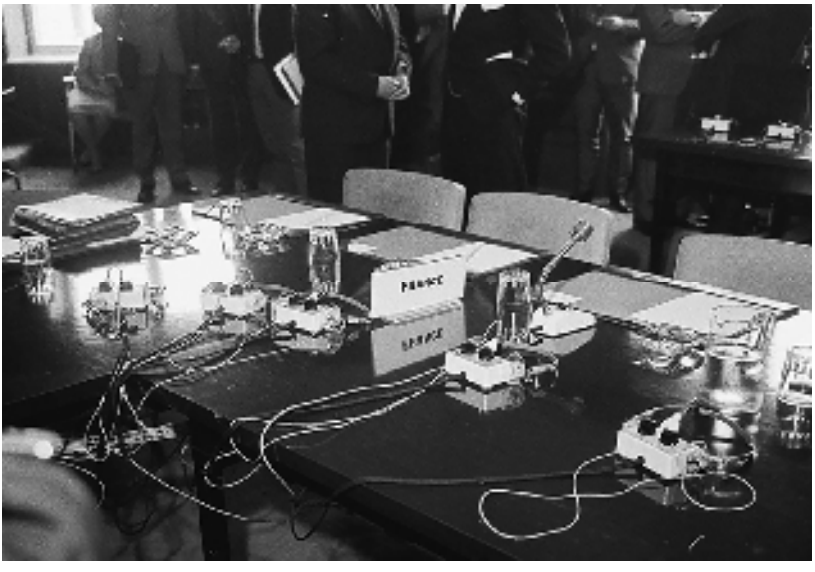

«Політика порожнього крісла»
(джерело: European Union)

Врешті-решт було досягнуто домовленості під назвою Люксембурзький компроміс. Коли політика зачіпає життєво важливі інтереси однієї або декількох країн-учасниці, члени Ради намагатимуться досягти рішень, які можуть бути прийняті всіма, дотримуючись взаємних інтересів.

Важливу роль також відігравали Саміти глав країни чи урядів країн-учасниць. Незважаючи на той факт, що вони відбувалися поза інституційним контекстом Співтовариства, проте дуже часто знаходили рішення для проблем, з якими Рада міністрів не могла впоратися.

1970–1979. Протягом наступного десятиліття відбувається розширення Європейського Союзу, а також вдосконалення його інституційної системи. Данія, Ірландія та Великобританія приєднаються до Європейського Союзу 1 січня 1973 року, збільшивши кількість держав-членів до дев'яти.

Люксембурзький договір (від 22 квітня 1970 р.) надав парламенту певні бюджетні повноваження, а Брюссельський договір (від 22 липня 1975 р.) надав Парламенту право відхиляти бюджет та надавати Комісії звільнення від виконання бюджету. Цим самим Договором було створено Суд аудиторів. Суд став відповідальним за ретельний контроль за рахунками та фінансовим управлінням Спільноти.

Законом від 20 вересня 1976 р. прийнятим Радою Європейських Спільнот було запроваджено вибори до Парламенту шляхом прямого загального виборчого права (прийняла Акт про загальні прямі вибори до Європейського Парламенту у дев'яти державах-членах Спільноти). Закон був переглянутий у 2002 році та запроваджено загальний принцип пропорційного представництва та інші рамкові положення національного законодавства щодо європейських виборів. Перші вибори до Парламенту відбулись у 1979 році, загальна явка виборців склала 63%. Це було одне з наймасштабніших волевиявлень європейських громадян. Інші вибори та референдуми після того не мали такої широкої участі громадян.

Протягом 1980–1986 років відбулось друге та третє розширення ЄЄС. До складу співтовариства увійшли Греція (1981), Португалія (1986) та Іспанія (1986). У 1987 році Туреччина офіційно подала заявку на вступ до ЄС, але і до сьогодні (2024) ще не стала його членом.

Після першого розширення ЄС стало зрозуміло, що бюджетна реформа та реформа внутрішнього ринку вимагали невідкладних дій. Таким чином Європейська рада у 1979 році дійшла згоди щодо комплексу додаткових заходів у фінансовій сфері. Угодами, які були підписані під час зустрічі у Фонтенбло у 1984 р., було прийнято рішення, що «будь-яка країна-учасниця, яка має надмірне навантаження на бюджет порівняно з її відносною заможністю, може отримати вигоду від виправлення у

відповідний час». Механізми виправлень та численні винятки можна знайти як щодо видаткової, так і щодо дохідної частини бюджету.

Також під час засідання у Фонтенбло, Європейська рада вирішила створити спеціальний комітет із персональних представників глав держав або урядів, який би зміг розробити рекомендації щодо покращення функціонування системи Європейської Спільноти та політичного співробітництва. У 1985 році Європейська Рада у Мілані більшістю голосів постановила скликати міжурядову конференцію для обговорення наявних повноважень інститутів, можливого розширення сфер діяльності Спільноти та створення функціонального внутрішнього ринку. В результаті у 1986 р. держави-члени підписали Єдиний європейський акт (ЄЄА), який був ратифікований національними парламентами у 1987 році.

Єдиний європейський акт (ЄЄА) розширював повноваження Союзу, створюючи великий внутрішній ринок. Також була змінена процедура голосування Ради Міністрів, що сприяло підвищенню її ефективності. Так, «голосування кваліфікованою більшістю замінило одностайність у чотирьох існуючих сферах відповідальності Спільноти (внесення змін до загального митного тарифу, свобода надання послуг, вільний рух капіталу та спільна політика щодо морського та повітряного транспорту).

Голосування кваліфікованою більшістю було також запроваджено за декількома новими сферами відповідальності, такими як внутрішній ринок, соціальна політика, економічна та соціальна згуртованість, науково-дослідні та технологічні розробки та екологічна політика. Також голосування кваліфікованою більшістю було предметом внесення змін до внутрішніх правил процедури Ради, щоб відповідати попередній декларації Президента про те, що в майбутньому Рада може бути закликана голосувати не лише з ініціативи свого Президента, а й на прохання Комісії чи держави-члена, якщо члени Ради простою більшістю проголосують за».

У результаті ухвалення ЄЄА також були збільшені повноваження Європейського парламенту. Європейський парламент повинен був надавати згоду на заключення Спільнотою договорів, угоди про асоціацію або подальше розширення. Також була запроваджений механізм його співпраці з Радою.

8.3 Європейське співтовариство та подальший розвиток інституцій ЄС

У 1993 році Спільнота трансформується у Європейське співтовариство (ЄС) та поєднує різні аспекти співпраці: від економічної до культурної та екологічної. Першого листопада 1993 року вступив у силу Маастрихтський договір. Договір створив Європейський союз та систему трьох стовпів. Повноваження багатьох інституцій були змінені та

розширені, також була створена єдина інституційна структура ЄС, яка складалась з: Ради, Європейського Парламенту, Європейської комісії, Суду та Суду аудиторів.

Перший «стовп» складався з Європейських Співтовариств (Європейське економічне співтовариство, Європейське співтовариство з вугілля та сталі та Європейське співтовариство з атомної енергії) та обумовлював основні повноваження, в межах яких, здійснювалася діяльність інституціями Співтовариства. Другий «стовп» був зовнішньою політикою та політикою безпеки. Третій «стовп» – це співпраця у галузі правосуддя та внутрішніх справ. Договором передбачалось міждержавне співробітництво, використовуючи спільні інститути, з певними наднаціональними особливостями, такими як залучення до Комісії та консультації з парламентом.

Три стовпи ЄС

Європейське співтовариство	Спеціальна зовнішня та політика у сфері безпеки	Правосуддя та внутрішні справи
Римський договір (переглянутий Єдиним європейським актом). Демократизація інституцій. Європейське громадянство. Спільна грошово-кредитна політика: *Європейська валюта.* *Європейський Центробанк.* *Єдина монетарна політика.* *Координація економічних політик*	Спільна зовнішня політика: *систематична співпраця;* *спільні позиції та дії.* Можлива спільна політика у сфері оборони, заснована на Західноєвропейському Союзі	Співробітництво: *політика у сфері надання притулку;* *правила щодо перетину зовнішніх кордонів;* *імміграційна політика країн-учасниць;* *боротьба з наркотиками;* *боротьба з міжнародними шахрайствами;* *кооперація у митній, правоохоронній та судовій сферах*

Три стовпи ЄС

Суттєво були розширені повноваження Європейського парламенту. Була запроваджена процедура спільного прийняття рішень. Парламент та Рада вже не могли ухвалити законодавче рішення без згоди іншої сторони. Якщо одна інституція після двох читань не погоджувалась з рішенням, тоді створювався комітет примирення. До складу комітету

належала однакова кількість представників Ради та Парламенту, які повинні були змінити ситуацію. Після цього знову відбувалась процедура голосування у Раді та Парламенті. Якщо учасники не могли прийти до спільного рішення, тоді Рада мала можливість ще раз запропонувати початкову версію тексту, і Парламент міг би просто прийняти його в повному обсязі або відхилити його. Також у рамках договору Парламент отримав право попросити Комісію щодо надати певну законодавчу пропозиції для розгляду, що свідчило про створення засад для повної законодавчої діяльності.

У 1995 році до складу ЄС додають три нові країни: Австрія, Фінляндія та Швеція. Також у 1995 році починає діяти Шенгенська угода у Бельгії, Франції, Німеччині, Люксембурзі, Нідерландах, Португалії та Іспанії. Угода дозволяла подорожувати між країнами без проходження паспортного контролю.

8.4 Амстердамський договір, Ніццький договір та Лісабонський договори та їх вплив на функціонування інституцій ЄС

Амстердамський договір. У 1997 році був підписаний Амстердамський договір, який ґрунтувався на здобутках Маастрихтського договору. Договір почав діяти у 1999 році. Згідно Амстердамського договору передбачалось розширення повноважень парламенту.

Підписання Амстердамського договору

Парламент набув повноважень затверджувати кандидатуру Президента Комісії. Спростилась процедура співпраці. Вона стала однією з найбільш уживаних законодавчих процедур та почала застосовуватись до нових положень, закріплених у Договорі щодо зайнятості, рівності можливостей та рівного ставлення, охорони здоров'я, прозорості, захисту фінансових інтересів Співтовариства, митного співробітництва, статистики та захисту даних, а також до багатьох інших положень. Договір передбачав обмеження кількості делегатів у Європарламенті 700 особами. Обмеження кількості попереджувало створення занадто розгалуженої та складної структури управління такою кількістю осіб за умови можливих майбутніх розширень ЄС. Парламент отримав повноваження встановлювати стандартну процедуру (сукупність принципів, загальних для всіх держав-членів) щодо обрання депутатів шляхом прямого загального виборчого права. Проте ще не було положень, які дозволяли б вживати заходів щодо розвитку політичних партій на європейському рівні.

Діяльність Комісії також була змінена. Окрім затвердження кандидатури її Президента Парламентом, її члени повинні були призначатися за погодженням урядів держав-членів та призначених президентом Комісії. Комісія також повинна була працювати під політичним керівництвом свого Президента та була відповідальна за дотримання фундаментальних прав людини всіма інституціями ЄС.

Зміни торкнулись також діяльності Ради. Голосування кваліфікованою більшістю було розширено як на нові положення Договору, так і на деякі існуючі положення. Згідно Договору голосування кваліфікованою більшістю застосовувалось щодо правил зайнятості та заходів заохочення, соціального відчуження, рівності можливостей та поводження з чоловіками та жінками, охорони здоров'я, прозорості, боротьби з шахрайством, статистики, створення незалежного дорадчого органу з питань захисту даних, найбільш віддалених регіонів та митного співробітництва. Проте, деякі важливі сфери вимагали одностайного голосування всіх членів Ради, а саме: вільний рух людей, право на проживання, соціальне забезпечення працівників-мігрантів, внесення змін до правових принципів, що регулюють здійснення професій у державах-членах, культура, промисловість, деякі аспекти екологічної політики, соціальна політика та політика щодо економічного та валютного союзу та допоміжні повноваження.

Суд правосуддя отримав юрисдикцію за певних умов у рамках третього стовпа, а саме у сфері поліцейської та судової співпраці у кримінальних справах та у сфері посилення співпраці. Суд аудиторів отримав збільшення наглядових повноважень, а саме отримав право перевіряти фінанси всього ЄС.

Ніццький договір. Договір був підписаний 26 лютого 2001 року і набув чинності 1 лютого 2003 року та мав на меті зробити інститути ЄС більш ефективними, легітимними та підготувати ЄС до наступного великого розширення.

Ніццький договір збільшив максимальну кількість депутатів Європарламенту до 732. Положення та загальні умови, що регулюють виконання обов'язків членів Європейського парламенту, мають бути затверджені кваліфікованою більшістю голосів у Раді. Положення, що регулюють політичні партії на європейському рівні, можуть прийматися відповідно до процедури прийняття рішень.

Парламенту більше не потрібно проявляти особливий інтерес для того, щоб порушити провадження, щоб акти, видані установами, були визнані недійсними. Він також уповноважений вимагати попереднього рішення щодо сумісності міжнародної угоди з Договором. Більше того, відбулись певні зміни у процедурах прийняття рішень. Процедура спільного прийняття рішень застосовується до більшої кількості питань, згода парламенту необхідна для встановлення посиленої співпраці у сфері, що підпадає під спільне прийняття рішення. Коли Рада пропонує визначити, що існує явний ризик серйозного порушення фундаментальних прав, Парламент зобов'язаний висловити свою думку.

Договір передбачав новий розподіл голосів у Раді з урахуванням наслідків п'ятого розширення. Відповідно, з 1 січня 2005 року кваліфікована більшість встановлювалась, якщо рішення мало б підтримку хоча б певної кількість голосів і якщо рішення було підтримано більшістю держав-членів. Більш того, будь-який член Ради мав можливість подати запит з метою перевірки та визначення чи становить кваліфікована більшість щонайменше 62% усього населення Союзу. Якщо ця умова не виконувалась, рішення не приймалося. Однак відповідно до Договору про приєднання, підписаного в Афінах, положення про голосування кваліфікованою більшістю застосовувалося лише з 1 листопада 2004 року.

Також було збільшено кількість голосів, присвоєних державам-членам. Суттєве зростання голосів відбулось для держав-членів із найбільшим населенням. Поріг кваліфікованої більшості, який мав бути скорегований у разі приєднання нових держав-членів, було змінено, і різні пороги застосовувались до 2013 року, коли до ЄС приєдналася Хорватія.

Слід зазначити, що Договір також передбачав поступові зміни складу Комісії. З 2005 року Комісія складається з одного громадянина на кожну країну-учасницю. Після приєднання 27-ї держави кількість уповноважених буде меншою, ніж кількість держав-членів. Комісари будуть обиратись відповідно до системи ротації, заснованої на принципі рівності. Однак

не було укладено згоди щодо кількості уповноважених та порядку ротації, що ґрунтується на рівності. Проте Договір передбачав, що Рада повинна вирішити будь-які нерозв'язані питання після приєднання 27-ї держави-члена.

Також була змінена Судова система Союзу. Судові колегії можуть бути створені для слухання та визначення на першій інстанції певних класів дій або проваджень. Статут Суду може бути змінений Радою на прохання Суду чи Комісії, а Регламенти Суду та Суду першої інстанції в майбутньому будуть ухвалюватися кваліфікованою більшістю. Договір також вносить зміни до розподілу повноважень між Судом та Судом першої інстанції.

Відповідно до умов Договору, Суд аудиторів складається з одного громадянина від кожної держави-члена. Він також може створити внутрішні палати, які відповідатимуть за прийняття певних категорій звітів чи висновків.

Загальна кількість членів Комітету регіонів не може перевищувати 350. Крім того, члени повинні мати виборчий мандат регіональних чи місцевих органів влади або бути політично підзвітними виборним зборам.

Форум, відомий як Європейська конвенція, був скликаний на основі висновків засідання Європейської ради, яка проходила у Лейкені (Брюссель) 14–15 грудня 2001 року. Під час Форуму під головуванням Валері Жискар д'Естена та за участю представників від 28 країн (15 країн-учасниць, 12 країн-кандидатів та однієї країни, яка подала заявку на вступ до Союзу) та представників Комісії та Європейського парламенту, Європейській раді були представлені пропозиції щодо необхідних реформ і з підготовкою роботи майбутніх міжурядових конференцій. Рішення Конвенції виявилося дуже ефективним для розробки проєкту Хартії основних прав Європейського Союзу, підписаної в Ніцці 7 грудня 2000 року.

Формат Конвенції передбачав заміну зміну формату зустріч державних чиновників: зустрічі за закритими дверима були замінені на публічні засідання із залученням до процесу всіх сторін, які мають політичний інтерес. У такий спосіб Європейською конвенцією було розроблено проєкт Договору про запровадження Конституції для Європи (інша назва «Конституційний договір» або «Європейська конституція»), який був підписаний у Римі 29 жовтня 2004 року.

Попри те, що був започаткований процес ратифікації Конституції, після результатів голосування населення у Франції (55% проти) та Нідерландах (61% проти) процес ратифікації зупинився, а згодом від ідеї запровадження Європейської Конституції відмовились.

Лісабонський договір *(2009 – теперішній час).* Виходом з політичної «Конституційної» кризи стала розробка та підписання нового договору – Лісабонський договір (2007), який був ратифікований всіма країнами-членами ЄС та почав діяти з 1 грудня 2009 року. Він суттєво змінив інституційну структуру ЄС.

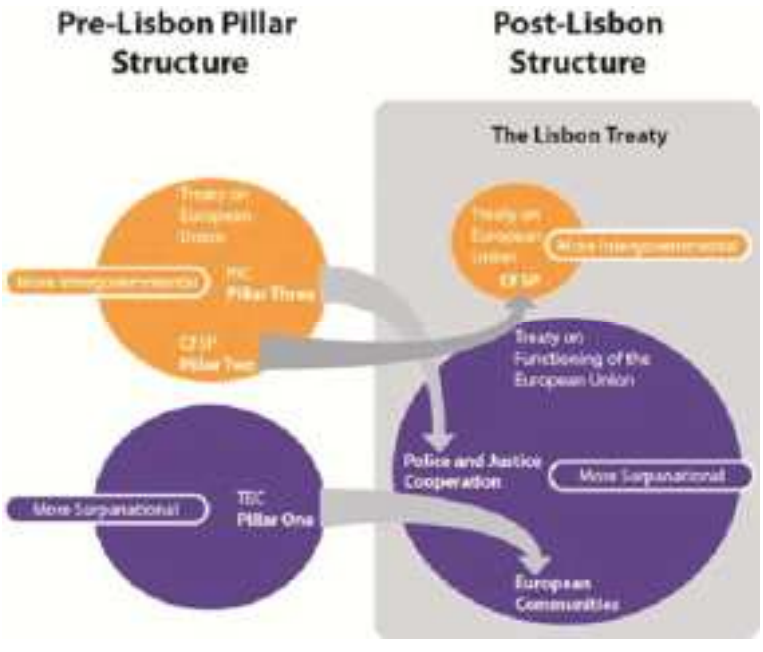

До-Лісабонська структура стовпів та Пост-Лісабонська структура

Договір збільшив повноваження Європарламенту за допомогою запровадження «звичайної законодавчої процедури», яка замінила колишню процедуру прийняття рішень. Нова процедура зараз застосовується до більш ніж 40 нових напрямків політики, збільшивши загальну кількість до 73. Процедура отримання згоди продовжує існувати як «згода», а процедура консультацій залишається незмінною. Нова бюджетна процедура створює повний паритет між Парламентом та Радою для затвердження річного бюджету. Довгострокова фінансова політика повинна бути узгоджена та затверджена парламентом.

Зараз Європарламент обирає президента Комісії більшістю своїх членів за пропозицією Європейської Ради, яка зобов'язана обрати кандидата кваліфікованою більшістю голосів з урахуванням результатів європейських виборів. Максимальна кількість депутатів Європарламенту була встановлена на рівні 751, а представництво громадян було прогресивно пропорційним. Максимальна кількість місць для країни-учасниці 96 (Німеччина), а мінімальна кількість збільшується до 6 (Мальта, Кіпр,

Естонія, Люксембург). У лютому 2018 року Парламент проголосував за зменшення кількості місць з 751 до 705 після виходу Великобританії з ЄС і – розподілення частини місць, які мають бути звільнені серед тих держав-членів, які дещо недостатньо представлені. Великобританія вийшла з ЄС 1 лютого 2020 року. У 2024 році було збільшено кількість депутатів із 705 до 720 осіб. Це рішення було ухвалено для того, щоб врахувати зміни в чисельності населення країн-членів ЄС.

Лісабонський договір офіційно визнає Європейську Раду інституцією ЄС. Європейська рада не має законодавчих функцій, а довгострокове головування замінює попередню систему шестимісячної ротації. Наразі Президент обирається кваліфікованою більшістю голосів Європейської Ради на 5 років. Президент координує роботу Європейської ради, що повинно допомогти зробити її роботу більш послідовною та узгодженою. Президент також очолює неофіційні саміти держав-членів, які використовують євро як свою валюту. Крім того, президент забезпечує зовнішнє представництво в Союзі з питань зовнішньої політики та безпеки, коли таке представництво потрібно на рівні глав держав або урядів, у той самий час не дублюючи обов'язки Верховного представника Союзу з питань зовнішніх справ та політики безпеки.

Віце-президент Комісії / Верховний представник Союзу із закордонних справ та політики безпеки призначається кваліфікованою більшістю голосів Європейської Ради за згодою Президента Комісії. Він відповідає за спільну зовнішню політику та політику безпеки ЄС, а також має право висувати пропозиції. Окрім того, що він є головою Ради з закордонних справ, він також виконує роль віце-президента Комісії, допомагає Європейській службі зовнішніх справ, до складу якої входять співробітники Ради, Комісії та національних дипломатичних служб.

Лісабонський договір підтримує принцип голосування подвійної більшості (громадяни та держави-члени). Кваліфікована більшість досягається тоді, коли 55% членів Ради (на практиці 15 держав з 27), що включають щонайменше 65% населення, підтримують пропозицію. Якщо Рада не діє за пропозицією Комісії чи Віце-президента Комісії / Верховного представника Союзу із закордонних справ та політики безпеки, тоді необхідна більшість держав-членів збільшується до 72%. Щоб заблокувати законодавство, принаймні чотири держави-члени повинні проголосувати проти пропозиції.

Рада засідає публічно, коли обговорює і голосує за проєкт законодавчих актів. З цією метою кожне засідання Ради поділяється на дві частини, що стосуються відповідно законодавчих актів та незаконодавчої діяльності. Голова Ради обирається на півроку, але є 18-місячне групове головування трьох держав-членів, щоб забезпечити кращу безперервність роботи. Як виняток, Радою з закордонних справ постійно головує

Віце-президент Комісії / Верховний представник Союзу із закордонних справ та політики безпеки.

Президент Комісії згідно Лісабонського договору повинен обиратися з урахуванням результатів європейських виборів. Таким чином політична легітимність офісу збільшується. Президент несе відповідальність за внутрішню організацію Комісії (призначення уповноважених, розподіл портфелів, відставки за певних обставин).

Відповідно до Лісабонського договору Суд Європейського Союзу складається з двох суддів: Європейського суду та Суду загальної юрисдикції. Юрисдикція Суду поширюється на всю діяльність Союзу, за винятком спільної зовнішньої політики та політики безпеки.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Чому була створена Спільнота з вугілля та сталі?
2. Якою була роль Ради Міністрів у Спільноті з вугілля та сталі?
3. Поясність поняття чотирьох свобод пересування в Європейській Економічній Спільноті?
4. Поясніть поняття «політика порожнього крісла»? В чому така політика полягала?
5. На яких трьох стовпах створювалось Європейське співтовариство?
6. Якими були наслідки підписання Амстердамського договору для європейських інституцій?
7. Перерахуйте основні досягнення Лісабонського договору.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями. Європейський Союз. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/994_b06.
2. The Treaty of Lisbon. Fact Sheets on the European Union. European Parlieament. https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/5/the-treaty-of-lisbon.
3. Origin and development of the European Union. University of Luxembourg. https://www.cvce.eu/en/education/unit-content/-/unit/d5906df5-4f83-4603-85f7-0cabc24b9fe1/2f31100f-c3d2-42ee-ad52-3f3f07822fd7.
4. Europe without frontiers. European Union. https://europa.eu/european-union/about-eu/history/1990-1999_en.
5. EU treaties. European Union. https://europa.eu/european-union/law/treaties_en.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. **Які з нижченаведених країн були країнами-засновницями Спільноти з вугілля та сталі?**
   а) Франція, Західна Німеччина, Італія, Нідерланди, Бельгія та Люксембург
   б) Франція, Західна Німеччина, Іспанія, Греція, Португалія та Нідерланди
   в) Франція, Великобританія, Західна Німеччина, Бельгія, Італія та Нідерланди
   г) Франція, Великобританія, Західна Німеччина, Східна Німеччина, Італія та Нідерланди

2. **На який орган у Спільноті з вугілля та сталі були покладені обов'язки «прокуратури», тобто виявлення порушень договору державами-членами Спільноти?**
   а) Суд правосуддя *в) Вище правління*
   б) Рада Міністрів г) Загальна асамблея

3. **У якому році була створена система власних ресурсів Європейська економічна спільнота, яка замінювала фінансові внески держав-членів?**
   а) 1957 б) 1958 в) 1967 *г) 1970*

4. **Що таке політика «порожнього крісла»?**
   а) коли представники однієї з країн-учасниць Співтовариства не приходять на засідання для голосування
   б) коли представники однієї з країн-учасниць Співтовариства не голосують за важливі рішення під час засідань
   в) коли представники країн-учасниць можуть оскаржити позицію однієї країни-учасниці, з якою не згодні і проголосувати рішення
   г) коли важливі питання під час засідань не виносяться на голосування до того часу, поки всі не будуть присутніми на засіданні

5. **Яким Договором був створений Суд аудиторів:**
   а) Маастрихтським *в) Брюссельським*
   б) Люксембурзьким г) Амстердамським

6. **Що з переліченого належало до «трьох стовпів» ЄС:**
   а) Європейське співтовариство
   б) спільна зовнішня та політика у сфері безпеки
   в) правосуддя та внутрішні справи
   г) всі відповіді вірні

7. Яка угода дозволяла подорожувати між деякими країнами без проходження паспортного контролю?

а) Амстердамська угода
в) Ніццька угода
б) Лісабонська угода
г) Шенгенська угода

8. Договір про запровадження Європейська конституція (для країн-учасниць ЄС)») був підписаний у Римі 29 жовтня 2004 року та згодом…:

а) конституція була ратифікована всіма країнами-учасницями ЄС та почала діяти у всіх країнах ЄС
б) конституція не була ратифікована всіма країнами-учасницями ЄС та почала діяти, тільки у тих країнах, які її ратифікували
в) конституція не була ратифікована всіма країнами-учасницями ЄС, та від її запровадження у ЄС відмовились
г) конституція не була ратифікована всіма країнами-учасницями ЄС та її запровадження перенесли до 2021 року

9. Який Договір офіційно визнав Європейську Раду однією з інституцій ЄС?

а) Амстердамський
в) Ніццький
б) Лісабонський
г) Римський

10. Яка думка «суверенистів» щодо подальшого існування ЄС?

а) ЄС повинен базуватися на «міжурядовій» співпраці, яка максимально зберігає національний суверенітет
б) повинні бути більш широко запроваджені наднаціональні схеми інтеграції інституцій у Європи
в) ЄС повинен трансформуватися в єдину державу
г) немає правильної відповіді

ТЕМА 9

Органи та інститути Європейського Союзу: їх склад, повноваження та порядок функціонування

9.1 Загальний опис інституцій ЄС та їх функцій.
9.2 Інституційна основа Європейського Союзу.
9.3 Інші установи та органи Європейського Союзу.

9.1 Загальний опис інституцій ЄС та їх функцій

Європейський Союз має інституційну базу, спрямовану на просування та захист своїх цінностей, цілей та інтересів, інтересів своїх громадян та інтересів своїх країн-членів. налагоджена структура також сприяє забезпеченню узгодженості, ефективності та постійності політики та дій ЄС. Відповідно до статті 13 Договору про Європейський Союз, існує 7 інституцій у ЄС:

1) Європейський Парламент;
2) Європейська рада;
3) Рада Європейського Союзу;
4) Європейська Комісія;
5) Суд Європейського Союзу;
6) Суд аудиторів;
7) Європейський центральний банк.

Інституції та структури Європейського Союзу. Кожна установа діє у межах своєї компетенції, наданої Договорами відповідно до процедур, умов та цілей, визначених у них.

Європейському парламенту, Раді та Комісії допомагають Європейський економічний та соціальний комітет та Комітет регіонів, які виконують консультативні функції. Унікальність інституційної структури Європейського союзу полягає у наступному:

– пріоритети ЄС визначаються Європейською радою, яка об'єднує лідерів на національному рівні та на рівні ЄС;
– безпосередньо обрані депутати Європарламенту представляють європейських громадян у Європарламенті;
– інтереси ЄС загалом просуваються Європейською комісією, члені якої призначаються національними урядами;
– уряди захищають національні інтереси своєї країни в Раді Європейського Союзу.

Європейська рада визначає загальний політичний напрямок ЄС, але не має повноважень приймати закони. Президент Європейської Ради, глави держав або урядів та Президент Комісії збираються разом декілька разів за необхідності, але принаймні двічі кожні 6 місяців.

Законотворчість у ЄС відбувається через три основні інститути:

1. Європейський Парламент, який представляє громадян ЄС і безпосередньо їх обирає.
2. Рада Європейського Союзу, яка представляє уряди окремих країн-членів. Президентство у Раді ЄС відбувається почергово країнами-членами.
3. Європейська Комісія, яка представляє інтереси Союзу в цілому.

Разом ці три інститути розробляють, використовуючи «звичайну законодавчу процедуру» політику та закони, які застосовуються в усьому ЄС. Комісія пропонує нові закони, а Парламент та Рада їх приймають. Потім Комісія та країни-члени реалізують їх, а Комісія забезпечує правильне застосування та виконання законів.

Дві інші установи відіграють життєво важливі ролі у сфері судової влади:

1. Суд Європейського Союзу підтримує верховенство європейського права.
2. Суд аудиторів перевіряє фінансування діяльності ЄС.

Повноваження та відповідальність усіх цих інститутів закладені в Договорах, які є основою всього, що робить ЄС. Вони також встановлюють правила та процедури, яких повинні дотримуватися інституції ЄС. Договори узгоджуються президентами та / або прем'єр-міністрами всіх країн ЄС та ратифікуються їх парламентами.

В ЄС є ряд інших інституцій та міжвідомчих органів, які виконують спеціалізовані ролі, серед них:

- Європейський центральний банк відповідає за європейську грошово-кредитну політику.
- Європейська служба зовнішніх справ надає допомогу Верховному представнику Союзу із закордонних справ та політики безпеки. Верховний представник очолює Раду із закордонних справ та проводить спільну зовнішню політику та політику безпеки, а також забезпечує узгодженість та координацію зовнішніх дій ЄС.
- Європейський економічний та соціальний комітет представляє громадянське суспільство, роботодавців та службовців.
- Європейський комітет регіонів представляє регіональні та місцеві органи влади.
- Європейський інвестиційний банк фінансує інвестиційні проєкти ЄС та допомагає малому бізнесу через Європейський інвестиційний фонд.
- Європейський омбудсмен розслідує скарги на неправильне управління установами та органами ЄС.
- Європейський інспектор із захисту даних захищає конфіденційність особистих даних людей.

- Служба публікацій Європейського Союзу.
- Європейський служба із підбору персоналу набирає персонал для установ ЄС та інших органів.
- Європейська школа управління проводить навчання з певних напрямків для працівників установ ЄС.
- інші спеціалізовані установи та децентралізовані органи, які вирішують цілий ряд технічних, наукових та управлінських завдань.

9.2 Інституційна основа Європейського Союзу

Європейський парламент (ЄП) – єдиний безпосередньо обраний орган ЄС і одна з найбільших демократичних асамблей у світі. У Парламенті 720 парламентарів представляють близько 400 мільйонів громадян ЄС. Вони обираються один раз на 5 років виборцями з усіх 27 країн ЄС. Її представники називаються членами Європарламенту – депутатами Європарламенту.

Всі Європарламентарі є членами 7 політичних груп, які організовані не за національністю, а за політичною приналежністю. Депутати Європарламенту беруть участь у 23 комітетах для підготовки роботи до пленарних засідань парламенту. 44 делегації парламенту підтримують відносини та обмінюються інформацією з парламентами країн, які не є членами ЄС.

Кожна країна приймає рішення про те, як будуть відбуватися вибори до Європейського парламенту. Проте кожна країна повинна гарантувати рівність статей та таємне голосування. Вибори в ЄС проводяться пропорційно. Вік початку голосування – 18 років, окрім Австрії, де він становить 16 років. Місця розподіляються на основі населення кожної країни-члена. Трохи більше третини євродепутатів (39,5%) – жінки. Вік наймолодшого Євродепутата – 21, найстаршого – 83, а середній вік становить 50 років. Євродепутати ділять час між своїми округами, Страсбургом, де проводяться 12 пленарних засідань на рік, та Брюсселем, де вони відвідують додаткові пленарні засідання, а також засідання комітетів та політичних груп.

Кількість членів Європарламенту в країні визначається рішенням Європейської ради, прийнятим одноголосно на пропозицію ЄП. Жодна країна не має менше, ніж 6 або більше 96 депутатів: Німеччина: 96, Франція: 81, Італія: 76, Іспанія: 61, Польща: 53, Румунія: 33, Нідерланди: 31, Бельгія: 22, Чехія: 21, Португалія: 21, Греція: 21, Угорщина: 21, Швеція: 21, Австрія: 20, Болгарія: 17, Данія: 15, Фінляндія: 15, Словаччина: 15, Ірландія: 14, Хорватія: 12, Литва: 11, Латвія: 9, Словенія: 9, Естонія: 7, Кіпр: 6, Люксембург: 6, Мальта: 6 (станом на 2024 р.).

Основні функції ЄП наступні:

– законодавча влада: Європейський Парламент є співзаконодавцем. Для прийняття більшості правових актів законодавча влада розділена між ним та Радою ЄС шляхом звичайної законодавчої процедури;
– бюджетна влада: ЄП ділить бюджетні повноваження з Радою при голосуванні за річний бюджет, що робить його примусовим виконання через підпис Президента Парламенту та контролює його виконання;
– повноваження контролю над установами ЄС, зокрема Комісією. ЄП може дати згоду або відмовитись у призначенні уповноважених та має повноваження звільнити Комісію як орган шляхом винесення заяви про недовіру. Він також здійснює контроль за діяльністю ЄС шляхом письмових та усних питань, поставлених Комісії та Раді. Він створює тимчасові комітети та комітети розслідування, доручення яких не обов'язково обмежується діяльністю інституцій ЄС, але може поширюватися на дії, вжиті країнами ЄС у реалізації політики ЄС.

Європейська рада. Відповідно до Лісабонського договору, Європейська рада стала інституцією ЄС. Договір також створив нову посаду Президента Європейської Ради. До складу Європейської Ради належать глави держав чи урядів країн ЄС. Рада збирається не рідше 4 разів на рік і включає президента Європейської комісії як повноправного члена.

Роль Європейської Ради полягає у наданні поштовху, загальних політичних вказівок та пріоритетів розвитку ЄС.

Європейська Рада не виконує жодної законодавчої функції. Однак, з нею можна консультуватися щодо кримінальних справ (статті 82–83 Договору про функціонування Європейського Союзу – ДФЕС) або з питань соціального забезпечення (стаття 48 ДФЕС), коли країна ЄС виступає проти законодавчої пропозиції в цих сферах. Її рішення приймаються консенсусом або, якщо це передбачено договорами одноголосним рішенням, кваліфікованою більшістю чи простою більшістю. Висновки розгляду Європейською Радою публікуються після кожного засідання.

Рада Європейського Союзу («Рада») є одним із головних органів, що приймають рішення у ЄС. У її засіданнях беруть участь міністри з 27 країн ЄС. У Раді країни приймають закони та координують політику. Штаб-квартира Ради знаходиться у Брюсселі, проте деякі її засідання проводяться у Люксембурзі. Засідання Ради (крім Ради закордонних справ) скликаються країною, яка головує у зазначений період та визначає порядок денний.

Рада засідає у 10 конфігураціях, де збираються відповідні міністри країн ЄС: загальні питання; зовнішня політика; економічні та фінансові

питання; правосуддя та внутрішні справи; зайнятість, соціальна політика, охорона здоров'я та побутові послуги; конкурентоспроможність; транспорт, телекомунікації та енергетика; сільське господарство та рибне господарство; навколишнє середовище; освіта, молодь та культура. Рада із загальних питань координує роботу різних формувань Ради за допомогою Комісії.

Рішення готуються Комітетом постійних представників країн ЄС за сприяння робочих груп державних урядовців.

Рада разом з Європейським Парламентом діє у законодавчій та бюджетній якості. Вона також є провідною інституцією для прийняття рішень щодо спільної зовнішньої політики та політики безпеки, а також координації економічної політики (міжурядовий підхід) та має виконавчу владу, яку вона, як правило, делегує Комісії.

У більшості випадків рішення Ради на основі пропозицій Комісії приймаються спільно з Європейським Парламентом за звичайною законодавчою процедурою. Залежно від сфери питання, Рада приймає рішення простою більшістю, кваліфікованою більшістю чи одностайністю, хоча кваліфікована більшість широко застосовується у рішеннях, які стосуються таких сфер як сільське господарство, єдиний ринок, навколишнє середовище, транспорт, зайнятість, охорона здоров'я тощо.

Європейська Комісія була створена у 1957 році та наразі включає 27 уповноважених членів, включаючи її Президента. Вона діє в загальних інтересах ЄС з повною незалежністю від національних урядів і підзвітний Європейському парламенту.

Вона має право пропонувати закони у широкому діапазоні політичних напрямків. У галузі правосуддя та внутрішніх справ вона розділяє право законодавчої ініціативи з країнами ЄС. Як Європейський Парламент і Рада, громадяни ЄС можуть також закликати Комісію пропонувати закони за допомогою Європейської Громадянської Ініціативи.

Комісія має право приймати незаконодавчі акти, зокрема делеговані та виконавчі акти, і має важливі повноваження для забезпечення справедливих умов конкуренції між підприємствами ЄС.

Комісія здійснює нагляд за виконанням законодавства ЄС. Вона виконує бюджет ЄС та керує програмами фінансування. Вона також здійснює координаційні, виконавчі та управлінські функції, як це передбачено Договорами, представляє ЄС у всьому світі у сферах, які не охоплені загальною зовнішньою політикою та політикою безпеки, наприклад, у торговій політиці та гуманітарній допомозі.

До складу Комісії входять Генеральні дирекції (департаменти) та Служби, які розташовані переважно в Брюсселі та Люксембурзі.

Суд Європейського Союзу вперше був створений у 1952 р. Лісабонський договір значно розширив його юрисдикцію і наразі до складу Європейського Союзу входять 2 інші суди:

1. Суд Європейського Союзу: цей суд продовжує виносити попередні рішення, заслуховувати деякі дії проти інститутів ЄС, подані країнами ЄС, та подавати апеляційні скарги від Генерального суду. Тепер він також приймає рішення у сфері свободи, безпеки та правосуддя та приймає рішення щодо поліцейського та судового співробітництва у кримінальних справах та питань, що випливають із Хартії основних прав.
2. Генеральний суд: цей суд має юрисдикцію розглядати позови проти інститутів ЄС, які висуваються громадянами, а в деяких випадках також країнами ЄС. Він також приймає рішення у справах про трудові відносини між установами ЄС та їх державними службовцями.

Суд Аудиторів, що базується у Люксембурзі, був створений у 1975 році. Це незалежний зовнішній аудитор та фінансовий орган ЄС. Він діє відповідно до правил, встановлених Договором про функціонування ЄС (статті 285–287).

До його складу входить 1 член від кожної країни ЄС. Члени призначаються на 6 років (поновлювані). Вони призначають Президента, мандат якого триває 3 роки (поновлюється). Усі члени повинні виконувати свої обов'язки в загальних інтересах ЄС та бути повністю незалежними.

Суд перевіряє, що доходи та витрати ЄС (включаючи органи, створені ЄС та зовнішні органи, що управляють фондами ЄС) є законними та регулярними. Це забезпечує надійне управління фінансами. Він надає Європейському Парламенту та Раді впевненість у надійності рахунків, законності та регулярності основних операцій. Наприкінці кожного бюджетного року він публікує звіт в Офіційному журналі Європейського Союзу. Якщо Суд виявляє шахрайство або порушення, він повинен повідомити про це Європейське управління з питань запобігання зловживанням та шахрайству.

Європейський центральний банк (ЄЦБ) – центральний банк Єврозони та інститут ЄС, розташований у Франкфурті-на-Майні, Німеччина. Разом з національними центральними банками Єврозони він формує Євросистему, яка проводить грошово-кредитну політику в Єврозоні. Його основна мета – підтримка стабільності цін, тобто збереження вартості євро. Крім того, ЄЦБ у співпраці з національними наглядовими органами здійснює банківський нагляд в Єврозоні та в інших державах-учасницях в рамках Єдиного механізму нагляду (СУМ).

9.3 Інші установи та органи Європейського Союзу

Комітет регіонів був створений у 1992 р. відповідно до Маастрихтського договору і розпочав діяльність у 1994 р. Європейська комісія, Рада ЄС та Європейський Парламент повинні консультуватися із Комітетом регіонів щодо прийняття законодавчих актів, які стосуються місцевих чи регіональних інтересів (стаття 307 Договору про функціонування Європейського Союзу). Ці теми включають: економічну та соціальну згуртованість, зайнятість, соціальну політику, енергетику та телекомунікації, професійну підготовку, а з моменту набуття чинності Лісабонським договором також такі питання, як зміни клімату та цивільний захист. Як тільки Комітет регіонів отримує законодавчу пропозицію, він готує та складає висновок та передає його відповідним установам ЄС. Комітет регіонів також може складати висновки щодо законодавчих питань за власною ініціативою.

Як визначено в Договорі, максимальна кількість членів КР становить 350, і Рада ЄС призначає членів на 5-річний термін.

Комітет регіонів також має право висувати судові позови до Суду Європейського Союзу у двох випадках:

- захищати власні інституційні права;
- вимагати анулювання нового законодавства ЄС з питань, з яких потрібно проводити консультації, і щодо яких, на його думку, було порушення принципу субсидіарності.

Європейський економічний та соціальний комітет (ЄЕСК) є консультативним органом ЄС. Він був створений у 1957 році для представлення інтересів різних економічних та соціальних груп у країнах ЄС.

Відповідно до Договору про функціонування Європейського Союзу, ЄЕСК має максимум 350 членів. У кожній країні ЄС є від 5 до 24 членів.

Учасники поділяються на 3 групи, що представляють інтереси: 1) роботодавців, 2) робітників та 3) окремих видів діяльності (таких як фермери, малий бізнес, професії, споживачі, кооперативи, сім'ї, екологічні групи). Члени ЄЕСК призначаються на 5 років з можливістю поновлення.

ЄЕСК проводить консультації з Європейським Парламентом, Радою та Комісією у випадках, передбачених договорами ЄС. Він також може видавати висновки з власної ініціативи.

Комітет надає зацікавленим групам можливість виступити з офіційною заявою щодо законодавчих пропозицій ЄС. Три його основні завдання включають:

- забезпечити спрямування політики та права ЄС на вирішення економічних та соціальних питань умови пошуку консенсусу, який служить загальному благу;

- сприяти участі в процесах ЄС, надаючи організаціям працівників та роботодавців та іншим зацікавленим групам можливість висловитися та забезпечуючи діалог з ними;
- пропагувати цінності європейської інтеграції та сприяти розвитку демократії участі та організацій громадянського суспільства.

Європейський інвестиційний банк, заснований у 1958 році. Він забезпечує фінансування проєктів, які допомагають досягти цілей ЄС, як у межах, так і поза межами ЄС. Він розташований у Люксембурзі. Рада директорів складається з одного директора в країні ЄС плюс одного від Європейської комісії.

Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) є спільною власністю країн ЄС. Він прагне:

- збільшити потенціал Європи щодо робочих місць та зростання;
- надати підтримку дій для пом'якшення зміни клімату;
- просувати політику ЄС за межами ЄС.

Банк позичає гроші на ринках капіталу та позичає їх на вигідних умовах для проєктів, що підтримують цілі ЄС. Близько 90% позик надаються в межах ЄС, проте гроші не надходять із бюджету ЄС.

ЄІБ надає 3 основні види товарів та послуг:

- кредитування – близько 90% від загального обсягу фінансових зобов'язань. Банк надає кредити клієнтам будь-якого розміру для підтримки зростання та робочих місць;
- «суміш послуг» – дозволяє клієнтам поєднувати фінансування ЄІБ з додатковими інвестиціями;
- консультування та технічна допомога – максимальне співвідношення ціни та якості;
- ЄІБ безпосередньо надає позики вище 25 млн євро. Якщо потрібно надати менші позики, банк відкриває кредитні лінії для фінансових установ, які потім надають кошти кредиторам.

Європейський омбудсмен розслідує скарги на установи, органи, офіси та агенції ЄС. Офіс омбудсмена був створений в 1995 році і знаходиться в Страсбурзі (Франція). Європейський омбудсмен розслідує скарги на незадовільнене адміністрування з боку установ ЄС або інших органів ЄС. Вони можуть подаватися громадянами або резидентами країн ЄС або об'єднаннями або підприємствами, що базуються в ЄС.

Омбудсмен розслідує різні типи незадовільного адміністрування, наприклад:

- недобросовісна поведінка;
- дискримінація;
- зловживання владою;
- відсутність інформації або відмова її надавати;
- зайві затримки;
- проведення неправильних процедур.

Європейський Парламент обирає Омбудсмана на 5-річний термін, що може бути продовжений. Омбудсмен розпочинає розслідування у відповідь на скарги або за власною ініціативою. Він є неупередженим органом, який не приймає доручень від будь-якого уряду чи організації.

Омбудсмен може вирішити проблему, просто повідомивши відповідну установу. Якщо потрібно більше, докладаються всі зусилля для того, щоб досягти миролюбного рішення, яке виправить ситуацію. Якщо цього не вдається, омбудсмен може дати певні рекомендації для установи. Якщо вони не будуть прийняті, омбудсмен може скласти спеціальний звіт до Європейського Парламенту, який потім повинен вжити відповідних заходів.

Європейська служба зовнішніх справ керує дипломатичними відносинами ЄС з іншими країнами поза блоком та проводить зовнішню політику та політику у сфері безпеки ЄС. Служба була створена в 2011 році і знаходиться в Брюсселі (Бельгія).

Європейська служба зовнішніх дій – це дипломатична служба ЄС. Вона спрямована на те, щоб зробити зовнішню політику ЄС більш узгодженою та ефективною, тим самим збільшуючи глобальний вплив Європи.

Європейська служба зовнішніх справ:

- підтримує дії Верховного представника Європейського Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки у проведенні зовнішньої політики та політики безпеки ЄС;
- керує дипломатичними відносинами та стратегічними партнерствами з країнами, які не є членами ЄС;
- співпрацює з національними дипломатичними службами країн ЄС, ООН та інших провідних держав.

Верховний представник є також віце-президентом Європейської комісії. Він представляє зовнішню політику та безпеку ЄС у всьому світі, координує роботу Європейської комісії з питань зовнішніх зв'язків ЄС та очолює зустрічі міністрів закордонних справ, оборони та розвитку ЄС. Верховний представник / віце-президент здійснює політику ЄС та зовнішню безпеку разом із країнами ЄС та використовує національні та ресурси ЄС. Це допомагає забезпечити узгодженість зовнішньої політики в Європейському Союзі.

Поза межами своїх кордонів Європейський Союз представлений низкою представництв в країнах – делегацій ЄС, які мають аналогічну до посольства роль.

Європейський інспектор із захисту даних забезпечує, щоб установи та органи ЄС поважали право людей на приватність під час обробки їх персональних даних. Офіс був створений у 2004 році і знаходиться в Брюсселі (Бельгія).

Інституції та органи ЄС іноді обробляють особисту інформацію громадян (в електронному, письмовому або наочному форматі) під час виконання своїх обов'язків. Обробка включає збирання, запис, зберігання, отримання, надсилання, блокування або стирання даних. Завданням Європейського інспектору із захисту даних є дотримання суворих правил конфіденційності, що регулюють цю діяльність.

Хто такий Європейський інспектор із захисту даних?

До сфери обов'язків інспектора входять:

- контроль за обробкою персональних даних адміністрацією ЄС для забезпечення дотримання правил конфіденційності;
- консультування установ та органів ЄС щодо всіх аспектів обробки персональних даних та пов'язаної з ними політики та законодавства;
- розгляд скарг та подання запитів;
- співпраця з національними органами країн ЄС для забезпечення послідовності захисту даних;
- контроль за новими технологіями, які можуть вплинути на захист даних.

Інспектор призначається на 5-річний термін. Для виконання щоденних операцій Інспектор має 2 основні напрямки роботи:

1. Нагляд та забезпечення виконання – оцінює відповідність захисту даних установами та органами ЄС.
2. Політика та консультації – консультує законодавців ЄС з питань захисту даних у різних сферах політики та нових законодавчих пропозицій.

Європейська рада із захисту даних гарантує, що Загальні положення про захист даних та Директива про запровадження захисту даних послідовно застосовуються в країнах ЄС, а також у Норвегії, Ліхтенштейні та Ісландії. Рада була створена у 2018 році і знаходиться в Брюсселі.

Європейська рада захисту даних гарантує, що законодавство ЄС у цій галузі – особливо Загальні положення про захист даних та Директива про захист даних про захист даних – послідовно застосовується у всіх охоплених нею країнах, сприяє співпраці між національними органами захисту даних.

Європейська рада із захисту даних є незалежним органом, який:

- надає загальні вказівки (включаючи вказівки, рекомендації та кращі практики) для уточнення Загальних положень про захист даних;
- приймає висновки про узгодженість, покликані забезпечити послідовну інтерпретацію Загальних положень про захист даних всіма національними регулюючими органами, наприклад у випадках, що стосуються 2 або більше країн;

– консультує Європейську Комісію з питань захисту даних та будь-якого запропонованого нового законодавства ЄС, що має особливе значення для захисту персональних даних – заохочує національні органи захисту даних працювати разом та обмінюватися інформацією та найкращими практиками між собою.

Національні органи захисту даних можуть проводити розслідування та накладати стягнення, де це необхідно. Рада має регулярні засідання в Брюсселі для обговорення та прийняття рішень з питань захисту даних. Рішення приймаються на пленарних засіданнях, обираючи керівника національних органів влади, на основі підготовчої роботи засідань експертних підгруп та Секретаріату Європейської ради із захисту даних.

Міжвідомчі органи

Комп'ютерна група реагування на надзвичайні ситуації. Група почала повністю функціонувати у вересні 2012 року. Група надає допомогу у боротьбі із загрозами для комп'ютерних систем інститутів ЄС через підтримку груп з ІТ-безпеки в кожній установі ЄС та налагодженні зв'язків із громадськими партнерами у державах ЄС.

Європейська школа управління була створена 10 лютого 2005 року. Її завданням є підготовка кадрів з певних напрямків роботи ЄС. Її курси є відкритими для співробітників усіх установ ЄС. Це допомагає поширювати загальні цінності, сприяти кращому порозумінню співробітників ЄС та досягати економії від масштабу. Школа працює в тісній співпраці з навчальними підрозділами всіх установ, щоб уникнути дублювання зусиль.

Європейська служба з підбору персоналу почала діяти в січні 2003 року. Серед її завдань є встановлення конкурсних іспитів для підбору персоналу для роботи у всіх установах ЄС. Це ефективніше, ніж кожен заклад організовуватиме власні конкурси з підбору персоналу. Щорічний бюджет Служби складає приблизно 21 млн євро, що на 11% менше від бюджету, який витрачали інститути ЄС на підбір персоналу.

Служба публікацій Європейського Союзу. Служба виступає видавництвом для установ ЄС, випускаючи та розповсюджуючи всі офіційні публікації Європейського Союзу у паперовій та цифровій формі.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Які інституції складають інституційну основу Європейського Союзу?
2. Які інституції ЄС беруть участь у законотворчих процесах?
3. Якими є функції Суду аудиторів?
4. Чим займається Комітет регіонів? У яких випадках комітет регіонів має право висувати судові позови до Суду Європейського Союзу?
5. Якими є основні послуги Європейського інвестиційного банку?

6. Які кроки має право зробити Європейський омбудсмен для розгляду скарг та реагування на них?
7. Перелічіть та поясніть обов'язки Європейського інспектору із захисту даних.
8. Яку функцію виконує Європейська школа управління?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Європейський Союз. Що це таке і що він робить. Київ: Представництво ЄС в Україні, 2018. URL: https://eu-ua.org/sites/default/files/inline/files/pro.yesdf.pdf.
2. Інституції Європейського Союзу. Хто робить політику в Європейському Союзі? http://www.goethe.de/ins/ua/prj/eur/nst/ukindex.htm.
3. Committee of regions. http://cor.europa.eu.
4. EU institutions and bodies in brief. European Union. https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies_en.
5. Euroepan Ombudesman. http://ombudsman.europa.eu.
6. European Central Bank. http://www.ecb.int.
7. European Court of Auditors. http://eca.europa.eu.
8. European Court. http://curia.europa.eu.
9. European Economicand Social Committee. http://www.eesc.europa.eu.
10. European Institutions. https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/eu_institutions.html.
11. European Investment Bank. http://eib.europa.eu.
12. Members of the European Parliament from February 2020. At a Glance. European Parliament. https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2020/646202/EPRS_ATA(2020)646202_EN.pdf.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Які з інституцій Європейського Союзу мають право ухвалювати закони?

а) Європейський Парламент
б) Рада ЄС
в) Європейська Комісія
г) Європейський Парламент та Рада ЄС

2. У Європейському Парламенті депутати об'єднані разом та працюють за:

а) національною ознакою, репрезентуючи свою країну
б) політичними партіями, від яких балотуватися
в) змішаною системою (національною ознакою та політичною приналежністю)
г) всі відповіді вірні

3. До складу Суду Європейського Союзу входять всі суди, окрім:
а) Суд Європейського Союзу
б) Генеральний суд
в) Суд Аудиторів
г) Немає правильної відповіді

4. Для надання позик своїм клієнтам Європейський інвестиційний банк:
а) отримає гроші із бюджету ЄС
б) позичає гроші на ринках капіталу
в) просить Європейський центральний банк емітувати гроші спеціально для надання позик
г) виконує все з переліченого

5. У який спосіб Європейський омбудсмен може вирішити проблему:
а) повідомити відповідну установу про проблему
б) спробувати досягти миролюбного рішення, яке виправить ситуацію
в) надати рекомендації для установи щодо виправлення ситуації
г) скласти спеціальний звіт до Європейського Парламенту, який потім повинен вжити відповідних заходів щодо виправлення ситуації
д) все з переліченого

6. Європейська комісія, Рада ЄС та Європейський Парламент перед прийняттям законодавчих актів, які стосуються місцевих чи регіональних інтересів:
а) повинні консультуватися із Комітетом регіонів
б) можуть консультуватися із Комітетом регіонів
в) ставлять до відома Комітет регіонів
г) немає правильної відповіді

7. Завдання, які виконує Європейський економічний та соціальний комітет є:
а) забезпечити спрямування політики та права ЄС на вирішення економічних та соціальних питань умови пошуку консенсусу, який служить загальному благу
б) сприяти участі в процесах ЄС, надаючи організаціям працівників та роботодавців та іншим зацікавленим групам можливість вимовитися та забезпечуючи діалог з ними
в) пропагувати цінності європейської інтеграції та сприяти розвитку демократії участі та організацій громадянського суспільства
г) все з переліченого

8. Основною метою Європейського центрального банку є:
а) просувати політику ЄС за межами ЄС
б) створювати умови для розвитку економіки у країнах-членах ЄС
в) підтримка стабільності цін, тобто збереження вартості євро
г) кредитування бізнесу у країнах-членах ЄС

9. Яка з інституцій Європейського Союзу здійснює нагляд за виконанням законодавства ЄС?

а) Європейський Парламент
в) Європейська Комісія
б) Рада ЄС
г) Європейська рада

10. Який з перелічених органів ЄС надає допомогу у боротьбі із загрозами для комп'ютерних систем інститутів ЄС:

а) Європейська рада із захисту даних
б) Комп'ютерна група реагування на надзвичайні ситуації
в) Європейський інспектор із захисту даних
г) Європейський омбудсмен

ТЕМА 10

Особливості функціонування європейського парламенту

10.1 Еволюція становлення та структура Європейського парламенту.
10.2 Повноваження та процедури в Європейському парламенті.
10.3 Національні парламенти та Європейський парламент.
10.4 Європейський Парламент після прийняття Лісабонського договору.

10.1 Еволюція становлення та структура Європейського парламенту

Протягом багатьох років Європейський парламент розвивався як інституція ЄС, отримуючи додаткові функції та повноваження та набуваючи все більшого значення в системі органів Співтовариства. Сьогодні парламент є єдиною безпосередньо обраною інституцією ЄС, що відповідає за представлення інтересів людей. Окрім формування та прийняття нового законодавства, він також здійснює аналіз діяльності інституцій ЄС та просування прав людини в Європі та за її межами.

Після створення в 1951 році першої європейської організації наднаціонального характеру – Європейського Об'єднання Вугілля та Сталі (ЄОВС), попередницею Європейського парламенту була Загальна Асамблея. Її повноваження були досить обмеженими і зводились, в основному, до контролю за діяльністю Верховного органу ЄОВС та окремими напрямами діяльності Об'єднання. Далеким від досконалості був і порядок формування цього органу: хоча Договором про створення ЄОВС було передбачено, що депутати Асамблеї повинні обиратись безпосередньо громадянами держав-членів, формування цього представницького органу здійснювалось непрямими виборами – 78 депутатів обирались зі складу членів національних парламентів.

25 березня 1957 року у Римі було підписано ряд договорів, які передбачали створення Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС) та Європейського співтовариства з атомної енергії (Євроатом). З набранням Римським договором чинності у 1958 році відповідні організації розпочали свою діяльність. Згодом було прийняте рішення про створення єдиного представницького органу для всіх існуючих на території Європи економічних організацій (ЄОВС, ЄЕС та Євроатому) – Європейської парламентської асамблеї. До повноважень цього органу було віднесено здійснення контролю за виконавчими органами відповідних регіональних організацій та виконання консультативних функцій. Парламентська асамблея зібралась у складі 142 членів на перше засідання в Страсбурзі 19 березня 1958 року. 30 березня 1962 року депутати Європейської парламентської асамблеї прийняли рішення про зміну її назви на Європейський парламент.

За умовами Римського договору, члени Європейської парламентської асамблеї повинні були обиратись громадянами держав, які ввійшли до складу Співтовариства, на основі прямого і загального виборчого права за єдиною для всіх держав процедурою. Аналогічний підхід до визначення порядку формування Асамблеї було закріплено у відповідній конвенції Європейської парламентської асамблеї, прийнятій у 1960 році. Однак, на практиці до 1979 року депутати представницького органу ЄЕС обирались непрямими виборами: кожен національний парламент держав-учасниць у межах квот, відведених відповідній країні, обирав зі свого складу представників до Європейської парламентської асамблеї за системою, встановленою національним законодавством. І лише у вересні 1976 року Радою ЄЕС було схвалено Акт «Про вибори до Європейської парламентської асамблеї загальними прямими виборами», положення якого, однак, були закріплені внутрішнім законодавством держав-учасниць лише у 1979 році.

Структура Європейського парламенту

Президент обирається на два з половиною роки з поновлюваним терміном, тобто половину парламентського терміну. Президент представляє Європейський парламент стосовно зовнішнього світу та у відносинах з іншими інституціями ЄС. Президент здійснює нагляд за роботою парламенту та його установчих органів, а також керує дебатами на пленарному засіданні та забезпечує дотримання правил парламенту. На початку кожного засідання Європейської Ради Президент Європейського парламенту викладає точку зору парламенту та позицію стосовно питань порядку денного та інших питань. Після прийняття парламентом бюджету Європейського Союзу Президент підписує його та робить його функціонуючим. Президент ЄП та Президент Ради підписують усі законодавчі акти, прийняті в рамках звичайної законодавчої процедури.

Будівля Європейського парламенту

Президентка Європарламенту Роберта Мецола

Європейський парламент складається із 720 членів, обраних у 27 державах-членах Європейського Союзу. З 1979 року депутати Європарламенту обираються прямим загальним виборчим правом на п'ятирічний період.

Члени Європейського парламенту знаходяться у політичних групах – вони організовані не за національною, а за політичною приналежністю. Наразі в Європейському парламенті є 8 політичних груп. Для формування політичної групи необхідні 25 членів, і принаймні одна чверть держав-членів повинна бути представлена в групі. Члени не можуть належати до більш ніж однієї політичної групи. Деякі члени не належать до жодної політичної групи і називаються непартійними членами.

Кожна політична група створює власну внутрішню організацію, призначаючи голову (або два заступники голови у випадку деяких груп), бюро та секретаріат. Перед кожним голосуванням на пленарному засіданні політичні групи ретельно вивчають доповіді, складені парла-

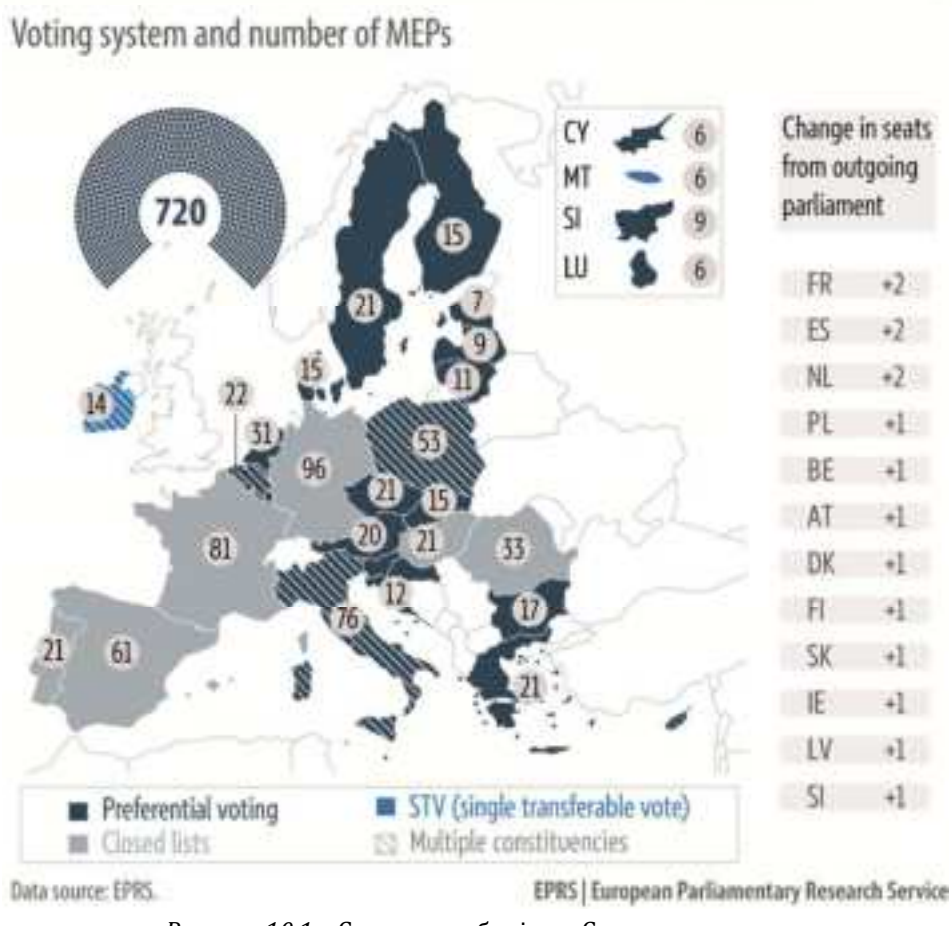

Рисунок 10.1 – Системи виборів до Європарламенту та кількість членів від кожної держави

Політичні групи у Європарламенті 2024–2029

Political groups in the European Parliament	Number of seats	% of seats
EPP – Group of the European People's Party (Christian Democrats)	188	26,11%
S&D – Group of the Progressive Alliance of Socialists and Democrats in the European Parliament	136	18,89%
PfE – Patriots for Europe	84	11,67%
ECR – European Conservatives and Reformists Group	78	10,83%
Renew Europe – Renew Europe Group	77	10,69%
Greens/EFA – Group of the Greens/European Free Alliance	53	7,36%
The Left – The Left group in the European Parliament – GUE/NGL	46	6,39%
ESN – Europe of Sovereign Nations	25	3,47%
NI – Non-attached Members	33	4,58%

ментськими комітетами, та вносять зміни до них. Позиція, прийнята політичною групою, доводиться для обговорення в межах групи. Жоден член політичної групи не може бути примушений голосувати певним чином.

Щоб виконати підготовчу роботу до пленарних засідань парламенту, члени парламенту розподілені між низкою спеціалізованих постійних комітетів. Комітет складається з 25–73 європейських депутатів, має голову, бюро та секретаріат. Політичний склад комітетів відображає структуру пленарного засідання. В парламенті діє 22 комітети з таких напрямів: Зовнішня політика, Права людини, Безпека та оборона, Розвиток, Міжнародна торгівля, Бюджети, Бюджетний контроль, Економічні та валютні питання, Зайнятість та соціальні питання, Навколишнє середовище, охорона здоров'я та безпека харчових продуктів, Промисловість, наукові дослідження та енергетика, Внутрішній ринок та захист прав споживачів, Транспорт і туризм, Регіональний розвиток, Сільське господарство та розвиток сільського господарства, Рибальство, Культура та освіта, Юридичні справи, Громадянські свободи, правосуддя та внутрішні справи, Конституційні справи, Права жінок та гендерна рівність, Петиції.

Парламентські комітети збираються один або два рази на місяць у Брюсселі. Їх дебати проводяться публічно. Комітети розробляють, вносять зміни та приймають законодавчі пропозиції та звіти з власної ініціативи. Вони розглядають пропозиції Комісії та Ради та, за необхідності, складають доповіді, які мають бути представлені на пленарному засіданні.

Парламент також може створити підкомітети та спеціальні тимчасові комітети для вирішення конкретних питань, і він уповноважений створювати офіційні слідчі комітети відповідно до наглядової компетенції для розслідування випадків порушення законодавства ЄС.

Також у парламенті діють 44 делегації, які підтримують відносини та обмінюються інформацією з парламентами країн, які не є членами ЄС.

Органи Європейського парламенту

Конференція президентів є політичним органом у парламенті, відповідальним за:

- організацію ділового та законодавчого планування парламенту;
- визначення обов'язків та складу комітетів та делегацій;
- відносини з іншими установами ЄС, національними парламентами та країнами, які не є членами ЄС.

Конференція президентів готує розклад та пленарне засідання парламенту та розподіляє місця в палаті. Конференція президентів складається з голови Європейського парламенту та голів політичних груп.

Конференція президентів приймає свої рішення консенсусом або зваженим голосом на основі кількості членів у кожній політичній групі. Конференція президентів, як правило, збирається два рази на місяць. Засідання не проводяться публічно.

Бюро – орган, який встановлює правила парламенту. Він складає попередній проєкт бюджету парламенту та вирішує всі адміністративні, кадрові та організаційні питання. Бюро складається з президента Європейського парламенту, 14 віце-президентів та п'яти скарбників, обраних парламентом на термін два з половиною роки (який може бути поновлений). У разі спільного голосування в Бюро Президент має вирішальний голос. Скарбники є членами Бюро як консультанти. Бюро виконує численні адміністративні та фінансові обов'язки в парламенті. Воно відповідає за всі питання, що стосуються внутрішнього управління парламентом. Призначає Генерального секретаря, відповідального за управління адміністрацією парламенту, а також встановлює склад та організацію Секретаріату.

Конференція голів комітетів. Конференція голів комітетів – політичний орган у парламенті, який працює для кращої співпраці між комітетами. Конференція голів комітетів складається з голів усіх постійних та тимчасових комісій, вони обирають свого голову. Конференція голів комітетів зазвичай проводиться один раз на місяць у Страсбурзі під час пленарних засідань.

10.2 Повноваження та процедури в Європейському парламенті

Законодавчі повноваження. Члени Європейського парламенту, працюючи в одному з парламентських комітетів, складають звіт про пропозицію до «законодавчого тексту», представленого Європейською Комісією, єдиною інституцією, уповноваженою ініціювати законодавство. Парламентський комітет голосує за цей звіт і, можливо, вносить зміни до нього. Після перегляду тексту та прийняття на пленарному засіданні парламент приймає свою позицію. Цей процес повторюється один чи більше разів, залежно від типу процедури та того, чи буде досягнута згода з Радою чи ні.

При прийнятті законодавчих актів проводиться розмежування між звичайною законодавчою процедурою (спільного прийняття рішень), яка ставить парламент нарівні з Радою, та спеціальними законодавчими процедурами, які застосовуються лише у конкретних випадках, коли парламент має лише консультативну роль .

З певних питань (наприклад, з питань оподаткування) Європейський парламент дає лише консультативну думку («процедура консультацій»).

У деяких випадках Договором передбачено, що консультація є обов'язковою, вимагається правовою базою, і пропозиція не може набути сили закону, якщо парламент не надіслав висновок. У цьому випадку Рада не має повноважень приймати рішення самостійно.

Консультація. Європейський парламент може схвалити або відхилити законодавчу пропозицію або запропонувати зміни до неї. Рада не зобов'язана юридично враховувати думку парламенту, але відповідно до практики Суду, вона не повинна приймати рішення, не отримавши його.

Єдиний європейський акт (1986) та Маастрихтський, Амстердамський, Ніццький та Лісабонський договори послідовно розширили прерогативи парламенту. Зараз він може приймати спільне законодавство на рівних умовах з Радою у переважній більшості областей (див. Звичайну законодавчу процедуру), а консультації стали спеціальною законодавчою процедурою, яка використовується у обмеженій кількості випадків. Ця процедура зараз застосовується в обмеженій кількості законодавчих областей, таких як винятки з внутрішнього ринку та законодавство про конкуренцію. Також необхідна консультація парламенту як незаконодавча процедура, коли міжнародні угоди приймаються в рамках спільної зовнішньої політики та політики безпеки (СЗППБ).

Згода. Введена Єдиним європейським актом 1986 року у двох сферах: угоди про асоціацію та угоди, що регулюють приєднання до Європейського Союзу. Обсяг застосування процедури був розширений усіма наступними змінами до Договорів.

Як незаконодавча процедура зазвичай застосовується для ратифікації певних угод, про які ведуться переговори Європейським Союзом, або застосовується найбільше у випадках серйозного порушення основних прав відповідно до статті 7 Договору про Європейський Союз (TEU) або для приєднання нових членів ЄС або домовленостей щодо виходу з ЄС. В якості законодавчої процедури вона повинна використовуватися тоді, коли приймається нове законодавство про боротьбу з дискримінацією, і воно надає Європейському парламенту право вето.

Законодавча ініціатива. Європейська Комісія має законодавчу ініціативу. Однак згідно з Маастрихтським договором, підсиленим Лісабонським договором, Європейський парламент має право законодавчої ініціативи, що дозволяє йому просити Комісію подати пропозицію.

Річна та багаторічна програма діяльності. Відповідно до Договору, Комісія ініціює річну та багаторічну програму Європейського Союзу. З огляду на досягнення цієї мети Комісія готує власну робочу програму, яка є її внеском у річну та багаторічну програму ЄС. Європейський парламент вже співпрацює з Комісією в процесі складання робочої програми

Комісії, і Комісія повинна враховувати пріоритети, висловлені парламентом на цьому етапі. Після її прийняття Комісією передбачається тристоронній діалог між Європейським парламентом, Радою та Комісією з метою досягнення домовленостей щодо програми діяльності Європейського Союзу.

Парламент приймає резолюцію про щорічне програмування. Президент просить Раду винести висновок щодо робочої програми Комісії та резолюції парламенту. Якщо установа не в змозі виконати встановлений графік, необхідно повідомити інші установи про причини затримки та запропонувати новий графік.

Ініціатива відповідно до статті 225 Договору про функціонування Європейського Союзу. На підставі звіту одного з його комітетів відповідно до статті 225 ДФЕС, парламент, діючи більшістю своїх членів, може вимагати від Комісії будь-якої відповідної законодавчої пропозиції. Парламент може одночасно встановити граничний термін подання такої пропозиції. Відповідальний комітет парламенту повинен спочатку попросити дозволу у Конференції президентів. Комісія може погодитись або відмовити у наданні запропонованої пропозиції.

Пропозиція про акт Союзу на основі права ініціативи, наданого парламенту відповідно до статті 225 Договору про функціонування Європейського Союзу, також може бути запропонована окремим членом Європейського парламенту. Така пропозиція подається голові парламенту, який передає її комітету, відповідальному за розгляд. Він може прийняти рішення подати її на пленарне засідання.

Звіти з власної ініціативи. У тих областях, де Договори дають Європейському парламенту право на ініціативу, його комітети можуть скласти звіт з даної теми в межах своєї компетенції та подати на розгляд парламенту пропозицію про резолюцію. Вони повинні вимагати дозволу у Конференції президентів перед складанням звіту.

Бюджетні повноваження. Після набуття чинності Лісабонським договором Європейський парламент тепер ділить повноваження приймати рішення про весь річний бюджет ЄС з Радою Європейського Союзу, і він має остаточне слово.

Багаторічна фінансова співпраця. Рішення парламенту та Ради щодо щорічних витрат та доходів повинні підпадати під щорічні ліміти видатків, встановлені у довгостроковому фінансовому плані ЄС, багаторічному фінансовому плані, що обговорюється один раз на сім років.

Бюджетний контроль. Після прийняття бюджету ЄС Європейська Комісія несе відповідальність за його виконання (інші установи відповідають за власні адміністративні бюджети). Як безпосередньо обрана

установа, яка представляє платників податків ЄС, Європейський парламент здійснює демократичний нагляд, щоб переконатися, що Комісія та інші установи належним чином працюють з європейськими коштами. Парламент приймає рішення після ретельного вивчення Комітетом з питань бюджетного контролю за фінансовими рахунками Комісії та звітом про свою діяльність за відповідний рік. Він також враховує щорічний звіт Ревізійної палати та відповіді Комісії на конкретні питання, які можуть мати члени Європарламенту.

Наглядові повноваження. Європейський парламент має ряд повноважень щодо нагляду та контролю. Вони дозволяють йому здійснювати нагляд за іншими установами, контролювати правильне використання бюджету ЄС та забезпечити правильне виконання законодавства ЄС.

Європейська рада. Президент Європейського парламенту має право виступати на початку кожної Європейської Ради, викладаючи позицію парламенту щодо питань, які мають вирішуватися главами держав та урядів. Після кожного саміту голова Європейської Ради представляє Європейському парламенту звіт про результати.

Рада ЄС. На початку та наприкінці кожного шестимісячного головування Президент Ради Європейського Союзу обговорює свою програму з депутатами Європарламенту на пленарному засіданні. Європейські депутати можуть виносити на розгляд Ради письмові та усні запитання та можуть пропонувати їй ініціювати нову політику.

Раду із закордонних справ постійно очолює Верховний представник із закордонних справ та політики безпеки. Він або його представник відвідують пленарні дебати з питань зовнішньої політики, політики безпеки або оборони. Двічі на рік Верховний Представник звітує перед Європейським парламентом про цю політику та її фінансові наслідки.

Європейська комісія. Європейський парламент має право затверджувати склад та звільняти Європейську Комісію. Починаючи з 1994 року, члени Комісії повинні з'явитися перед слуханнями Європейського парламенту. Відповідно до Лісабонського договору, глави держав ЄС пропонують кандидата на посаду президента Комісії, враховуючи результати європейських виборів. Кандидат обирається Європейським парламентом.

Парламент може висловити недовіру Комісії і остаточно звільнити її. Поки жоден із восьми клопотань про недовіру, внесених до парламенту, не був прийнятий. У 1999 році Комісія Жака Сантера подала у відставку, перш ніж парламент висловив їй недовіру. Європейський парламент забезпечує демократичний контроль над Комісією, яка регулярно подає до парламенту звіти, включаючи щорічний звіт про діяльність ЄС та виконання бюджету. Раз на рік президент Комісії на пленарному засіданні

звертається із заявою про діяльність Європейського Союзу. Парламент регулярно пропонує Комісії ініціювати нову політику, і Комісія зобов'язана відповідати на усні та письмові запитання депутатів Європарламенту.

Суд. Парламент може попросити Суд вжити заходів проти Комісії чи Ради, якщо вони діяли таким чином, що суперечить духу закону ЄС. Парламент разом із Радою може попросити Суд створити спеціалізовані суди. Наприклад, Трибунал Європейського Союзу з цивільної служби був створений у 2005 році для вирішення суперечок між ЄС та його державною службою.

Європейський омбудсмен. Парламент обирає європейського омбудсмена. Омбудсмен доповідає Європейському парламенту та представляє щорічну програму. Омбудсмен може бути звільнений Судом Європейського Союзу на вимогу парламенту у виняткових обставинах. Омбудсмен може розпочати розслідування за власною ініціативою. Європейський омбудсмен розслідує скарги на неправильне управління в установах та органах ЄС.

Петиції, слідчі комісії. Будь-який громадянин, резидент, компанія чи організація ЄС може подати петицію до Європейського парламенту про законодавство ЄС. Парламент може створити слідчий комітет для розслідування порушень законодавства ЄС державами-членами.

10.3 Національні парламенти та Європейський парламент

Лісабонський договір вперше визначив роль національних парламентів у межах Європейського Союзу. Національні парламенти можуть, наприклад, вивчити проєкти законів ЄС, щоб побачити, чи дотримуються вони принципу субсидіарності, брати участь у перегляді договорів ЄС чи брати участь в оцінці політики ЄС щодо свободи, безпеки та справедливості.

Європейський парламентський тиждень. Лісабонський договір також уточнив, що Європейський парламент та національні парламенти повинні разом визначати організацію та сприяння ефективному та регулярному міжпарламентському співробітництву в межах ЄС. У світлі цього Європейський парламент прийняв у 2009 та 2014 роках резолюції, що стосуються конкретно розвитку відносин між Європейським парламентом та національними парламентами.

Об'єднання правильних людей у потрібний час. Міжпарламентське співробітництво може приймати найрізноманітніші форми. Президенти чи спікери кожного національного парламенту та Європейського парламенту збираються щороку та визначають широкі орієнтири цієї співпраці. Комітети у справах ЄС національних парламентів та депутати Європарла-

менту регулярно збираються в Конференції парламентських комітетів з питань Союзу (COSAC). Більш поглиблені дискусії з питань зовнішньої політики чи економічного управління відбуваються на нещодавно створених міжпарламентських конференціях, що збирають членів компетентних комітетів кожного парламенту.

Комітети Європейського парламенту та національні парламенти часто запрошують своїх колег на дебати щодо конкретних пропозицій ЄС. Крім того, відеоконференції дають можливість парламентарям підтримувати зв'язок та обговорювати поточні проблеми.

Загальна мета – це завжди об'єднати потрібних людей, на актуальну тему, у потрібний час.

Мережі міжпарламентського співробітництва. Європейський парламент активно підтримує дві основні мережі, що сприяють співпраці між парламентами. Міжпарламентський обмін інформацією про ЄС (IPEX) дозволяє парламентам Європейського Союзу обмінюватися документами, пов'язаними з ЄС. Європейський центр парламентських досліджень та документації (ECPRD) діє як канал для запитів на інформацію, коли парламент хоче дізнатися більше про практику та політику в інших країнах ЄС.

10.4 Європейський парламент після прийняття Лісабонського договору

Лісабонський договір, який набув чинності наприкінці 2009 року, запропонував Європейському парламенту нові правотворчі повноваження та поставив його нарівні з Радою ЄС у вирішенні питань функціонування ЄС та фінансових питаннях. Це також змінило спосіб роботи парламенту з іншими установами та надало депутатам Європарламенту більше впливу на тих, хто керує ЄС. Усі ці реформи гарантували, що, подавши свій голос на європейських виборах, ви зможете вказувати, куди рухатися Європі.

Більше повноважень. Лісабонський договір збільшив здатність ЄС та його парламенту діяти та виконувати свої дії. Він розширив повноту законодавчої влади парламенту на понад 40 нових сфер, включаючи сільське господарство, енергетичну безпеку, міграцію, правосуддя та фонди ЄС, і поставив його на рівних умовах з Радою ЄС, яка представляє уряди держав-членів. Парламент також отримав повноваження затверджувати весь бюджет ЄС разом із Радою.

Депутати Європарламенту отримали право скасовувати міжнародні угоди і не вагаючись використали це для припинення суперечливої Торговельної угоди проти контрафакту (ACTA), яка могла зашкодити фундаментальним свободам. Цей епізод довів, що, внаслідок збільшення

повноважень, рішення, які приймаються депутатами Європарламенту, ще сильніше впливають на повсякденне життя європейців.

Більша роль. Лісабонський договір не лише надав парламенту ті самі правотворчі повноваження, що має Рада ЄС, але й надав йому змогу визначати політичний напрямок Європи. Відповідно до змін, саме парламент обирає голову Комісії, виконавчого органу ЄС, і це рішення повинно відображати результати європейських виборів, а отже, і вибір виборців.

Сильніший голос громадян. Як єдиний інститут ЄС, який безпосередньо обирається громадянами, парламент має повноваження притягувати до відповідальності інститути ЄС. Парламент є охоронцем Хартії основних прав, закладеної в Лісабонському договорі, а також новоствореного права громадянської ініціативи, що дозволяє людям звертатися за новими пропозиціями щодо політики, якщо мільйон людей підписують петицію з проханням про це.

Законодавча роль Європейського парламенту після прийняття Лісабонського договору. Значна частина дослідників Європейського Союзу вважає, що набрання чинності Лісабонським договором ознаменувало новий етап у функціонуванні Європейського парламенту. Більшість із них відзначають, що Європейський парламент стає дедалі активнішим учасником законодавчого процесу, а також про чергове зміцнення ролі Європейського парламенту у механізмі управління ЄС.

Договір дійсно посилює законодавчу роль цієї установи, розширивши процедуру спільного прийняття рішень (перейменовану у звичайну законодавчу процедуру) на такі галузі як фермерство, рибальство, спільну сільськогосподарську політику, транспорт, структурні фонди, комітологію, інтелектуальну власність і т.д. Також Лісабонський договір реформував процедуру згоди під час законодавчої процедури таким чином, що вона підсилила роль Європейського парламенту, зокрема шляхом внесення ст. 218 до Договору про функціонування Європейського Союзу, згідно з якою міжнародні угоди ЄС «стосовно областей, що підлягають звичайній чи спеціальній законодавчій процедурі» потребують згоди парламенту. Лісабонський договір також усунув процедуру співпраці, за якою Європейський парламент займав найслабшу позицію після консультацій. У результаті Європейський парламент повинен виконувати найважливішу роль у правовій системі ЄС.

Однак якщо врахувати положення про законодавчі компетенції парламенту або їх відсутність, то висновок може бути зовсім іншим (рис. 10.2). Парадоксально, але Лісабонський договір не тільки не розширив загальну законодавчу компетенцію парламенту, але й послабив її. Так, з моменту набуття чинності Єдиним європейським актом 17–28 лютого 1986 р. відсоткова частка статей первинного права, які не надавали

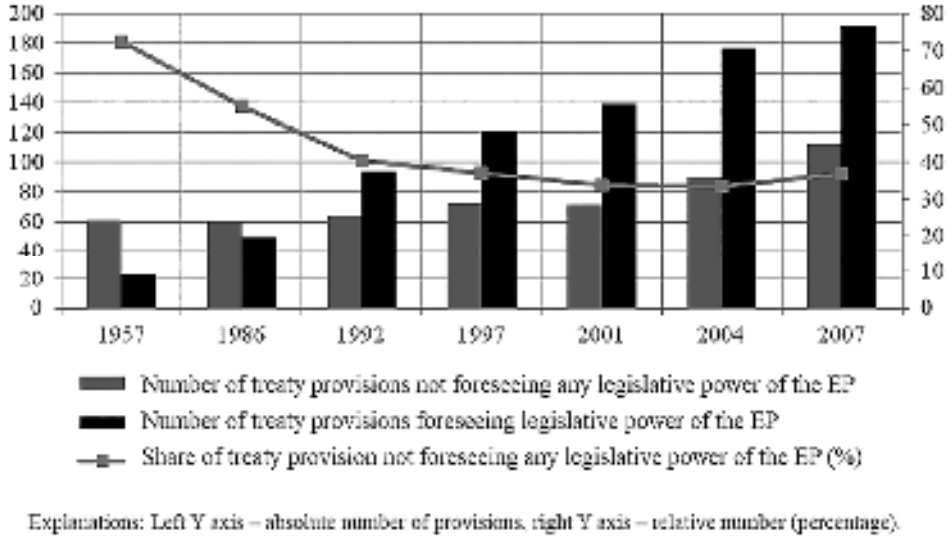

Рисунок 10.2 – Абсолютна та відносна кількість положень договорів, які надають та не надають законодавчі повноваження Європейському парламенту (джерело: Kirpsza A. Legislative Challenges for the European Union after the Treaty of Lisbon Entered into Force. *Przegląd Zachodni.* 2013. № 1. S. 188)

законодавчих повноважень Європейському парламенту, поступово зменшувалася, лише зростаючи в Лісабонському договорі (з 33,8% у Ніцькому договорі до 36,8% в Лісабонській угоді). Тому, хоча Лісабонський договір помітно розширює повноваження законодавчого органу ЄС, він одночасно виключає Європейський парламент з деяких сфер прийняття рішень, внаслідок чого останній ефект є домінуючим.

Парламент виключається з багатьох сфер прийняття рішень в ЄС, і, як наслідок, саме Рада ЄС є найважливішим законодавцем. Вона бере участь у всіх законодавчих процедурах, а в деяких випадках, наприклад консультації або інформування, вона має офіційну законодавчу монополію. Повний доступ до інформації про процес прийняття рішень, який відбувається в Раді ЄС, є вирішальним для прозорості інституційного законодавства ЄС. Беручи до уваги, що лише засідання Ради ЄС є відкритими для громадськості, суспільство може контролювати лише законодавчі пропозиції на останній стадії прийняття. Якщо законодавча пропозиція узгоджена на нижчих рівнях процесу прийняття рішень в Раді ЄС, громадський моніторинг неможливий, оскільки засідання робочих груп та COREPER відбуваються в закритому режимі, а документи, які вони розглядають, є переважно конфіденційними.

Наступний аспект стосується прогресуючої деформалізації законодавчого процесу. До цього призводить застосування для прийняття рішень процедури Трилогії (trilogue), тобто неофіційних зустрічей пред-

ставників Ради ЄС, парламенту та Комісії на ранніх етапах законодавчих процедур з метою досягнення згоди. Хоча Трилогія сприяє співпраці та взаємозалежності між інституціями-учасницями, вона також має значні побічні ефекти: переміщує переговори за межі зазначених інститутів, дозволяє лише еліті отримати доступ до законодавчого процесу, надає невеликій групі представників функції «законодавчих посередників», запроваджує асиметрію між членами Ради ЄС та парламентом у формуванні законодавства ЄС, зменшує прозорість, створює проблеми в координації та контролі за переговорами, а також посилює значущість національних зв'язків між представниками Ради та парламенту в процесі прийняття законодавства. Цей феномен підриває формальну законодавчу процедуру, яка випливає з договорів ЄС.

Тенденція до ухвалення більшості політичних рішень у відокремлених Трилогіях йде врозріз з відкритим прийняттям рішень, що спонукало європейського омбудсмена розпочати розслідування за власною ініціативою щодо відкритості прийняття рішень у трьох Трилогіях у 2015 році. Більше того, вона досліджувала, коли і наскільки публічно оголошуються Трилогії, які документи виробляються установами, і чи ці документи доступні для широкої громадськості. Практика показала, що ці вимоги не виконувалися. Незважаючи на спільну міжінституційну декларацію, зроблену в 2007 році, в якій, серед іншого, вказується, що Трилогії будуть оголошені «для широкої громадськості», вони насправді не оголошуються публічно. Європейський парламент веде облік того, коли організовуються Трилогії для кожного законопроєкту, але він не публікує їх, а документи про засідання також є недоступними. Прогрес у переговорах фіксується так званими «документами з чотирьох стовпців», але вони не мають стандартного формату щодо вмісту четвертої колонки, в якій зазвичай перераховані політичні компроміси щодо тексту, потенційних рішень або питань, що розходяться. Вони є неофіційними робочими документами і як такі не публікуються установами онлайн. Ті, хто хоче бачити їх, залежать від громіздкого механізму запитів документів із тривалим часом обробки, а доступ надається лише тоді, коли законодавчі файли вже закриті.

Третім аспектом, що послаблює роль парламенту, є прискорення законодавчих процедур шляхом ухвалення дострокових угод та фактичне виключення другого та третього читання. У 1999–2000 роках у першому читанні було схвалено 17% законодавчих актів, у 2008–2009 рр. їх кількість зросла до 80% і навіть 85% у період 2009–2014 років. Члени Ради ЄС та парламенту стали політично та формально обмеженими у своїх можливостях вносити зміни до законодавчих пропозицій. Громадський контроль за законодавчим процесом на пленарному рівні обох інституцій також зменшився. Значно скоротився час для обговорень,

дискусій із соціальними партнерами та політичних торгів щодо фінальної версії законодавчої пропозиції. Право національних парламентів контролювати появу закону теж було заблоковано.

Також викликом для Європейського парламенту є деградація ролі його комітетів у законодавчій процедурі. Якщо після прийняття комітетом висновку щодо правового акту відбудеться Трилогія, яка дасть можливість дострокового погодження, то відсоток поправок комітету, прийнятих на пленарному засіданні ЄП, падає з 90% до 31%. Також комітети парламенту продовжують втрачати вплив на законодавчий процес через вже згадану Трилогію, оскільки склад і переговорна структура останньої перебуває в руках координаторів груп. Послаблення статусу комітетів означає, що учасники тристоронніх зустрічей відходять від повноважень парламенту, що порушує консенсусний спосіб прийняття ним поправок. Отже, можливість легітимізації поправок усіма, навіть найменшими парламентськими групами, зменшується, євродепутати не мають доступу до думок експертів, що ставить їх у складну ситуацію під час переговорів у Трилогії, отже, демократичний дефіцит зростає.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Які інституції стали основою Європейського парламенту?
2. Опишіть структуру Європейського парламенту.
3. Як у Європейському парламенті представлена кожна країна ЄС?
4. Які політичні групи представлені в Європейському парламенті?
5. Визначте основні повноваження Європейського парламенту.
6. В яких питаннях Європейський парламент співпрацює з іншими органами Європейського Союзу?
7. Назвіть напрямки співпраці національних парламентів країн-членів ЄС з Європейським парламентом.
8. Що змінилося у функціонуванні Європейського парламенту після прийняття Лісабонського договору?
9. Як Лісабонський договір вплинув на законодавчу роль Європейського парламенту?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Brandsma G. J. Co-decision after Lisbon: The politics of informal trilogues in European Union lawmaking. *European Union Politics.* 2015. Volume 16, issue 2. P. 300–319.
2. English. European and Euro-Atlantic Integration. A textbook for Civil Servants and Local Government Employees / Y. Glukhova, D. Say, Y. Palagnyuk, S. Ponomaryov, S. Soroka, A. Soloviova. 3rd ed., updated. Mykolayiv: Petro Mohyla BSSU, 2018. 336 p. https://eugov.chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/05/English.-European-and-Euro-Atlantic-Integration.pdf.

3. Handbook of European Policies. Interpretive Approaches to the EU (2018) / Edited by Hubert Heinelt, Sybille Munch: Edward Elgar Publishing Limited, UK.
4. European Parliament. https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/european-parliament_en.
5. European Parliament. https://www.europarl.europa.eu/portal/en.
6. Kirpsza A. Legislative Challenges for the European Union after the Treaty of Lisbon Entered into Force. *Przegląd Zachodni.* 2013. № 1. S. 185–209.
7. Європейська інтеграція: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів та слухачів магістерської підготовки за напрямом «Державне управління» / кол. авт.; за заг. ред. проф. І. А. Грицяка та Д. І. Дзвінчука. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. 464 с.
8. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. В. І. Муравйова. К.: Юрінком Інтер, 2011. 704 с.
9. Сорока С. В. Законодавча роль Європейського Парламенту після прийняття Лісабонського договору. *Лісабонський договір – 10 років після набуття чинності. Що змінилося у функціонуванні ЄС?*: Науково-практична конференція: тези доп., (Миколаїв, 2 грудня 2019 р.) / ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв, 2019. С. 28–31.
10. Сорока С. В. Правова та інституційна система Європейського Союзу і проблеми прийняття Конституції. *Світова та європейська інтеграція*: [навч. посіб.] / за ред. М. О. Багмета. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. С. 94–119.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Попередником Європейського парламенту був:
а) Європейська парламентська асамблея
б) Європейське Об'єднання вугілля та сталі
в) Бундестаг

2. Президент Європейського парламенту обирається на:
а) 5 років б) 4 роки *в) 2,5 роки*

3. Депутати Європарламенту обираються прямим загальним виборчим правом строком на:
а) 5 років б) 4 роки в) 2,5 роки

4. Яка кількість депутатів у Європейському парламенті після виходу Великої Британії з ЄС:
а) 751 б) 748 *в) 705*

5. З яким органом Європейський парламент ділить повноваження приймати рішення про бюджет ЄС:
а) Європейська Комісія
б) Європейська Рада
в) Рада Європейського Союзу

6. Європейський парламент має право затверджувати склад та звільняти:
а) Європейську Раду;
б) Європейську Комісію
в) Раду Європейського Союзу

7. Право громадянської ініціативи щодо законодавства ЄС потребує підписання наступною кількістю громадян:
а) 200 тис. осіб б) 500 тис. осіб *в) 1 млн осіб*

8. Яка найбільша політична група у Європейському парламенті:
а) група Європейської народної партії (Християнські демократи)
б) група Прогресивного альянсу соціалістів і демократів
в) група європейських консерваторів та реформаторів

9. Процедура Трилогії (trilogue) являє собою:
а) неофіційні зустрічі представників Ради ЄС, парламенту та Комісії з метою досягнення згоди
б) законодавчу процедуру у Європейському парламенті
в) процес прийняття рішень у Раді Європейського Союзу

ТЕМА 11

Європейська рада та Рада Європейського Союзу в структурі органів ЄС

11.1 Місце та роль Європейської ради та Ради ЄС в інституційній структурі.
11.2 Європейська Рада: склад, функції та повноваження.
11.3 Рада Європейського Союзу як ключовий орган ЄС.

11.1 Місце та роль Європейської ради та Ради ЄС в інституційній структурі

Європейська рада та Рада ЄС, яку також називають Радою Міністрів, є двома ключовими учасниками процесу прийняття рішень у ЄС. Діяльність та рішення Європейської ради та Ради ЄС впливають на життя всіх європейських громадян і виходять далеко за межі Європи. Європейська рада, що складається з глав держав чи урядів на чолі зі штатним президентом, визначає політичну орієнтацію та пріоритети роботи ЄС. Вона бере свої витоки із зустрічей на вищому рівні глав держав та урядів, які вперше відбулися в лютому 1961 року в Парижі. Європейська рада була створена в грудні 1974 р. і була оформлена як інституція ЄС Лісабонським договором 2007 року. Протягом усієї багаторічної

історії Європейська рада відігравала вирішальну роль у європейській інтеграції. Її історія відображає історію ЄС в цілому: його політику та амбіції, кризи та прогрес.

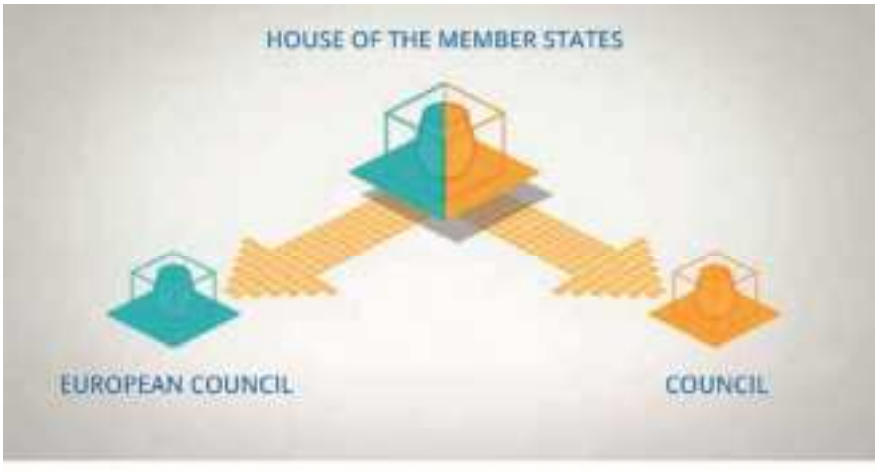

European Council and the Council - two EU institutions under the same roof

Європейська рада і Рада ЄС – дві інституції під єдиним керівництвом

Working session at the Summit conference of 9-10 December 1974 in Paris, France

Робоча сесія на Саміті 9–10 грудня 1974 року у Парижі, Франція

Рада ЄС, що складається з представників держав-членів, розглядає та приймає законодавство ЄС, веде переговори та координує політику ЄС. У більшості випадків вона приймає рішення разом з Європейським парламентом. У політичному та адміністративному плані існує тісний органічний зв'язок між Радою ЄС та Європейською радою. Однак Європейська рада – це ані продовження Ради ЄС, ані Рада на вищому рівні. Кожен має свою чітку роль в інституційній архітектурі ЄС.

Європейська рада і Рада ЄС – різниця завдань

Фактично Європейська рада приймає програму дій, а реальним змістом її наповнює Рада ЄС у тісній взаємодії з Європейським парламентом і Європейською комісією. Саме ця тріада і визначає, по суті, всю поточну політику ЄС. При цьому функцію законодавчої влади виконують спільно Рада ЄС та Європарламент, а функцію виконавчої влади – Рада ЄС та Європейська комісія. Ця унікальна можливість Ради ЄС поєднувати в собі функції законодавчого і виконавчого органу дозволяє їй залишатися неформальним лідером ЄС, відігравати провідну роль у процесі європейської інтеграції й займати центральне місце в структурі Європейського Союзу.

Генеральний секретаріат Ради. Головним завданням Генерального секретаріату є надання допомоги Раді ЄС та її підготовчим органам у всій їх діяльності (нероздільність Генерального секретаріату). Генеральний секретаріат знаходиться на службі Ради ЄС, а з моменту набуття чинності Лісабонським договором також допомагає Європейській раді, яка стала окремою інституцією.

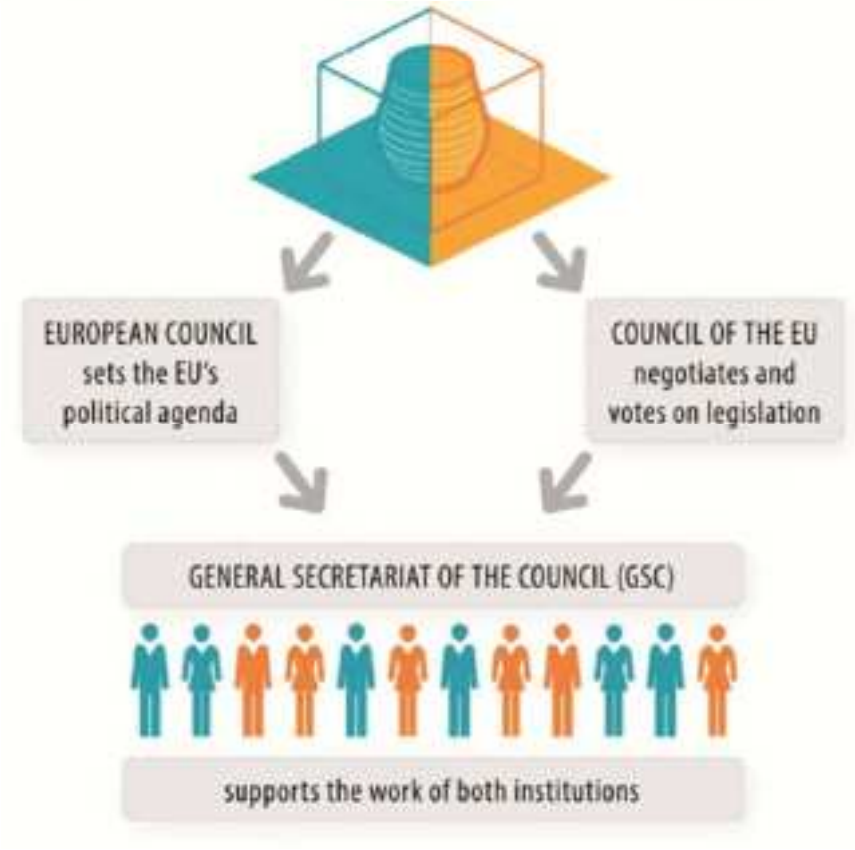

Генеральний секретеріат в структурі інституцій ЄС

На своєму першому засіданні у вересні 1952 р. Рада з вугілля та сталі створила секретаріат під керівництвом Генерального секретаря. Коли два Римські договори набули чинності (ЄЕС та Євратом), Генеральний секретаріат відповідно продовжив свою діяльність. Таким чином, Секретаріат та Генеральний секретар згадувались у послідуючих версіях Договорів. Генеральний секретар несе відповідальність за керування Генеральним секретаріатом і призначається Радою кваліфікованою більшістю голосів. Принцип єдиної Ради також застосовується до її Генерального секретаріату, який допомагає Раді та її підготовчим органам у всій їх діяльності.

Генеральний секретар зазвичай відвідує засідання Ради із загальних питань. Його роль полягає в тому, щоб забезпечити безперервність та прогрес у роботі Ради та консультувати Раду. Він вона також відповідає за керівництво Генеральним секретаріатом. Генеральний секретар підписує протоколи засідань Ради. Генеральний секретар офіційно направляє акти для публікації в Офіційному журналі. Генеральний секретар Ради є також Генеральним секретарем Європейської ради. Він відвідує

засідання Європейської ради та вживає всіх заходів, необхідних для організації її діяльності.

Генеральний секретаріат є як «реєстратором» Ради (складання записів, організація матеріалів та планування зустрічей, виготовлення, переклад та розповсюдження документів та їх архівування), так і його радником. Він постійно бере участь в організації, координації та забезпеченні узгодженості роботи Ради та реалізації її 18-місячної програми. Генеральний секретаріат, в якому працюють близько 3 100 посадових осіб та іншого персоналу, які є громадянами країн-членів ЄС, розділений на сім Генеральних дирекцій, крім приватного кабінету Генерального секретаря та юридичної служби Ради.

Юридична служба надає допомогу Раді та її підготовчим органам, Президентству та Генеральному секретаріату з метою забезпечення законності та чіткості розробки актів Ради. Вона має право та обов'язок втручатися, коли вважає це за необхідне, усно або письмово, як на рівні робочих груп, так і комітетів, даючи повністю незалежні думки з будь-якого правового питання, чи за проханням Ради, чи за власною ініціативою. Вона також представляє Європейську раду та Раду ЄС перед Судом ЄС. Вона також несе відповідальність за перевірку якості підготовки пропозицій та проєктів актів, а також за формулювання пропозицій для Ради та її органів. За запитом вона також консультує Міжурядові конференції держав-членів.

11.2 Європейська рада: склад, функції та повноваження

Європейська рада – це інститут ЄС, який визначає загальний політичний напрям та пріоритети Європейського Союзу. До його складу входять глави держав або урядів держав-членів, разом з її Президентом та Президентом Європейської Комісії. Вона не є однією із законодавчих інституцій ЄС, тому не веде переговорів і не приймає закони ЄС. Натомість вона встановлює політичну програму ЄС, традиційно шляхом прийняття «висновків» під час засідань Європейської ради, які визначають проблеми, які викликають занепокоєння, та дії, яких слід вжити. Зовсім недавно Європейська рада ухвалила «стратегічний порядок денний» пріоритетних напрямів для довгострокових дій та фокусування ЄС.

Президент Європейської Ради. Посада президента Європейської ради стала постійною та повноцінною роллю після набуття чинності Лісабонським договором у 2009 році. Раніше Європейська рада була неофіційним органом, і голова Європейської ради займав неофіційну позицію. Роль виконував глава держави або уряду держави-члена, яка є членом ротаційного головування Ради ЄС.

European Council meeting on 9 March 2017

Засідання Європейської ради 9 березня 2017 року

2 липня 2019 року лідери ЄС обрали Шарля Мішеля президентом Європейської ради. Він вступив на посаду 1 грудня 2019 року.

Роль Президента визначена у статті 15 Договору про Європейський Союз (ДЄС). Зокрема, Президент Європейської ради відповідає:

- за головування на засіданнях Європейської ради;
- забезпечення підготовки засідань Європейської ради та безперервність їх роботи у співпраці з Президентом Комісії та на основі роботи Ради з загальних питань;
- допомагає сприяти згуртованості та консенсусу в рамках Європейської ради;
- представляє доповідь Європейському парламенту після кожного засідання Європейської ради.

Президент Європейської Ради Шарль Мішель

Президент Європейської ради також забезпечує зовнішнє представ-

ництво ЄС на рівні глав держав чи урядів з питань, пов'язаних зі спільною зовнішньою політикою та безпекою ЄС (СЗППБ), поряд із Верховним представником Союзу із закордонних справ та політики безпеки, який допомагає ввести в дію ОВППС та забезпечити її єдність, послідовність та ефективність; на міжнародних самітах, як правило, поряд з президентом Європейської комісії.

Призначення Президента. Голова Європейської ради обирається Європейською радою кваліфікованою більшістю голосів на 2,5-річний термін, який може бути поновлений один раз. Відповідно до встановленої практики, ротаційне головування відповідає за координацію виборчого процесу. Під час Європейської ради, яка обговорює обрання президента, головою цієї частини засідання є глава держави чи уряду, який представляє президентство. Президент не може одночасно займати національну посаду. Європейській раді та її президенту допомагає Генеральний секретаріат Ради ЄС. У Президента також є свій приватний кабінет. Його співробітники та його офіс розташовані в будівлі Ради Європи в Брюсселі, Бельгія.

11.3 Рада Європейського Союзу як ключовий орган ЄС

Рада Європейського Союзу є головною інституцією, що ухвалює рішення Європейського Співтовариства. З одного боку, Рада ЄС діє як орган Співтовариства, з іншого – є своєрідним форумом, у рамках якого країни-члени Європейського Союзу мають можливість озвучити свої національні інтереси. Рада схвалює законодавство Союзу, укладає міжнародні угоди, відповідає за координацію спільної економічної політики держав-членів. До її складу входять по одному представнику на рівні міністра від кожної країни-члена. Що робить Рада ЄС?

1. Веде переговори та приймає закони ЄС.

Рада ЄС веде переговори та приймає законодавчі акти у більшості випадків разом із Європейським парламентом через звичайну законодавчу процедуру, також відому як «спільне прийняття рішення». Процедура спільного прийняття рішень – це законодавчий процес, який є центральним у системі прийняття рішень Співтовариства. Він заснований на принципі паритету і означає, що жодна установа (Європейський парламент чи Рада) не може приймати законодавство без згоди іншого. Вона застосовується щодо прийняття рішень у галузях політики, де ЄС має виключну або спільну компетенцію з країнами-членами. У цих випадках Рада приймає законодавчі рішення на основі пропозицій, поданих Європейською Комісією.

2. Координує політику держав-членів.

Рада відповідає за координацію політики держав-членів у конкретних сферах, таких як:

– економічна та фіскальна політика: Рада координує економічну та фіскальну політику держав-членів для зміцнення економічного управління в ЄС, здійснює моніторинг їхньої бюджетної політики та зміцнює фіскальну систему ЄС, а також займається правовими та практичними аспектами євро, фінансових ринків та руху капіталів;
– освіта, культура, молодь та спорт: Рада приймає рішення щодо політики та робочі плани ЄС у цих сферах, які визначають пріоритети співпраці між країнами-членами та Комісією;
– політика зайнятості: Рада розробляє щорічні вказівки та рекомендації для держав-членів на основі висновків Європейської ради щодо ситуації із зайнятістю в ЄС.

3. Розробляє спільну зовнішню політику та політику безпеки ЄС.

Рада визначає та здійснює зовнішню та безпекову політику ЄС на основі керівних принципів, встановлених Європейською радою. Сюди також належать питання розвитку та гуманітарної допомоги, оборони та торгівлі ЄС. Разом із Верховним представником Європейського Союзу із закордонних справ та політики безпеки Рада забезпечує єдність, послідовність та ефективність зовнішніх дій ЄС.

4. Укладає міжнародні угоди.

Рада надає Комісії доручення вести переговори від імені ЄС між ЄС та країнами, які не є членами ЄС, та міжнародними організаціями. Після закінчення переговорів Рада приймає рішення про підписання та укладення угоди на підставі пропозиції Комісії. Рада також приймає остаточне рішення про укладення угоди, після того, як Парламент дасть свою згоду, і вона буде ратифікована всіма країнами-членами ЄС. Ці угоди можуть охоплювати широкі сфери, такі як торгівля, співробітництво та розвиток, або вони можуть стосуватися конкретних предметів, таких як текстиль, рибальство, митниця, транспорт, наука та техніка тощо.

5. Приймає бюджет ЄС.

Рада приймає бюджет ЄС спільно з Парламентом. Бюджетний період охоплює календарний рік. Зазвичай його приймають у грудні, а діяти він починає 1 січня наступного року.

6. Призначає членів допоміжних органів ЄС – Економічного і соціального комітету, Комітету регіонів.

7. Вимагає відставки члена Європейської комісії.

Головування у Раді ЄС. Ротаційне президентство

Головування у Раді відбувається кожні 6 місяців однією з країн-членів ЄС. Протягом цього 6-місячного періоду країна-президент головує на засіданнях Ради на всіх рівнях, допомагаючи забезпечити безперервність роботи у Раді. Держави-члени, що проводять президентство, тісно співпрацюють разом утрьох, що називається «тріо». Ця система була запроваджена Лісабонським договором у 2009 році. Тріо встановлює довгострокові цілі та готує спільний порядок денний, що визначає теми та основні питання, які будуть вирішуватися Радою протягом 18 місяців. На основі цієї програми кожна з трьох країн готує свою більш детальну 6-місячну програму.

Процес прийняття рішень у Раді ЄС

Рада є важливим органом, який приймає рішення в ЄС. Вона веде переговори та приймає нове законодавство ЄС, за необхідності адаптує його та координує політику. У більшості випадків Рада приймає рішення разом з Європейським парламентом через звичайну законодавчу процедуру, також відому як «спільне прийняття рішення». Процес спільного прийняття рішень застосовується в галузях політики, де ЄС має виключну або спільну компетенцію з країнами-членами. У цих випадках Рада приймає законодавчі рішення на основі пропозицій, поданих Європейською Комісією. У ряді дуже специфічних напрямків Рада приймає рішення, використовуючи спеціальні законодавчі процедури – процедуру надання згоди та процедуру консультацій – де роль парламенту обмежена.

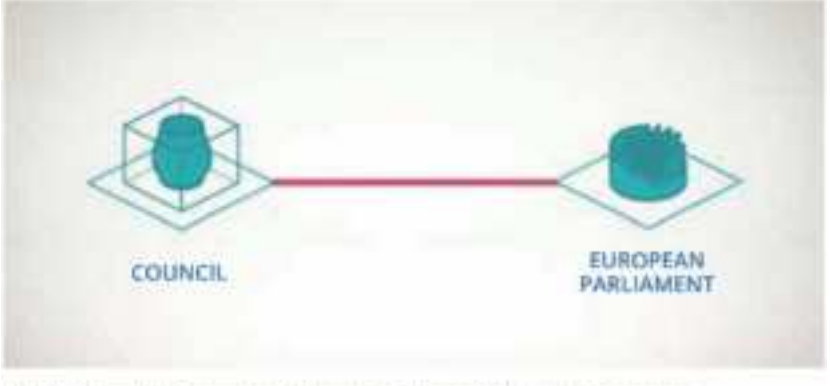

Under the ordinary legislative procedure, the European Parliament and the Council legislate together

Звичайна законодавча процедура

Згода: Європейський парламент має повноваження приймати або відхиляти законодавчу пропозицію абсолютною більшістю голосів, але не може вносити до неї змін. За процедурою згоди Рада може приймати

законодавчі пропозиції після отримання згоди Європейського парламенту. Отже, Парламент має повноваження приймати або відхиляти законодавчу пропозицію абсолютною більшістю голосів, але не може вносити до неї зміни. Рада не має права відхиляти думку парламенту.

В якості законодавчої процедури згода використовується під час прийняття нового законодавства про боротьбу з дискримінацією, а також надає парламенту вето, коли застосовується загальна правова основа допоміжного характеру відповідно до статті 352 Договору про функціонування ЄС.

Згода парламенту також необхідна як незаконодавча процедура, коли:

– Рада приймає певні міжнародні угоди, про які ведуться переговори з ЄС;
– у випадках серйозного порушення основних прав (стаття 7 Договору про Європейський Союз);
– за вступ нових членів ЄС;
– домовленості щодо виходу з ЄС.

Консультація: Європейський парламент може затвердити, відхилити або запропонувати зміни до законодавчої пропозиції.

Правова база: стаття 289(2) Договору про функціонування Європейського Союзу.

У рамках процедури консультацій Рада приймає законодавчу пропозицію після того, як Парламент представив свою думку з цього приводу. У цій процедурі Парламент може затвердити, відхилити або запропонувати зміни до законодавчої пропозиції. Рада юридично не зобов'язана брати до уваги думку Парламенту, але згідно з практикою Суду, вона не повинна приймати рішення, не отримавши його. Процедура застосовується в кількох сферах, таких як винятки з правил внутрішнього ринку та законодавство про конкуренцію. Консультація з Парламентом також необхідна як незаконодавча процедура, коли міжнародні угоди приймаються в рамках спільної зовнішньої політики та політики безпеки.

Більше 150 робочих груп та комітетів забезпечують роботу міністрів, які розглядають пропозиції в різних конфігураціях Ради. Ці робочі групи та комітети складаються з посадових осіб усіх країн-членів.

Після того, як Рада отримала пропозицію Комісії, текст розглядається одночасно Радою та Європейським парламентом. Ця експертиза відома як «читання». Перед тим як Рада та Парламент узгоджують або відхиляють законодавчу пропозицію, може бути до трьох читань.

Рада може іноді прийняти політичну угоду до очікування позиції Парламенту в першому читанні, також відомої як «загальний підхід». Рада дає Парламенту висновок про свою позицію щодо законодавчої пропозиції, поданої Комісією. Ця політична угода зазвичай використову-

ється для прискорення законодавчої процедури та полегшення досягнення згоди в першому читанні між Парламентом та Радою. Загальний підхід, узгоджений у Раді, може допомогти пришвидшити законодавчу процедуру і навіть полегшити угоду між двома інституціями, оскільки він дає Парламенту вказівку на позицію Ради до їхнього першого читання. Остаточну позицію Ради, однак, не можна прийняти, поки Парламент не висловить власний висновок у першому читанні.

Під час кожного читання пропозиція проходить три рівні в Раді:

1. Робоча група.
2. Комітет постійних представників (Coreper)[1].
3. Конфігурація Ради.

Це забезпечує технічну перевірку пропозиції на рівні робочої групи, політичну відповідальність за неї на рівні міністрів, а також перевірку послів у Coreper, які поєднують технічну експертизу з політичними мотивами.

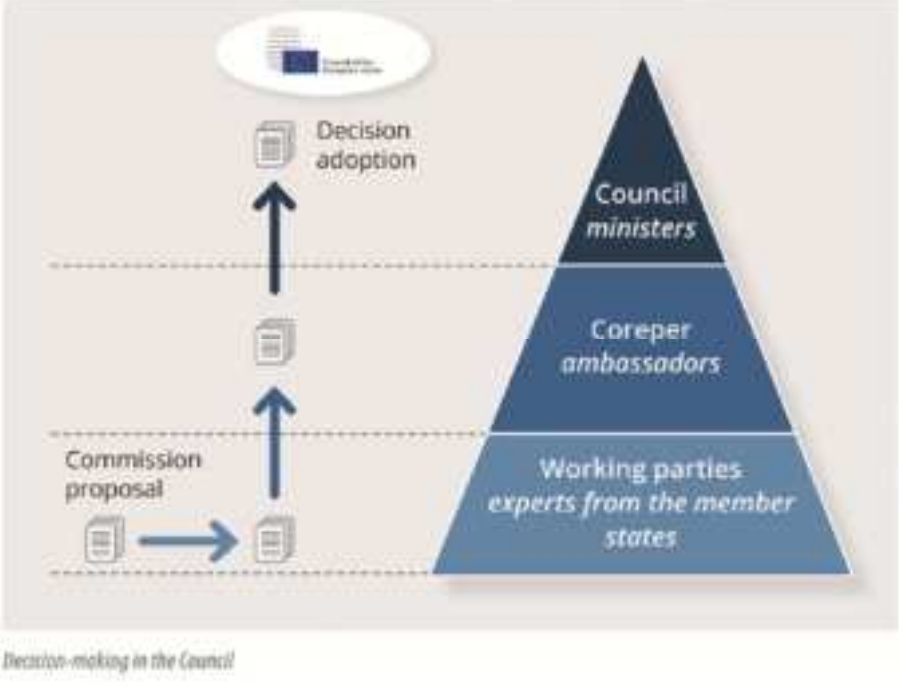

Прийняття рішень у Раді

[1] Coreper – «Комітет постійних представників урядів держав-членів при Європейському Союзі». Coreper – головний підготовчий орган Ради. Він не є органом, що приймає рішення. Основні завдання: координує та готує роботу різних конфігурацій Ради, забезпечує узгодженість політики ЄС, розробляє домовленості та компроміси, які потім подаються на засідання Ради.

1. Робоча група

Президентство Ради за сприяння Генерального секретаріату визначає та скликає відповідну робочу групу для розгляду пропозиції. Робоча група починає із загальної експертизи пропозиції, а потім проводить покрокову перевірку її. Не існує офіційного обмеження строку, коли робоча група може завершити свою роботу, витрачений час залежить від характеру пропозиції. Робоча група також не зобов'язана представляти угоду, але результат її обговорень представляється у Coreper.

2. Комітет постійних представників (Coreper)

Основне ставлення до пропозиції залежить від рівня згоди, досягнутої на рівні робочої групи. Якщо домовленості можна досягти без обговорення, пункти відображаються в частині I порядку денного Coreper. Якщо в Coreper потрібна подальша дискусія, оскільки робоча група не досягла згоди щодо деяких аспектів пропозиції, пункти переносять у частину II порядку денного Coreper. У цьому випадку Coreper може:

– спробувати домовитися про урегулювання;
– повернути пропозицію до робочої групи, можливо, з пропозиціями про компроміс;
– передати справу до Ради.

Більшість пропозицій вносяться до порядку денного Coreper кілька разів, оскільки представники намагаються вирішити розбіжності, які робоча група не подолала.

Coreper 1 (deputy permanent representatives) prepares the Council	Coreper 2 (permanent representatives) prepares the Council
Agriculture and fisheries	Economic and financial affairs
Competitiveness (industry, research)	Foreign affairs
Education, youth, culture and sport	General affairs
Employment, social policy, health and consumer affairs	Justice and home affairs
Environment	
Transport, telecommunications and energy	

Повноваження Комітету постійних представників

3. Конфігурація Ради

Якщо Coreper зміг завершити обговорення пропозиції, це стане пунктом «А» порядку денного Ради, тобто ця угода очікується без дебатів. Як правило, близько двох третин пунктів порядку денного Ради буде прийнято як «А» пункти. Обговорення цих питань все-таки може бути повторно розпочате, якщо одна чи кілька держав-членів цього вимагають.

Розділ «В» порядку денного Ради включає пункти:

– залишені з попередніх засідань Ради;
– з яких не було досягнуто згоди ні на Coreper, ні на рівні робочих груп;
– які є надто політично чутливими, щоб їх вирішити на нижчому рівні.

Результати голосування Ради автоматично оприлюднюються, коли Рада виступає в якості законодавчого органу. Якщо член Ради хоче додати пояснювальну записку до голосування, ця нота також буде оприлюднена, якщо буде прийнято нормативно-правовий акт. В інших випадках, коли пояснення голосів не публікуються автоматично, вони можуть бути оприлюднені на прохання автора.

Конфігурації Ради ЄС. Рада ЄС є єдиною юридичною особою, але вона засідає у 10 різних «конфігураціях», залежно від теми, про яку йде мова. Не існує ієрархії між структурами Ради, хоча Рада із загальних справ виконує особливу координаційну роль і відповідає за інституційні, адміністративні та комунікаційні питання. Рада закордонних справ

Конфігурації Ради ЄС

також має спеціальну компетенцію. Будь-яка з 10 конфігурацій Ради може прийняти акт, який підпадає під дію іншої конфігурації. Тому в будь-якому законодавчому акті Рада не приймає жодної згадки про конфігурацію.

Система голосування. Залежно від обговорюваного питання Рада ЄС приймає свої рішення шляхом голосування такими способами:

1) проста більшість (14 країн-членів голосують «за»);
2) кваліфікована більшість (55% країн-членів, що представляють щонайменше 65% населення ЄС, висловлюються «за»);
3) голосування одноголосно (всі голоси «за»).

The Council voting system includes 3 types of voting

Три типи голосування у Раді ЄС

1. Проста більшість

Проста більшість досягається, якщо не менше 14 членів Ради проголосують «за».

Рада приймає рішення простою більшістю голосів:

– у процедурних питаннях, прийняття правил, що регулюють діяльність комітетів;
– у випадках запрошення Комісії провести дослідження або подати пропозиції.

2. Кваліфікована більшість:

– 260 голосів, поданих більшістю членів, на пропозицію Комісії;
– 60 голосів, поданих щонайменше двома третинами членів, в інших випадках за запитом члена: перевірка того, що країни-члени, які голосують за, становлять принаймні 62% населення Європейського Союзу.

Кваліфікована більшість або «подвійна більшість»:

– 55% країн-членів, що включає щонайменше 16 членів з 28, коли вони виступають за пропозицією Комісії та/або Верховного представника;

– 72% країн-членів, що включає щонайменше 21 члена з 28, в інших випадках держави-члени, які голосують за, становлять щонайменше 65% населення Союзу («посилена кваліфікована більшість»).

Кваліфікована більшість є найбільш широко використовуваним методом голосування в Раді. Він використовується, коли Рада приймає рішення за звичайною законодавчою процедурою, також відомою як спільне прийняття рішень. Блокуюча меншість повинна включати щонайменше чотирьох членів Ради, які представляють понад 35% населення ЄС. Близько 80% всього законодавства ЄС прийнято за допомогою цієї процедури.

3. Одностайність

Рада повинна проголосувати одноголосно з низки питань, які країни-члени вважають чутливими. Наприклад:

– спільна зовнішня політика та політика безпеки (за винятком певних чітко визначених випадків, які потребують кваліфікованої більшості, наприклад, призначення спеціального представника);
– громадянство (надання нових прав громадянам ЄС);
– членство в ЄС;
– гармонізація національного законодавства щодо непрямого оподаткування;
– фінанси ЄС (власні ресурси, багаторічна фінансова програма);
– певні положення у сфері юстиції та внутрішніх справ (європейський прокурор, сімейне право, оперативне співробітництво поліції тощо);
– гармонізація національного законодавства у сфері соціального забезпечення та соціального захисту.

Крім того, Рада зобов'язана голосувати одноголосно, щоб відхилити пропозиції Комісії, коли Комісія не в змозі погодитися на зміни, внесені до її пропозиції. Це правило не поширюється на акти, які повинні бути прийняті Радою за рекомендацією Комісії, наприклад, акти у сфері економічної координації.

При одностайному голосуванні утримання не заважає приймати рішення.

Як працюють різні системи голосування в Раді

Рада може голосувати лише за наявності більшості її членів. Рада може проголосувати за законодавчий акт через 8 тижнів після направлення проєкту акта в національні парламенти для їх розгляду. Національні парламенти мають вирішити, чи відповідає проєкт закону принципу субсидіарності. Дострокове голосування можливе лише в особливих термінових випадках. Голосування ініціює голова Ради. Член Ради

або Комісія також може ініціювати процедуру голосування, але більшість членів Ради мають схвалити цю ініціативу. Результати голосування Ради автоматично оприлюднюються, коли Рада виступає як законодавчий орган. Якщо член хоче додати пояснювальну записку до голосування, то вона також буде оприлюднена, якщо буде прийнято нормативно-правовий акт. В інших випадках, коли пояснення голосування не публікуються автоматично, вони можуть бути оприлюднені на прохання автора.

Висновки та резолюції Ради

Рада ЄС узгоджує та приймає не лише нормативно-правові акти, а й документи, такі як висновки, резолюції та заяви, які не мають юридичної сили. Рада використовує ці документи для висловлення політичної позиції щодо теми, що стосується сфер діяльності ЄС. Ці типи документів встановлюють лише політичні зобов'язання або позиції – вони не передбачені договорами. Тому вони не мають юридичної сили.

Інші інституції ЄС мають подібні способи висловити свою позицію. Наприклад, Комісія публікує зелені документи, щоб сприяти обговоренню тем на рівні ЄС. Зелена книга пропонує відповідним організаціям чи особам обговорити пропозиції Комісії, які згодом можуть стати законодавчими актами. Парламент також може розробляти проєкти резолюцій та рекомендацій з питань, що входять до компетенції ЄС.

Висновки Ради приймаються після дебатів під час засідання Ради. Вони можуть містити політичну позицію щодо певної теми. Важливо розрізняти висновки Ради та висновки Президенції в Раді ЄС. Висновки Ради видаються Радою, тоді як висновки Президенції в Раді ЄС лише виражають позицію головуючої в Раді країни-учасниці Європейського Союзу та не залучають Раду.

Резолюції Ради зазвичай оприлюднюють майбутню діяльність у певній галузі політики. Вони не мають юридичної сили, але вони можуть запропонувати Комісії внести пропозицію або вжити подальших дій. Якщо резолюція охоплює сферу, яка не є цілком областю компетенції ЄС, вона має форму «резолюції Ради та представників урядів країн-членів».

Висновки та резолюції використовуються для різних цілей, таких як:

– запропонувати державі-члену чи іншій інституції ЄС вжити заходів щодо конкретного питання. Ці висновки часто приймаються у сферах, де ЄС має повноваження підтримувати, координувати та доповнювати, наприклад, в галузі охорони здоров'я чи культури;
– просити Комісію підготувати пропозицію з певної теми. Це окреслено у статті 241 Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС);

– координувати дії держав-членів. Ці висновки використовуються у випадках, коли Рада здійснює мету політичної координації процесу. У цих випадках висновки чи резолюції розробляються для встановлення цілей або оцінки прогресу;
– викласти в рамках Спільної зовнішньої політики та політики безпеки (СЗППБ) позицію ЄС щодо певної події чи країни. Вони висловлюють політичну позицію або оцінюють міжнародну подію від імені ЄС;
– встановити узгоджену позицію між ЄС та його країнами-членами в міжнародних організаціях. Наприклад, Рада може розробляти висновки з метою участі ЄС у міжнародних форумах;
– висловлювати коментарі та можливі шляхи вирішення проблем, визначених у спеціальних звітах Ревізійного суду.

Перед прийняттям висновки проходять через три рівні в Раді:

1. Робоча група.
2. Комітет постійних представників (Корепер).
3. Конфігурація Ради.

Потім відповідна конфігурація Ради ухвалює текст. Висновки Ради мають бути прийняті консенсусом між усіма країнами-членами. Якщо міністри не погоджуються з текстом, поправки все ж можуть бути внесені. У виняткових випадках Рада може не мати змоги погодитися з висновками. У таких випадках текст іноді приймається як «висновки президентства», які не потребують узгодження держав-членів.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Визначте місце та роль Європейської Ради та Ради ЄС в інституційній структурі Європейського Союзу.
2. Які основні завдання та функції Генерального секретаріату Ради?
3. Який склад та функції Європейської ради?
4. Опишіть порядок обрання та повноваження Президента Європейської ради.
5. Який склад та функції Ради Європейського Союзу як ключового органу ЄС?
6. Яким чином відбувається головування у Раді ЄС, так зване ротаційне президентство?
7. Які повноваження Комітетів постійних представників Coreper 1 та Coreper 2?
8. Визначте 10 основних конфігурацій Ради Європейського Союзу.
9. Проаналізуйте систему голосування у Раді ЄС.
10. Як відбувається голосування кваліфікованою більшістю голосів у Раді ЄС?
11. Які питання потребують одностайного голосування у Раді ЄС?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Comments on the Council's rules of procedure. European Council's and Council's rules of procedure, 2016. https://www.consilium.europa.eu/media/29824/qc0415692enn.pdf.
2. Guide to the ordinary legislative procedure, 2016 https://www.consilium.europa.eu/media/29872/qc0415816enn.pdf.
3. The European Council and the Council of the EU through time. Decision and law-making in European integration, 2016. https://www.consilium.europa.eu/media/33261/qc0418220enn.pdf.
4. The European Council and the Council. The House of the member states, 2018. https://www.consilium.europa.eu/media/33114/2016-8008_en_web.pdf.
5. Офіційний сайт Європейської ради та Ради ЄС: https://www.consilium.europa.eu/en/.
6. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. В. І. Муравйова. К.: Юрінком Інтер, 2011. 704 с.
7. Сорока С. В. Законодавча роль Європейського Парламенту після прийняття Лісабонського договору. *Лісабонський договір – 10 років після набуття чинності. Що змінилося у функціонуванні ЄС?*: Науково-практична конференція: тези доп., (Миколаїв, 2 грудня 2019 р.) / ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв, 2019. С. 28–31.
8. Сорока С. В. Правова та інституційна система Європейського Союзу і проблеми прийняття Конституції. *Світова та європейська інтеграція*: [навч. посіб.] / за ред. М. О. Багмета. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. С. 94–119.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Європейська рада була створена:
а) 1961 р. *б) 1974 р.* в) 2007 р.

2. Європейська рада – це інститут ЄС, який:
а) визначає загальний політичний напрям та пріоритети ЄС
б) розглядає та приймає законодавство ЄС
в) веде переговори та координує політику ЄС

3. Президентом Європейської Ради в 2019 році був обраний:
а) Герман ван Ромпей б) Дональд Туск *в) Шарль Мішель*

4. Під час кожного читання пропозиція проходить три рівні в Раді ЄС:
а) Робоча група, Комітет постійних представників (Coreper), Конфігурація Ради
б) Конфігурація Ради, робоча група, Комітет постійних представників (Coreper)
в) Комітет постійних представників (Coreper), робоча група, Конфігурація Ради

5. Скільки існує конфігурацій Ради ЄС:
а) 5 б) 8 *в) 10*

6. Президентство в Раді ЄС в другій половині 2020 року очолює:
а) Хорватія *б) Німеччина* в) Фінляндія

7. Голосування кваліфікованою більшістю в Раді ЄС відбувається коли:
а) 72% країн-членів, що представляють щонайменше 55% населення ЄС, висловлюються за
б) 35% країн-членів, що представляють щонайменше 80% населення ЄС, висловлюються за
в) 55% країн-членів, що представляють щонайменше 65% населення ЄС, висловлюються за

8. Блокуюча меншість при прийнятті рішення в Раді ЄС повинна включати:
а) щонайменше 4 членів Ради, які представляють понад 35%
б) щонайменше 16 членів Ради, які представляють понад 35%
в) щонайменше 21 членів Ради, які представляють понад 35%.

9. З яких питань Рада ЄС повинна голосувати одноголосно:
а) у процедурних питаннях, прийняття правил, що регулюють діяльність комітетів
б) спільна зовнішня політика та політика безпеки
в) у випадках доручення Комісії провести дослідження та подати пропозиції

ТЕМА 12

Європейська комісія: склад, функції та повноваження

12.1 Організаційна структура Європейської комісії.
12.2 Процедура призначення Європейської комісії.
12.3 Діяльність та основні пріоритети Європейської комісії.

12.1 Організаційна структура Європейської комісії

Європейська комісія – один із головних інститутів ЄС наднаціонального характеру, якому належить провідне місце в системі управління ЄС. У літературі цей орган часто порівнюють з інститутом уряду, який існує у кожній національній державі. Однак таке порівняння справедливе лише частково. За своїм статусом, місцем і роллю в механізмі Європейського Союзу, за багатьма іншими параметрами Європейська

комісія схожа з урядом держави. Однак в ЄС повністю відсутній один з найважливіших атрибутів відповідального уряду – формування Європейської комісії на партійно-політичної основі.

Європейська комісія як виконавчий орган Європейського Союзу сприяє загальному інтересу Союзу та вживає відповідних ініціатив з цією метою. Вона забезпечує застосування Договорів та здійснює нагляд за застосуванням права ЄС під контролем Суду Європейського Союзу. Комісія здійснює координаційні, виконавчі та управлінські функції, виконує бюджет та керує програмами. Внутрішнє функціонування Комісії базується на ряді ключових принципів, що лежать в основі ефективного управління: чіткі ролі та обов'язки, відповідність критеріям продуктивного управління та дотримання законодавчої бази, чіткі механізми підзвітності, висока якість та всеосяжна регуляторна база, відкритість та прозорість, високі стандарти етичної поведінки.

Склад Європейської Комісії на чолі з Президентом У. Фон дер Ляєн

Комісія має унікальну систему управління з чітким розмежуванням між політичними та адміністративними структурами нагляду та чітко визначеними лініями відповідальності та фінансової підзвітності. Витоки цієї системи лежать у Договорах, але структура розвинулася для адаптації до мінливих умов та для того, щоб відповідати кращій практиці, встановленій відповідними міжнародними стандартами. Колегія комісарів представляє вершину цієї архітектури і бере на себе колегіальну політичну відповідальність за роботу Комісії. Вона складається з 27 уповноважених, які призначаються на 5 років.

Президент є головою Європейської комісії. Відповідно до договорів ЄС, Президент приймає рішення про організацію Комісії та розподіляє портфелі для окремих комісарів. Президент також визначає порядок денний політики Комісії. Президент представляє Комісію на засіданнях Європейської ради, на самітах G7 та G20, на самітах із країнами, що не входять до ЄС, та на основних дебатах у Європейському парламенті та Раді ЄС.

Роль комісарів. Комісія складається з одного комісара з кожної країни ЄС, однак їхня робота полягає в тому, щоб захищати інтереси ЄС в цілому, а не національні інтереси. В межах Комісії вони є посадовцями, які зокрема, приймають рішення щодо стратегії та політики Комісії, пропонують закони, програми фінансування та річний бюджет для обговорення та прийняття парламентом та Радою.

Колегія комісарів. Договір про Європейський Союз (ст. 17) та Договір про функціонування Європейського Союзу (статті 244–250) детально визначають, що вимагається законодавством від комісарів – як фізичних осіб, так і як колегії в цілому. У статті 17 Договору про Європейський Союз зазначено, що члени Комісії обираються на підставі їх загальної компетенції. Вони несуть політичну відповідальність, і Комісія підзвітна перед Європейським парламентом. Члени Комісії є абсолютно незалежними у виконанні своїх обов'язків, тобто вони не приймають інструкцій від будь-якого уряду, органу, офісу чи установи. Вони повинні утримуватися від будь-яких дій, несумісних з їхніми обов'язками або виконанням своїх завдань. Кодекс поведінки комісарів роз'яснює зобов'язання комісарів, що випливають із Договорів, зокрема щодо принципу незалежності, можливих конфліктів інтересів та їх зобов'язання виконувати свої обов'язки в загальних інтересах Європейського Союзу. Незалежний етичний комітет консультує Комісію з питань сумісності їх дій згідно права ЄС та будь-яких етичних питань, пов'язаних із Кодексом.

Члени Комісії подають у відставку на вимогу Президента. Крім того, якщо комісари більше не виконують умов, необхідних для виконання

своїх обов'язків, або якщо вони були винні в серйозних проступках, Суд може за заявою Ради чи Комісії примусово їх звільнити.

Як колегія, так і Комісія працює під політичним керівництвом свого Президента. Президент приймає рішення про внутрішню організацію Комісії з метою забезпечення її послідовності, ефективності та дій на основі колегіальності. Принцип колегіальності, який регулює всю роботу Комісії, означає, що всі члени Комісії однаково беруть участь у процесі прийняття рішень і несуть колективну відповідальність на політичному рівні за всі прийняті рішення та дії Комісії. Президент також може призначити з числа членів Комісії віце-президентів, крім Верховного представника Союзу із закордонних справ та політики безпеки. Віце-президенти допомагають Президенту здійснювати свої функції та повноваження у своїх сферах відповідальності. Їм доручають чітко визначені проєкти та координаційну роботу Комісії відповідно до пріоритетів, визначених у політичних рекомендаціях Президента.

Члени Комісії відповідають за виконання політичних пріоритетів, визначених Робочою програмою Комісії, за допомогою та підтримки своїх кабінетів та служб Комісії. Ті віце-президенти, які не мають служб, які безпосередньо звітують перед ними, підтримуються у своїх функціях Генеральним секретаріатом, який є основною службою Президента. За допомогою Генерального секретаріату віце-президенти можуть звертатися до будь-якої служби в Комісії, робота якої стосується сфери їх відповідальності. Їх керівна та координаційна роль у зоні відповідальності передбачає об'єднання декількох уповноважених та різних частин Комісії для формування узгодженої політики та досягнення результатів.

Комісія також виконує важливий спектр фінансових та управлінських завдань. Внутрішні домовленості колегії створюють структуру надійних засобів контролю та управління, які дозволяють колегії брати політичну відповідальність за прийняті нею рішення, а також за координаційні, виконавчі та управлінські функції, як це передбачено Договорами.

Колегія підзвітна Європейському парламенту, який може проголосувати вотум недовіри Комісії (стаття 234 Договору про функціонування Європейського Союзу). Якщо такий вотум буде прийнятий, члени Комісії подають у відставку. Парламент приймає рішення щорічно на підставі рекомендації Ради щодо виконання Комісією бюджету ЄС (стаття 319 Договору про функціонування Європейського Союзу).

Департаменти та агенції. Комісія організована у департаменти політики, відомі як Генеральні дирекції, які відповідають за різні сфери політики. Генеральні дирекції розробляють, впроваджують та керують програмами політики, права та фінансування ЄС. Крім того, відділи

обслуговування займаються певними адміністративними питаннями. Виконавчі агенції керують програмами, створеними Комісією. Загальна кількість департаментів та агенцій сьогодні складає 55.

Офіси комісії. Комісія має представництва по всьому світу. Всередині ЄС представництва виступають голосом Комісії у приймаючій країні. Офісами за межами ЄС, відомими як делегації, керує Європейська служба зовнішніх відносин. Вони допомагають просувати інтереси та політику ЄС, а також провадять різноманітні програми виїзної роботи.

Європейська державна служба. Співробітники Європейської комісії є частиною європейської державної служби. Близько 33 000 постійних та контрактних працівників працюють у Комісії. Сюди входять політики, дослідники, адвокати та перекладачі.

European Commission

Statistical Bulletin for COMMISSION on 01/01/2020

Staff by Job Locations

	Officials	Temporary staff	Contract staff	Others	Total
Belgium	16 715	1 423	4 486	92	21 928
Outside EU	600	2	1 043	2 543	4 188
Luxembourg	3 006	94	547	75	3 722
Italy	940	12	777	8	1 737
Spain	136		226	12	376
Germany	223	3	59	7	292
Netherlands	136	2	83	2	224
Ireland	155	3	20	1	179
France	29		21	2	52
Greece	22	1	26		49
United Kingdom	14		14	7	35
Poland	11	1	22		34
Austria	12		11	2	25
Finland	11		13		24
Cyprus	5	1	13		20
Czechia	10		13		23
Hungary	10		13		23
Portugal	12		10		22
Romania	6	2	14		22
Croatia	8		12		20
Denmark	10		10		20
Sweden	9		10		19
Slovakia	7		11		18
Slovenia	9		8		17
Bulgaria	5		11		16
Lithuania	7		9		16
Estonia	5	2	8		15
Latvia	5		8		13
Malta	6		7		13
Total	21 132	1 646	7 479	2 691	32 947

Others include: Temporary staff;Officials;Local staff;Contract staff;Special advisers;Agents under national law

Персонал Європейської комісії за місцем роботи

Норми поведінки. Європейські державні службовці керуються та повинні дотримуватися кодексу поведінки під час виконання своїх професійних обов'язків як під час перебування на посаді, так і після відставки. Ці правила викладені в штатному розпорядку та Кодексі належної адміністративної поведінки. Якщо громадянин вважає, що працівник Комісії порушив Кодекс поведінки, він може подати скаргу.

12.2 Процедура призначення Європейської комісії

Вибір Президента. Кожні п'ять років Європейська рада, що складається з глав держав та урядів ЄС, пропонує кандидатуру в Президенти комісії від Європейського парламенту. Цей кандидат у Президенти пропонується виходячи з політичного складу парламенту після виборів до Європейського парламенту. Як правило, його обирають із найбільшої політичної групи в Парламенті. Для обрання кандидата потрібна згода абсолютної більшості членів Парламенту.

Еволюція процедури вибору Президента Європейської Комісії. Спочатку Європейський парламент не грав ніякої ролі в призначенні Президента Європейської Комісії. Маастрихтський договір 1992 року вперше відвів йому консультативну роль в цьому процесі. Європейський парламент також отримав право затверджувати склад Європейської комісії. Відповідно до Амстердамського договору 1997 року Європейський парламент отримав повноваження затверджувати кандидатуру Президента Європейської комісії. У той же час повноваження з висування кандидата на цей високий пост, як і раніше, залишалися в руках національних урядів. До Ніццького договору 2001 року Президент Європейської комісії призначався за спільною згодою урядів держав-членів, а після – формально кваліфікованою більшістю (на практиці пошук консенсусу все ж був необхідний). У результаті, процес призначення продовжував бути непрозорим, точніше, був заручником «закулісного торгу» між урядами.

З Лісабонським договором 2007 року відповідні положення зазнали подальших змін. Основоположні Договори відтепер вимагають, щоб Європейська рада кваліфікованою більшістю висунула кандидатуру Президента Європейської Комісії, «беручи до уваги вибори в Європейський парламент» і «після проведення відповідних консультацій», а також передбачають, що запропонований кандидат повинен бути «обраний» Європейським парламентом більшістю його членів (376 з 751 голосів) або 353 з 705, якщо рахувати без членів Європейського парламенту від Великої Британії. У Договорах також зазначено, що Європейський парламент і Європейська рада «несуть спільну відповідальність» за налагодженість процесу, що веде до виборів Президента Європейської комісії, зокрема, повинні приділяти належну увагу дотриманню «географічного

та демографічного розмаїття» ЄС і його держав-членів в цьому процесі. Нарешті, згідно з вимогами Договорів, якщо Європейський парламент не отримає необхідну більшість, Європейська рада, що діє кваліфікованою більшістю, протягом одного місяця повинна запропонувати нового кандидата, який буде обраний Європейським парламентом, за тією ж процедурою.

На практиці для визначення кандидата на посаду Президента Європейської комісії застосовується процедура «кращого кандидата» (Spitzenkandidaten з нім. мови). Європейські партії ще до виборів до Європейського парламенту обирають кандидата, який буде обличчям партії та потенційним майбутнім президентом Європейської комісії. Після виборів європейська партія, яка зможе керувати коаліцією, або більшістю, може розраховувати, що її Spitzenkandidat, можливо, стане президентом Комісії. Зауважимо, що в Лісабонському договорі прямо не згадується процес, за допомогою якого європейські політичні партії призначають кандидатів на посаду Президента Європейської комісії, а також процесу, відомого як Spitzenkandidaten. Отже його можна назвати творчим тлумаченням Договору, причому, як з боку Європейського парламенту, так і з боку Європейської комісії.

Процедура Spitzenkandidat вперше використовувалася у 2014 році для обрання Президента Європейської комісії. Кожна політична група в Європейському парламенті вибирала головного кандидата у Європейський парламент 2014 року, розуміючи, що найбільша політична група матиме мандат очолювати Комісію. В результаті Жан-Клод Юнкер був обраний президентом Комісії, оскільки він був провідним кандидатом від правоцентристської Європейської народної партії (ЄНП), яка завоювала більшість місць. Мета системи полягала у підвищенні прозорості процесу обрання Президента, кандидатура якого раніше обиралася Європейською радою, перш ніж вимагати схвалення Європейського парламенту. Європейський парламент провів передвиборчу кампанію 2014 року під гаслом «на цей раз все інакше»: голосуючи на європейських виборах, громадяни Європейського Союзу не тільки оберуть Парламент, а й також зможуть вплинути на те, хто буде очолювати виконавчу владу ЄС – Європейську комісію. Нагадаємо, що на європейських виборах 2014 р. Європейська Народна Партія отримала в цілому 221 місце (29,43% голосів) і стала найбільшою групою в парламенті. За нею слідував Прогресивний альянс соціалістів и демократів з 191 місцем (25,43% голосів). Європейська рада 26–27 червня 2014 р призначила Ж. К. Юнкера кандидатом в Президенти Європейської комісії кваліфікованою більшістю (Велика Британія та Угорщина голосували проти). Прем'єр-міністр Великої Британії Д. Кемерон заперечував проти того, як був висунутий Ж. К. Юнкер, зазначивши, що «це сумна мить для Європи», а також висловив «розчарування, що дійшло до цього моменту». У минулому такі

призначення проводилися лідерами ЄС – Європейською радою – одноголосно. 15 липня 2014 р. Європейський парламент обрав Ж. К. Юнкера Головою Європейської комісії 422 голосами «за», 250 «проти» і 47 утрималися. 1 листопада 2014 року він вступив на посаду.

Травневі європейські вибори 2019 року зробили Європейський парламент більш роздробленим. Європейська народна партія отримала 23,8% місць, Прогресивний альянс соціалістів и демократів 20,37%. Результати виборів були розцінені аналітиками як фактор, який негативно вплине на вибір керівників основних інституцій Європейського Союзу, в тому числі Президента Європейської комісії. Основне питання полягало у тому, чи буде можливість застосувати процес Spitzenkandidaten.

Кандидатура на пост Президента Комісії мала бути запропонована Європейською радою кваліфікованою більшістю. Європейська рада багато разів обговорювала питання призначення на своїх неофіційних і офіційних засіданнях, починаючи з лютого 2019 року, але жодна з кандидатур від партій не знайшла відгуку в «елітах». 28 травня 2019 року група з шести національних лідерів – представників найбільших політичних груп в новому складі Європейського парламенту – була подана для подальшого обговорення. Незважаючи на тривалі переговори, 20 червня на саміті домовленість так і не була досягнута.

30 червня – 2 липня 2019 року було проведено спеціальне засідання Європейської ради. Кандидатура Урсули фон дер Ляєн, яка не була представлена в офіційних перегонах, була оголошена серед інших претендентів. Важливо, що А. Меркель, єдина серед глав урядів країн-членів ЄС, утрималася при голосуванні по кандидатурі У. фон дер Ляєн. Після дебатів 16 липня Європейський парламент затвердив У. фон дер Ляєн на посаді Президента Європейської Комісії (383 голоси «за», 327 – «проти»). Німкеня, яка народилася в Брюсселі, мати сімох дітей, яка в минулому займала посади міністра у справах сім'ї (2005–2009), міністра праці й соціальних питань (2009–2013), міністра оборони (2013–2019) Німеччини, стала ідеальним кандидатом для більшості, втіленням європейського способу життя, європейських цінностей, європейської безпеки.

Процедура обрання Президента Європейської комісії засвідчила відхід від підходу Spitzenkandidaten, яка була успішно замінена принципом «кандидата в дусі політичної доцільності». Дійсно, усі «провідні кандидати» з європейських політичних угрупувань – Манфред Вебер, Франс Тіммерманс, Маргрете Вестагер, Ска Келлер, Ніко К'ю та Ян Заграділ не були обрані на посаду. Обрання Урсули фон дер Ляєн на пост Президента Європейської комісії є приводом звернути увагу на перипетії інституціональної розбудови Європейського Союзу, що працює в умовах перманентного дефіциту демократичного контролю і настільки ж перманентної боротьби інститутів за свої повноваження.

Вибір команди. Обраний Президент Європейської комісії обирає потенційних віце-президентів та уповноважених на основі пропозицій країн ЄС. Список кандидатур має бути затверджений усіма головами держав чи урядів ЄС на засіданнях Європейської ради. Кожен кандидат повинен постати перед відповідним парламентським комітетом. Потім члени комітету голосують про придатність кандидата на посаду. Після затвердження 27 кандидатур Парламент в цілому голосує, чи затверджувати всю команду, чи ні. Після голосування парламенту Комісарів призначає Європейська рада.

Підзвітність. Європейська комісія несе демократичну відповідальність перед Європейським парламентом, який має право затвердити та звільнити все політичне керівництво Комісією. Європейська комісія також відповідає за виконання бюджету ЄС. Щорічно Парламент вирішує надати (чи ні) своє схвалення Європейській комісії на виконання бюджету ЄС. Парламент ґрунтує своє рішення на кількох доповідях Європейського аудиторського суду та Європейської комісії, включаючи щорічний звіт про управління та результати виконання бюджету ЄС.

Прийняття рішень. Усі члени Комісії є рівноправними у процесі прийняття рішень і несуть однакову відповідальність за ці рішення. Комісія приймає колективні рішення щодо своєї роботи шляхом письмової чи усної процедури.

12.3 Діяльність та основні пріоритети Європейської комісії

Основними повноваженнями Європейської Комісії є:

- забезпечення дотримання і впровадження положень установчих договорів і здійснення ініціатив, що вживаються в цих цілях;
- контроль за дотриманням права ЄС, участь у правотворчій діяльності;
- здійснення функцій керівництва, координації й управління в сфері внутрішньої політики;
- повноваження у фінансово-бюджетній сфері;
- повноваження в сфері зовнішніх відносин.

Щотижневі збори комісарів. Колегія комісарів, що складається з 27 уповноважених, збирається, як правило, не рідше одного разу на тиждень. Ця щотижнева процедура прийняття рішень називається усною процедурою. На практиці комісари збираються щосереди вранці в Брюсселі. Однак під час пленарних засідань Європейського парламенту у Страсбурзі засідання відбувається у вівторок. Окрім тижневих засідань, Президент Комісії також може вимагати проведення позачергових засі-

дань Комісії, коли цього вимагають обставини. Вони проводяться для обговорення певної теми або у відповідь на конкретну подію.

Порядок денний засідань Комісії. Порядок денний кожного засідання визначається Президентом Комісії та тісно пов'язаний з річною робочою програмою Комісії. Кожен пункт порядку денного подається Уповноваженим, відповідальним за певну область. Потім колективне рішення щодо цього питання приймається усіма присутніми комісарами.

Колективне прийняття рішень. Комісія функціонує за принципом колегіальності. Рішення приймаються колегіально Колегією комісарів, яка відповідає перед Європейським парламентом за прийняті рішення. Кожен із 27 комісарів має однакову вагу в процесі прийняття рішень, і вони однаково відповідають за прийняті рішення.

Гарантування колегіальності:

- якість прийнятих рішень, оскільки кожен комісар повинен консультуватися з кожної пропозиції;
- інституційна незалежність, оскільки рішення приймаються без будь-якого тиску;
- розподіл політичної відповідальності між усіма членами Комісії, навіть коли рішення приймаються більшістю.

Колегія приймає рішення, голосуючи за них. Щоб рішення було прийняте, за нього має проголосувати більшість членів Колегії. Кожен член Комісії має один голос і може голосувати лише особисто.

Участь у зустрічах. Комісари зобов'язані брати участь у всіх засіданнях Колегії. Якщо вони затримуються з будь-якої причини, члени повинні своєчасно повідомити Президента. Будь-яка відсутність на засіданнях Колегії повинна підтверджуватися винятковими обставинами та бути обґрунтованою.

Звіти про щотижневі зустрічі. Письмовий звіт про кожне засідання Колегії складається та публікується в інтернеті.

Ініціативи, погоджені Комісією. Комісія має право на ініціативу в законодавчих питаннях. Після того, як Колегія колективно прийняла законодавчу пропозицію, вона переходить до наступного етапу в процесі прийняття законів. У більшості випадків вона передається до Європейського парламенту для розгляду та прийняття (за звичайною законодавчою процедурою, яка також називається спільним рішенням). У той же час, національним парламентам країн-членів ЄС пропонується висловити свою думку щодо пропозиції та підтвердити, що ефективніше вирішувати це питання на рівні ЄС, а не на регіональному чи місцевому рівні.

Європейська громадянська ініціатива. З прийняттям Лісабонського договору 2007 року є можливість запустити Громадянську ініціативу, щоб просити Європейську комісію запропонувати новий закон. Європейська громадянська ініціатива – це спосіб для європейців брати активну участь у розробці політики ЄС. Якщо ви хочете, щоб ЄС вживав заходів з певного питання, ви можете ініціювати громадянську ініціативу, яка закликає Європейську комісію запропонувати нове законодавство ЄС з цього питання. Щоб ініціатива була розглянута Комісією, вам потрібно залучити підписи 1 мільйона громадян на її підтримку з усього Європейського Союзу.

Як організувати ініціативу? Перш ніж запустити свою ініціативу, потрібно створити групу організаторів. Групу мають становити щонайменше 7 громадян ЄС, які проживають щонайменше у 7 різних країнах ЄС. Потім ви повинні надіслати запит на реєстрацію до Комісії. Перш ніж зареєструвати запропоновану вами ініціативу, Комісія перевірить ряд правових критеріїв, зокрема, що ваша пропозиція потрапляє у сферу, де вона має право діяти. Після того, як ваша ініціатива зареєстрована, ви можете встановити дату початку збору підписів про підтримку громадян по всьому ЄС.

Ваша ініціатива повинна відповідати певним умовам, в тому числі:

– зібрано щонайменше 1 мільйон дійсних підписів;
– підписанти щонайменше із 7 країн ЄС (включаючи мінімальну кількість підписів від кожної).

Якщо ваша ініціатива відповідає всім умовам, Комісія розгляне її протягом 1 місяця. Представники ЄС зустрінуться з вами протягом 3 місяців. У вас буде відкрите слухання в Європейському парламенті, щоб пояснити свою ініціативу протягом 6 місяців. Комісія видасть офіційну відповідь і пояснить, чому вона буде чи не буде пропонувати новий закон на основі вашої пропозиції.

Про зареєстровані та прийняті громадянські ініціативи в ЄС можна детальніше дізнатися на сайті: https://europa.eu/citizens-initiative/home_en.

Шість пріоритетів Європейської комісії на 2019–2024 роки:

1. Європейська Зелена Угода. Прагнення бути першим континентом з нейтральним кліматом.
2. Економіка, яка працює для людей. Працюючи задля соціальної справедливості та процвітання.
3. Європа цифрової доби. Розширення можливостей для людей за новим поколінням технологій.
4. Популяризація європейського способу життя. Побудова союзу рівності, в якому всі європейці мають однаковий доступ до можливостей.

5. Сильніша Європа у світі. Європа прагне до більшого, зміцнюючи власний унікальний бренд відповідального світового лідерства.
6. Новий поштовх до європейської демократії. Виховання, захист та зміцнення власної демократії.

Зустрічі та активності Європейської комісії в 2019–2020 роках. Щодо зустрічей з міжнародними організаціями протягом останніх шести місяців, то комісари ЄС найчастіше зустрічалися з представниками Міжнародного валютного фонду (14 засідань). На другій позиції знаходяться ЮНІСЕФ та Всесвітній економічний форум (по 7 засідань). Візит У. фон дер Ляєн до Африки для зустрічі з представниками Комісії Африканського Союзу вивів її на третю позицію разом з Міжнародним енергетичним агентством (по 6 засідань). Зі спеціалізованими установами Організації Об'єднаних Націй було проведено 5 засідань. Увага до політики безпеки як на міжнародному, так і на європейському рівні представлена зустрічами як з НАТО, так і з Організацією з безпеки та співробітництва в Європі відповідно. Зосередженість на енергетичній політиці представлена зустрічами з Міжнародним енергетичним агентством та Міжнародним агентством з відновлюваної енергії. Зустрічі з Організацією продовольства та сільського господарства та Всесвітньою продовольчою програмою ООН представляють розгляд сільського господарства та продовольчого сектору.

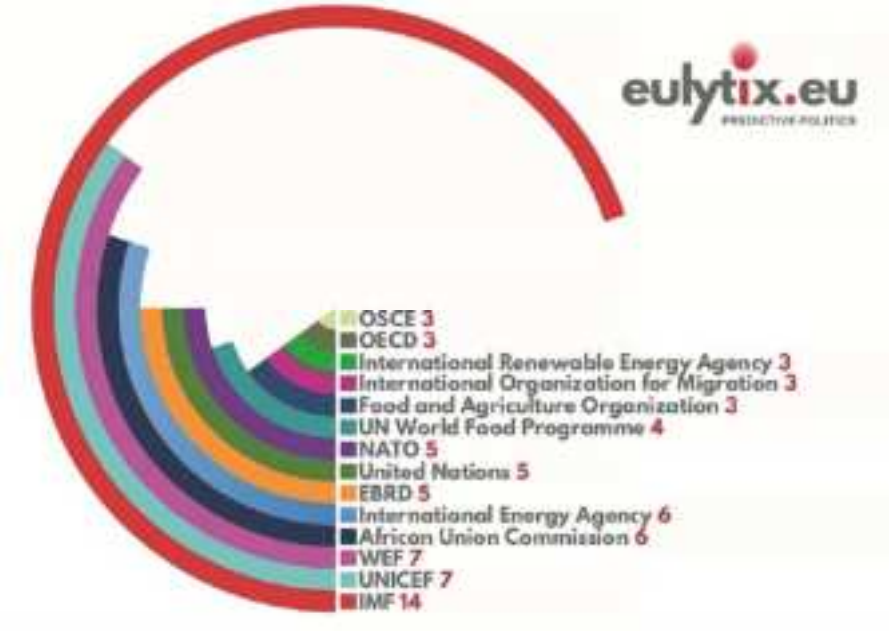

Кількість зустрічей, проведених Європейською комісією з міжнародними організаціями за період з грудня 2019 року по травень 2020 року

Щодо зустрічей Європейської комісії з іншими органами та агенціями ЄС протягом останніх шести місяців, ми можемо побачити, що Європейська комісія найчастіше проводить засідання як з Європейським парламентом, так і з Європейською радою, 26 засідань та 20 засідань відповідно. Третю позицію займає Європейський інвестиційний банк. У світлі пандемії COVID-19 європейські комісари мали регулярні зустрічі з організаціями фармацевтичної промисловості, не дивно, що Європейське агентство з лікарських засобів займає спільну четверту позицію (разом із Європейською Народною партією, яка є найбільшою партією в Європейському парламенті). Відповідно, Європейський центр профілактики та контролю захворювань займає п'яте місце.

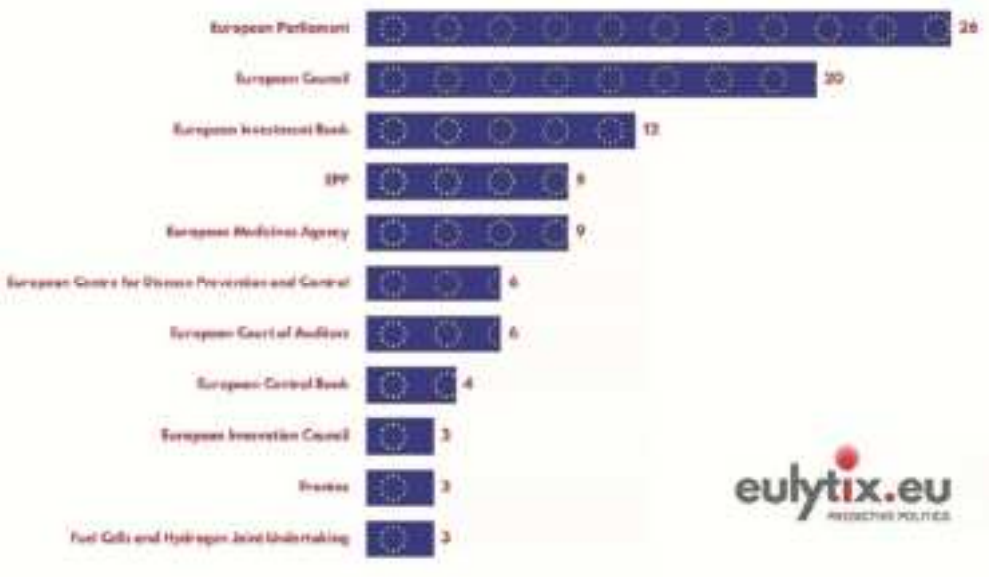

Кількість зустрічей, проведених комісарами з установами ЄС
у період з грудня 2019 року по травень 2020 року

Активними були зустрічі членів Європейської комісії із зацікавленими сторонами в міжнародних корпораціях та неурядовими організаціями світу.

Рейтинг ділових зустрічей комісарів очолюють американські технічні компанії, зокрема Microsoft та Facebook (по 7 зустрічей за півроку), з Google відбулося 6 зустрічей. Amazon займає 4-ту позицію в рейтингу, пов'язану з Deutsche Bank, найвищою за рейтингом європейською компанією. З 46 зустрічей, приведених у ТОП-11, 30 зустрічей було проведено з американськими компаніями або їх європейськими філіями. Крім того, всі зареєстровані європейські компанії походять з країн-членів ЄС-14 (колишній ЄС-15).

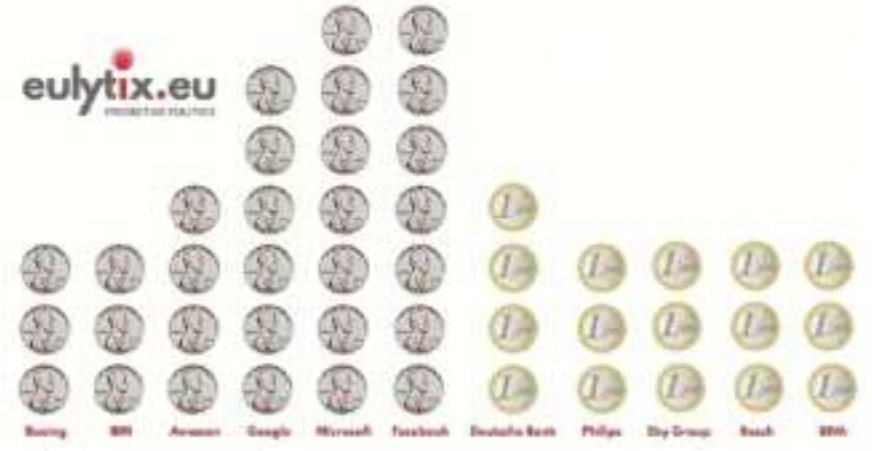

Кількість зустрічей, проведених комісарами ЄС з міжнародними корпораціями за період з грудня 2019 року по травень 2020 року

Що стосується зустрічей комісарів з неурядовими організаціями, то ми бачимо, що рейтинг очолюють «парасолькові» організації різних секторів бізнесу. Представники фармацевтичної та медичної продукції (включаючи Європейську федерацію фармацевтичної промисловості та асоціацій) мали найбільше зустрічей з комісарами. За ними йдуть Європейська конфедерація профспілок на 2-му місці та Бізнес-Європа на 3-му місці. Сільське господарство та харчова промисловість представлені двома організаціями: COPA-COGECA та FoodDrinkEurope. У топ-10 організації соціального спрямування лише дві, а саме Європейський форум з інвалідності та Соціальна платформа.

Кількість зустрічей, проведених єврокомісарами з неурядовими організаціями за період з грудня 2019 року по травень 2020 року

Нинішня Європейська комісія, що вступила на посаду у грудні 2019 року, у своїй політичній програмі наголосила на важливості нової «Геополітичної комісії». Її метою було посилення ролі ЄС на світовій арені. Використовуючи загальнодоступні дані про тижневу програму та порядок денний Президента Європейської комісії можна зробити декілька висновків щодо її діяльності та політичних пріоритетів за перші півроку діяльності.

Кількість зустрічей, проведених президентом Єврокомісії

Президент комісії провела 39 візитів на високому рівні та двосторонніх зустрічей з лідерами країн в Європі та за її межами. 54% (21 візити та зустрічі) були з лідерами ЄС, решта – з країнами, що не входять до ЄС. Більшість зустрічей поза межами ЄС відбулися із країнами Східного партнерства (4), Західними Балканами (4) та Близьким Сходом (3). Урсула фон дер Ляєн також провела зустріч з президентом США Дональдом Трампом. Африка також стоїть на порядку денному Президента Комісії із зустрічами з Комісією Африканського Союзу, так і з країнами Сахельської групи п'яти (Буркіна-Фасо, Мавританія, Малі, Нігер, Чад).

Розбір зустрічей за межами ЄС:

- Західні Балкани – 22,2%.
- Східне партнерство – 22,2%.
- Африка – 16,7%.
- Близький Схід – 16,7%.
- США – 11,1%.
- Ісландія – 5,6%.
- Швейцарія – 5,6%.

Заслуговує уваги той факт, що Урсула фон дер Ляєн не проводила двосторонніх переговорів з лідерами Росії, Китаю чи Індії, або будь-яких країн Латинської Америки. Тому країнами БРІКС було повністю знехтувано.

Хоча Урсула фон дер Ляєн також брала участь у засіданнях G7, G20, Мюнхенському форумі безпеки та Всесвітньому економічному форумі на основі її окремих зустрічей, нинішня комісія ЄС не є геополітичною, а в основному зосереджена на ЄС та його сусідстві. Що стосується внутрішньоєвропейських зустрічей Президента Комісії, ми бачимо збалансований погляд на країни-члени ЄС-15[1] (55%) та ЄС-13[2] (45%). Однак за перші шість місяців свого терміну вона не зустрічалася з главами держав чи урядів 12 країн-членів ЄС.

Країни ЄС, з якими Президент Комісії провела зустрічі
у грудні 2019 – травні 2020 року

[1] До складу ЄС-15 входили 15 країн: Австрія, Бельгія, Данія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Ірландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Португалія, Іспанія, Швеція, Великобританія. Сьогодні так умовно позначають чисельність країн-членів Європейського Союзу до вступу країн-кандидатів з 1 травня 2004 року.

[2] Країни, що вступили до ЄС з 2004 року. Це 13 нових країн-членів – Болгарія, Хорватія, Кіпр, Чехія, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Румунія, Словаччина та Словенія.

Отже, Президент комісії протягом останніх шести місяців не проводила зустрічей з усіма лідерами країн ЄС, оскільки наведений вище графік чітко показує, які країни мали перевагу обговорювати свої програми.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Назвіть склад та структуру Європейської комісії.
2. Які функції та повноваження Європейської комісії?
3. З кого складається Колегія комісарів та яка роль цього інституту?
4. Як відбуваються вибори Президента Європейської комісії та призначення комісарів?
5. Що таке процедура Spitzenkandidaten і коли вона застосовувалася?
6. Як відбувається процес прийняття рішень у Європейській комісії?
7. Які основні засади колегіальності прийняття рішень в Європейській комісії?
8. Що являє собою Європейська громадянська ініціатива і яка процедура її застосування?
9. Визначте шість пріоритетів Європейської Комісії на 2019–2024 роки.
10. Охарактеризуйте міжнародну та внутрішню діяльність Європейської комісії у 2019–2020 роках.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Веселовський А. Вибори до Європарламенту 2019: наслідки для ЄС та України, Аналітична записка, Центр міжнародних досліджень, Дипломатична академія України імені Геннадія Удовенка при МЗС, липень 2019. http://da.mfa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/lypen-_2019_-A.Veselovskyi.pdf.
2. Офіційний сайт Європейської комісії https://ec.europa.eu/info/index_en.
3. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. В. І. Муравйова. К.: Юрінком Інтер, 2011. 704 с.
4. Сорока С. В. Правова та інституційна система Європейського Союзу і проблеми прийняття Конституції. *Світова та європейська інтеграція*: [навч. посіб.] / за ред. М. О. Багмета. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. С. 94–119.
5. Communication to the Commission. Governance in the European Commission, Brussels, 21.11.2018. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/governance-european-commission_en.pdf.
6. EU backs Juncker to head Commission in blow to UK, 27 June 2014 https://www.bbc.com/news/uk-politics-28049375.
7. European elections 2019: What is a spitzenkandidat? https://www.euronews.com/2019/04/24/european-elections-2019-what-is-a-spitzenkandidat.

8. Who are the Commissioners' most important institutional partners? https://eulytix.eu/commissioners-most-important-institutional-partners/?utm_source=eulytix.eu&utm_campaign=d0a239e177-RSS_EMAIL_CAMPAIGN&utm_medium=email&utm_term=0_712824ec6e-d0a239e177-353289890.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Європейська Комісія складається:
а) з одного комісара з кожної країни ЄС
б) з двох комісарів з кожної країни ЄС
в) з трьох комісарів з кожної країни ЄС

2. Скільки постійних та контрактних працівників працюють у Європейській Комісії?
а) 18 000 б) 23 000 *в) 33 000*

3. На який строк обирається Європейська комісія?
а) 4 роки *б) 5 років* в) 6 років

4. Перед яким органом Європейська Комісія несе демократичну відповідальність?
а) Європейською радою
б) Радою Європейського Союзу
в) Європейським Парламентом

5. Щоб європейська громадянська ініціатива була розглянута Європейською Комісією потрібно залучити підписи
а) 1 млн громадян б) 500 тис. громадян в) 250 тис. громадян

6. Процедура Spitzenkandidaten вперше була використана:
а) у 2009 році *б) 2014 році* в) 2019 році

7. З якою міжнародною організацією протягом грудня 2019 – травня 2020 року комісари ЄС найчастіше зустрічалися?
а) ЮНІСЕФ
б) Всесвітній економічний форум
в) Міжнародний валютний фонд

8. З якими міжнародними корпораціями протягом грудня 2019 – травня 2020 року комісари ЄС найчастіше зустрічалися?
а) Facebook б) Google в) Amazon

ТЕМА 13 Суд Європейського Союзу як вища судова інстанція ЄС

13.1 Роль і місце судових органів в системі інститутів Європейського Союзу.
13.2 Суд (Court of Justice).
13.3 Європейський Суд загальної юрисдикції (General Court).

13.1 Роль і місце судових органів в системі інститутів Європейського Союзу

Судова система ЄС виступає як самостійний наднаціональний інститут неполітичного характеру і є одним із найважливіших правових інструментів європейської інтеграції. Досвід ЄС підтверджує, що тільки за наявності самостійної правової системи, створенні судового механізму, покликаного захищати і забезпечувати застосування права ЄС, є можливим успішний і стабільний розвиток інтеграційних утворень.

Головним призначенням судових органів ЄС є забезпечення однакового розуміння і застосування установчих договорів ЄС та правових актів, виданих на їх основі. Даний підхід присутній практично у всіх установчих договорах ЄС з моменту їх появи і майже не зазнав ніяких змін за роки існування Європейського співтовариства і Європейського Союзу. Однак у міру розвитку і поглиблення інтеграційного процесу відбувається удосконалення і ускладнення судової системи, вживаються заходи щодо налагодження умов і правил судочинства, підвищення його ефективності.

Судовим органам ЄС належить виключно важлива роль у формуванні і розвитку права ЄС, затвердження його ролі і значення як провідного інтеграційного фактора. У рішеннях судових органів ЄС сформульовані і розшифровані зміст і основні кваліфікаційні ознаки права ЄС, сформульовані концептуальні засади та умови еволюції європейської інтеграції, уточнені порядок діяльності та компетенція інститутів та органів ЄС. Рішення судових органів ЄС розглядаються як окреме джерело права ЄС.

Термін «Суд ЄС» означає орган ЄС, який здійснює юрисдикційну функцію і використовується як збірне поняття, що охоплює всю сукупність судових органів ЄС, а також для позначення лише вищої судової інстанції.

З часу створення Суду Європейського Союзу в 1952 р. його завданням було забезпечення «дотримання закону» «в тлумаченні та застосуванні» Договорів. У рамках цієї місії Суд Європейського Союзу:

– переглядає законність актів установ Європейського Союзу;
– забезпечує виконання державами-членами зобов'язань, передбачених Договорами;
– тлумачить законодавство Європейського Союзу на вимогу національних судів та трибуналів.

Таким чином, Суд є судовим органом Європейського Союзу і, співпрацюючи із судами та трибуналами держав-членів, забезпечує однакове застосування та тлумачення законодавства ЄС.

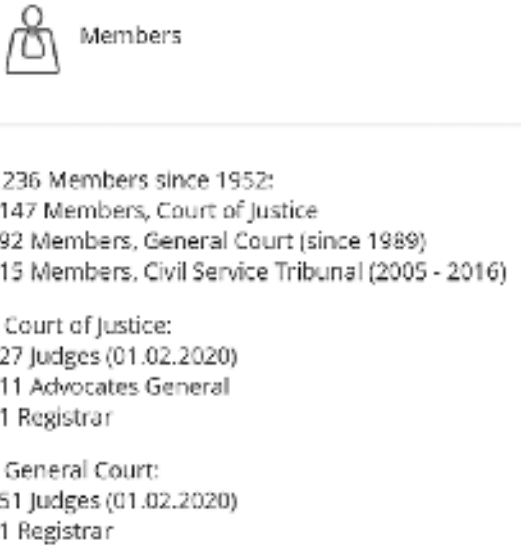

Склад Суду ЄС

Суд Європейського Союзу (Court of Justice of the European Union), штаб-квартира якого знаходиться в Люксембурзі, складається з двох судів: Суд (Court of Justice) і Суд загальної юрисдикції (General Court). Трибунал державної служби, створений у 2004 році, припинив свою діяльність 1 вересня 2016 року після передачі його повноважень Суду загальної юрисдикції в контексті реформи судової структури Європейського Союзу.

Суд Європейського Союзу тлумачить законодавство ЄС, щоб переконатися, що воно застосовується однаково у всіх країнах ЄС, і врегульовує юридичні спори між національними урядами та інститутами ЄС. Найбільш поширені типи справ, які розглядає Суд:

1. Тлумачення закону (попередні рішення). Національні суди країн ЄС повинні забезпечити належне застосування закону ЄС, але суди різних країн можуть тлумачити його по-різному. Якщо національний суд сумнівається в тлумаченні чи чинності закону ЄС, він може попросити Суд дати роз'яснення. Цей же механізм може бути використаний для визначення відповідності національного законодавства чи практики законодавству ЄС.
2. Примусове виконання закону (провадження про порушення). Цей вид справ порушується проти національного уряду за недотримання закону ЄС. Може розпочати Європейська комісія чи країна ЄС. Якщо країна виявиться винною, вона повинна виправити ситуацію відразу, або ризикує отримати штраф.
3. Анулювання правових актів ЄС (позови про скасування), якщо вважається, що акт ЄС порушує Договори чи основні права ЄС, Суд може попросити їх скасувати – Радою ЄС, Європейською комісією або (у деяких випадках) Європейським парламентом. Приватні особи також можуть просити Суд скасувати акт ЄС, який безпосередньо їх стосується.

4. Забезпечення вживання заходів ЄС (позов за бездіяльність) – Парламент, Рада та Комісія повинні приймати певні рішення за певних обставин. Якщо цього не зробити, установи ЄС або (за певних умов) фізичні особи чи компанії можуть подати скаргу до Суду.
5. Санкціонування інституцій ЄС (позови про відшкодування збитків) – будь-яка особа або компанія, інтересам якої була завдана шкода внаслідок дії чи бездіяльності ЄС або його співробітників, може порушити справу проти них через Суд.

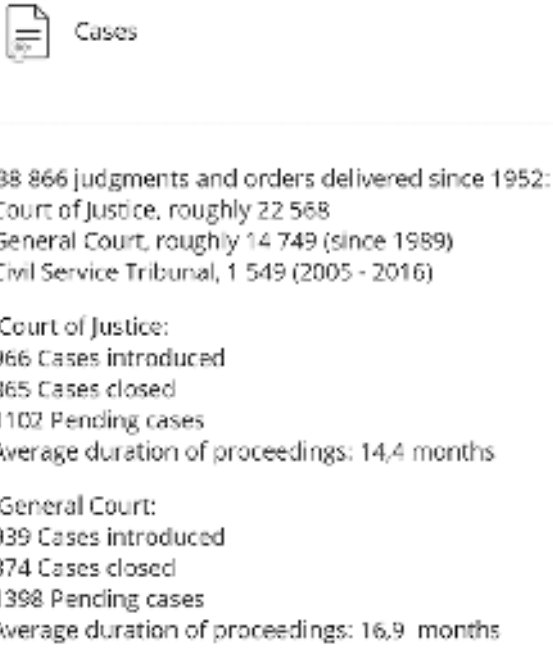

Кількість справ розглянутих Судом ЄС

Оскільки кожна держава-член має свою власну мову та специфічну правову систему, Суд Європейського Союзу є багатомовною установою. Такі мовні правила не мають еквівалента в будь-якому іншому суді у світі, оскільки кожна з офіційних мов Європейського Союзу може бути мовою справи. Суд зобов'язаний дотримуватися принципу багатомовності в повному обсязі через необхідність спілкування зі сторонами мовою судового розгляду та забезпечення поширення його судової практики у всіх державах-членах.

Департаменти Суду ЄС. Секретар Суду, що перебуває під керівництвом Президента Суду, відповідає за всі відділи Суду. Департаменти поділяються на три основні групи: служби адміністративної підтримки в Генеральній дирекції з адміністрації; мовні служби в Генеральному управлінні багатомовності; інформаційні служби у Генеральному управлінні інформації. Управління з досліджень та документації та Управління протоколу та відвідування перебувають під безпосереднім контролем Секретаря Суду. Ці відділи підтримують роботу обох судів, кожен з яких також має свій реєстр. Реєстри відповідають за ефективне ведення справ, а також за отримання, повідомлення та зберігання всіх процесуальних документів.

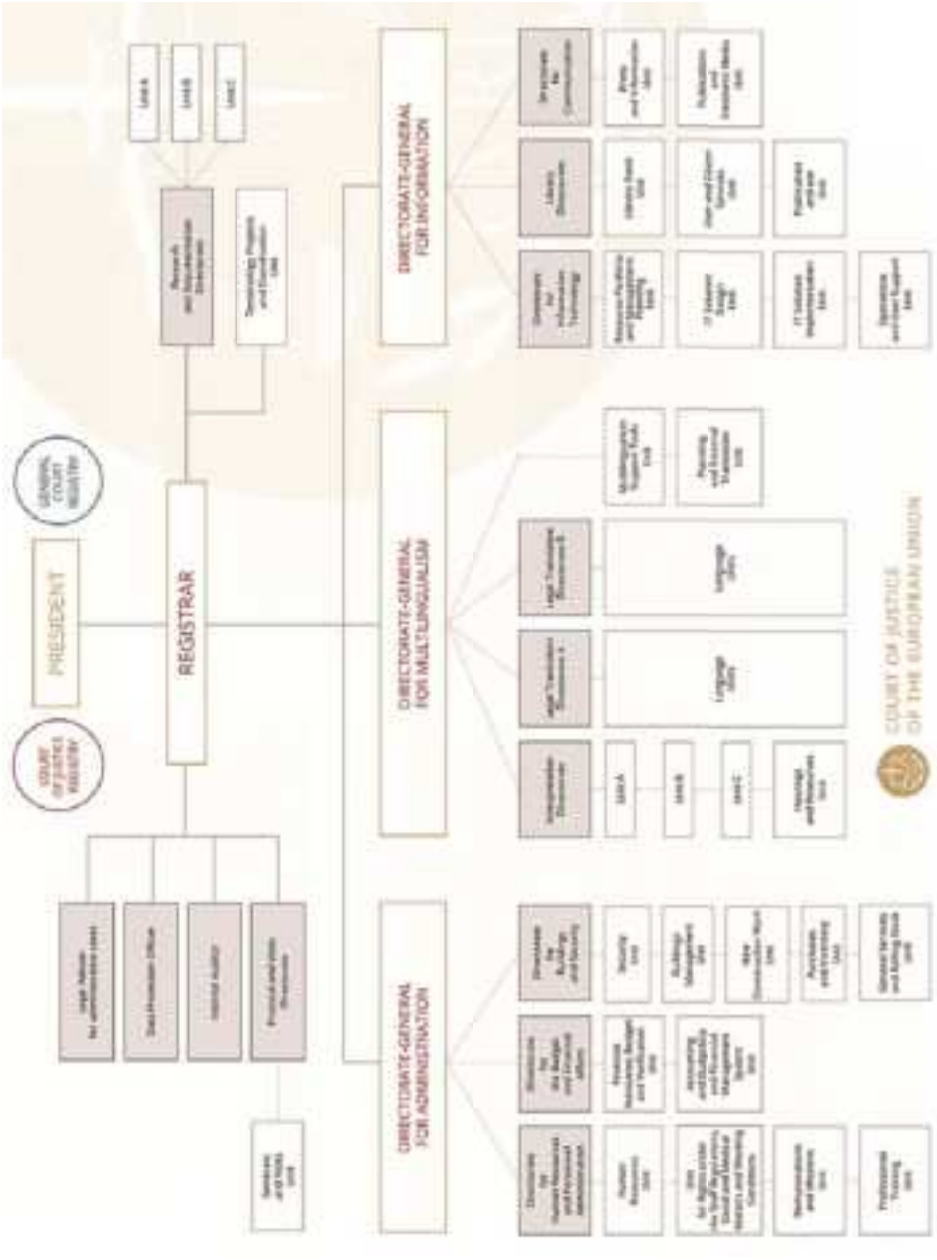

Структурні підрозділи Суду ЄС

13.2 Суд (Court of Justice)

Склад. Суд складається з 27 суддів та 11 генеральних адвокатів. Судді та генеральні адвокати призначаються за загальною згодою урядів держав-членів після консультацій з колегією, відповідальною за надання висновку щодо придатності кандидатів виконувати відповідні обов'язки. Вони призначаються на термін шести років, який може бути відновлений. Вони обираються з числа осіб, незалежність яких не викликає сумнівів, і які мають кваліфікацію, необхідну для призначення, у своїх відповідних країнах, належать до найвищих судових служб, або які мають визнану компетенцію.

Судді Суду обирають з-поміж себе Президента та Віце-президента на тривалий термін із поновленням. Президент керує роботою Суду та головує на засіданнях, засіданнях повного Суду чи Великої палати. Віце-президент допомагає Президентові у виконанні своїх обов'язків і за необхідності займає його місце.

Генеральні адвокати допомагають Суду. Вони несуть відповідальність за надання повної неупередженості та незалежності «думки» у визначених їм випадках. Секретар є генеральним секретарем установи та керує своїми підрозділами під керівництвом Президента Суду. Суд може засідати як повноцінний суд, у Великій палаті з 15 суддів або в палатах трьох-п'яти суддів.

Порядок діяльності. У Суді Європейського Союзу по кожній справі призначається 1 суддя («суддя-доповідач») та 1 генеральний адвокат. Справи обробляються в 2 етапи:

1. Письмовий етап. Сторони надають письмові заяви до Суду, зауваження можуть також подаватися національними органами, установами ЄС, а іноді і приватними особами. Все це підсумовується суддею-доповідачем, а потім обговорюється на загальних зборах Суду, який приймає рішення:
   - Скільки суддів розглядатимуть справу: 3, 5 або 15 суддів (весь Суд), залежно від важливості та складності справи. Більшість справ розглядаються 5 суддями, і дуже рідко, коли весь Суд слухає справу.
   - Чи потрібно проводити слухання (усний етап) і чи потрібен офіційний висновок генерального адвоката.

2. Усна стадія – громадські слухання. Юристи обох сторін можуть передавати свою справу суддям та адвокатам, які можуть їх допитати. Якщо Суд вирішив, що висновок генерального адвоката необхідний, він надається через кілька тижнів після слухання. Потім судді обмірковують і виносять вирок.

Слухання у Суді (Court of Justice)

Спеціальні процедури. Спрощена процедура. Якщо позов, поданий на попереднє рішення, тотожний позову, щодо якого Суд вже прийняв рішення, або коли рішення не викликає жодних обґрунтованих сумнівів або може бути чітко виведене з існуючої судової практики, Суд може, заслухавши Генерального адвоката, винести своє рішення, посилаючись на попереднє рішення, яке стосується цього питання або відповідної судової практики.

Прискорена процедура. Прискорена процедура дозволяє Суду швидко виносити свої рішення у дуже невідкладних випадках шляхом максимального скорочення строків і надання таким справам абсолютного пріоритету. За заявою однієї зі сторін Президент Суду може прийняти рішення на пропозицію судді-доповідача та заслухавши Генерального адвоката та інші сторони, чи потребує справа застосування прискореної процедури.

Заява про тимчасові заходи. Заяви про тимчасові заходи вимагають припинення дії заходів, які установа прийняла та які є предметом позову, або будь-якого іншого тимчасового розпорядження, необхідного для запобігання серйозної та непоправної шкоди стороні.

Суд у правовому порядку Європейського Союзу. Своєю прецедентною практикою Суд визначив зобов'язання адміністрацій та національних судів застосовувати законодавство ЄС у повному обсязі у межах своєї компетенції та захищати права, надані громадянам (пряме застосування закону ЄС) та відхилити будь-яке суперечливе національне положення, чи то до, чи після прийняття правового акту ЄС (примат права ЄС над національним законодавством).

Суд також визнав принцип відповідальності держав-членів за порушення законодавства ЄС, який, по-перше, відіграє важливу роль у закріпленні захисту прав, наданих фізичним особам положеннями ЄС, по-друге, може сприяти більш сумлінному застосуванню права ЄС державами-членами. Таким чином, порушення держав-членів, ймовірно, можуть спричинити зобов'язання щодо виплати компенсацій, що в деяких випадках може мати серйозні наслідки для їх державних бюджетів. Більше того, будь-яке порушення законодавства ЄС державою-членом може бути представлене перед Судом, і, якщо рішення про визнання такого порушення не виконано, Суд може призначити виплату періодичного штрафу та/або встановленої суми.

Суд також працює разом із національними судами, які є звичайними судами, що застосовують законодавство ЄС. Будь-який національний суд або трибунал, який покликаний вирішити спір, пов'язаний із законодавством ЄС, може, а іноді й повинен, подавати питання до Суду ЄС для попереднього рішення. Потім Суд повинен дати тлумачення або переглянути законність норм права ЄС. Розвиток судової практики ілюструє внесок Суду у створення правового середовища для громадян, захищаючи права, які законодавство Європейського Союзу надає їм у різних сферах їх повсякденного життя.

Основні принципи, встановлені прецедентною практикою. У своїй прецедентній практиці (починаючи з Van Gend & Loos у 1963 р.) Суд ввів принцип прямої дії права Співтовариства в державах-членах, який тепер дає можливість європейським громадянам безпосередньо покладатися на норми права Європейського Союзу перед їхніми національними судами.

Транспортна компанія Van Gend & Loos імпортувала товари з Німеччини до Нідерландів і мусила сплачувати митні збори, які, на її думку, були несумісними з правилом Договору про ЄЕС, що забороняє збільшення мита в торгівлі між державами-членами. Дія порушила питання про конфлікт між національним законодавством та положеннями Договору про ЄЕС. Суд вирішив питання, ініційоване судом Нідерландів, виклавши доктрину прямого ефекту, тим самим надавши транспортній компанії пряму гарантію своїх прав за законодавством Співтовариства перед національним судом.

У 1964 р. Рішення Коста встановило перевагу права Співтовариства над внутрішнім законодавством. У цьому випадку італійський суд звернувся до Суду ЄС з питанням, чи сумісний італійський закон про націоналізацію виробництва та розподілу електричної енергії з відповідними нормами Договору про ЄЕС. Суд ввів доктрину першості права Співтовариства, спираючись на специфічний характер правового порядку Співтовариства, який має бути рівномірно застосований у всіх державах-членах.

У 1991 р. у справі Франкович та інші Суд розробив ще одну основоположну концепцію – відповідальність держави-члена перед фізичними особами за шкоду, заподіяну їм порушенням законодавства Співтовариства. З 1991 року громадяни Європи могли подати позов про відшкодування шкоди проти держави, яка порушує правила Співтовариства.

Двоє громадян Італії, яким заборгували заробітну плату від своїх неплатоспроможних роботодавців, порушили позов про те, що італійська держава не виконує положення Спільноти, що захищають працівників у випадку неплатоспроможності їх роботодавців. У відповіді італійському суду Суд ЄС заявив, що необхідно забезпечувати особам права, в яких їм було відмовлено внаслідок бездіяльності держави, яка не застосовувала директиву Спільноти. Таким чином, Суд відкрив можливість позову щодо відшкодування збитків проти самої держави.

13.3 Європейський Суд загальної юрисдикції (General Court)

Склад. Суд загальної юрисдикції складається з двох суддів з кожної держави-члена. Судді призначаються за згодою урядів держав-членів після консультацій з колегією, відповідальною за надання висновку про придатність кандидатів виконувати обов'язки судді. Їх термін повноважень становить шість років і може бути відновлений. Вони призначають свого Президента строком на три роки з-поміж себе. Вони призначають Секретаря на строк шість років. Судді виконують свої обов'язки абсолютно неупереджено та незалежно. На відміну від Суду, Суд загальної юрисдикції не має постійних адвокатів. Однак це завдання у виняткових обставинах може виконувати суддя.

Справи Судом загальної юрисдикції розглядаються палатами з п'яти-трьох суддів або, в деяких випадках, одним суддею. Він також може бути членом Великої палати (п'ятнадцять суддів), коли це виправдано юридичною складністю або важливістю справи.

Юрисдикція. Суд загальної юрисдикції має право слухати та визначати:

- дії, порушені фізичними чи юридичними особами проти актів установ, органів, відомств чи інститутів Європейського Союзу (які адресовані їм або стосуються їх) та проти регуляторних актів (які стосуються їх безпосередньо) або проти бездіяльності з боку цих установ, органів, офісів чи агентств; наприклад, справа, порушена компанією проти рішення Комісії про накладення штрафу на цю компанію;
- позови держав-членів проти Комісії;
- дії, висунуті державами-членами проти Ради щодо актів, прийнятих у сфері державної допомоги, заходів захисту торгівлі (демпінгу) та актів, якими вона здійснює виконавчі повноваження;

- дії, що вимагають відшкодування шкоди, заподіяної установами або органами, офісами чи агенціями Європейського Союзу або їх персоналом;
- дії, засновані на договорах, укладених Європейським Союзом, які прямо надають юрисдикцію Суду загальної юрисдикції;
- позови щодо інтелектуальної власності, порушені проти Управління інтелектуальної власності Європейського Союзу та проти Офісу Спільноти з сортів рослин;
- суперечки між установами Європейського Союзу та їх персоналом щодо трудових відносин та системи соціального забезпечення.

Рішення Суду загальної юрисдикції можуть підлягати оскарженню Судом ЄС протягом двох місяців.

Порядок діяльності. Суд загальної юрисдикції має свій порядок діяльності. В принципі провадження також включає письмову та усну фазу. Заява, складена адвокатом чи агентом та направлена до Реєстру, відкриває провадження у справі. Основні відомості про позов публікуються в повідомленні на всіх офіційних мовах в Офіційному журналі Європейського Союзу. Секретар реєстрації надсилає заяву іншій стороні у справі, у якої є два місяці, протягом яких слід подати документи про захист. Будь-яка особа, яка може довести зацікавленість у результаті справи перед Судом загальної юрисдикції, а також державами-членами та установами Європейського Союзу, може втрутитися у провадження. Вона подає заяву про втручання, підтримуючи або протиставляючи вимоги однієї із сторін, на які сторони можуть потім відповісти.

Під час можливої усної фази провадження проводиться громадське слухання. Коли заслуховуються адвокати, судді можуть ставити питання представникам сторін. Суддя-доповідач підсумовує у доповіді по слуханню факти, на які посилаються, та аргументи кожної сторони. Цей документ доступний громадськості мовою справи. Потім судді обмірковують проєкт рішення, підготовленого суддею-доповідачем, і рішення виноситься на публічне слухання.

Тимчасове провадження. Позов, поданий до Суду загальної юрисдикції, не зупиняє дію оскаржуваного акта. Однак Суд може призначити його зупинення або інші тимчасові заходи. Голова Суду загальної юрисдикції або, якщо це необхідно, віце-президент, приймає рішення про тимчасові заходи в аргументованому порядку.

Тимчасові заходи надаються лише за умови дотримання трьох умов:

- позов в основному провадженні має бути обґрунтованим;
- заявник повинен довести, що заходи є невідкладними і що їх незастосування завдасть серйозної та непоправної шкоди;
- тимчасові заходи повинні враховувати баланс інтересів сторін та суспільних інтересів.

Це рішення Суду має тимчасовий характер і жодним чином не перешкоджає рішенню Суду загальної юрисдикції в основному провадженні. Крім того, апеляція проти нього може бути подана до віце-президента Суду.

Прискорена процедура. Ця процедура дозволяє Суду загальної юрисдикції швидко вирішувати суть спору у справах, що вважаються особливо нагальними. Швидку процедуру може вимагати заявник або відповідач. Вона також може бути прийнята за власним бажанням Суду загальної юрисдикції.

Судова практика

Навколишнє середовище та захист прав споживачів.

В межах ЄС генетично модифіковані організми (ГМО) можуть продаватися лише за умови їх дозволу. У 2010 році Комісія дозволила реалізувати генетично модифіковану картоплю Amflora після отримання наукового висновку, який свідчить про те, що картопля Amflora не представляє небезпеки для здоров'я людини та навколишнього середовища. Суд загальної юрисдикції скасував цей дозвіл на підставі процедурних помилок, зокрема, через те що Комісія не подала проєкт дозволу компетентним комітетам.

Угорщина проти Комісії, T-240/10, 13 грудня 2010 року

Свобода надання послуг.

Згідно із законодавством ЄС, події, які держава-член вважає соціально важливими, не можуть бути показані лише на платному телебаченні, але й повинні транслюватися на телебаченні безкоштовно. У 2011 році Суд загальної юрисдикції підтвердив, що держава-член може вимагати безкоштовної трансляції всіх футбольних матчів Чемпіонату світу та Чемпіонату Європи з футболу. Це рішення ґрунтується на основі права громадськості на інформацію та необхідності забезпечення широкого доступу громадськості до телевізійної трансляції цих подій.

FIFA проти Комісії, T-385/07, 17 лютого 2011 року

Закони про інститути ЄС.

У 2007 році Бюро з підбору персоналу Європейського Союзу (EPSO) опублікувало оголошення з набору контрактних працівників європейськими установами. Це оголошення було написане лише німецькою, англійською та французькою мовами. Суд загальної юрисдикції скасував набір на основі мовної дискримінації. Його публікація трьома мовами завадила деяким потенційним кандидатам дізнатися про це, і як наслідок було надано перевагу німецько-, англо- та французькомовним кандидатам.

Італія / Комісія, T-205/07, 3 лютого 2011 року

Торгові марки – інтелектуальна та промислова власність.

У 2012 році Суд загальної юрисдикції постановив, що VIAGUARA не може бути зареєстрована як торгова марка для напоїв у Спільноті через існуючу торгову марку VIAGRA на лікарські засоби. Визнаючи, що напої та лікарські засоби – це різні товари, Суд загальної юрисдикції вважає, що VIAGUARA може скористатись несправедливою репутацією торгової марки VIAGRA. Споживача можна було б примусити купувати напої, тому що він вважав би, що вони мають подібні до лікарського засобу якості (зокрема, збільшення лібідо).

Viaguara проти ОНІМ, T-332/10, 25 січня 2012 року

Компанія Apple Corps, що заснувала марку The Beatles, виступила проти реєстрації слова «BEATLE» для засобів електричної мобільності для осіб з обмеженою рухливістю. Суд загальної юрисдикції погодився з Apple Corps, вважаючи, що слово «BEATLE» може скористатись несправедливою перевагою репутації марки (THE) BEATLES, що належать Apple Corps. Людей з обмеженою рухливістю можуть привернути дуже позитивні зображення свободи, молоді та мобільності, пов'язані з торговими марками Apple Corps.

You-Q проти ОНІМ, T-369/10, 29 березня 2012 року

У 2010 році Монако звернувся за захистом до ЄС за міжнародною торговою маркою «MONACO», якій відмовили у реєстрації для проведення розважальної, спортивної та готельної діяльності. Суд загальної юрисдикції підтримав це рішення, вважаючи, що термін MONACO, зокрема, зважаючи на славу його королівської родини, організацію Гран-прі Формули-1 та циркового фестивалю, позначає географічну територію і є суто описовим за походженням або географічним призначенням відповідних послуг. Тому він не може бути захищеною торговою маркою в ЄС.

MEM проти ОМІН (MONACO), T-197/13, 15 січня 2015 року

Конкуренція.

У 2004 році Комісія призначила штраф в розмірі 497 мільйонів євро для Microsoft за зловживання своїм домінуючим становищем, відмовившись протягом кількох років розкривати своїм конкурентам інформацію, необхідну для розробки та розповсюдження альтернативних рішень, сумісних з Windows. Суд загальної юрисдикції підтвердив штраф у рішенні 2007 року. У 2008 році Комісія наклала ще один штраф у розмірі 899 мільйонів євро на корпорацію Microsoft за своє небажання виконувати рішення 2004 року. Суд загальної юрисдикції підтвердив рішення Комісії, але зменшив другий штраф до 860 євро, щоб врахувати той факт, що Комісія дозволила Microsoft продовжувати застосовувати певні практики на перехідній основі.

Microsoft проти Комісії, T-201/04, 17 вересня 2007 року та T-167/08, 27 червня 2012 року

У 2009 році Комісія наклала два штрафи по 553 мільйонів євро на німецьку компанію E.ON та французьку компанію GDF Suez. Комісія стверджувала, що вони уклали угоду, що забороняла кожному з них продавати на національному ринку інших країн газ, що транспортувався з Росії до Німеччини та Франції. Суд загальної юрисдикції підтвердив оцінку Комісії, але зменшив кожен штраф до 320 мільйонів євро, щоб врахувати помилку Комісії щодо тривалості угоди (яка тривала на рік менше, ніж заявляла Комісія).

E.ON Energie AG проти комісії, T-360/09 та GDF Suez проти комісії, T-370/09, 29 червня 2012 року

У 2011 році Комісія вирішила, що заплановане захоплення Skype від Microsoft сумісне із законодавством ЄС. Двоє конкурентів Skype порушили справу проти Суду загальної юрисдикції, заявляючи, що поглинання матиме антиконкурентний ефект. Однак Загальний суд підтримав рішення Комісії. Він встановив, що злиття не обмежуватиме конкуренцію ні на споживчому ринку зв'язку, ні на діловому ринку зв'язку на базі Інтернет.

Cisco Systems і Messagenet проти Комісії, T-79/12, 11 грудня 2013 року

Державна допомога.

ING – це нідерландська банківська та страхова фінансова установа. Під час фінансової кризи Нідерланди надавали ING допомогу у вигляді вкладення капіталу, умови погашення якої з часом були змінені. Комісія встановила, що ці нові умови призвели до додаткової державної допомоги у розмірі 2 мільярдів євро. Однак Суд загальної юрисдикції вирішив, що існування державної допомоги не може бути встановлено, оскільки Комісія не вивчала, чи приватний інвестор, який опинився в тій же ситуації, що і держава Нідерландів, надав би таку зміну умов повернення капіталу, що надало ING додаткову перевагу.

Нідерланди проти Комісії, T-29/10, T-33/10, 2 березня 2012 року

Італійська авіакомпанія Alitalia, зіткнулася із серйозними фінансовими труднощами та отримала кредит у розмірі 300 мільйонів євро від Італійської держави в 2008 році. Італійська держава також вирішила продати свою частку в компанії. Комісія класифікувала позику, надану Alitalia як незаконну (оскільки приватний інвестор у тій же ситуації не надав би такий кредит), але дозволила продаж активів авіакомпанії, якщо він відбувся за ринковою ціною. Ryanair поскаржився, що Alitalia отримала від держави користь, несумісну із законодавством ЄС, і подав позов до Суду загальної юрисдикції. Суд погодився з Комісією, підтримавши її рішення з усіх питань.

Ryanair проти Комісії, T-123/09, 28 березня 2012 року

Сільське господарство.

У 2011 році Комісія запровадила обов'язкове маркування цитрусових, які обробляються з використанням консервантів чи інших хімічних речовин після збирання. Іспанія просила Суд загальної юрисдикції скасувати ці правила на тій підставі, що вони застосовуються лише до виробників цитрусових фруктів – а не до виробників інших фруктів, які також обробляються після збирання врожаю – і тому є дискримінаційними. Однак Суд загальної юрисдикції встановив, що, на відміну від інших фруктів (банани, кавуни, дині), шкірки цитрусових можна використовувати в кулінарії, тому вимоги до маркування забезпечують високий рівень захисту споживачів і не є дискримінаційними.

Іспанія проти Комісії, T-481/11, 13 листопада 2014 року

Громадське здоров'я.

Орфакол – це ліки, призначені для лікування дуже рідкісних, але серйозних захворювань печінки, які можуть призвести до смерті немовлят. У 2009 році французька лабораторія CTRS попросила Комісію дозволити цей лікарський засіб. Комісія відмовила на тій підставі, що CTRS не встановила результатів клінічних випробувань. Суд загальної юрисдикції скасував це рішення, встановивши, що згідно з діючими положеннями CTRS не повинна надавати такі результатів, враховуючи те, що діючі речовини лікарського засобу знаходяться у медичному застосуванні в ЄС протягом не менше 10 років.

Laboratoires CTRS проти комісії, T-301/12, 4 липня 2013 року

Зовнішні відносини ЄС.

Обмежувальні заходи або «санкції» є ключовим інструментом зовнішньої політики, за допомогою якого ЄС має на меті змінити політику чи поведінку країни. Вони можуть мати форму ембарго на озброєння, заморожування активів, обмеження в'їзду на територію ЄС та подорожі ним, заборони на імпорт чи експорт тощо. Такі заходи можуть бути спрямовані на уряди, компанії, приватних осіб та групи чи організації (наприклад, терористичні групи).

Рада ЄС заморозила кошти Іяда Махлуфа (двоюрідний брат сирійського президента Башара Асада) на підставі того, що він є братом Рамі Махлуфа (одного з найпотужніших сирійських бізнесменів) та офіцера Головного управління розвідки, причетного до жорстоких репресій проти сирійського цивільного населення. Суд загальної юрисдикції підтримав це рішення, встановивши, що пан Махлуф не представив доказів, які б викликали сумніви у його підтримці сирійського режиму. Крім того, право на захист пана Махлуфа не було порушено, оскільки йому було надано можливість ефективно захищатися проти Ради ЄС.

Махлуф проти Ради, T-383/11, 13 вересня 2013 року

У 2010 році іранська компанія Fulmen та її директор підлягали замороженню власних коштів, виходячи з того, що вони, за словами Ради ЄС, були причетні до встановлення електрообладнання на секретному майданчику, підключеному до іранської ядерної програми. Однак Суд загальної юрисдикції скасував це рішення. Він встановив, що Рада обґрунтовувала свої міркування лише непідтвердженими звинуваченнями і, таким чином, вона не надала доказів причетності компанії Fulmen або його директора до цієї справи. Суд загальної юрисдикції ухвалив, що Рада повинна представити такі докази.

Фулмен і Ферейдун Махмудян проти Ради, T-439/10 та T440 / 10, 21 березня 2012 року

Економічна політика.

«Центральні контрагенти» – це фінансові органи, які забезпечують кліринг операцій, керуючи кредитним ризиком сторін. У 2011 році Європейський центральний банк (ЄЦБ) встановив вимогу щодо центральних контрагентів, які займаються операціями з євро, розміщуватися в Єврозоні. Сполучене Королівство, яке не входить до Єврозони, домагалося скасування цієї вимоги, оскільки воно санкціонувало британські центральні контрагенти. Суд загальної юрисдикції погодився з Великобританією, встановивши, що ЄЦБ не компетентний встановлювати таку вимогу щодо місця розташування.

Великобританія проти ЄЦБ, T-496/11, 4 березня 2015 року

Доступ до документів.

У 2009 році депутат Європарламенту від Нідерландів Софі Велд попросила Раду отримати доступ до документів Юридичної служби стосовно переговорів між ЄС та США щодо майбутньої угоди SWIFT (угода, що дозволяє американській владі отримувати доступ до європейських банківських даних з метою боротьби з тероризмом). Рада відмовила в доступі до документів. Суд загальної юрисдикції частково відмінив цю відмову (а саме щодо всього, що не стосувалося конкретного змісту угоди та директив переговорів). Він встановив, що Рада не довела конкретними доказами, що існує ризик підірвати захист правових думок, а також не врахувала той факт, що ця думка стосувалася конкретної галузі захисту персональних даних.

У справі «Велд проти Ради», T-529/09, 4 травня 2012 року

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Визначте роль і місце Суду ЄС в системі інститутів Європейського Союзу.
2. Опишіть структуру Суду Європейського Союзу.
3. Які повноваження Суду ЄС?
4. Дайте характеристику складу та порядку діяльності Суду (Court of Justice).

5. Які спеціальні процедури застосовуються Судом (Court of Justice)?
6. Охарактеризуйте основні принципи, встановлені прецедентною практикою Суду ЄС.
7. Дайте характеристику складу та порядку діяльності Суду загальної юрисдикції (General Court).
8. Які справи має право розглядати Суд загальної юрисдикції?
9. Наведіть приклади судової практики Європейського Суду загальної юрисдикції.
10. Визначте особливості судової практики Суду загальної юрисдикції в сфері зовнішніх відносин.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Кротінов В. Суд Європейського Союзу як учасник європейського врядування: правові аспекти. *Державне управління та місцеве самоврядування.* 2013. № 4 (19). С. 43–50.
2. Офіційний сайт Суду Європейського Союзу https://curia.europa.eu/.
3. Сорока С. В. Правова та інституційна система Європейського Союзу і проблеми прийняття Конституції. *Світова та європейська інтеграція*: [навч. посіб.] / за ред. М. О. Багмета. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. С. 94–119.
4. Тучина М. В. Реформа Суда Европейского Союза 2015 года: причины и последствия. *Вестник экономической безопасности.* 2019. № 4. С. 203–208.
5. Annual report 2018 of Court of Justice of the European Union. Judicial activity. https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2019-04/_ra_2018_en.pdf.
6. Blaubergera M. and Schmidt S. K. The European Court of Justice and its political impact. *West European Politics.* 2017. № 40(5). P. 907–918.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Штаб-квартира Суду Європейського Союзу знаходиться:
а) у Брюссел; б) Парижі *в) Люксембурзі*

2. Скільки суддів входить до Суду (Court of Justice):
а) 27 б) 36 в) 51

3. Скільки суддів входить до Суду загальної юрисдикції (General Court):
а) 27 б) 36 *в) 51*

4. Основні етапи слухання справи у Суді Європейського Союзу:
а) усна та письмова
б) письмова та усна
в) заява про тимчасові заходи, письмова, усна

5. Які спеціальні процедури можуть бути застосовані Судом ЄС:
а) спрощена процедура, прискорена процедура, заява про тимчасові заходи
б) спрощена процедура, заява про тимчасові заходи
в) спрощена процедура, прискорена процедура

6. Тимчасові заходи під час провадження у Суді ЄС надаються лише за умови дотримання трьох умов, серед яких зокрема:
а) тимчасові заходи не повинні стосуватися осіб, що не є стороною справи
б) тимчасові заходи повинні відповідати законодавству країни, в якій вони застосовуються
в) тимчасові заходи повинні враховувати баланс інтересів сторін та суспільних інтересів

7. Рішення Суду загальної юрисдикції можуть підлягати оскарженню Судом ЄС протягом:
а) одного місяця *б) двох місяців* в) трьох місяців

8. У якій прецедентній справі Суд загальної юрисдикції вирішив, що призначення державної допомоги у розмірі 2 млрд євро фінансовій установі ING є незаконним:
а) Іспанія проти Комісії, Т-481/11, 13 листопада 2014 року
б) Великобританія проти ЄЦБ, Т-496/11, 4 березня 2015 року
в) Нідерланди проти Комісії, Т-29/10, Т-33/10, 2 березня 2012 року

9. Чи можуть географічні назви бути захищеною торговою маркою в Європейському Союзі? Яка прецедентна справа стосувалася цього аспекту?
а) МЕМ проти ОМІН (MONACO), Т-197/13, 15 січня 2015 року
б) Італія / Комісія, Т-205/07, 3 лютого 2011 року
в) Угорщина проти Комісії, Т-240/10, 13 грудня 2010 року

10. У якій прецедентній справі депутат Європарламенту вимагав доступу до документів Юридичної служби Ради ЄС стосовно переговорів між ЄС та США щодо майбутньої угоди SWIFT (угода, що дозволяє американській владі отримувати доступ до європейських банківських даних з метою боротьби з тероризмом):
а) «Велд проти Ради», Т-529/09, 4 травня 2012 року
б) Ryanair проти Комісії, Т-123/09, 28 березня 2012 року
в) Microsoft проти Комісії, Т-201/04, 17 вересня 2007 року та Т-167/08, 27 червня 2012 року

Розділ 3

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В ЄС: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ТА ШЛЯХ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

ТЕМА 14

Соціальна політика та соціальний захист в ЄС

14.1 Інструменти та механізми соціальної політики ЄС.
14.2 Соціальна політика та зайнятість в ЄС.
14.3 Сучасні програми соціального захисту в ЄС.

14.1 Інструменти та механізми соціальної політики ЄС

Соціальна політика та соціальний захист у Європейському Союзі є важливими елементами функціонування цього наднаціонального об'єднання, спрямованими на забезпечення високого рівня життя, соціальної справедливості та рівності можливостей для громадян усіх країн-членів.

Основна мета соціальної політики ЄС – це зменшення соціальної нерівності, боротьба з бідністю, підтримка зайнятості та забезпечення соціальної інтеграції. ЄС намагається створити єдині соціальні стандарти, що дають змогу кожному громадянину мати доступ до соціальних послуг, незалежно від національних особливостей країн-членів.

Соціальна політика ЄС охоплює широкий спектр напрямів, зокрема підтримку зайнятості, розвиток ринку праці, охорону здоров'я, соціальний захист та боротьбу з дискримінацією. Важливим документом, що визначає основні принципи соціальної політики, є Європейський стовп соціальних прав, який включає 20 основних прав і принципів, зокрема рівний доступ до роботи, соціальний захист, освіту та медичну допомогу. Через програми, як-от Європейський соціальний фонд (ЄСФ), ЄС надає фінансову підтримку для програм, що сприяють працевлаштуванню, соціальній інтеграції та зниженню рівня бідності.

Соціальна політика ЄС також має важливе значення у боротьбі з демографічними проблемами, такими як старіння населення та міграційні виклики, які потребують додаткових соціальних витрат. Крім того, між

країнами-членами існують відмінності у рівні економічного розвитку, що призводить до соціальної нерівності. ЄС розробляє механізми, спрямовані на згуртування цих відмінностей та підтримку соціальної єдності.

Основні цілі соціальної політики ЄС:

1. ***Підтримка зайнятості та створення робочих місць:*** ЄС реалізує програми, спрямовані на підвищення рівня зайнятості, зокрема через ініціативи, такі як «Гарантії для молоді», які допомагають знизити рівень безробіття серед молоді.
2. ***Боротьба з бідністю та соціальною ізоляцією:*** За допомогою Європейського соціального фонду (ЄСФ) та Фонду європейської допомоги найбільш знедоленим (FEAD) фінансуються програми, спрямовані на підтримку найбільш уразливих верств населення.
3. ***Забезпечення рівних можливостей та недискримінації:*** ЄС активно працює над забезпеченням гендерної рівності, боротьбою з дискримінацією та захистом прав меншин і вразливих груп, включаючи людей з інвалідністю та мігрантів.
4. ***Покращення умов праці та соціального захисту:*** Встановлення мінімальних стандартів у сфері охорони праці, робочого часу та соціального забезпечення для всіх громадян ЄС.

Ключові інструменти та механізми соціальної політики ЄС:

1. **Європейський соціальний фонд (ЄСФ):** Основний фінансовий інструмент ЄС, спрямований на підтримку зайнятості, соціальної інтеграції та боротьби з бідністю.
2. **Європейський стовп соціальних прав:** Документ, що визначає 20 ключових принципів та прав, спрямованих на підтримку справедливих ринків праці та систем соціального захисту.
3. **Директиви та регламенти ЄС:** Законодавчі акти, що встановлюють мінімальні стандарти у сферах зайнятості, соціального захисту та рівності можливостей.

Соціальна політика ЄС є важливим інструментом для забезпечення добробуту громадян, підтримки рівності та соціальної справедливості. Завдяки ініціативам, програмам і фондам ЄС сприяє зниженню рівня бідності, покращенню умов праці та забезпеченню захисту соціальних прав. Однак ЄС стикається з низкою викликів, зокрема через економічні, демографічні та соціальні зміни, які вимагають адаптації соціальної політики для забезпечення її ефективності у майбутньому, а саме:

1. Демографічні зміни. Старіння населення є однією з найбільших проблем для ЄС. Збільшення частки літніх людей зумовлює зростання соціальних витрат на пенсії, охорону здоров'я та довготривалий догляд. Така ситуація створює навантаження на системи соціального захисту, вимагаючи нових підходів до фінансування соціальних виплат і послуг.

2. Соціальна нерівність та економічні відмінності між країнами-членами. Існують значні відмінності в рівнях життя, доходів і соціаль-

ного захисту між країнами-членами ЄС. Більш розвинені країни мають кращі соціальні стандарти та вищий рівень соціального захисту, тоді як у менш розвинених країнах економічна нестабільність впливає на здатність забезпечувати відповідний соціальний захист.

3. Міграційні процеси та інтеграція мігрантів. Приплив мігрантів до ЄС потребує додаткових ресурсів для їхньої соціальної адаптації та інтеграції у суспільство. Соціальні системи повинні бути здатні забезпечити мігрантів належним житлом, охороною здоров'я, освітою та можливістю інтеграції на ринку праці.

4. Зміни на ринку праці та цифровізація. Автоматизація та розвиток цифрових технологій спричиняють зміну вимог до кваліфікацій та навичок працівників, що може призвести до втрати робочих місць у традиційних секторах. Для підтримки зайнятості ЄС повинен адаптувати соціальну політику до нових реалій, сприяючи перекваліфікації та розвитку цифрових компетенцій у населення.

5. Економічна нестабільність та фінансова криза. Економічні кризи, подібні до фінансової кризи 2008 року чи наслідків пандемії COVID-19, показали, що економічна нестабільність має серйозний вплив на соціальні системи. Під час криз зростає безробіття та рівень бідності, що створює додатковий тиск на державні соціальні програми.

6. Сталий розвиток та екологічні виклики. Зміна клімату та екологічні проблеми також впливають на соціальну політику. Наприклад, екологічні катастрофи та зміна клімату можуть призвести до втрати житла чи місць роботи, що створює потребу в додаткових соціальних гарантіях та підтримці. ЄС прагне інтегрувати принципи сталого розвитку в соціальну політику, щоб забезпечити її довгострокову ефективність.

7. Забезпечення рівності та соціальної інклюзії. Питання гендерної рівності, підтримки вразливих груп, як-от люди з інвалідністю, етнічні меншини та ЛГБТ+ спільноти, є важливим викликом для соціальної політики ЄС. Забезпечення рівності прав та доступу до соціальних послуг потребує удосконалення соціальних стандартів і посилення законодавства.

Систематизація ключових документів, які формували соціальну політику і соціальний захист в ЄС з 1957 року до сьогодні, чітко показує, що це динамічні сфери, які постійно еволюціонують у відповідь на виклики сучасного світу, забезпечуючи сталість, рівноправність та гідне життя для всіх європейців.

Таким чином, соціальна політика ЄС спрямована на покращення умов життя та праці громадян, забезпечення соціальної справедливості, рівності можливостей, боротьби з бідністю та соціальною ізоляцією. Соціальна політика ЄС підтримує основні права, такі як право на гідну працю, рівність між жінками та чоловіками, захист прав дітей і людей з обмеженими можливостями.

Інструменти та механізми соціальної політики ЄС

Рік	Документ	Опис
ВІД РИМСЬКОГО ДОГОВОРУ ДО МААСТРИХТСЬКОГО ДОГОВОРУ		
1957	Римський договір	Заснування Європейського економічного співтовариства (ЄЕС), що включало перші положення про соціальну політику. Створено перші інститути для захисту прав працівників, зокрема в контексті трудової мобільності та рівних можливостей для чоловіків і жінок
1986	Єдиний європейський акт	Запровадив нові сфери політики, включаючи здоров'я та безпеку на роботі, соціальний діалог між організаціями роботодавців і профспілками, а також економічну та соціальну згуртованість
1989	Хартія Співтовариства про основні соціальні права працівників	Документ, який закріплює базові соціальні права працівників, включаючи право на мінімальний рівень зарплати, безпеку праці, рівні можливості та захист від соціальної виключеності
1992	Маастрихтський договір (Договір про Європейський Союз)	Створює єдину політичну основу ЄС і розширює повноваження у сфері соціальної політики. Включає статті щодо захисту здоров'я, безпеки на роботі та соціальної інтеграції
ВІД АМСТЕРДАМСЬКОГО ДОГОВОРУ ДО ЛІСАБОНСЬКОГО ДОГОВОРУ		
1997	Амстердамський договір	Розширює положення Маастрихтського договору та підкреслює боротьбу із соціальною ізоляцією, дискримінацією за статтю, расовим або етнічним походженням, релігією або переконаннями, інвалідністю, віком або сексуальною орієнтацією
1997	Європейська стратегія зайнятості (EES)	Головна мета стратегії – створення більшої кількості та кращих робочих місць у всьому ЄС. У 2010 році Стратегія зайнятості стала частиною стратегії соціально-економічного розвитку «Європа 2020», а з 2011 року вона інтегрована в Європейський семестр – річний цикл координації економічної політики
2000	Директиви	Прийнято дві директиви: про рівне ставлення до осіб незалежно від расового чи етнічного походження та про загальні рамки рівного ставлення у сфері праці та професій
2000	Лісабонська стратегія	Програма ЄС щодо економічного зростання, зайнятості та соціальної інтеграції. Її мета – зробити ЄС найбільш конкурентоспроможною економікою у світі з високим рівнем соціального захисту
2000	Хартія основних прав ЄС (Соціальна Хартія)	Закріплює соціальні права громадян ЄС, включаючи права на працю, соціальну допомогу, соціальний захист і гідні умови праці

Продовження

Рік	Документ	Опис
2007	Лісабонський договір	Оновлює договірні основи ЄС, розширюючи повноваження ЄС у сфері соціальної політики. Включає соціальний захист як одну з основних цілей Союзу
2007	Європейський фонд адаптації до глобалізації	Фонд створено з метою надання підтримки працівникам, звільненим через зміну світових моделей торгівлі
	ПІСЛЯ ЛІСАБОНСЬКОГО ДОГОВОРУ	
2010	Стратегія «Європа 2020»	Стратегія економічного та соціального розвитку, яка включає завдання зі скорочення рівня бідності та сприяння соціальній інтеграції до 2020 року. Стратегія встановила п'ять головних цілей, включаючи важливу соціальну мету (зменшення ризику бідності щонайменше для 20 мільйонів людей до 2020 року) і оновлене зобов'язання щодо зайнятості (ціль 75% зайнятості для вікової групи 20–64)
2010	Європейська платформа боротьби з бідністю та соціальною ізоляцією	Частина стратегії «Європа 2020». Визначає цілі щодо скорочення бідності, сприяння соціальній інтеграції та боротьби із соціальною ізоляцією
2017	Європейський стовп соціальних прав (EPSR)	Комплексна ініціатива, що окреслює 20 основних принципів і прав у таких сферах, як рівні можливості та доступ до ринку праці, справедливі умови праці, соціальний захист і включення
2019	Європейське управління праці	Має на меті допомогти державам-членам і Комісії забезпечити справедливе, просте та ефективне виконання правил ЄС щодо мобільності робочої сили та координації соціального забезпечення
2019	Прийнята директива щодо балансу між роботою та особистим життям для батьків і опікунів	Має на меті покращити доступ до сімейної відпустки та гнучкого режиму роботи, сприяючи подальшому зміцненню рівності між чоловіками та жінками на ринку праці
2019	Директива про прозорі та передбачувані умови праці	Має на меті надати працівникам додатковий набір основних прав, включаючи більш конкретну інформацію про основні аспекти їхньої роботи, встановлення обмежень на тривалість випробувального терміну, розширення можливостей пошуку додаткової роботи шляхом заборони положення про ексклюзивність, попереднє повідомлення про контрольні години та надання безкоштовного обов'язкового навчання

Продовження

Рік	Документ	Опис
2019	Рекомендація Ради щодо доступу до соціального захисту для працівників і самозайнятих осіб	Рекомендація спрямована на усунення формальних прогалин у охопленні
2021	План дій Європейської основи соціальних прав (EPSR)	Впровадження положень Європейського стовпа соціальних прав. План дій має на меті забезпечити справедливе відновлення після пандемії COVID-19 та подальший розвиток соціальної політики ЄС
2022	Європейський соціальний фонд плюс (ESF+)	Основний фінансовий інструмент ЄС для інвестицій у людський капітал, зайнятість, соціальний захист та боротьбу з бідністю
2022	Директива про мінімальну заробітну плату в ЄС	Спрямована на те, щоб мінімальна заробітна плата, передбачена національним законодавством та/або колективними договорами, була достатньою, а також покращує ефективний доступ працівників до мінімальної заробітної плати захисту

Джерело: https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/52/social-and-employment-policy-general-principles

З огляду на вищевикладене, можна виділити основні напрямки соціальної політики ЄС:

1. **Ринок праці та зайнятість:**
   - Створення умов для стабільної та якісної зайнятості.
   - Підтримка мобільності робочої сили між країнами ЄС.
   - Боротьба з безробіттям, зокрема серед молоді, через програми професійного навчання та працевлаштування.
2. **Соціальний захист і включення:**
   - Захист найбільш вразливих верств населення, включаючи підтримку людей з обмеженими можливостями, безробітних і літніх осіб.
   - Боротьба з бідністю та соціальною ізоляцією шляхом фінансової допомоги, соціального житла, підтримки сімей з дітьми.
3. **Рівність і недискримінація:**
   - Просування рівності між жінками та чоловіками в усіх сферах життя, включаючи рівну оплату праці за рівноцінну роботу.
   - Запобігання дискримінації за ознаками статі, раси, віку, релігії, сексуальної орієнтації або інвалідності.
4. **Умови праці та охорона здоров'я:**
   - Регулювання умов праці, включаючи питання безпеки на робочих місцях і здоров'я працівників.

– Захист прав працівників на гідні умови праці, включаючи право на відпочинок, оплачувану відпустку, обмеження робочого часу.

5. Права працівників та соціальний діалог:

– Підтримка прав працівників на колективні переговори і страйк.
– Заохочення соціального діалогу між роботодавцями, працівниками і урядами для вирішення трудових конфліктів та покращення умов праці.

6. Підтримка сімей та політика рівних можливостей:

– Заходи для підтримки балансу між роботою та особистим життям, включаючи декретні відпустки та гнучкі умови праці для батьків.
– Ініціативи для підтримки дітей та підлітків, забезпечення їх прав на освіту і безпечне середовище.

Таким чином, соціальна політика ЄС відіграє важливу роль у створенні стабільного і справедливого суспільства, де права громадян захищені, а соціальна підтримка доступна для всіх, хто її потребує, а також реагує на сучасні виклики, такі як старіння населення, міграційні кризи, глобалізація, а також економічні та екологічні зміни, які впливають на соціальні структури. У цьому контексті особливої уваги заслуговують програми, спрямовані на підтримку інтеграції внутрішньо переміщених осіб, біженців та захист прав найуразливіших верств населення.

14.2 Соціальна політика та зайнятість в ЄС

Загальні принципи регулювання у сфері соціальної політики й зайнятості викладені у статті 3 Договору про Європейський Союз (TEU), у статтях 9, 10, 19, 45–48 і 145–161 Договору про функціонування Європейського Союзу (TFEU) та у розділах IX – про зайнятість (ст. 145–150), X – про соціальну політику (ст. 151–161), а також XI – про Європейський соціальний фонд (ст. 162–164).

У преамбулі Договору про функціонування Європейського Союзу задекларовано, що ЄС прагне покращувати умови життя та праці всіх, хто проживає на території Союзу, а в статті 3 цього договору вказано, що ЄС прагне розвивати висококонкурентну соціальну ринкову політику, яка спрямована на повну зайнятість і соціальний прогрес шляхом:

– економічного зростання та стабільності цін;
– висококонкурентній соціальній ринковій економіці, спрямованій на повну зайнятість і соціальний прогрес;
– високому рівні захисту та покращенні якості навколишнього середовища;
– сприяння науково-технічному прогресу;

- боротьбі з соціальною ізоляцією та дискримінацією;
- сприяння соціальній справедливості та захисту;
- рівності між жінками та чоловіками;
- солідарності між поколіннями та захисту прав дитини;
- сприяння економічній, соціальній та територіальній єдності та солідарності між державами-членами.

У статті 151 Договору про функціонування Європейського Союзу зазначено, що ЄС і держави-члени, беручи до уваги фундаментальні соціальні права, мають: сприяти зайнятості, поліпшувати умови життя та праці, надавати належний соціальний захист, сприяти діалогу між роботодавцями та працівниками, розвивати людські ресурси з метою високої зайнятості та боротьби з безробіттям.

З метою досягнення цілей статті 151 ЄС підтримує та доповнює діяльність держав-членів у таких сферах:

- захист здоров'я та безпека працівників;
- поліпшення умов праці;
- соціальне забезпечення та соціальний захист працівників;
- захист працівників у разі припинення трудового договору;
- інформування та консультування працівників;
- представництво та колективний захист інтересів працівників і роботодавців;
- умови працевлаштування для громадян третіх країн, які законно проживають на території ЄС;
- інтеграція осіб, виключених з ринку праці;
- рівність між чоловіками та жінками щодо можливостей ринку праці та поводження на роботі;
- боротьба із соціальним відчуженням.

Acquis у соціальній сфері (розділ 19) включає мінімальні стандарти у сферах трудового права, рівності, здоров'я та безпеки на роботі та боротьби з дискримінацією. Держави-члени беруть участь у соціальному діалозі на європейському рівні та в політичних процесах ЄС у сферах політики зайнятості, соціальної інтеграції та соціального захисту. Європейський соціальний фонд є головним фінансовим інструментом, за допомогою якого ЄС підтримує реалізацію своєї стратегії зайнятості та сприяє зусиллям із соціальної інтеграції (правила реалізації описані в розділі 22, який стосується всіх структурних інструментів).

У 2017 році Європейська комісія представила повідомлення про заснування так званого Європейського стовпа соціальних прав. Соціальна складова, метою якої є покращення умов життя та праці в Європейському Союзі (ЄС), визначає 20 ключових принципів і прав (див. рисунок).

Європейський стовп соціальних прав
(джерело: https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=celex%3A52021DC0102)

Ці принципи та права охоплюють три теми:

– рівні можливості та доступ до ринку праці (наприклад, навички, освіта та навчання впродовж життя, рівні можливості, гендерна рівність та активна підтримка працевлаштування);
– справедливі умови праці (наприклад, безпечна та адаптована зайнятість, заробітна плата, інформація про умови працевлаш-

тування та захист у разі звільнення, соціальний діалог і баланс між роботою та особистим життям);
- соціальний захист та інтеграція (наприклад, догляд за дітьми, мінімальний дохід, допомога по безробіттю, інтеграція людей з обмеженими можливостями, допомога бездомним, доступ до основних послуг, охорона здоров'я та довгостроковий догляд).

У 2021 році Комісія прийняла план дій Європейського стовпа соціальних прав. План містить такі три головні цілі, які мають бути досягнуті до 2030 року:
- щонайменше 78% населення віком від 20 до 64 років має бути зайнятим;
- принаймні 60% усіх дорослих мають брати участь у навчанні щороку;
- зменшення принаймні на 15 мільйонів людей, яким загрожує бідність або соціальна ізоляція.

План також визначає набір заходів, які необхідно вжити у сферах збільшення кількості та кращих робочих місць, навичок, рівності, соціального захисту та інклюзії.

У 2022 році ЄС прийняв директиву про мінімальну заробітну плату, яка відображає право працівників ЄС на справедливу оплату праці, яка забезпечує гідний рівень життя (принцип 6 соціального стовпа). Він також прийняв директиву про гендерний баланс у радах директорів, яка включає серед своїх принципів рівність ставлення та можливостей для жінок і чоловіків, зокрема щодо участі на ринку праці, умов працевлаштування та кар'єрного зростання.

У сфері зайнятості, відповідно до статті 145 Договору про функціонування Європейського Союзу, держави-члени та Союз повинні працювати над розробкою скоординованої стратегії зайнятості та сприяти тому, щоб робоча сила була кваліфікована, навчена та адаптована до умов ринку праці.

У 1997 році прийнята Європейська стратегія зайнятості (EES). Її головною метою є створення більшої кількості робочих місць у всьому ЄС. З 2010 року Стратегія є частиною стратегії зростання «Європа 2020» і реалізується через Європейський семестр, координація політики між державами-членами ЄС та установами ЄС.

Імплементація Європейської стратегії зайнятості за підтримки Комітету з питань зайнятості передбачає наступні чотири кроки Європейського семестру:

1. Прийняття Рекомендації щодо зайнятості – це загальні пріоритети та цілі політики зайнятості, запропоновані Комісією, узгоджені національними урядами та ухвалені Радою ЄС. Рекомендації щодо зайнятості спрямовані на чотири ключові сфери,

а саме: підвищення попиту на робочу силу, зокрема, вказівки щодо створення робочих місць, оподаткування праці та встановлення заробітної плати; розширення пропозиції робочої сили та навичок шляхом усунення структурних недоліків у системах освіти та навчання, а також вирішення проблеми молодіжного та тривалого безробіття; краще функціонування ринків праці з особливим акцентом на зменшенні сегментації ринку праці та покращенні активних заходів на ринку праці та мобільності ринку праці та справедливість, боротьба з бідністю та сприяння рівним можливостям для всіх.

2. Оцінка ситуації із зайнятістю в Європі, реалізація Рекомендацій щодо зайнятості та оцінка ключових показників зайнятості та соціальних показників, що відображаються у Спільному звіті про зайнятість (JER). Звіт публікується Комісією та приймається Радою ЄС.
3. Національні уряди подають Національні програми реформ (NRP), які аналізуються Комісією на відповідність стратегії «Європа 2020».
4. На основі оцінки Національних програм Комісія публікує серію звітів по країнах, аналізуючи економічну політику держав-членів, і видає рекомендації для окремих країн.

У 2000 році Рішенням Ради на основі статті 150 Договору про функціонування ЄС був створений Комітет із питань зайнятості (EMCO). Комітет із питань зайнятості відіграє важливу роль у забезпеченні стабільності та розвитку ринку праці в ЄС. Його діяльність спрямована на створення єдиних стандартів зайнятості, підвищення рівня працевлаштування, зниження безробіття та забезпечення гідних умов праці для всіх громадян країн-членів ЄС.

Основні функції Комітету із питань зайнятості ЄС:

Моніторинг і оцінка політики зайнятості. Комітет здійснює моніторинг виконання цілей і завдань Європейської стратегії зайнятості у країнах-членах ЄС. EMCO аналізує дані про ринок праці, оцінює вплив політики та розробляє рекомендації для покращення зайнятості в ЄС.

Розробка рекомендацій. EMCO розробляє та надає країнам-членам рекомендації щодо покращення політики зайнятості. Наприклад, комітет може рекомендувати заходи для зниження рівня безробіття серед молоді, поліпшення умов праці або стимулювання професійної підготовки.

Координація та обмін досвідом. Комітет сприяє координації політики зайнятості між країнами-членами та забезпечує платформу для обміну досвідом і кращими практиками. EMCO організовує зустрічі, на яких країни-члени обговорюють проблеми та рішення у сфері зайнятості.

Підтримка Європейського семестру. EMCO активно бере участь у Європейському семестрі – щорічному циклі координації економічної

та соціальної політики ЄС. Комітет аналізує політику зайнятості країн-членів і надає рекомендації в рамках європейського семестру для узгодження політики зайнятості з економічними та соціальними цілями ЄС.

Оцінка виконання рекомендацій ЄС. Комітет регулярно оцінює виконання рекомендацій ЄС країнами-членами. Він контролює прогрес кожної країни в досягненні встановлених цілей у сфері зайнятості та умов праці, забезпечуючи виконання стратегічних пріоритетів ЄС.

Європейська Комісія визначила **три основні цілі**, яких ЄС прагне досягти до 2030 року у сферах зайнятості, кваліфікації та соціального захисту. Вони покликані сприяти економічному зростанню, підвищенню рівня зайнятості та покращенню соціальної підтримки для всіх громадян Європейського Союзу.

Ціль 1. ***Підвищення рівня зайнятості***

Мета: Досягти рівня зайнятості щонайменше 78% серед населення віком від 20 до 64 років.

Шляхи реалізації: Підтримка економічного зростання через створення нових робочих місць, підтримка зайнятості серед молоді, жінок, а також людей старшого віку. Особлива увага приділяється зниженню рівня безробіття серед молоді та підтримці довготривалого працевлаштування.

Ціль 2. ***Інвестиції в підвищення кваліфікації та розвиток цифрових навичок***

Мета: Забезпечити, щоб щонайменше 60% дорослого населення щороку брали участь у програмах навчання чи підвищення кваліфікації.

Шляхи реалізації: Створення можливостей для навчання впродовж життя, розвиток цифрових навичок та забезпечення доступу до освітніх програм, орієнтованих на професійне зростання та перекваліфікацію. Програми підвищення кваліфікації включають підтримку працівників у розвитку навичок, необхідних для адаптації до цифровізації та змін на ринку праці.

Ціль 3. ***Боротьба з бідністю та підтримка соціального захисту***

Мета: Зменшити кількість людей, які перебувають на межі бідності або соціальної ізоляції, на 15 мільйонів, включаючи 5 мільйонів дітей.

Шляхи реалізації: Реалізація програм соціальної підтримки, розширення доступу до соціальних послуг, підвищення рівня соціального захисту для найбільш вразливих категорій населення. Особлива увага приділяється дітям та сім'ям, що перебувають у складних життєвих обставинах.

ЄС прагне скоротити рівень бідності, підтримуючи найбільш вразливі категорії населення, включаючи дітей, літніх людей, безробітних та людей з обмеженими можливостями.

Основні напрями та інструменти боротьби з бідністю в ЄС

1. Фінансові програми та фонди

Європейський соціальний фонд плюс (ЄСФ+) – основний фінансовий інструмент, який об'єднує кілька програм підтримки для боротьби з бідністю та соціальним відчуженням. ЄСФ+ фінансує ініціативи з перекваліфікації, працевлаштування, підтримки дітей та підтримки вразливих категорій населення.

Фонд європейської допомоги найбільш знедоленим (FEAD) – фонд, який надає продовольчу та матеріальну допомогу найбільш знедоленим групам населення, а також забезпечує доступ до базових соціальних послуг.

2. Програма «Гарантії для молоді»

«Гарантії для молоді» – ініціатива, спрямована на зниження безробіття серед молоді та її соціальної інтеграції. Програма забезпечує молодим людям віком до 25 років пропозицію щодо роботи, стажування або продовження освіти протягом чотирьох місяців після завершення навчання або втрати роботи.

3. Інтеграція та соціальна інклюзія

ЄС працює над інтеграцією мігрантів, людей з інвалідністю та інших вразливих груп населення. Соціальна інклюзія підтримується через доступ до житла, медичних послуг, освіти та ринку праці. Важливою частиною цієї політики є підтримка адаптації та соціалізації таких груп у країнах-членах ЄС.

4. Європейський стовп соціальних прав

Цей документ закріплює основні соціальні права громадян ЄС, включаючи доступ до соціального захисту, ринку праці, освіти, охорони здоров'я та житла. Стратегія «Європа 2020» встановила ціль – знизити рівень бідності, забезпечуючи соціальний захист та інклюзію для громадян Союзу.

5. Підтримка зайнятості та перекваліфікація

ЄС фінансує програми перекваліфікації та розвитку навичок для підвищення конкурентоспроможності на ринку праці. Це допомагає знизити рівень бідності, забезпечуючи громадянам можливості для працевлаштування та розвитку.

У цій сфері прийнято низку директив:

1. Директива про расову рівність (2000/43/ЕС).
2. Директива про рівність у сфері зайнятості (2000/78/ЕС).
3. Директива про рівне ставлення (2006/54/ЕС), яка об'єднує низку попередніх директив, присвячених рівним можливостям для чоловіків і жінок.
4. Директива (ЄС) 2019/1158 про баланс між роботою та особистим життям для батьків і опікунів, яка ширше розглядає питання розподілу обов'язків по догляду між жінками та чоловіками.

5. Директива (ЄС) 2022/2381 про покращення гендерного балансу серед директорів зареєстрованих компаній та відповідні заходи.
6. Директиви щодо стандартів для органів з питань рівності.
7. Директива (ЄС) 2024/1385 про боротьбу з насильством щодо жінок і домашнім насильством.

Боротьба з бідністю та соціальним відчуженням в ЄС є складним і багатогранним завданням, що вимагає комплексного підходу та використання широкого спектра інструментів. ЄС прагне створити соціально орієнтовану економіку, де кожен громадянин має доступ до гідного рівня життя, соціального захисту та можливостей для розвитку. Реалізація цих цілей сприяє формуванню єдиного та соціально справедливого Європейського Союзу, в якому захист соціальних прав та добробут кожного громадянина є пріоритетом.

14.3 Сучасні програми соціального захисту в ЄС

Програми підтримки зайнятості, перекваліфікації та професійної підготовки є основою для створення сучасного, адаптованого до умов цифрової економіки ринку праці. Такі програми, як Європейський соціальний фонд плюс (ЄСФ+) та «Гарантії для молоді», надають можливості професійного розвитку, зокрема для молоді, осіб, які шукають нові кар'єрні можливості, та працівників, що постраждали від технологічних змін і глобалізації.

ЄС також втілює ініціативи з подолання соціальної нерівності, забезпечення інклюзії та боротьби з бідністю, які спрямовані на підтримку тих, хто стикається із соціальною ізоляцією та бідністю. Заходи, що реалізуються в межах ЄСФ+ та Фонду європейської допомоги найбільш знедоленим (FEAD), допомагають забезпечити рівний доступ до можливостей зайнятості та покращити соціальні умови для вразливих груп.

Підтримка мігрантів, біженців та соціально вразливих груп є ще одним ключовим напрямом соціальної політики ЄС. З огляду на міграційні виклики, ЄС запровадив програми, що сприяють інтеграції мігрантів у суспільство та ринок праці, а також підтримують біженців у процесі адаптації до нових умов життя.

Європейський соціальний фонд плюс (ЄСФ+)

ЄСФ+ є основним інструментом фінансування соціальної політики ЄС на період 2021–2027 років. Він об'єднує кілька попередніх фондів та програм, зокрема Європейський соціальний фонд, Ініціативу щодо зайнятості молоді та Фонд європейської допомоги найбільш знедоленим. Основні напрями діяльності ЄСФ+ включають:

– ***Підтримка зайнятості:*** фінансування програм, спрямованих на створення робочих місць та зменшення безробіття, особливо серед молоді та довготривало безробітних.

– ***Професійна підготовка та перекваліфікація:*** реалізація навчальних програм, що допомагають працівникам адаптуватися до змін на ринку праці, зокрема до цифровізації та переходу до «зеленої» економіки.
– ***Соціальна інтеграція:*** підтримка вразливих груп населення, включаючи мігрантів, людей з інвалідністю та осіб, які перебувають на межі бідності.

Програма «Гарантії для молоді» – це ініціатива Європейського Союзу, спрямована на боротьбу з безробіттям серед молоді. Її мета – забезпечити отримання усіма молодими людьми віком до 25 років якісної пропозиції щодо працевлаштування, продовження освіти, навчання або стажування протягом чотирьох місяців після завершення навчання або втрати роботи.

Основні аспекти програми:

– Цільова аудиторія: молодь віком до 25 років, включаючи тих, хто не працює, не навчається і не проходить навчання (NEET).
– Пропозиції: якісні можливості працевлаштування, продовження освіти, професійного навчання або стажування, що відповідають індивідуальним потребам та ситуації молодої людини.
– Підтримка: індивідуальні консультації, профорієнтація та супровід для успішної інтеграції на ринку праці.

З моменту свого заснування у 2013 році програма «Гарантії для молоді» допомогла мільйонам молодих людей у країнах ЄС отримати доступ до ринку праці, зменшивши рівень молодіжного безробіття та сприяючи соціальній інтеграції. Впровадження цієї ініціативи в Україні сприятиме підвищенню зайнятості серед молоді та розвитку економіки країни.

Програма «Erasmus+» – це одна з найбільш відомих ініціатив Європейського Союзу, яка спрямована на підтримку академічного обміну, професійної підготовки та навчання молоді й дорослих. Запущена у 1987 році, «Erasmus+» охоплює не лише студентів, але й викладачів, фахівців, волонтерів та молодих підприємців. Мета програми – сприяти міжнародній мобільності, підвищенню кваліфікації та обміну досвідом, що робить її важливим інструментом для розвитку європейського суспільства.

Хоча «Erasmus+» здебільшого асоціюється з академічними обмінами, програма також підтримує професійне навчання та розвиток дорослих. Вона надає можливості для:

1. Мобільності працівників. Програма дозволяє працівникам та викладачам брати участь у стажуваннях та обмінах, щоб розвинути свої професійні навички та підвищити свою кваліфікацію. Мобільність працівників сприяє обміну кращими практиками між країнами ЄС, стимулюючи інновації та адаптацію до нових викликів у своїх сферах.

2. Партнерство для співпраці. «Erasmus+» підтримує проєкти співпраці між навчальними закладами, підприємствами, неурядовими організаціями та державними установами. Такі партнерства спрямовані на розвиток нових методів навчання, професійної підготовки та інноваційних підходів до розвитку навичок, затребуваних на ринку праці.
3. Освітніх та навчальних проєктів для дорослих. Програма надає можливість дорослим (зокрема тим, хто не має формальної освіти) здобути нові навички та знання, необхідні для професійного зростання. «Erasmus+» сприяє розвитку цифрових навичок та навичок, пов'язаних з інноваціями, що особливо важливо в умовах швидких змін на ринку праці.
4. Підтримки молодіжних проєктів та волонтерських ініціатив. Програма «Erasmus+» також охоплює молодіжні проєкти та волонтерські ініціативи, які сприяють розвитку лідерських якостей, соціальних навичок та активної громадянської позиції серед молоді. Це допомагає молодим людям отримати досвід, який буде корисним для їхньої подальшої кар'єри.
5. Навчання підприємництву. «Erasmus+» пропонує програми з розвитку підприємницьких навичок для молоді та дорослих, заохочуючи до створення власного бізнесу, інноваційної діяльності та підприємництва. Це особливо важливо в умовах сучасної економіки, що вимагає від працівників гнучкості та інноваційного підходу.

Вплив програми «Erasmus+» на європейське суспільство є значним, оскільки вона не лише розвиває освіту та професійну підготовку, але й сприяє створенню культурного та соціального зв'язку між країнами ЄС. Програма допомагає адаптувати європейську робочу силу до сучасних вимог ринку праці, підвищуючи конкурентоспроможність та забезпечуючи соціальну інклюзію.

Програма «Digital Skills and Jobs Coalition» – це ініціатива Європейського Союзу, спрямована на підвищення цифрових навичок громадян, робочої сили та підприємців ЄС. Ця коаліція об'єднує уряди, приватний сектор, освітні установи та громадські організації для створення ефективних програм навчання, які допоможуть громадянам адаптуватися до вимог цифрової економіки.

Основні цілі програми:

1. **Розвиток базових цифрових навичок для всіх громадян**. Програма спрямована на підвищення рівня цифрової грамотності серед населення ЄС, включаючи дітей, дорослих та літніх людей. Це допомагає забезпечити кожному громадянину базові навички, необхідні для повноцінної участі в цифровому суспільстві.

2. **Підвищення кваліфікації робочої сили**. Коаліція підтримує професійне навчання та перекваліфікацію працівників у галузях, які зазнають технологічних змін. Програма пропонує тренінги для набуття та вдосконалення цифрових компетенцій, які допомагають працівникам відповідати сучасним вимогам ринку праці.
3. **Підготовка фахівців у галузі цифрових технологій**. «Digital Skills and Jobs Coalition» сприяє розвитку навичок у сфері програмування, аналізу даних, кібербезпеки та інших галузей, де є високий попит на фахівців. Програма стимулює створення курсів та навчальних програм для підготовки висококваліфікованих ІТ-спеціалістів.
4. **Підтримка цифрового підприємництва**. Ініціатива також сприяє розвитку навичок підприємництва серед молоді та власників малого і середнього бізнесу. Програма забезпечує навчання з використання цифрових інструментів для управління бізнесом, маркетингу та створення інноваційних продуктів.
5. **Інклюзія та рівність доступу**. «Digital Skills and Jobs Coalition» орієнтована на те, щоб цифрові навички були доступні для всіх, зокрема для вразливих груп населення. Ініціатива прагне забезпечити рівні можливості для всіх громадян незалежно від їхнього віку, соціального статусу чи рівня освіти.

Програма активно підтримується через гранти, публічно-приватне партнерство та співпрацю між країнами-членами ЄС. Вона також включає ініціативи на рівні окремих країн і європейських регіонів, спрямовані на створення навчальних матеріалів, тренінгів та освітніх платформ для підвищення цифрової грамотності.

Вплив програми на європейське суспільство є значним, оскільки цифрові навички стають ключовими у сучасній економіці. Розвиток цих компетенцій сприяє не лише професійному зростанню, але й інтеграції громадян у цифровий світ, що є необхідним для ефективного функціонування європейської економіки та суспільства в цілому.

Програма «Just Transition Fund» (Фонд справедливого переходу) – це ініціатива Європейського Союзу, спрямована на підтримку регіонів, громад та працівників, які зазнали економічних труднощів у зв'язку з переходом до екологічно нейтральної економіки. Цей фонд є частиною Європейського зеленого курсу і має на меті забезпечити справедливий та інклюзивний перехід до кліматично стійкої економіки, не залишаючи жодного регіону чи працівника осторонь.

Основні цілі програми:

1. **Підтримка регіонів, які залежать від вуглецевої економіки**. Фонд справедливого переходу призначений для підтримки регіонів, що сильно залежать від викопного палива та вуглецевоінтенсивних галузей, таких як вугільна промисловість. Фінансу-

вання спрямовується на допомогу цим регіонам у диверсифікації економіки та переході до більш стійких видів діяльності.

2. **Перекваліфікація та підтримка працівників**. Програма передбачає фінансування навчальних програм та перекваліфікації для працівників, що втратили роботу через закриття вуглецево-інтенсивних підприємств. Це допомагає забезпечити нові можливості працевлаштування у зростаючих секторах, таких як відновлювана енергетика та зелена економіка.
3. **Підтримка малого та середнього бізнесу (МСБ)**. Фонд стимулює створення та розвиток МСБ у регіонах, що постраждали від переходу до «зеленої» економіки. Це сприяє створенню нових робочих місць, підтримці інновацій та розвитку підприємництва в екологічно сталих галузях.
4. **Інвестиції в стале економічне зростання**. «Just Transition Fund» фінансує проєкти, спрямовані на зниження впливу на клімат та перехід до низьковуглецевих технологій. Це може включати підтримку для модернізації підприємств, інвестиції в інфраструктуру відновлюваних джерел енергії та енергоефективні рішення.
5. **Підтримка громад та соціальна інклюзія**. Фонд забезпечує фінансування для соціальних програм, що підтримують громади у переході до нових економічних умов. Він сприяє розвитку громадських ініціатив, покращенню якості життя місцевого населення та підвищенню соціальної згуртованості.

Фонд справедливого переходу є частиною ширшої фінансової структури Європейського зеленого курсу, який прагне зробити Європу першою кліматично нейтральною економікою до 2050 року. Для досягнення цієї мети фонд співпрацює з національними урядами, регіональними установами та місцевими громадами, щоб розробити плани справедливого переходу, що враховують специфічні потреби кожного регіону.

Вплив програми на європейські регіони є надзвичайно важливим, оскільки «Just Transition Fund» допомагає мінімізувати економічні та соціальні наслідки відмови від вуглецево-інтенсивних галузей. Програма забезпечує плавний перехід до екологічно стійкої економіки, захищаючи при цьому добробут працівників та соціальну стабільність.

Таким чином, Європейський Союз приділяє значну увагу питанням зайнятості, соціального захисту та інклюзії, втілюючи програми, спрямовані на забезпечення високих соціальних стандартів для всіх громадян. Сучасні виклики, зокрема економічні кризи, зміни на ринку праці, міграційні потоки та зростання соціальної нерівності, вимагають рішучих заходів. Відтак, ЄС розробив численні ініціативи, орієнтовані на підтримку зайнятості, перекваліфікацію, подолання соціальної нерівності та допомогу вразливим групам населення.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Яка основна мета соціальної політики Європейського Союзу?
2. Які інструменти використовуються ЄС для боротьби з бідністю та соціальною ізоляцією?
3. Що таке Європейський стовп соціальних прав?
4. Які основні принципи соціальної політики визначаються Європейським стовпом соціальних прав?
5. Яку роль відіграє Європейський соціальний фонд (ЄСФ) у політиці ЄС?
6. Яка програма спрямована на зниження рівня безробіття серед молоді в ЄС?
7. Які головні виклики стоять перед соціальною політикою ЄС у зв'язку зі старінням населення?
8. Як ЄС підтримує соціальну інтеграцію мігрантів?
9. Яка роль Комітету із питань зайнятості в ЄС?
10. Які основні цілі соціальної політики ЄС у сфері забезпечення рівних можливостей?
11. Які основні напрямки діяльності ЄС у сфері покращення умов праці?
12. Як ЄС підтримує професійну підготовку та перекваліфікацію громадян?
13. Які директиви ЄС регулюють питання рівності у сфері праці?
14. Що таке Фонд європейської допомоги найбільш знедоленим (FEAD)?
15. Які три основні цілі ЄС, визначені для досягнення до 2030 року, у сферах зайнятості та соціального захисту?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Договір про функціонування Європейського Союзу https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12016E151.
2. Європейська стратегія зайнятості (EES) https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=101&langId=en.
3. Комітет з питань зайнятості та соціальних питань https://www.europarl.europa.eu/committees/en/empl/home/highlights.
4. План дій Європейської основи соціальних прав https://op.europa.eu/webpub/empl/european-pillar-of-social-rights/en/.
5. Рішення Ради (ЄС) 2022/2296 від 21 листопада 2022 року щодо керівних принципів політики зайнятості держав-членів https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32018D1215.
6. Стандарти ЄС у сфері соціального забезпечення: впровадження в Україні та Європі https://jurfem.com.ua/standarty-yees-u-sferi-sotszabezpechennya/.
7. Соціальна політика і зайнятість: наскільки Україна готова до вступу в ЄС https://cedos.org.ua/researches/soczialna-polityka-i-zajnyatist-naskilky-ukrayina-gotova-do-vstupu-v-yes/.

8. Хартія Співтовариства про основні соціальні права працівників https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_044#Text.
9. European Commission. (2021). *The European Pillar of Social Rights*. Retrieved from https://ec.europa.eu/social-pillar.
10. European Social Fund Plus. (2020). *European Social Fund Overview*. Retrieved from https://ec.europa.eu/social/esf.
11. Ferrera, M. (2017). *The European Social Union: A Missing but Necessary 'Political Good'*. Italian Journal of Social Policy, 4, 93–117.
12. European Parliament. (2003). *Working Time Directive*. Retrieved from https://www.europarl.europa.eu.
13. European Regional Development Fund. (2019). *Supporting Regional Development in the EU*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
14. Vandenbroucke, F., Barnard, C., & De Baere, G. (2017). *A European Social Union after the Crisis*. Cambridge: Cambridge University Press.
15. Andor, L. (2014). *Europe's Social Challenges*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
16. European Commission. (2013). *Youth Guarantee*. Retrieved from https://ec.europa.eu/social
17. European Social Dialogue. (2016). *Social Dialogue as a Tool for Social Change*. European Commission.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Яка основна мета соціальної політики ЄС?
а) збільшення військової потужності ЄС
б) забезпечення високого рівня життя та рівних можливостей
в) зменшення витрат на соціальну сферу
г) розширення території ЄС

2. Який фонд є основним інструментом фінансування соціальної політики ЄС?
а) Європейський соціальний фонд (ЄСФ+)
б) Фонд розвитку інфраструктури
в) Фонд досліджень ЄС
г) Фонд зайнятості молоді

3. Що таке Європейський стовп соціальних прав?
а) набір директив про економічне зростання
б) програма для збільшення військових витрат
в) документ, що закріплює основні соціальні права громадян ЄС
г) Фонд підтримки бізнесу

4. Яка з програм спрямована на зниження безробіття серед молоді?
а) Horizon 2020
б) гарантії для молоді
в) Erasmus+
г) Європейський стовп соціальних прав

5. Яка роль Фонду європейської допомоги найбільш знедоленим (FEAD)?

а) фінансування досліджень
б) надання продовольчої та матеріальної допомоги
в) інвестиції в інфраструктуру
г) розвиток інформаційних технологій

6. Який відсоток зайнятості серед осіб віком 20–64 років ЄС планує досягти до 2030 року?

а) 78% б) 85% в) 90% г) 95%

7. Які зміни на ринку праці створюють найбільші виклики для соціальної політики ЄС?

а) зростання кількості робочих місць
б) цифровізація та автоматизація
в) зменшення кількості професійних тренінгів
г) стрімке збільшення заробітної плати

8. Яка з наведених програм спрямована на перекваліфікацію та навчання дорослих?

а) Erasmus+ *в) ЄСФ+*
б) Horizon 2020 г) EURES

9. Яка ціль ЄС щодо рівня участі дорослого населення у програмах навчання до 2030 року?

а) 20% б) 40% *в) 60%* г) 80%

10. Яка програма підтримує мобільність працівників у межах ЄС?

а) PROGRESS *в) EURES*
б) FEAD г) Horizon Europe

ТЕМА 15 Історичні аспекти розвитку соціального захисту дітей в країнах ЄС XVII–XXI ст.

15.1 Історичні аспекти розвитку соціального захисту дітей в країнах Європи XVII–XX ст.
15.2 Законодавча база охорони прав дітей в ЄС.
15.3 Проблеми охорони дитинства в країнах ЄС у XXI ст.

15.1 Історичні аспекти розвитку соціального захисту дітей в країнах Європи XVII–XX ст.

Питання захисту прав дітей постійно перебувають у фокусі уваги через їх особливу вразливість та незахищеність. Права дитини вважаються однією з найбільш важливих складових сучасного міжнародного та національного права. Охорона і захист цих прав стають основою стабільності та гармонії в суспільствах по всьому світу.

Діти – це особлива соціально-демографічна група населення, яка, маючи вікові межі від народження до 18 років, має і свої специфічні потреби, інтереси та права, але не володіє достатньою спроможністю відстоювати і захищати їх перед суспільством. Дітей жодним чином не можна прирівнювати до дорослих людей, у тому числі й у правових аспектах. Дитина має бути забезпечена особливими правами, особливим захистом, які мають часовий вимір і спеціальне призначення. Це обумовлено її фізичною, розумовою, моральною та духовною незрілістю. І для того, щоб дитина стала зрілою людиною у всіх відношеннях, їй необхідно мати певні спеціальні, додаткові можливості. Отже, права дитини – це певні спеціальні можливості, які необхідні людині віком до 18 років для існування і досягнення зрілості.

У кожній країні захист дітей має дуже важливе значення для їх подальшого розвитку і життя. Діти, в яких у ранньому віці підриваються почуття власної гідності, безпеки та довіри, залишаються під загрозою як фізичної, так і психологічної небезпеки протягом всього свого життя. Діти, які стали об'єктом продажу, жорстокого поводження або були залучені до небезпечної роботи, коли стають дорослими не зможуть розвинути свої здібності і брати активну участь в житті суспільства. Саме вони найчастіше страждають від втрати самоповаги, гідності, недовіри і мають погане психологічне і фізичне здоров'я. Таким чином, проблема соціального захисту дітей є актуальною в будь-якому суспільстві і потребує детального аналізу історії розвитку системи соціального захисту дітей в передових країнах Європи.

Епоха Нового часу розпочалася із виникнення різноманітних педагогічних ідей удосконалення системи освіти та виховання, які дозволяли зробити суспільство розумним, освіченим, а також вільним і щасливим.

Перш за все, протягом XVII–XVIII ст. почали удосконалювати і зміцнювати раніше сформовані латинські школи, які називались гімназіями у німецькомовних країнах, колегіями у французів та граматичними школами в Англії. Велику увагу в таких школах приділяли вивченню латинської мови, зміст навчання поступово наповнювався такими предметами, як: історія, географія, математика, астрономія та ін.

Дворяни, які не бажали віддавати своїх дітей до латинських шкіл, віддавали їх до лицарських або дворянських академій, які почали виникати у першій половині XVIII ст. У даних навчальних закладах дітей навчали різноманітним мовам, загальній історії, історії права, моралі. Були започатковані нові дисципліни, як математика, механіка, а також будівництво і військова справа. Велика увага приділялась навчанню верховій їзді, танцям та фехтуванню.

Проте початок Нового часу розпочався не лише зі змін в системі освіти, але й з безлічі нових соціально-педагогічних ідей, які почали висвітлювати педагоги в різних країнах.

Ян Амос Коменський

Основоположником нових ідей став Ян Амос Коменський. Головне його соціально-педагогічне вчення полягає у тому, що виховання дітей є підготовкою до самостійного трудового життя у суспільстві. Основними суб'єктами соціалізації на думку вченого є держава, церква і сім'я. Педагог вперше підняв і почав розв'язувати проблему взаємодії сім'ї та школи у вихованні молоді. Я. А. Коменський вважав, що сім'я готує дитину до школи, а школа своїми порадами допомагає батькам у питаннях виховання.

Йоган Фіхте

Вагома роль у розробці нових соціально-педагогічних ідей належала представникам Просвітництва. Педагогічна проблематика почала ставати одним із пріоритетів наукових досліджень. Наприклад, Йоган Фіхте робив наголос на необхідності поєднання навчання з продуктивною працею як умові розвитку національній освіті та виховання.

Йоган Бербарн Базедов вважав метою виховання підготовку дітей до суспільно-корисного, патріотичного і щасливого життя. Йоахім Генріх Кампе стверджував, що суспільство повинне дотримуватись прав кожної людини і надавати їй можливість для вільного розвитку.

Представники французького Просвітництва вели боротьбу з феодальними ідеями та інститутами виховання і навчання. Так, Клод Анрі Гельвецій вважав, що всі люди від природи є рівними, а політична система є визначальною основою виховання. Філософ захищав суспільне виховання і освіту.

Французькі просвітителі називали суспільне виховання головним пріоритетом суспільного прогресу, а тому головну умову виховання вбачали в співробітництві школи і суспільства. Наприклад, Етьєн Конділяк стверджував, що шкільна освіта повинна будуватися на історичній послідовності відкриттів людини.

Дені Дідро розглядав освіту і виховання як рівнодіючі сили між індивідуальним і соціальним у особистості. Також відстоював принцип безкоштовної початкової освіти.

Джон Локк

Істотно вплинули на розвиток педагогіки XVIII–XIX ст. педагогічні ідеї Джона Локка. На його думку, основним суб'єктом соціалізації є родина, але вона суттєво трансформується у соціально-педагогічному плані за рахунок введення до неї вихователів і гувернерів. Педагог намагався усунути недолік сімейного виховання, а саме педагогічну некомпетентність батьків. Саме такі погляди на виховання і навчання висунули ім'я Дж. Локка у число новаторів соціального виховання.

Видатний швейцарський педагог Йоганн Генріх Песталоцці вважав, що метою соціально-педагогічної діяльності був соціальний вимір і різнобічне удосконалення представників найбідніших прошарків суспільства. Засобом досягнення мети була правильно організована виховна робота, що здатна змінити існуючу систему народної освіти, удосконалити її та змінити саме суспільство.

Генріх VIII

Кожна з національних систем соціального захисту дітей і молоді в Європі має визнані традиції становлення і розвитку. Зокрема, у Великій Британії перші укази, які стосувалися соціальних проблем, з'явилися ще у XVI ст. за часів правління Генріха VIII (1531 р.). Пропонувалося здійснювати реєстрацію осіб, які жили за рахунок подаяння, і зобов'язувати місцеву владу здійснювати відчислення у фонди для бідних. Так з боку держави було здійснено першу

спробу перейти від церковної неконтрольованої благодійницької діяльності до централізованої системи соціального захисту.

У 1607 р. королева Єлизавета зробила певну кодифікацію законів і указів щодо соціального захисту, об'єднавши їх в єдиний «Закон про бідних», який існував протягом декількох століть. Із середини XIX ст. в Англії впроваджуються адресні програми допомоги, серед яких діти і молодь визначалися у числі пріоритетних категорій захисту. З 1909 р. у країні приймаються нові закони, які віддзеркалюють певні зміни у державній соціальній політиці, оголошуються визначені принципи соціальної допомоги – загальність, обов'язковість, орієнтація на усунення соціальних проблем. Зокрема, в 1911 р. було прийнято Закон про національне страхування, у 1925 р. – Закон про пенсії по старості і допомогу для вдів і сиріт. Для аналізу етапів становлення англійської системи важливе значення має дослідження Закону про місцеві адміністрації, прийнятого у 1929 р., відповідно до якого були створені комітети соціальної допомоги, що були підзвітними місцевим адміністраціям (радам графств) і здійснювали соціальну допомогу на місцях

Отто фон Бісмарк

В інших європейських країнах, зокрема у Німеччині, Швеції, Данії, Фінляндії, соціальний захист як система законодавчих, економічних і соціальних гарантій також формується до кінця XIX ст. Зокрема, у Німеччині канцлер Отто фон Бісмарк видає декілька соціальних законів, у яких держава гарантує захист у випадку інвалідності, хвороби, нещасного випадку на виробництві тощо. Певні заходи передбачаються і для молоді, що працює на підприємствах: вікові обмеження, заборона використання праці молоді у шкідливих умовах праці тощо.

У Швеції, як і у Німеччині, надання соціальної допомоги з боку держави також акцентувалося на трудових правах, але в 1929 р. у країні вийшов Закон про соціальні послуги, який включив всі сфери соціальної діяльності держави. Чітко визначалися категорії надання соціальних послуг, у тому числі діти-сироти, діти-інваліди, працююча молодь, матері з малолітніми дітьми.

Особливістю соціального захисту у Швеції є те, що саме в цій країні з'явилось таке поняття як «омбудсман». Тут зародилась концепція запровадження незалежних органів для проведення моніторингу дій уряду, спрямованих на захист прав окремих осіб, а в 1809 році в цій країні було призначено першого у світі омбудсмана. Слідом за Швецією подібні інституції були утворені в Фінляндії (1919), Данії (1955), Норвегії (1962).

І якщо впродовж XIX століття омбудсман залишався, в основному, явищем скандинавських країн, то з середини XX століття він запроваджується в багатьох країнах світу. Сьогодні аналогічні інститути, наділені різною компетенцією, правовим статусом, організаційними формами, можливостями впливу, мають у своїй державно-правовій системі близько ста країн світу.

І хоча кожна країна обирає назву інституції самостійно («уповноважений», «представник», «комісар», «делегат», «захисник»), за змістом діяльності вони схожі. Функції їх зводяться до захисту прав і законних інтересів людини, яка вважає себе жертвою несправедливих дій з боку окремих посадових осіб, відомств, держави.

Позаяк захист прав дітей має певні особливості і специфіку, тому з'явилася самостійна інституція – «Омбудсман у справах дітей». Перший омбудсман у справах дітей був створений у Норвегії в 1981 році з метою захисту прав та інтересів дітей на всіх суспільних рівнях, а також для запровадження необхідних змін у політиці охорони дитинства.

Після прийняття Конвенції ООН про права дитини (1989 р.) подальший розвиток установ із захисту прав дитини розглядається як один з елементів процесу впровадження цього міжнародного документа. Уряди країн, які ратифікували Конвенцію, виконуючи взяті зобов'язання, почали розвивати мережу самостійних, незалежних служб по захисту прав дітей.

«Омбудсманом у справах дітей» (взаємозамінним є термін «уповноважений»), зазвичай, називають у цих країнах статутний орган, утворений для захисту прав та інтересів дітей. Цю місію може виконувати як самостійна інституція, так і окремий спеціалізований департамент або інший підрозділ у правозахисній структурі ширшого масштабу дій, зокрема, в інституції Генерального омбудсмана з прав людини. Існують недоліки та переваги в обох варіантах. Та все ж спеціальний омбудсман у справах дітей має можливість надати правам дітей найбільшої пріоритетності, застосовувати найбільш дієві методи та інструменти їх захисту.

У цей період розвинулася система благодійності для невиліковно хворих дітей, і тих, що мають фізичні та розумові вади, а також перестарілих.

У Франції вже в першій половині XIX ст. були створені спеціальні колонії для бідних, безпритульних і бродячих дітей, будинки милосердя. Згідно із законом 1850 р. у державі створювались виправні колонії для неповнолітніх. Зразком такої колонії стала колонія в Меттре, що поєднувала притулок, тюрму, школу, майстерню і армійський полк. Особлива роль тут відводилась вихователям, які виконували декілька функцій – суддів, вчителів, майстрів, офіцерів і батьків, стаючи свого роду «спеціалістами із формування дитячої поведінки».

У середині XIX ст. створювалися заклади для покинутих або убогих дітей, сирітські притулки та ін.

У Великобританії до середини XIX ст. отримали розвиток робітничі школи для вуличних дітей, засновані на ідеї про те, що лінощі є основою для розпусти і праця – найкращі ліки проти них. Тому в цих школах домінувало навчання ремеслам.

Функцію «дисциплінування» мас виконували також релігійні групи і благодійні організації, переслідуючи і релігійні (наставлення), і економічні (допомога і залучення до праці), і політичні (боротьба з невдоволенням) завдання. На це вказують правила паризьких парафіяльних благодійницьких закладів, створених на рубежі XVIII–XIX ст.

Таким чином, замість практики «ізоляції» прийшла «карцерна» система благодійності, яка включала сирітські притулки, благодійні школи, школи для дорослих, безкоштовні лікарні, богадільні і т. д. Вона надавала спеціалізовану допомогу нужденним. У межах «карцерної системи» принцип цілковитої ізоляції від суспільства у повній мірі не зберігався, а принцип отримання користі передбачав не тільки використання дешевої робочої сили, але й можливість надати допомогу і одночасно проявити співчуття. Із цієї системи були повністю виключені здорові бідняки.

Особливе місце в «карцерній» системі опіки зайняли заклади для малолітніх дітей: ясла і дитячі сади, створені перш за все для найбідніших верств населення. Ясла вперше виникли в середині 1840-х років у Франції, в Парижі за ініціативою М. Марбо. На його думку, ясла повинні дитині замінити матір і захистити від шкідливих умов життя в убогості. Вже в 1855 р. сітка ясел у Франції складалася з 400 закладів.

Іншим типом благодійних закладів стали денні притулки, метою яких було забезпечення нагляду за дітьми, чиї батьки працювали. Один із перших таких притулків з'явився у 1780 р. в Штейнгалі (Ельзас, Франція) з ініціативи місцевого священика Оберліна. Він зняв за свій рахунок кімнату, куди збирав залишених дітей (в основному, дівчат), причому старші з них навчались шиттю і плетінню. Згодом подібні заклади з'явились у Німеччині.

Згодом денні притулки, що отримали назву «дитячих садків», отримали широке розповсюдження у європейських державах завдяки діяльності німецького педагога Фрідріха Фребеля.

У другій половині XIX ст. дитячі сади з'явились і в інших державах Європи (Франції, Бельгії, Нідерландах). У той же час застосування методики Ф. Фребеля привело до її змін відповідно до національних особливостей.

Особливим типом благодійницьких закладів стали школи для дітей, що мали відхилення у фізичному та розумовому розвитку. Перший заклад для сліпих дітей був створений в Парижі ще в 1784 році з ініціативи

В. Гюні та Т. Параді. Через століття, в середині 1880-х рр. у Західній Європі нараховувалось більше 120 закладів для дітей з вадами зору. Перші заклади для глухонімих дітей були створені на початку 1760-х рр. у Парижі і Лейпцигу.

У першій половині XIX ст. виникли особливі заклади для розумово відсталих дітей. У 1841 р. в Абендберзі (Швейцарія) була створена перша школа для розумово відсталих, у 1842 році аналогічний заклад був відкритий при Берлінському інституті глухонімих.

Таким чином, історія становлення системи соціального захисту дітей у Європі XIX–XX ст. характеризується змінами стосовно до дітей, виокремленням дітей з різними проблемами, а також наданням їм соціальної допомоги. Не менш важливим є відкриття різних благодійних закладів, шкіл, виправних колоній, які допомагали змінюватись дітям, а також поява соціальних служб, які захищали права та інтереси дітей.

15.2 Законодавча база охорони прав дітей в ЄС

На сьогодні проблеми права і свободи дітей займають одне з важливих місць у міжнародних відносинах.

Права дитини є частиною загальних прав людини. Питання про права дітей є ключовою категорією, визначальною становище дитини в усьому світі. Нещодавно проблема захисту прав та інтересів дітей не розглядалася на міжнародному рівні, а відповідні питання вирішувалися на місцевому і національному рівнях.

Захист прав дитини значною мірою зумовлений тим, наскільки суспільство проінформоване про права дітей, про механізми реалізації та питання захисту. Нині становище дітей ускладнилося: незаконна торгівля, незаконне перевезення, викрадення, сексуальна експлуатація, комерційне використання здоров'я дітей стали повсякденною реальністю в усьому світі. Тому питання про права дитини є актуальними і потребує розвитку законодавчої бази.

Як свідчать дослідження ООН, в сучасному світі мільйони дітей зайняті працею, яка заважає їхньому розвитку й освіті, і навіть позбавляє коштів на існування у майбутньому. Чимало дітей залучені до найгірших форм дитячої праці, які завдають фізичної чи психологічної шкоди або навіть загрожують їхньому життю. Усе це є глобальним порушенням прав дитини. Майбутнє людства залежить від підростаючого покоління, тому забезпечення прав дітей та його правовий захист – складова частина міжнародного права у сфері прав людини.

Фор-мування універсальних правових норм про захист дітей пов'язане зі здійсненням ООН з першого року її існування широкомасштабних заходів для створення юридичних ос-нов захисту прав і свобод людини. Першим найбільш авто-ритетним документом у галузі захисту

прав дітей можна вважати Загальну декларацію прав людини 1948 р., у якій зазначено, що користування основними правами людини не залежить від віку, акцентовано увагу на необхідності особ-ливого захисту материнства та дитинства (ст. 25) та вперше сформульовані основні вимоги одержання освіти (ст. 26). Також в ній зазначалося, що діти повинні бути об'єктом особливого нагляду і допомоги.

У 1949 році було засновано Міжнародний День захисту прав дітей у Парижі рішенням сесії Ради Міжнародної демократичної федерації жінок. Вперше «Міжнародний день захисту дітей» відзначався в 1950-му році в 51 країні світу. ООН підтримала цю ініціативу й оголосила захист прав, життя і здоров'я дітей одним із пріоритетних напрямків своєї діяльності. У цей день влаштовуються різні розважальні заходи для дітей. Серед їхнього числа: конкурси з подарунками, концерти, всілякі виставкові та пізнавальні заходи.

У 1959 році ООН прийняла Декларацію прав дитини, яка має 10 коротких декларативних статей, програмних положень, які закликали батьків, окремих осіб, державні органи, місцеву владу й уряд визнати викладені в ній права та свободи й дотримуватися їх. Це були 10 соціальних і правових принципів, які значно вплинули на політику і справи уряду і людей в усьому світі. Проте декларація не зобов'язує, не має певної обов'язкової сили, це лише рекомендація. Нові часи, погіршення положення дітей потребували більш конкретних законів й заходів, міжнародних договорів по захисту і забезпеченню прав дитини.

У цей же час на конвенціях МОП були розпочаті міжнародні зусилля щодо обмеження експлуатації дитячої праці. Одним із найважливіших міжнародно-правових актів щодо захисту прав дитини є ухвалена 20 листопада 1989 р. Конвенція про права дитини, у якій сформульовані основні уявлення сучасного людства про місце дітей у суспільстві. З метою «розгляду прогресу, досягнутого державами-учасницями щодо виконання зобов'язань, взятих згідно з цією Конвенцією», відповідно до ст. 43 засновано Комітет із прав дитини.

Дитиною є «кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до цієї особи, вона не досягає повноліття раніше».

Основним правовим принципом захисту прав дітей є рівність прав усіх дітей «без усяких винятків і без розбіжностей або дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового становища, народження чи іншої обставини, що стосується самої дитини або її сім'ї».

Ратифікація Конвенції означає, що уряди беруть на себе зобов'язання забезпечити дитині зростання у безпечних та сприятливих умовах,

маючи доступ до високоякісної освіти та охорони здоров'я, а також високий рівень життя.

Конвенція містить повний перелік прав дитини: на життя, на ім'я, на набуття громадянства, на піклування з боку батьків, на збереження своєї індивідуальності, право бути заслуханою у ході будь-якого розгляду, що стосується дитини; право на свободу совісті та релігії; право на особисте та сімейне життя; недоторканість житла; таємницю кореспонденції; право користуватися найдосконалішими послугами системи охорони здоров'я; благами соціального забезпечення; на рівень життя, необхідний для її розвитку; на освіту; на відпочинок; на особливий захист: від викрадень та продажу, від фізичних форм експлуатації, фізичного та психічного насильства, участі у військових діях; право на вжиття державою всіх необхідних заходів щодо сприяння фізичному та психічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка стала жертвою зловживань або злочину.

З часу утворення Організації Об'єднаних Націй (1945) об'єктом її особливої турботи і допомоги завжди були діти, їх благополуччя і права. Одним із перших результатів діяльності ООН було рішення, прийняте Генеральною Асамблеєю ООН в 1946 році, про утворення Дитячого фонду Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) як одного з органів ООН для надання допомоги дітям в Європі після Другої світової війни. Коли в 1950 році термін повноважень фонду фактично закінчився, за проханням країн Азії, Африки, Латинської Америки, Генеральна Асамблея ООН прийняла рішення про включення ЮНІСЕФ в систему Організації Об'єднаних Націй як постійно діючу структуру, метою якої є задоволення довготривалих потреб дітей у країнах, що розвиваються. Із назви були виключені слова «міжнародний» і «надзвичайний», однак відома на той вже час абревіатура «ЮНІСЕФ» збереглась.

Емблема Дитячого фонду Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ)

З плином часу, не дивлячись на певні досягнення окремих країн в забезпеченні більш благополучного стану дітей, місія ЮНІСЕФ не зазнала змін: діяти в інтересах дітей залежно від їх потреб і без будь-якої дискримінації. При цьому важливо відзначити, що ЮНІСЕФ досі є головним механізмом міжнародної допомоги дітям, які перебувають у важких умовах. Значимість ролі ЮНІСЕФ як провідника інтересів міжнародного співтовариства по впровадженню в усіх країнах світу положень Конвенції ООН про права дитини полягає, перш за все, в широкій

пропаганді необхідності захисту прав і охорони законних інтересів неповнолітніх дітей і мобілізації ресурсів на покращення їх становища.

Права людини є природною приналежністю, невід'ємною властивістю кожного члена суспільства із самого моменту його народження. Саме завдяки здійсненню прав і свобод проявляється унікальність особистості, розкриваються творчі здібності і можливості кожної людини, що вирішальним чином відбивається на розвитку суспільства в цілому.

Не випадково Загальна декларація прав людини починається зі слів про те, що основою свободи, справедливості і загального миру є визнання рівної гідності, властивої всім членам людської сім'ї, а також їх рівних і невід'ємних прав.

Права людини – це одна з найсвятіших й найдорожчих людських цінностей, тому треба їх шанувати і дотримуватись, вміти відстоювати і поважати.

Майбутнє кожної людини і людства в цілому потенційно залежить від підростаючого покоління, тому забезпечення прав дітей та їх правовий захист безумовно є основним завданням сучасності, у вирішенні якої має бути зацікавлене все світове співтовариство.

Уявляється, що в світлі сказаного немає необхідності приводити аргументи. Як доказ того, що одним із найважливіших досягнень і результатів дій міжнародної системи захисту прав людини є не тільки визнання міжнародним співтовариством факту, що «дитина, через її фізичну і розумову незрілість, потребує спеціальної охорони і турботи, включаючи відповідний правовий захист, як до, так і після народження», але і визнання дітей самостійними суб'єктами.

Поданий вище теоретичний аналіз проблеми законодавчої бази охорони прав дітей в ЄС дозволяє нам зробити ряд узагальнюючих висновків.

При дослідженні проблеми охорони прав дітей в Європі ми з'ясували, що законодавча база з даного питання виникла в першій половині XX ст. Перші питання були пов'язані із захистом материнства та дитинства, а також одержанням освіти.

Проаналізувавши нормативно-правові акти ми з'ясували, що «дитиною» в світі визнано «кожну людську істоту до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до цієї особи, вона не досягає повноліття раніше». А основним право-вим принципом захисту прав дітей є рівність прав усіх дітей «без усяких винятків і без розбіжностей або дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, по-літичних чи інших переконань, національного чи соціаль-ного походження, майнового становища, народження чи іншої обставини, що стосується самої дитини або її сім'ї».

На сьогоднішні у світі створено достатньо документів, на які спираються багато країн у захисті прав дітей. Це вже дозволило змінити підхід до забезпечення прав дітей, створити можливості для кращого розвитку дітей і забезпечити необхідний захист дітей в багатьох країнах. Але, незважаючи на ряд наведених досягнень у нормативно-законодавчій базі, в світі з'являються і поширюються нові проблеми, пов'язані з дітьми, що дають поштовх до нових досліджень.

15.3 Проблеми охорони дитинства в країнах ЄС у XXI ст.

Майже в усі часи порушувались права дітей. Хоча зараз, в епоху ЗМІ, коли інформація стала загальнодоступною, і в світлі Конвенції ООН про права дитини, яка набрала чинності трохи більше двох десятиліть тому, питання про порушення прав дітей постають все частіше і гостріше. Це стосується прав дітей практично в усіх державах світу.

Природно, що в кожній державі існує своє законодавство, що регулює права дитини. Але зараз більша увага звертається на захист прав дітей на міжнародному рівні, враховуючи, що положення в цій сфері та наявний досвід повинні стати надбанням громадськості і, перш за все – доступні тим активістам і організаціям, які стурбовані проблемами порушення прав людини.

У світі існує дуже багато проблем, які заважають повною мірою реалізовувати права дитини.

Однією з основних таких проблем є війни. З моменту вступу в дію Конвенції про права дитини сталося понад 80 воєн і військових конфліктів. Тобто, в середньому, у світі щорічно розгорається близько чотирьох воїн. А якщо враховувати, що багато військових конфліктів тривають роками, стає ясно, яка загроза виникає для життя дітей, як найбільш незахищеної частини населення. Але під час війни загрозу життю завдає не тільки сама зброя або жорстокість дорослих, що беруть участь в різних сторонах військового конфлікту, а й голод, холод, хвороби, відсутність елементарного медичного обслуговування.

На жаль, світова практика показує, що збройні конфлікти тягнуть за собою цілу низку мало вирішуваних проблем гуманітарного характеру (руйнування інфраструктури, відсутність енергоресурсів, необхідних для підтримки нормального життєзабезпечення, неякісні питна вода, продовольство і медикаменти тощо). І, в першу чергу, ці гуманітарні проблеми зачіпають права дітей, які не здатні самостійно відстоювати ці самі права.

Наступною проблемою сучасності є розвиток ювенальної юстиції. Спочатку це була система установ і організацій, які здійснюють правосуддя у справах про правопорушення, вчинені неповнолітніми. На жаль, із часом система ювенальної юстиції трансформувалася в продуману

технологію відбирання дітей у їхніх батьків, що порушує права, як дітей, так і батьків. Тобто система ювенальної юстиції – це один з інструментів знищення сім'ї як основного інституту суспільства.

Сьогодні у багатьох державах світу йде активна кампанія по впровадженню так званої ювенальної юстиції. Офіційно ювенальна юстиція – це система законодавчих актів, регулюючих на державному та міждержавному рівні охорону прав дітей та попередження дитячої злочинності. Ця система може легко відібрати дитину у його батьків на підставі того, що:

- батьки своєчасно не зробили дитині всі щеплення, «необхідні» з погляду будь-якого органу, що здійснює реалізацію принципів ювенальної системи, несвоєчасно проходять з дитиною відвідування лікарів у дитячій поліклініці;
- житло, в якому живе дитина, знаходиться в аварійному стані, або вимагає ремонту або ремонтується;
- батьки, як вважають представники ювенальної системи, ведуть аморальну поведінку;
- в будинку розкидані іграшки, або іграшки відсутні в достатній кількості, дитина замість іграшок грає з так званими «сторонніми предметами»;
- дитина виконує домашню роботу, наприклад, миє посуд, підмітає і миє підлогу;
- є скарги сусідів щодо неправильного поводження з дитиною тощо.

Ще однією досить вагомою проблемою сучасності є доступ до величезної кількості інформації. На жаль, це якраз і не «сприяє соціальному, духовному і моральному благополуччю, а також здоровому фізичному і психічному розвитку дитини». За даними різних досліджень від 50 до 80% всіх матеріалів у інтернеті мають яскраво виражений порнографічний характер, або пов'язані з насильством, або з пропагандою нездорового способу життя, вживання алкогольних напоїв і різних наркотичних речовин та ін.

Сучасні діти мають вільний доступ до будь-яких соціальних мереж і батьки лише сприяють цьому, забезпечуючи їх всіма необхідними інноваційними технологіями.

Не можна оминути таку поширену в світі проблему як отримання освіти (початкової). У різних регіонах коливається рівень початкової освіти. Наприклад, за даними доповіді ЮНІСЕФ «Становище дітей у світі на 2011 рік» чистий коефіцієнт охоплення початковою освітою в країнах, що розвиваються, становив 90% у разі хлопчиків і 87% у разі дівчаток. Багато мільйонів дітей у всьому світі не освоїли курс початкової освіти. Говорити в даному випадку про середню або вищу освіту навіть не доводиться.

Також до проблем сучасності відносять: охорону здоров'я, соціальне забезпечення та рівень життя.

Про якість медичного забезпечення дітей в усьому світі можна судити за даними ВООЗ (Всесвітньої організації охорони здоров'я):

– у деяких державах, що розвиваються тільки близько 10% породіль отримують кваліфіковану медичну допомогу під час пологів; в той же час в розвинених державах обсяг медичної допомоги багатим породіллям і бідним може фінансово розрізнятися в сотні і тисячі разів, що у світовому масштабі коштує життя сотням тисяч жінок і дітей;
– інша статистика говорить про те, що тривалість життя дітей, що народилися в забезпечених сім'ях, набагато перевищує тривалість життя дітей, що народилися в нужденних сім'ях; як правило, у сім'ях із низьким доходом часто немає грошей на лікування дитини, що призводить до смерті останнього; ліквідація цього розриву тільки щодо дітей до 5-ти річного віку могла б щорічно зберегти життя близько 16 млн дітей.

Існують також більш загрозливі проблеми, такі як: наркоманія, насильство та торгівля дітьми.

Бізнес, пов'язаний з наркотиками, – це величезна надприбуткова індустрія, яка зневажає всі закони і не щадить нікого, навіть маленьких дітей. Зараз середній вік дітей, які вже не можуть обходитися без наркотиків, варіюється в межах 15–17 років. При тому, що діти починають долучатися до наркотичних препаратів у віці 9–13 років.

Щорічно ЮНІСЕФ проводить дослідження щодо захисту прав дітей та публікує звіти щодо порушення прав, зокрема тих аспектів, що стосуються насильства над дітьми. Аналіз цих статистичних даних демонструє, що:

– кожен третій учень у світі піддається регулярним знущанням у школі. У деяких державах цей показник доходить до 75%;
– у всьому світі близько 120 млн дівчат у віці до 18 років змушували до насильницького статевого акту;
– при цьому практично половина дівчат у віці від 14 до 18 років (понад 120 млн) вважають, що чоловік має право бити дружину за певних обставин;
– кожна третя дівчинка-підліток, що складалася в шлюбі (цивільному шлюбі), страждає від психологічного, фізичного або сексуального насильства з боку свого чоловіка або статевого партнера. У деяких африканських державах такі випадки доходять до 70%. При цьому 7 із 10 дівчат, які ставали жертвами фізичного або сексуального насильства, ніколи не зверталися за допомогою;
– з усіх випадків насильницької смерті у світі кожна 5 – припадає на дітей і підлітків. Близько 20% підлітків стають жертвами сексуального насильства;

- близько 17% дітей піддаються жорстким фізичним покаранням. У деяких державах цей показник доходить до 40%;
- кожна третя доросла людина вважає фізичне покарання невід'ємним елементом виховання. У деяких державах цей показник доходить до 80%;
- насильство над дітьми та підлітками часто триває роками, і навіть передається від покоління поколінню. Внаслідок чого, діти, які зазнали насильства, згодом жорстоко поводяться з іншими людьми;
- у Щорічній доповіді про становище дітей у світі в 2021 році, в середньому, кожна п'ята опитана молода людина у віці 15–24 років зазначила, що часто почувається пригнічено та не має інтересу до того, щоб робити повсякденні речі в житті.

У світі існує ціла індустрія з торгівлі дітьми та вивезення їх в інші держави. Зараз більше 1 млн дітей залучені в процес торгівлі дітьми. Вже продано близько 5 млн дітей. В основному, це дівчатка. Їх продають у сексуальне рабство, для використання на рабських роботах, для використання в порноіндустрії, для вилучення органів і т. п. За оцінками економістів, щорічні доходи дитячої порноіндустрії досягають 500 млрд доларів.

На жаль, незважаючи на всі спроби ООН і урядів багатьох держав, стан справ з дотриманням прав дітей в усьому світі катастрофічно далеко від ідеального. ЮНІСЕФ пропонує стратегію, яка зможе об'єднати всі елементи суспільства – від родини до держави – у боротьбі з насильством над дітьми. Вона передбачає:

- підтримку батьків і навчання дітей з метою отримання певних життєвих навичок;
- зміну громадської думки;
- жорсткість кримінального і соціального законодавства, судової системи;
- підвищення інформованості та поширення інформації про насильство над дітьми, їх вплив на людей і соціально-економічну ситуацію з метою зміни соціальних норм і ставлення до насильства.

Таким чином, захист прав дітей, зміна умов їх життя в суспільстві – це обов'язок кожного дорослого свідомого громадянина, всіх громадських організацій, в якій би сфері вони не діяли. Це потрібно розуміти, адже діти – це дійсно майбутнє не тільки суспільства, держави, країни, планети, а й кожного із живучих дорослих, які цінують своє людське життя. Нехтуючи ж правами дітей сьогодні, ми прирікаємо не тільки їх на складності в майбутньому, але і себе позбавляємо надії на підтримку, розуміння, поваги, стабільності.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. На Вашу думку, в чому сутність соціального захисту дітей?
2. Які основні проблеми системи охорони дитинства в країнах ЄС Ви можете назвати?
3. В чому основні положення Конвенції ООН про права дитини?
4. Які основні напрямки діяльності Дитячого фонду ООН?
5. Які види насильства над дітьми Ви можете назвати?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про обмеження нічної праці дітей та підлітків на непромислових роботах (1946). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_126.
2. Конвенція про стягнення аліментів за кордоном (1956). URL: https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XX-1&chapter=20&Temp=mtdsg3&lang=en.
3. Європейська конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом (1975). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_568#Text.
4. Конвенція про захист дітей та співробітництво з питань міждержавного усиновлення (1993). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_365#Text.
5. Конвенція про контакт з дітьми (2003). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_659#Text.
6. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення (2007). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text.
7. Декларація прав дитини (1959). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text.
8. Конвенція ООН про права дитини (1989). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Коли затверджена Конвенція про права дитини?
а) 1998 *б) 1989* в) 1899 г) 1990

2. Досягнення скількох років, згідно Конвенції про права дитини, є граничним для людської істоти, щоб визначити її дитиною?
а) 12 б) 14 в) 16 *г) 18*

3. Що є джерелом прав людини? Хто їх дає, чи звідки вони беруться?
а) права людини надає їй держава
б) права людини – вигадка західних держав, яку вони нав'язують іншим народам

в) права людини походять з людської гідності, яку мають всі люди від народження

г) права людині надаються суспільством, і їх мають всі члени суспільства, хто ведуть порядне та пристойне життя

4. Скільки статей містить Конвенція ООН про права дитини?

а) 5 б) 24 *в) 54* г) 63

5. Система можливостей, які необхідні особі для її комплексного та цілісного розвитку в умовах та відповідно до вимог середовища, враховуючи незрілість дитини – це ...?

а) обов'язки дитини *в) права дитини*

б) права держави г) Принципи судочинства

6. В якому році Україна ратифікувала Конвенцію про права дитини?

а) у 1989 р. б) 1990 р. *в) 1991 р.* г) 1996 р.

7. Оберіть правильне твердження:

а) цивільний кодекс не захищає права дитини

б) у разі порушення її прав дитина може звернутися до органів опіки та піклування або до суду

в) звернення до громадських організацій не є шляхом захисту прав дитини

г) всі твердження правильні

8. Який законодавчий акт не захищає права дитини?

а) Сімейний кодекс в) Закон «Про охорону дитинства»

б) Цивільний кодекс *г) Всі захищають*

9. В якій країні і коли з'явився дитячий садок?

а) Франція, перша половина XIX ст.

б) Великобританія, друга половина XIX ст.

в) Бельгія, друга половина XIX ст.

г) Нідерланди, перша половина XIX ст.

10. В якій країні признано першого у світі омбудсмана?

а) Норвегія *б) Швеція* в) Данія г) Великобританія

ТЕМА 16 Україна та політика європейської інтеграції

16.1 Формування політики європейської інтеграції України. Угода про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС.
16.2 Угода про асоціацію між Україною та ЄС.
16.3 Глибока і всеосяжна Зона вільної торгівлі між Україною та ЄС.
16.4 Лібералізація візового режиму між Україною та ЄС.
16.5 Україна – країна-кандидат на вступ до ЄС. Початок переговорів про вступ України до ЄС.

16.1 Формування політики європейської інтеграції України. Угода про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС

Торгово-економічні відносини Європейського Співтовариства та України після отримання Україною незалежності будувалися на основі Угоди про торгівлю й співробітництво, яка була підписана між ЄС та СРСР і, відповідно, була успадкована Україною та іншими колишніми республіками після розпаду Радянського Союзу.

Національна самоідентифікація України як європейської держави була задекларована 5 грудня 1991 р. у Зверненні Верховної Ради України «До парламентів і народів світу» у зв'язку з підтвердженням на референдумі Акта проголошення незалежності України.

Відносини між Україною та Європейським Союзом були започатковані в грудні 1991 року, коли Міністр закордонних справ Нідерландів, як представник головуючої тоді в ЄС країни, у своєму листі від імені Євросоюзу офіційно визнав незалежність України.

Мета вже незалежної української держави, що полягала у співробітництві з ЄС й отриманні у перспективі членства в ЄС, отримала законодавче закріплення в Постанові Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України» від 2 липня 1993 р. У ній зазначалося, що «перспективною метою української зовнішньої політики є членство України в Європейських Співтовариствах… З метою підтримання стабільних відносин з Європейськими Співтовариствами Україна укладе з ними Угоду про партнерство і співробітництво, здійснення якої стане першим етапом просування до асоційованого, а згодом – до повного її членства у цій організації».

Базовим документом, який визначав правовий механізм двостороннього співробітництва між Україною і ЄС, була *Угода про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС.* Хоча вона була підписана між Україною і Європейським Союзом 16 червня 1994 р., набула чинності лише 1 березня 1998 р. після того, як була ратифікована парламентами всіх держав-членів ЄС.

Ця Угода встановила партнерство між Співтовариством і його державами-членами з одного боку та Україною з іншого боку. Цілями такого Партнерства були визначені:

- забезпечення у відповідних рамках політичного діалогу між Сторонами, який сприятиме розвитку тісних політичних відносин;
- сприяння розвитку торгівлі, інвестицій і гармонійних економічних відносин між Сторонами і, таким чином, прискоренню їхнього сталого розвитку;
- створення основ взаємовигідного економічного, соціального, фінансового, цивільного, науково-технічного та культурного співробітництва;
- підтримка зусиль України по зміцненню демократії і розвитку її економіки та завершенню переходу до ринкової економіки (стаття 1 Угоди).

Щодо ж перспектив членства України в ЄС, то, хоча Угода про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС визначала правові засади та форми співпраці України з ЄС, однак особливістю її є те, що в ній немає посилань на європейську інтеграцію, що взагалі характерно для угод про партнерство. Вона являє собою звичайну модернізовану форму стандартних торгівельних угод, що лежать на досить низькому рівні договірних відносин ЄС з третіми країнами і не передбачають встановлення будь-яких преференцій. Відповідно, універсальний характер цієї Угоди, відсутність диференційованого підходу до Нових Незалежних Держав та бажання ЄС змістити в угоді акценти більше на питання політичного співробітництва, залишивши економічне співробітництво на другому плані, свідчило про другорядне значення для ЄС відносин із цими країнами, у тому числі і з Україною у 1990-х рр.

У 1999 р. ЄС прийняв Спільну стратегію Євросоюзу щодо України, що зафіксувала визнання європейських прагнень України. Цей документ можна вважати відповіддю ЄС на «Стратегію інтеграції України до Європейського Союзу», затверджену 11 червня 1998 р. Указом Президента України.

Стратегія інтеграції України до ЄС була затверджена з метою реалізації стратегічного курсу України на інтеграцію до ЄС, забезпечення всебічного входження України у європейський політичний, економічний і правовий простір та створення передумов для набуття Україною членства у ЄС». Основні ідеї і цілі Стратегії (1998 р.):

- національні інтереси України потребують утвердження України як впливової європейської держави, а також повноправного члена ЄС.
- отримання Україною статусу асоційованого члена ЄС – головним зовнішньополітичним пріоритетом України у середньостроко-

вому вимірі і повинно було співвідноситися в часі з набуттям повноправного членства в ЄС державами-кандидатами, які мають спільний кордон з Україною. Як відомо, завдання отримання асоційованого членства в ЄС Україною в середньостроковій перспективі в період вступу до ЄС держав Центральної та Східної Європи у 2004 та 2007 рр. не було досягнуто.

Крім того, *Стратегія визначала основні напрями інтеграційного процесу України:*

- адаптація законодавства України до законодавства ЄС;
- забезпечення прав людини;
- економічна інтеграція та розвиток торговельних відносин між Україною і ЄС;
- інтеграція України до ЄС у контексті загальноєвропейської безпеки;
- політична консолідація та зміцнення демократії;
- адаптація соціальної політики України до стандартів ЄС;
- культурно-освітня і науково-технічна інтеграція;
- регіональна інтеграція України;
- галузева співпраця;
- співробітництво у галузі охорони довкілля.

Отже, базовим документом, який визначав правовий механізм двостороннього співробітництва між Україною і ЄС на початковому етапі співробітництва з ЄС, була Угода про партнерство і співробітництво, що була підписана у 1994 р., ратифікована Верховною Радою України теж у 1994 р., однак набула чинності тільки у 1998 р. після того, як була ратифікована парламентами всіх держав-членів ЄС. Разом із тим її положення не містили перспектив членства України в ЄС, а перш за все були направлені на розвиток торгівельних відносин, а також політичного діалогу між сторонами. Власне прагнення отримання членства в ЄС були проголошені Україною і визнані ЄС вже після ратифікації УПС, тобто у кінці 1990-х рр. разом із затвердженням Указом Президента України Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу у 1998 р., та Програмі інтеграції України до ЄС, схваленій Указом Президента України у 2000 р.

16.2 Угода про асоціацію між Україною та ЄС

Термін дії базового договору між Україною і Європейським Союзом – Угоди про партнерство і співробітництво – становив 10 років і закінчився 1 березня 2008 р. Хоча ця угода містила механізм автоматичної її пролонгації у разі відсутності заперечень однієї зі сторін, Україна і ЄС почали переговори про укладення нового договору, адже після десятирічного співробітництва між Україною та ЄС у форматі цієї взаємні договірно-правові зобов'язання потребували суттєвого розширення через визначення Україною мети – набуття членства в ЄС.

Укладання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом відповідає державній політиці нашої держави про європейську інтеграцію, адже курс на вступ до ЄС є головним та незмінним зовнішньополітичним пріоритетом України, закріпленим у:

– Законі України «Про національну безпеку України» (2018 р.),
– Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (2010 р., у редакції від 2023 року). Відповідно до статті 11 Закону, однією з основоположних засад зовнішньої політики України є забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в ЄС.

Підписання угоди про асоціацію вважалося бажаним варіантом для нашої держави головним чином через переконання, що укладення саме такої угоди може відкрити для України шлях для отримання статусу держави-кандидата на членство у ЄС. Тобто, така угода сприятиме в майбутньому повній інтеграції України до ЄС з отриманням членства в Європейському Союзі, зважаючи на аналогічний досвід європейської інтеграції постсоціалістичних держав Центральної та Східної Європи, які вступили до ЄС у 21 столітті.

Як показав історичний досвід, укладання угоди про асоціацію з європейською державою є початком підготовки цієї держави до членства в ЄС. Так, уперше такі угоди були укладені з Грецією та Туреччиною на початку 1960-х рр., а на початку 1990-х рр. таку організаційно-правову основу співробітництва Євросоюз запропонував Польщі, Угорщині, Чехії, Словаччині, Болгарії, Румунії, Словенії, Латвії, Литві та Естонії. З ініціативи Європейської Комісії система угод з країнами Центрально-Східної Європи отримала назву «Європейських угод», що мало відрізняти їх за назвою та змістом від асоційованих угод ЄС з іншими країнами світу.

Механізм асоційованого членства передбачений статтею 217 консолідованого тексту договору про функціонування Європейського Союзу, розділ V «Міжнародні угоди». Стаття 217 договору ЄС говорить про те, що «Союз може укладати угоди з однією чи більше третіми державами або міжнародними організаціями, що запроваджують асоціацію, включаючи взаємні права та обов'язки, спільні дії та спеціальні процедури».

Угода про асоціацію створює спеціальні привілейовані відносини з таким державами, внаслідок чого останні певною мірою залучаються до системи об'єднання, а, отже, інтегруються до ЄС. У такий спосіб у рамках асоціації досягається найвищий рівень співробітництва між сторонами, що й зумовило зацікавленість України у створенні асоціації з Європейським Союзом, зважаючи на її євроінтеграційну стратегію.

Для ведення переговорного процесу щодо укладання угоди про асоціацію було створено чотири спільні робочі групи з метою змістовного наповнення угоди в таких сферах:

1) політичний діалог, зовнішня політика та політика безпеки;
2) юстиція, свобода та безпека;
3) економічне та секторальне співробітництво, питання щодо розвитку людського потенціалу;
4) зона вільної торгівлі (запрацювала пізніше порівняно з першими трьома – після завершення формальних процедур вступу України до СОТ).

Переговори про створення зони вільної торгівлі, які є цілісною частиною нової угоди про асоціацію між ЄС та Україною, розпочалися в лютому 2008 р. На той момент Україна вже вступила до Світової організації торгівлі.

У 2008 р. Рада ЄС із загальних питань та зовнішніх відносин на своєму засіданні у м. Брюссель ухвалила *рішення про свою готовність назвати нову угоду з Україною «угодою про асоціацію»,* дійшовши одночасно спільної позиції щодо необхідності визнання України «європейською країною» у преамбулі до угоди. В основі політичної асоціації – конвергенція позицій України та ЄС із усіх питань міжнародного миру та безпеки, забезпечення безпосередньої участі України в політиці, агенціях та програмах ЄС, спільність дій з метою забезпечення інтересів національної безпеки української держави. В основі економічної інтеграції – створення поглибленої та всебічної зони вільної торгівлі Україна – ЄС, яка поступово відкриватиме доступ України до внутрішнього ринку Євросоюзу.

Україна наполягала на включенні в преамбулу Угоди про асоціацію підтвердження її перспектив членства в ЄС. У цьому її підтримували такі держави-члени ЄС, як: Велика Британія, Республіка Польща, Чеська Республіка, Швеція. Однак, певні інші держави ЄС, зокрема Бельгія, Люксембург, Австрія, Португалія й Іспанія сперечалися, що занадто серйозним кроком для Євросоюзу є навіть визнання України «європейською» державою з правом подати заявку на вступ до ЄС відповідно до Угоди про ЄС. Врешті-решт, у результаті переговорів спільною декларацією саміту Україна – ЄС у 2008 р. на основі пропозиції Франції визнано, що Україна як європейська держава поділяє спільну історію і цінності з державами Євросоюзу. Звідси, хоча ЄС не запропонував перспективи членства Україні, він визнав її європейські прагнення.

Проте, хоча переговори щодо нової Угоди між ЄС та Україною були офіційно завершені, а її зміст парафований у 2012 р., однак очікуваного підписання Угоди на Вільнюському Саміті Східного Партнерства 28–29 листопада 2013 р. не відбулося.

Ті події, які в результаті цього сталися в Україні в кінці 2013 р. – на початку 2014 р. і отримали назву Євромайдан та Революція Гідності, у тому числі врешті-решт призвели до підписання 21 березня 2014 р.

Євромайдан та революція Гідності
(джерело: https://www.holosameryky.com/a/jevromaidan-hidnist-ta-rishuchist/4667732.html)

Ратифікація Угоди про асоціацію Верховною Радою України та Європейським Парламентом 16 вересня 2014 р.
(джерело: https://tsn.ua/politika/verhovna-rada-ta-yevroparlament-sinhronno-ratifikuvali-ugodu-pro-asociaciyu-368757.html)

політичної частини цієї Угоди, а 27 червня 2014 р. новообраним Президентом України Петром Порошенком – економічної її частини, включаючи створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.

Ратифікація Угоди про асоціацію Верховною Радою України та Європейським Парламентом відбулася синхронно 16 вересня 2014 р. Таким чином, у вересні 2014 р. розпочався довгий процес ратифікації Угоди про асоціацію з Україною кожною з двадцяти восьми держав-членів ЄС. До набуття Угоди про асоціацію чинності до закінчення процесу її ратифікації з 1 листопада 2014 р. почалося її тимчасове застосування, а частини щодо зони вільної торгівлі – з 1 січня 2016 р.

На початку процес ратифікації Угоди про асоціацію проходив достатньо швидко, адже за півроку з її підписання Угоду ратифікували половина держав-членів ЄС (п'ятнадцять держав з двадцяти восьми). Першочергово Угоду про асоціацію України та ЄС ратифікували колишні соціалістичні держави Європи – одинадцять держав із п'ятнадцяти тих, що вже ратифікували Угоду (окрім Данії, Ірландії та Швеції). Це свідчить про близьку історичну спадщину між Україною та цими державами колишнього соціалістичного блоку і розуміння ними тих трансформаційних процесів і реформ, через які проходить Україна в процесі реалізації державної євроінтеграційної політики. Слід відзначити, що схожу тенденцію можна було спостерігати під час ратифікації договорів з ЄС державами Центральної та Східної Європи, яких підтримували такі держави як, наприклад, Португалія, що з розумінням ставилася до процесу і цих державах внутрішніх постсоціалістичних реформ та зовнішньої політики щодо інтеграції до ЄС, пам'ятаючи свій аналогічний важкий шлях «повернення до Європи» і вступу до Євросоюзу. Відповідно, держави Західної Європи із самого початку не так активно ратифікували Угоди про асоціацію з Україною, як держави так званого «п'ятого», «шостого» та «сьомого» розширення Євросоюзу у 21 столітті. Нарешті, якби не затягування процесу ратифікації цієї Угоди Нідерландами, то він би завершився в достатньо швидкі строки – менше, ніж за два роки.

1 вересня 2017 року після тривалого процесу ратифікації Угода про асоціацію між Україною та ЄС набула чинності у повному обсязі.

Розглянемо більш детально саму угоду.

У Преамбулі відзначено, що Сторони домовилися про положення Угоди про асоціацію ЄС і його державами-членами та між Україною на таких підставах:

- визнанням ЄС України європейською державою, що поділяє спільну історію й спільні європейські цінності;
- визнанням Україною своєї європейської ідентичності;
- сильну підтримку громадян Україні її євроінтеграції;

- визнанням ЄС європейських прагнень України;
- економічна інтеграція і політична асоціація України з ЄС залежить від прогресу в імплементації угоди;
- досягнення економічної інтеграції шляхом створення зони вільної торгівлі як частини Угоди про асоціацію;
- важливість створення безвізового режиму для громадян України;
- Угода про асоціацію не визначає наперед і залишає відкритим майбутній розвиток відносин Україна – Євросоюз.

Слід нагадати, що в угодах про асоціацію ЄС із державами Центральної та Східної Європи не було положень щодо визначеної перспективи членства, а також термінів вступу до Євросоюзу. Разом із тим, у результаті наполягань польської сторони, в преамбулі угоди про асоціацію між ЄС та Польщею було відзначено її намір стати членом ЄС.

Беручи до уваги цілі створення асоціації між Сторонами, можна говорити про те, що цілі асоціації України з ЄС збігаються з основними цілями самого ЄС на сучасному етапі, а саме:

- економічна інтеграція,
- спільна зовнішня політика та політика безпеки,
- спільна внутрішня політика, що включає розвиток демократичних інститутів, доброго врядування, верховенство права і повага до прав людини, співробітництво у сфері юстиції і безпеки кордонів тощо.

Повага до демократії, прав людини, верховенства права формують основу внутрішньої і зовнішньої політики Сторін та є основними засадами Угоди. Основними елементами Угоди визначено повагу до принципів суверенітету, територіальної цілісності, непорушності кордонів і незалежності. Слід зауважити, що ці основні засадничі елементи Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС щодо поваги та забезпечення суверенітету і цілісності території, а також непорушності кордонів набули для відносин обох Сторін виняткової актуальності після окупації та анексії у 2014 р. української Автономної Республіки Крим Російською Федерацією, збройним конфліктом на сході України з 2014 р., а також після початку повномасштабної війни Росії проти України 22 лютого 2024 року.

Далі перейдемо до аналізу розділу ІІ Угоди про асоціацію, який стосується політичного діалогу, політичної асоціації, співробітництва у зовнішній та безпековій політиці, або ж так званої «політичної частини Угоди».

Політичний діалог повинен розвиватися і зміцнюватися між Сторонами у всіх сферах взаємного інтересу. Цілями політичного діалогу є, наприклад:

- поглиблення політичної асоціації і зміцнення політико-безпекової ефективності та конвергенції;

- пришвидшення практичної співпраці між Сторонами, орієнтованої на результат і для досягнення миру, безпеки і стабільності на Європейському континенті;
- поглиблення співробітництва між Сторонами у сфері безпеки й оборони;
- забезпечення територіальної цілісності, непорушності кордонів та суверенітету держави.

Глава 1 розділу VII Угоди про асоціацію про інституційні положення присвячена роз'ясненню інституційної структури співробітництва.

На міністерському рівні політичний діалог здійснюється у рамках засідань Ради асоціації, а також під час регулярних зустрічей міністрів закордонних справ обох Сторін.

До функцій Ради асоціації відноситься здійснення контролю і моніторинг застосування і виконання Угоди, а її засідання на рівні міністрів відбуваються регулярно щонайменше один раз на рік або ж, якщо це необхідно. Вона складається із членів Ради ЄС та членів Європейської Комісії, а також із членів Кабінету Міністрів України. По черзі здійснюється головування в Раді асоціації представником України і Євросоюзу. До того ж, інші органи можуть бути залученими до роботи Ради асоціації як спостерігачі, якщо у цьому буде необхідність і згода обох Сторін. Рада асоціації сама встановлює регламент роботи. Її рішення є обов'язковими для обох Сторін. Вони мають здійснювати заходи для виконання прийнятих рішень спеціальними органами Ради асоціації. Водночас, Рада асоціації є майданчиком для обміну інформацією про законодавство України та ЄС задля наближення законодавчої бази України до правової бази ЄС.

Статтею 464 Угоди засновується Комітет асоціації для допомоги виконання Радою асоціації своїх функцій. До його складу входять представники України та Євросоюзу, переважно вищі посадови особи. Як у засіданнях Ради асоціації, головує в Комітеті асоціації почергово представник України і ЄС і Комітет збирається з такою ж періодичністю. Водночас Рада асоціації може делегувати Комітету асоціації будь-яке зі своїх повноважень, включаючи щодо ухвалення обов'язкових для виконання рішень, а Комітет асоціації готує свої рішення за згодою Сторін, що є важливим повноваженням Комітету асоціації, на думку автора цього дослідження. Згідно зі статтею 466 Угоди, підкомітети, створені відповідно до Угоди про асоціацію, надають допомогу Комітетові асоціації.

Політичний діалог на рівні вищого законодавчого органу влади здійснюється у Парламентському комітеті асоціації, що є майданчиком для проведення зустрічей з метою обміну думками для членів Верховної Ради України та Європейського Парламенту. Його засідання проводяться з визначеною цим Комітетом регулярністю. Крім того, зазначений

Комітет встановлює й власний регламент, а згідно з його положеннями головування у ньому здійснюється по черзі представником Верховної Ради України та Європейського Парламенту.

Україна і ЄС також повинні сприяти проведенню регулярних засідань представників громадянського суспільства Сторін з метою їх інформування про імплементацію Угоди про асоціацію, обміну думками і врахування їх оцінки щодо реалізації положень Угоди. З цією метою створюється Платформа громадянського суспільства, в яку входять члени Європейського економічного і соціального комітету і представники громадянського суспільства України. Водночас її засідання проводяться з визначеною нею регулярністю і відповідно до власного регламенту, а головування у ній також відбувається почергово представниками Сторін. Ця Платформа має зв'язок з іншими органами співробітництва України та ЄС, встановленими Угодою про Асоціацію, адже вона: а) поінформована про рішення і рекомендації Ради асоціації; б) має повноваження надавати свої рекомендації Раді асоціації; в) Комітет асоціації та Парламентський комітет асоціації повинні регулярно контактувати з її представниками для врахування їхніх бачень щодо реалізації Угоди про асоціацію.

Отже, інституційний механізм співпраці між Україною та ЄС відповідно до Угоди складається:

1) з самітів на найвищому рівні;
2) засідань Ради асоціації, в структуру якої входить Комітет асоціації з підкомітетами;
3) регулярних зустрічей на рівні міністрів закордонних справ України та ЄС;
4) Парламентського комітету асоціації;
5) Платформи громадянського суспільства.

Дивиться на схемі нижче взаємозв'язки між елементами інституційного механізму інтеграції України та ЄС згідно з Угодою про асоціюю між Сторонами.

Узагальнюючи, слід відзначити, що Угода про асоціацію є детальною щодо галузей співробітництва, разом із додатками і протоколами налічує понад тисячу сторінок. За структурою вона складається з преамбули, семи частин, сорока трьох додатків і трьох протоколів.

Отже, хоча Угоду про асоціацію було підписано, її положення не визначають перспективи членства України в Євросоюзі за умови належної імплементації Угоди нашої державою, адже в преамбулі наголошено, що Угода не визначає наперед майбутній розвиток відносин між Сторонами, залишаючи його відкритим. Доречно зауважити, що в угодах про асоціацію ЄС з державами Центральної та Східної Європи також не було положень щодо визначеної перспективи членства і точних термінів

вступу до Євросоюзу, але в преамбулі Угоди про асоціацію між Польщею та ЄС у результаті наполягань польської сторони було відзначено її намір стати членом ЄС.

Дорожню карту та першочергові пріоритети становлення та розвитку України як члена європейської сім'ї визначено Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», схваленою Указом Президента України №5/2015 від 12 січня 2015 року. У Документі зазначено, що, ратифікувавши Угоду про асоціацію між Україною та ЄС, Україна отримала інструмент та дороговказ для внутрішніх перетворень, а виконання вимог цієї Угоди дає можливість Україні в подальшому стати повноцінним членом ЄС.

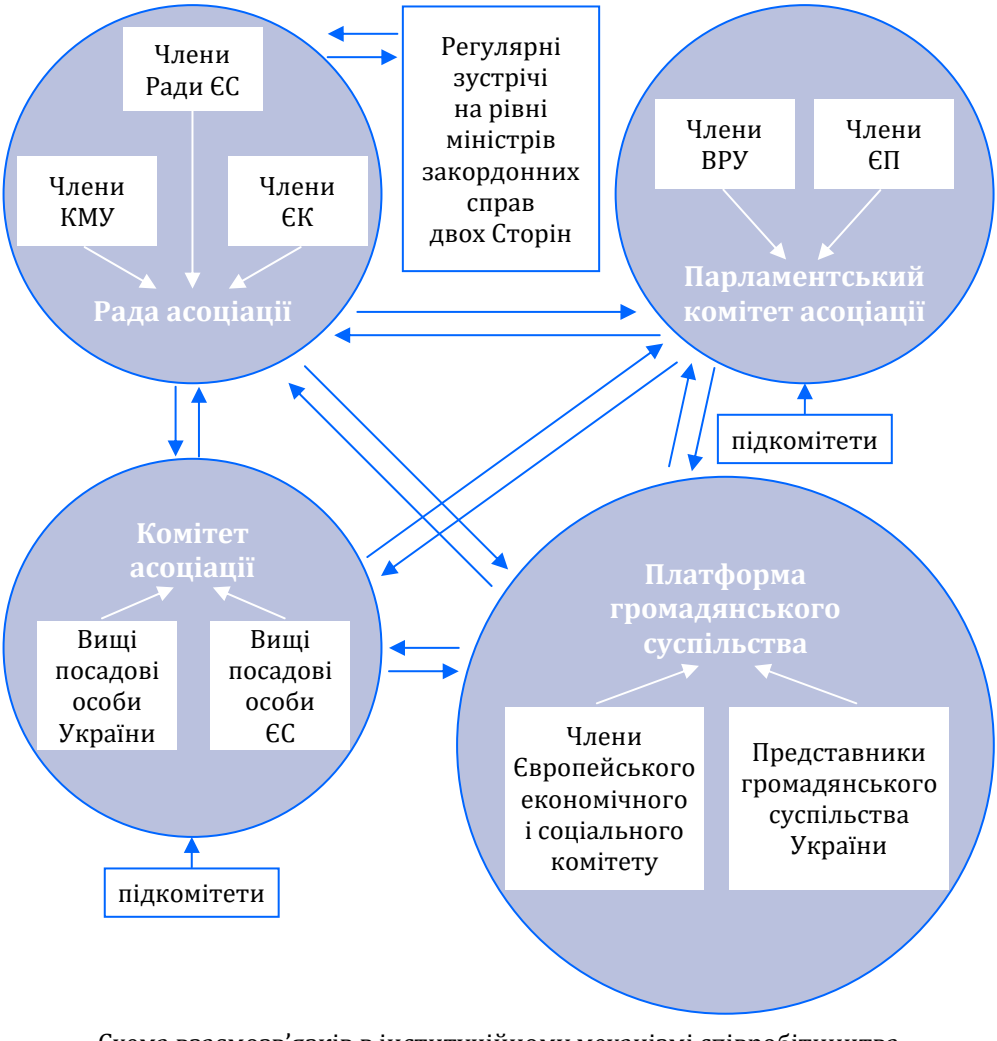

Схема взаємозв'язків в інституційному механізмі співробітництва між Україною та ЄС відповідно до Угоди про асоціацію
(джерело: розроблено Ю. Палагнюк на основі Угоди про асоціацію між Україною та ЄС)

Три складові – Угода про асоціацію, Копенгагенські критерії та Цілі сталого розвитку – є надійним дороговказом успішного довгострокового розвитку України, забезпечення добробуту та процвітання усіх громадян.

Україна послідовно виконує положення Угоди про асоціації, звіти про прогрес передаються ЄС. Так, за оцінкою української сторони прогрес виконання зобов'язань, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, за 2023 рік складає 88%.

ЄС нотує такі основні факти з прогресу України в реформах за 2023 рік:

- Законодавча база залишається сприятливою для *організації демократичних виборів*.
- *Законодавчі завдання* Верховною Радою України виконуються систематично, закладаючи основу для безперебійного демократичного процесу прийняття рішень. Ключові рішення, особливо щодо питань оборони/безпеки, приймалися чіткою міжпартійною більшістю. Значну увагу було приділено законодавству, пов'язаному з євроінтеграцією.
- Україна має певний рівень *підготовки у сфері реформи державного управління*, але досягнуто обмеженого прогресу.
- Що стосується *багаторівневого управління*, то досягнення реформи децентралізації продовжуються, а муніципалітети виступають опорою стійкості України.
- Щодо *функціонування судової системи*, то Україна має певний рівень підготовки реформи і має продовжувати свої зусилля. Незважаючи на війну з боку Росії проти України, Україна продовжує надавати послуги в галузі правосуддя та досягла значного прогресу у впровадженні реформи органів судової влади 2021 року, спрямованої на доброчесність та професіоналізм.
- Щодо *боротьби з корупцією*, то Україна має певний рівень підготовки реформи. Були здійснені нові законодавчі, стратегічні та інституційні вдосконалення, включно з ухваленням національної антикорупційної стратегії, що супроводжується комплексною державною програмою її реалізації.
- Україна має певний рівень підготовки *у сфері боротьби з організованою злочинністю*. Було досягнуто певного прогресу. Україна має спеціальну стратегічну та інституційну основу для боротьби з організованою злочинністю та хороший рівень міжнародного співробітництва. Зростає кількість спільних операцій з державами-членами ЄС.
- *Щодо основоположних прав*, Україна в цілому дотримується міжнародних документів з прав людини та ратифікувала більшість міжнародних конвенцій щодо захисту основоположних прав.

- Незважаючи на повномасштабну війну, Україна перебуває між деяким і помірним рівнем підготовки реформи *у сфері свободи слова*. Були запроваджені та прийняті важливі реформи, такі як новий закон про ЗМІ.
- Українська *економіка* знаходиться між ранньою стадією та певним рівнем підготовки щодо створення функціонуючої ринкової економіки.
- Україна перебуває на ранній стадії підготовки щодо своєї *спроможності впоратися з конкурентним тиском і ринковими силами в ЄС*.
- Що стосується *добросусідських відносин і регіонального співробітництва*, Україна підтримує добрі двосторонні відносини з іншими країнами розширення та з сусідніми державами-членами ЄС. Вони зміцнилися під час агресивної війни Росії, що призвело до подальшого поглиблення співпраці з багатьма із цих країн, що ознаменувалося низкою візитів високого рівня та значною гуманітарною, військовою та фінансовою підтримкою.
- Що стосується *здатності України взяти на себе зобов'язання щодо членства в ЄС*, країна продовжувала працювати над узгодженням із законодавства ЄС у багатьох сферах.
- *Кластер внутрішнього ринку* є ключовим для підготовки України до вимог внутрішнього ринку ЄС і має велике значення для впровадження поглибленої та всеосяжної Зони вільної торгівлі. Значного прогресу було досягнуто у сфері вільного руху капіталу та права інтелектуальної власності. Певного прогресу було досягнуто в кількох сферах, зокрема у фінансових послугах, вільному русі товарів, праві заснування та свободі надання послуг, а також у праві компаній. Прогрес був обмеженим у сфері конкурентної політики, а також захисту споживачів і здоров'я, без прогресу у сфері свободи пересування працівників через повномасштабне вторгнення Росії в Україну.
- *Кластер конкурентоспроможності та інклюзивного зростання* і відповідні реформи тісно пов'язані зі здатністю та потенціалом до відновлення та реконструкції. Це вимагає підвищення конкурентоспроможності та побудови сталої та інклюзивної економіки. Значного прогресу було досягнуто в цифровій трансформації та ЗМІ, а також у Митному союзі. Певного прогресу було досягнуто в оподаткуванні, освіті та культурі. Незначний прогрес був досягнутий у соціальній політиці та зайнятості, підприємницькій та промисловій політиці, а також у науці та дослідженнях. Через повномасштабне вторгнення Росії, яке вимагало надзвичайних заходів економічної політики, прогресу в економічній та монетарній політиці досягти не вдалося.

– *«Зелений» порядок денний, кластер сталого зв'язку* та пов'язані з ними реформи також тісно пов'язані з відбудовою України під час та після війни. Війна Росії проти України завдала великої шкоди транспортній інфраструктурі, навколишньому середовищу та клімату. Було досягнуто прогресу в кількох сферах у кластері, з хорошим прогресом у сфері навколишнього середовища, певним прогресом у сфері енергетики та транс'європейських мереж, тоді як у сфері зміни клімату та транспортної політики прогрес був обмеженим.
– У сферах, охоплених *кластером щодо ресурсів, сільського господарства та згуртованості*, прогресу було досягнуто, зокрема, у трьох сферах, а саме певний прогрес у сільському господарстві та сільському розвитку, безпеці харчових продуктів та ветеринарії та фітосанітарній політиці, а також у сфері рибальства та аквакультури. Прогрес був обмеженим у регіональній політиці та координації структурних інструментів та фінансових і бюджетних положень.
– *У кластері зовнішніх відносин* Україна має хороший рівень підготовки. Що стосується зовнішньої політики, політики безпеки та оборони, Україна досягла значного прогресу, оскільки збільшила рівень узгодженості з відповідними рішеннями ЄС та деклараціями спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС до 93% (2022). Прогрес був обмеженим в узгодженні з торговельною політикою ЄС.

Таким чином, процес імплементації положень Угоду про асоціацію між Україною та ЄС триває, незважаючи на умови повномасштабної війни Росії проти України. Однак, ще у багатьох сферах треба проводити реформування, для того, щоб досягти цілей імплементації положень Угоду про асоціацію між Україною та ЄС.

16.3 Глибока і всеосяжна Зона вільної торгівлі між Україною та ЄС

Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі Україна – ЄС (ЗВТ) є невід'ємною складовою Угоди про асоціацію і передбачає лібералізацію торгівлі як товарами, так і послугами, лібералізацію руху капіталів та до певної міри – руху робочої сили. Відмінною рисою ЗВТ Україна – ЄС є комплексна програма адаптації регуляторних норм у сферах, пов'язаних із торгівлею, до відповідних стандартів ЄС. Це дозволяє значною мірою усунути нетарифні (технічні) бар'єри у торгівлі між Україною та ЄС та забезпечити розширений доступ до внутрішнього ринку ЄС для українських експортерів і навпаки – європейських експортерів до українського ринку. Таким чином, поглиблена та всеохоплююча

ЗВТ має забезпечити поступову інтеграцію економіки України до внутрішнього ринку ЄС.

Протягом 1990-х рр. спостерігалось посилення орієнтації України на ЄС у зовнішньоекономічній політиці. На початку XXI століття ЄС став найбільшим торговельним партнером України після Росії та країн СНД.

Початок переговорів між Україною та ЄС про створення Зони вільної торгівлі збігся зі світовою фінансово-економічною кризою, яка почалася в кінці 2008 р. і призвела до глобальної рецесії в 2009 р., результатом якої став найбільший спад у світовій торгівлі за період з моменту рецесії світової економіки в 1929–1933 рр.

На період переговорів між Україною та ЄС можна вже було говорити про те, що Євросоюз для України став найбільшим торгівельним партнером. Український експорт до ЄС складаюсь переважно «первинні продукти»: сільськогосподарська продукція, сталь, «хімія» та енергія. В Україну ЄС продає, в першу чергу, транспортне обладнання, продукцію машинобудування, одяг та текстиль. Передбачалося, що створення Зони вільної торгівлі між Україною та ЄС створить сприятливе середовище для посилення торгівлі між двома сторонами. Це є можливим через те, що Зона вільної торгівлі передбачає скасування тарифів майже щодо всіх товарів та послуг.

Створення Зони вільної торгівлі вимагало від українських державних і ділових кіл знаходження балансу інтересів для досягнення цього початкового рівня євроінтеграції. Більшість вимог, які Україна повинна була виконати для створення Зони вільної торгівлі, збігалися з програмою важливих реформ, що повинно було надати сильний імпульс загальному розвитку країни. Зрозуміло, що вільна торгівля несе виклики особливо для української економіки. Адже для певних груп товарів передбачено перехідні періоди, протягом яких сторони націлені на поступове скасування митних тарифів. Крім того, для українських виробників існує і певний важливий виклик, а саме: відповідність української продукції нормам і стандартам якості ЄС. Вирішення цього питання для українських виробників мало особливу актуальність, адже саме скасування митних тарифів при торгівлі України з ЄС не гарантує вільної торгівлі якщо українські товари не відповідають стандартам якості ЄС.

Переваги створення Зони вільної торгівлі з ЄС для України є очікувано різними. Так, необхідність реформування та наближення до європейських стандартів якості товарів та послуг призведе до модернізації підприємств, що є позитивним у стратегічному значенні для українських виробників. Інша перевага – це посилення конкуренції на українському ринку, результатом чого є зменшення цін. Вищезазначене разом із відповідністю української продукції європейським стандартам якості буде очікуваною перевагою для кожного українського споживача.

Таким чином, створення Зони вільної торгівлі відповідало державній політиці нашої держави про європейську інтеграцію і було наступним кроком для її реалізації, адже історія інтеграції ЄС свідчить про те, що економічна інтеграція шляхом, в першу чергу, усунення митних бар'єрів є основою європейської інтеграції.

Прагнення підписати другу частину положень Угоди про ЗВТ було підтверджено Україною та ЄС 21 березня 2014 р. під час підписання політичної частини Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Було прийнято рішення почати одностороннє зменшення або скасування митних зборів ЄС із товарів, які вироблені в Україні, з метою не очікування набрання чинності Угоди про асоціацію між Україною та ЄС стосовно ЗВТ. Ціль цього рішення у тому, щоб почати в односторонньому порядку зменшення або скасування митних зборів ЄС на українські товари. Проте преференції не є замінником ЗВТ.

Частина Угоди, яка стосується створення ЗВТ, охоплює такі основні сфери:

- торгівля товарами, у тому числі технічні бар'єри в торгівлі;
- інструменти торговельного захисту;
- санітарні та фітосанітарні заходи;
- сприяння торгівлі та співробітництво в митній сфері;
- адміністративне співробітництво в митній сфері;
- правила походження товарів;
- торговельні відносини в енергетичній сфері;
- послуги, заснування компаній та інвестиції;
- визнання кваліфікації;
- рух капіталів та платежів;
- конкурентна політика (антимонопольні заходи та державна допомога);
- права інтелектуальної власності, в тому числі географічні зазначення;
- державні закупівлі;
- торгівля та сталий розвиток;
- транспарентність;
- врегулювання суперечок.

Частина Угоди «Економічне та секторальне співробітництво» містить положення про умови, модальності та часові рамки гармонізації законодавства України та законодавства ЄС, зобов'язання України щодо реформування інституційної спроможності відповідних установ та принципи співробітництва між Україною, ЄС та його державами-членами у низці секторів економіки України та напрямків реалізації державної галузевої політики. 28 глав цього розділу Угоди передбачають відповідні заходи у таких секторах, як: енергетика, у тому числі

ядерна, транспорт, захист навколишнього середовища, промислова політика та підприємництво, сільське господарство, оподаткування, статистика, надання фінансових послуг, туризм, аудіовізуальна політика, космічні дослідження, охорона здоров'я, науково-технічна співпраця, культура, освіта тощо.

Частина «Фінансове співробітництво» окреслює механізм і шляхи отримання Україною фінансової допомоги з боку ЄС, у тому числі з метою сприяння реалізації Угоди про асоціацію, пріоритетні сфери її надання, порядок моніторингу та оцінки ефективності її використання. Крім цього, положення цієї частини передбачають поглиблення співпраці України та ЄС з метою попередження та боротьби з шахрайством, корупцією та незаконною діяльністю, зокрема шляхом поступової гармонізації українського законодавства у цій сфері із законодавством ЄС, обміну відповідною інформацією тощо.

Відповідно до «Інституційних, загальних та прикінцевих положень» передбачається запровадження нових форматів та рівнів співробітництва між Україною та ЄС після набуття чинності Угодою про асоціацію, зокрема створення Ради та Комітету з питань асоціації, Парламентського комітету з питань асоціації. З метою залучення до реалізації Угоди громадянського суспільства буде створена Платформа громадянського суспільства.

У контексті забезпечення належного виконання Угоди впроваджений відповідний механізм моніторингу та врегулювання спорів, які можуть виникати у ході виконання Угоди.

Врешті-решт, у вересні 2017 року набула чинності Угода про асоціацію та про Поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі між Україною та ЄС.

Угода про асоціацію/Зону вільної торгівлі спрямована на стимулювання торгівлі товарами та послугами між ЄС та Україною шляхом поступового зниження тарифів і приведення українських правил у відповідність до правил ЄС у певних галузях промисловості та сільськогосподарської продукції. Для кращої інтеграції з ринком ЄС Україна приводить своє законодавство у відповідність до норм і стандартів ЄС щодо промислової та агропродовольчої продукції. Україна також наближає своє законодавство до законодавства ЄС у сферах торгівлі, таких як: конкуренція; технічні бар'єри в торгівлі; санітарно-фітосанітарний контроль; митна справа та сприяння торгівлі; захист прав інтелектуальної власності; державні закупівлі.

План пріоритетних дій (на 2021–2022 рр. і на 2023–2024 рр.) було введено в дію, щоб прискорити процес впровадження Зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. Оскільки Європейська Рада надала Україні статус кандидата 23 червня 2022 року, ЄС та Україна вийшли на новий етап у своїх відносинах, у тому числі й щодо завершення створення єдиного ринку.

Після початку повномасштабної війни Росії проти України 22 лютого 2022 року, ЄС надав Україні повну лібералізацію торгівлі, призупинивши імпортні мита, квоти та заходи торгового захисту для імпорту з України на тимчасовій основі (Положення про автономні торгові заходи). Ці заходи вперше набули чинності 4 червня 2022 року та були продовжені на наступні роки 6 червня 2023 року та 6 червня 2024 року відповідно. Поточні заходи залишатимуться в силі до 5 червня 2025 року. Завдяки цим заходам ЄС значно підтримує економіку України, допомагаючи полегшити складну ситуацію, в якій опинились українські виробники та експортери через війну.

Підсумовуючи, Угода про асоціацію між ЄС та Україною, включаючи поглиблену та всеохоплюючу Зону вільної торгівлі, була укладена між 2007 та 2011 роками, підписана 21 березня та 27 червня 2014 року, тимчасово застосовувалася з 1 січня 2016 року в частині дії Зони вільної торгівлі, і офіційно набула чинності 1 вересня 2017 року після ратифікації всіма державами-членами ЄС.

Станом на 2023 рік ЄС є найбільшим торговим партнером України, а Україна є 16-м найбільшим торговельним партнером ЄС. При цьому загальна торгівля товарами між ЄС та Україною зросла більш ніж удвічі з моменту набуття чинності Зони вільної торгівлі у 2016 році. Імпорт ЄС з України у 2023 році становив 22,8 мільярда євро. Основними товарами українського експорту до ЄС за вартістю є зернові культури, тваринні або рослинні жири та олії, руди, шлак і зола, насіння олійних культур, залізо та сталь. У 2023 році Україна залишалася третім за величиною джерелом імпорту сільськогосподарської продукції в ЄС за вартістю. Експорт ЄС в Україну у 2023 році становив 39,1 млрд євро. Основні статті експорту ЄС в Україну – мінеральне паливо та мінеральні масла, автомобілі, машини, електричні машини, зброя та боєприпаси.

16.4 Лібералізація візового режиму між Україною та ЄС

Під час переговорного процесу щодо укладання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС Сторонами було укладено низку угод, які направлені на успішне її виконання, наприклад «Про реадмісію осіб», «Про спрощення оформлення віз», «Про стратегічне співробітництво». Всі ці угоди були направлені на поступове створення режиму свободи пересування людей між Україною та ЄС. Відповідно двоетапного Плану дій з лібералізації ЄС візового режиму для України у 2010 р., Україна та Євросоюз зобов'язалися вжити послідовних кроків для встановлення безвізового режиму після виконання відповідних умов Україною: по-перше, прийняття необхідних законодавчих актів; по-друге, їх імплементація. Президентом України у 2011 р. було схвалено Національний план з виконання Плану дій з лібералізації ЄС візового режиму для Украа-

їни для реформування міграційно-візової та інших пов'язаних з нею сфер.

Однак початковому етапу процесу лібералізації візового режиму між нашою державою та ЄС, який почався у 2010 р., не можна надати позитивної оцінки, адже перший етап Плану дій з лібералізації ЄС візового режиму був виконаний Україною лише у 2014 р. прийняттям відповідних законодавчих актів, які вимагав відповідно до першого етапу Євросоюз. Так, у березні 2014 р. Постановою ВРУ «Про підтвердження курсу України на інтеграцію та першочергові заходи у цьому напрямі» було проголошено пріоритетність виконання першого етапу лібералізації візового режиму ЄС як одного з важливих напрямків реалізації державної євроінтеграційної політики України.

Початком видачі закордонних біометричних паспортів громадянам України строком на 10 років стала дата 1 січня 2015 р. Перевагою біометричного закордонного паспорту є те, що у більшість держав-членів ЄС його власникам-громадянам України можна їздити без оформлення віз, тому що при його виготовленні беруться відбитки пальців власника і він має значно вищу ступінь захисту за звичайний закордонний паспорт.

Введення біометричного закордонного паспорту є частиною Плану дій з лібералізації ЄС візового режиму для України, що є також частиною вимог ЄС і до інших держав, які реалізують державну євроінтеграційну політку у частині лібералізації візового режиму з ЄС, наприклад, Молдови чи Грузії. Крім того, вже отримали безвізовий режим з ЄС після виконання аналогічних вимог ЄС і держави-кандидати на вступ до ЄС Західних Балкан.

У 2014 р. представники державної влади в Україні передбачали введення безвізового режиму з Євросоюзом у 2015 р. Однак анексія української Автономної Республіки Крим Росією, збройний конфлікт на Сході України та проведення Україною там антитерористичної операції, міграція населення як зі східних регіонів нашої держави в інші регіони України, так і в інші держави, викликала непрогнозовану раніше проблему для відкриття кордонів Євросоюзу українцям. Політика ЄС щодо держав-сусідів на своїх кордонах направлена на створення зони стабільності і безпеки. Виклики від нестабільності на своїх кордонах для ЄС у цьому контексті є значними для самого існування Євросоюзу, адже вони призводять до міграційних процесів, у тому числі нелегальної міграції в держави-члени ЄС, підвищення можливого рівня організованої злочинності (торгівля людьми, наркотичними речовинами, зброєю тощо). Певні положення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (розділ III та IV), стосуються цих питань і взаємних зобов'язань Сторін щодо запобігання і спільної боротьби з такими загрозами миру, безпеки та стабільності.

Окрім вищезазначених внутрішніх факторів, що уповільнювали процес лібералізації візового режиму між Україною та ЄС, виник і зовнішній фактор. Так, у самому ЄС прийняли рішення про тимчасове припинення процесу впровадження безвізового режиму з іншими державами, у тому числі, й з Україною, поки ЄС не розробить механізм призупинення дії безвізового режиму для тих держав, які вже мають такий режим, але громадяни яких зловживають ним. Відповідно, після того як у кінці 2016 р. ЄС ухвалив такий механізм Україна перейшла на останній етап схвалення ЄС безвізового режиму з нашою державою.

Підписання угоди про безвізовий режим України з ЄС відбулося у Страсбурзі 17 травня 2017 року, за присутністю президента України Петра Порошенка та голови Європейського парламенту Антоніо Таяні.

Безвізовий режим між Україною та Європейським Союзом – статус, що дозволяє громадянам України вільно перетинати міждержавні кордони країн Європейського Союзу без попереднього звернення до посольства для отримання дозволу, починаючи з 11 червня 2017 року.

Із дня запуску безвізового режиму у 2017 році *українці отримали право їздити без віз до 30 країн Європи*: а) країни Європейського Союзу, які входять до Шенгенської зони; б) держави в складі ЄС, які входять до Шенгенської зони, але ще не зняли контроль на своїх внутрішніх кордонах; в) 4 держави, які не входять до ЄС, але є учасницями Шенгенської угоди: Ісландія, Ліхтенштейн, Норвегія та Швейцарія.

Дві держави Європи – Велика Британія та Ірландія (нагадаймо, що Ірландія є членом ЄС) – провадять власну міграційну політику, тому для їхнього відвідування громадянам України потрібно оформлювати візи.

Безвізовий режим дозволяє громадянам України перебувати на території країн ЄС, країн-учасниць Шенгенської угоди – окрім Ірландії та Великої Британії – не більше 90 днів протягом будь-якого 180-денного періоду.

Водночас, безвізовий режим не дає права на роботу в країнах ЄС, у тому числі, короткострокову. Безвізовий режим також не дає права на постійне проживання в країнах ЄС. Для цього, як і раніше, потрібно оформити спеціальну національну візу або дозвіл на проживання.

Отже, безвізовий режим між Україною та ЄС, який було впроваджено у 2017 р., відкрив українцям можливість вільного пересування Європою. Це – поїздки на вікенди, концерти, виставки, музичні та театральні фестивалі, футбольні матчі, пляжний відпочинок, до друзів та рідних. Завдяки безвізовому режиму можна планувати поїздки спонтанно. Хоча працювати в ЄС без візи не можна, але можна легально шукати роботу – їздити на співбесіди, безпосередньо спілкуватися з роботодавцем, знайомитися з умовами роботи в компанії тощо. Безвізовий режим відкриває громадянам України безліч можливостей для розвитку бізнесу – це

пошук партнерів, обмін досвідом, участь у різних виставках, конференціях та інших профільних заходах. До того ж безвізовий режим дозволяє вчитися в ЄС у межах короткострокових програм (короткі стажування, курси, семінари, участь у наукових конференціях, а також вибір університету або коледжу) терміном не більше 90 днів. Більш того, аби домогтися скасування віз, Україна провела цілу низку реформ, прописаних у Плані дій щодо візової лібералізації з ЄС. Створення антикорупційних структур НАЗК і НАБУ, електронні декларації держслужбовців, реформи у галузі міграції, безпеки документів, захисту прав людини – усе це стало можливим внаслідок «безвізового діалогу» між Україною та Європейським Союзом.

16.5 Україна – країна-кандидат на вступ до ЄС. Початок переговорів про вступ України до ЄС

Після набрання чинності Угоди про асоціацію важливим питанням в процесі її реалізації стала подача Україною заявки на вступ до ЄС.

Аналіз досвіду тих держав, які отримали статус держави-кандидата на членство в ЄС показує, що немає конкретних термінів того, коли це може бути зроблене. Кожна держава, яка прагнула отримати членство в ЄС, вирішувала це питання відповідно до своїх внутрішніх умов готовності і відповідності певним чином Копенгагенським критеріям членства і зовнішнім факторам, наприклад, готовності ЄС до розширення.

Наприклад, Албанія подала заявку на членство в ЄС через три тижні після того, як Угода про стабілізацію та асоціацію між Албанією та ЄС набула чинності. Цікавим є також приклад Північної Македонії, яка підписала Угоду про стабілізацію та асоціацію у 2001 р., у березні 2004 р. вона спочатку подала заявку на вступ до ЄС, а тільки через місяць, у квітні, Угода вступила в силу після завершення процесу її ратифікації. Такий європейський досвід давав підстави Україні подати заявку на членство в ЄС під час імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС як тільки для цього будуть сприятливі зовнішні та внутрішні обставини.

Ці обставини настали після початку повномасштабної війни Росії проти України 24 лютого 2022 року. Саме *28 лютого 2022 року Україна подала заявку на членство в ЄС.*

У червні 2022 року Європейська Комісія рекомендувала, а Європейська Рада *надала Україні статус країни-кандидата на вступ до ЄС*.

14 грудня 2023 року Європейська Рада вирішила розпочати переговори з Україною про вступ до ЄС.

Перша міжурядова конференція, що знаменувала *офіційний початок переговорів про вступ України до ЄС*, відбулася 25 червня 2024 року.

Перший двосторонній скринінг, тобто перший крок у переговорах про вступ, під час якого країна-кандидат визначає свій рівень узгодженості із законодавством ЄС і окреслює плани щодо подальшого узгодження, відбувся 8-9 липня 2024 року, відкривши шлях до другого раунду зустрічей у вересні 2024 року.

У зв'язку з повномасштабною війною Росії проти України ЄС започаткував різні види допомоги, об'єднані назвою «Солідарні з народом України». ЄС виділив майже 108 мільярдів євро фінансової, гуманітарної та військової допомоги Україні та для потреб українців у ЄС. Європейська Комісія призупинила всі імпортні мита на український експорт до ЄС до червня 2025 року. Європейська Комісія також створила «Шляхи солідарності», щоб допомогти українському зерну та іншим сільськогосподарським товарам дістатися до місць призначення альтернативними маршрутами до чорноморських портів, заблокованих російським флотом, використовуючи всі відповідні види транспорту через країни-члени ЄС. Ці шляхи також мають забезпечити можливість імпорту в Україну товарів першої необхідності (таких як гуманітарна допомога, продукти харчування, корми для тварин, добрива, паливо).

20 червня 2023 року Європейська Комісія запропонувала новий план для України для підтримки відновлення, реконструкції та модернізації України, а також сприяння шляху вступу України до ЄС – «Ukraine Facility». Він набув чинності 1 березня 2024 року. «Ukraine Facility» для України дасть до 50 мільярдів євро грантів і позик на період 2024–2027 років для підтримки зусиль України щодо підтримки макрофінансової стабільності, сприяння короткостроковому відновленню, а також відновленню та модернізації країни, впроваджуючи ключові реформи. План щодо Україні, розроблений Урядом України та позитивно оцінений Європейською Радою в травні 2024 року, є основою нового «Ukraine Facility». У рамках «Ukraine Facility» було створено Інвестиційну програму в Україні для залучення державних і приватних інвестицій. План ЄС «Ukraine Facility» має надійну структуру для аудиту та контролю, щоб забезпечити захист фінансових інтересів ЄС, одночасно підтримуючи подальше вдосконалення системи внутрішнього контролю в Україні.

Таким чином, після початку повномасштабної війни Росії проти України 24 лютого 2022 року, а саме 28 лютого 2022 року Україна подала заявку на членство в ЄС. У червні 2022 року Україна отримала статус країни-кандидата на вступ до ЄС. 14 грудня 2023 року Європейська Рада вирішила розпочати переговори з Україною про вступ до ЄС, а офіційний початок переговорів про вступ України до ЄС – це 25 червня 2024 року під час першої міжурядової конференції.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. У чому полягав основний зміст Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС?
2. Назвіть дві-три відмінності між Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС та Угодою про асоціацію між Україною та ЄС.
3. Коли було проголошено стратегічну мету України – європейську інтеграцію? Які фактори сприяли у цьому?
4. В яких документах закріплено стратегічну менту України – отримання членства в ЄС?
5. Які були результати Євромайдану і Революції Гідності для європейської інтеграції України?
6. У чому полягає зміст безвізового режиму між Україною та ЄС?
7. Чому для України та ЄС є важливим функціонування Зони вільної торгівлі між сторонами у рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС?
8. Надайте свою оцінку ратифікаційного процесу Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.
9. Оцініть процес імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС станом на цей час.
10. Коли Україна подала заявку на членство в ЄС і за яких обставин?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. *Урядовий портал.* URL: http://www.kmu.gov.ua.
2. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу. Указ Президента України від 11.06.1998 № 615/98 [Електронний ресурс]. *Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт.* URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=615%2F98.
3. Про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. Угода, Протокол, Міжнародний документ від 14.06.1994. [Електронний ресурс]. *Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт.* URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_012. Назва з екрану.
4. Палагнюк Ю. В. Державна євроінтеграційна політика України: теорія, методологія, механізми: монографія. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. 392 с. https://www.researchgate.net/publication/338950976_Derzavna_evrointegracijna_politika_Ukraini_teoria_metodologia_mehanizmi.
5. Актуальні питання суспільних трансформацій в Україні: безпековий та євроінтеграційний виміри: колект. моногр. / за заг. ред. Ю. В. Палагнюк, С. І. Шкірчака. Миколаїв: Видавництво ЧНУ імені Петра Могили, 2018. 300 с. https://www.researchgate.net/publication/338951191_Aktualni_pitanna_suspilnih_transformacij_v_Ukraini_bezpekovij_ta_evrointegracijnij_vimiri.

6. Palagnyuk Yuliana. Creation of a Free Trade Area between the EU and Ukraine: Challenges and Perspectives. *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne.* 2011. № 3. P. 5–16.
7. Palagnyuk Yuliana. Formation of State Policy of Ukraine towards European Integration. *Przeglad Politologiczny.* 2013. № 4. C. 251–262.
8. Palagnyuk Yuliana, Say Dmytro, Zalevska Halyna. The role of public opinion of youth in the implementation of Ukraine's European integration policy. *Youth Involment in Civil Society Development: Current State and Prospective Trends* / edited by Magdalena Wierzbik-Strońska. Series of Monographs of Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts. Monograph 31. Katowice School of Technology: Publishing House of Katowice School of Technology, 2020. P. 111–119. http://www.wydawnictwo.wst.pl/uploads/files/7def4fc66d67e136ae4a024bcdc46325.pdf.
9. English. European and Euro-Atlantic Integration. A textbook for Civil Servants and Local Government Employees / Y. Glukhova, D. Say, Y. Palagnyuk, S. Ponomaryov, S. Soroka, A. Soloviova. 3rd ed., updated. Mykolayiv: Petro Mohyla BSSU, 2018. 336 p.
10. Палагнюк Ю. В. Економічні аспекти інтеграції України до ЄС (в рамках дії Угоди про партнерство і співробітництво). *Наукові праці:* Науково-методичний журнал. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. Вип. 135. Т. 147. Державне управління. С. 22–27. https://www.researchgate.net/publication/338952179_Ekonomicni_aspekti_integracii_Ukraini_do_ES_u_ramkah_Ugodi_pro_partnerstvo_i_spivrobitnictvo.
11. Палагнюк Ю. В. Створення Зони вільної торгівлі між Україною та ЄС як реалізація державної політики України на європейську інтеграцію. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки, психології*: зб. наук. пр. Херсонського національного технічного університету. Херсон, 2011. Вип. 1(4). С. 136–141.
12. Палагнюк Ю. В. Підготовка угоди про асоціацію між Україною та ЄС: проблеми та перспективи. *Наукові праці:* Науково-методичний журнал. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. Вип. 145. Т. 157. Державне управління. С. 58–62.
13. Палагнюк Ю. В. Механізми співробітництва між Україною та ЄС відповідно до Угоди про партнерство і співробітництво. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України.* 2013. № 6. С. 135–141.
14. Палагнюк Ю. В. Моніторинг громадської думки щодо європейської інтеграції України як механізм реалізації державної євроінтеграційної політики. *Наукові праці:* Науково-методичний журнал. Вип. 223. Т. 235. Державне управління. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. С. 76–81.
15. Офіційний сайт ЄС: www.europa.eu.
16. Відкрий Європу: https://openeurope.in.ua/.
17. Міністерство закордонних справ України https://mfa.gov.ua/yevropejska-integraciya.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Який документ був правовою основою відносин між Україною та ЄС до Угоди про асоціацію?

а) Угода про партнерство та співробітництво від 16 червня 1994 р.
б) Угода про реадмісію осіб
в) Конституція України
г) «Східне партнерство»

2. Коли почались переговори про Угоду про асоціацію між Україною та ЄС?

а) у 2004 році *б) 2007 році* в) 2010 році г) 2013 році

3. Що спричинило виникнення Євромайдану у 2013 році?

а) підписання угоди про асоціацію з Євросоюзом
б) зміна політичного керівництва в Україні
в) відмова Україною від підписання Угоди про асоціацію з ЄС
г) переговори України з ЄС

4. Де відбулася церемонія підписання політичної частини Угоди між Україною та ЄС?

а) у Мінську *б) Брюсселі* в) Києві г) Парижі

5. Угоду Про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з Атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони ратифіковано Європейським Парламентом синхронно з Верховною Радою України:

а) 24 серпня 2010 року
б) 16 жовтня 2017 року
в) 16 квітня 2014 року
г) 16 вересня 2014 року

6. Найбільшим міжнародно-правовим документом за всю історію України та найбільшим міжнародним договором з третьою країною, коли-небудь укладеним Європейським Союзом, є:

а) Угода про асоціацію між Україною та ЄС
б) Угода про забезпечення та підтримки України зі сторони ЄС
в) Програма «Партнерство заради миру»
г) Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», програми економічного і соціального розвитку

7. Коли Угода про асоціацію між Україною та ЄС набрала чинності в повному обсязі?

а) 1 жовтня 2016 року
б) 1 жовтня 2014 року
в) 1 вересня 2017 року
г) 1 лютого 2017 року

8. Лібералізація ЄС візового режиму для України ... ?

а) має на меті надання українським громадянам можливості здійснювати без віз короткострокові (до 90 днів) поїздки до держав-членів ЄС, сторін Шенгенської Угоди

б) має на меті надання українським громадянам можливості здійснювати без віз короткострокові (до 30 днів) поїздки до держав-членів ЄС

в) має на меті надання українським громадянам можливості здійснювати без віз довгострокові (до 200 днів) поїздки до держав-членів ЄС

г) має на меті надання українським громадянам можливості здійснювати без віз довгострокові (до 365 днів) поїздки до держав-членів ЄС

9. Лібералізація візового режиму між Україною та ЄС (безвіз) відбулася

а) у 2014 році *б) 2017* в) 2022 г) 2024

10. Коли Україна отримала статус країни-кандидата на членство в ЄС?

а) у 2014 році б) 2017 *в) 2022* г) 2024

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Сорока Світлана Вікторівна, доктор наук з державного управління, професор, координатор проєкту Жана Моне 619910-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-PROJECT «Академія досліджень ЄС для школярів та студентів» Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

Акімова Тетяна Юріївна, кандидат наук з державного управління, доцент кафедри соціальної роботи, педагогіки і логопедії Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

Сай Дмитро Вікторович, кандидат педагогічних наук, в. о. доцента кафедри соціальної роботи, педагогіки і логопедії Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

Сургова Світлана Юріївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи, педагогіки і логопедії Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

Лізаковська Світлана, доктор наук з державного управління, професор Військово-морської академії ім. Героїв Вестерплатте в м. Гдиня, Республіка Польща.

Лізаковські Пьотр, кандидат наук у сфері наук про безпеку, викладач Військово-морської академії ім. Героїв Вестерплатте в м. Гдиня, Республіка Польща.

Палагнюк Юліана Вікторівна, доктор наук з державного управління, професор, Інститут журналістики та медіа-комунікації, Факультет суспільних наук, Сілезький університет у Катовіце, Республіка Польща.

Файчук Олена Леонідівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи, педагогіки і логопедії Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

Фітас Марчін, кандидат наук у сфері наук про безпеку, викладач Військово-морської академії ім. Героїв Вестерплатте в м. Гдиня, Республіка Польща.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

У підручнику використані фото, відеоматеріали та таблиці, графіки з офіційного сайту ЄС www.europa.eu, Міністерства закордонних справ України www.mfa.gov.ua та інших джерел, вказаних у рекомендованій літературі.